

Doktori (PhD) értekezés

**A magyarpalatkai cigányzenész közösség
alkalmazkodása**

Adaptációs folyamatok egy makrotársadalmi környezetben

Kompár-Rőmer Judit

Debreceni Egyetem
BTK

2017.

A magyarpalatkai cigányzenész közösség alkalmazkodása

Adaptációs folyamatok egy makrotársadalmi környezetben

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Néprajzi és kulturális antropológia tudományágban

Írta: Kompár-Rőmer Judit okleveles etnográfus

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája
(Néprajz programja) keretében

Témavezető: Dr.
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 20... .

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20... .

Nyilatkozat

Én, Kompár-Rőmer Judit felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Debrecen, 2017.

Kompár-Rőmer Judit

Tartalom

A magyarpalatkai cigányzenész közösség alkalmazkodása	6
Előszó.....	6
Bevezetés.....	8
A) Hipotézis	10
B) Kutatási módszerek és források.....	12
C) A kutatás elméleti problémái.....	16
I. MAGYARPALATKA TÁRSADALMA AZ 1920-AS ÉVEKTŐL AZ 1960-AS ÉVEKIG	19
Mezőség, Belső-Mezőség, Magyarpalatka társadalomtörténeti háttéranyaga .	19
Magyarpalatka zenészei.....	28
Cigányzenészek	28
Magyar zenészek.....	33
Női zenészek	35
Magyarpalatkai cigányzenész dinasztiák.....	36
A zenekar felépítése.....	46
A magyarpalatkai zenésztársadalom és a falu lakosainak kapcsolatrendszere	50
Zenészek lakótere a falusi közösségben	50
Zenészek társadalmi presztízse	53
Zenész és etnikai önazonosság.....	57
Egyén és közösség – kultúra és önazonosság	67
Kommunikációs kultúra alkotói és színterei a zenészek és a falusiak között	73
Magyarpalatka zene- és táncfolklórja	81
A zenei szolgáltatások alkalmi	81
Munka a szomszédos falvakban.....	81

Hétköznapok, szabadnapok, ünnepnapok alkalmai	85
Felkészülés a munkára	128
A zenészek örökítő, közvetítő, folklorizáló munkája	130
II. A HAGYOMÁNYOS KULTÚRA FELBOMLÁSA: A RENDSZERVÁLTÁS (az 1960-as évektől az 1990-es évekig)	136
Románia szociálpolitikai gyakorlata és annak következményei a magyarpalatkai zenész cigány közösségre és a falusi kultúrára	140
(1965-től a politikai rendszerváltásig)	140
A politikai rendszer hatása a lokális társadalomra	140
A zenészek gazdasági státusza és társadalmi presztízse	142
A zenészek kulturális önazonossága	144
Nyelv és beszéd	146
Névhasználat	146
Vallásosság és felekezeti hovatartozás	149
Magyarpalatka folklórja	150
A médiakultúra hatása a falusi kultúrára	150
A hagyománykészlet változása	152
A hagyományozódás folyamatainak átalakulása	153
Új funkcionális terek, kapcsolatok kialakulása	154
Zenei szolgáltatások alkalmi	156
A zenészek örökítő, közvetítő, folklorizáló munkája	168
III. A POLITIKAI RENDSZERVÁLTÁS KÖVETKEZMÉNYEI, TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS HATÁSAI A ZENÉSZ CIGÁNYOKRA	169
(az 1990-es évektől napjainkig)	169
Közösségi terek újrászerveződése	171
Vallásosság és felekezeti hovatartozás	173

Etnikai arányok	174
Oktatás	175
Házasság.....	176
Zenész cigányok újra-beilleszkedése Magyarpalatka társadalmába	177
Etnikai önazonosság, vallásosság és felekezet, nyelv és beszéd	179
Közösségi alkalmak változásfolyamatai.....	180
Munka, megélhetés, életszínvonal változási tendenciái.....	182
Térhasználat	185
A cigányzenészek szakmai státuszváltása	186
A befogadó közeg hatása.....	188
A hagyományörzés funkcionális státuszának átértékelődése.....	190
Táncegyüttes	190
A zenészek	191
ÖSSZEFOGLALÁS	194
THE TOPIC'S PRESENTATION.....	199
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	202
Gyűjtések:	202
Irodalom:	204
JEGYZÉKEK.....	219
Ábrajegyzék	219
Képjegyzék	219
Táblázatok jegyzéke	220
Térképek jegyzéke.....	220
MELLÉKLETEK	221

A magyarpalatkai cigányzenész közösség alkalmazkodása

Adaptációs folyamatok egy makrotársadalmi környezetben

*„Nem szánt-vet az égi madár,
Mégis eltartja a határ,
Én sem szántok, se nem vetek,
Mégis megélek köztetek.”*

Előszó

A világot behálózó globalizáció és modernizáció számtalan hagyományos mesterség és szakma átalakulásának lehet oka. A magyarországi mesterségek a 20. század közepéig generációkon át öröklődtek, hiszen az eszközkészlet, a kapcsolatrendszer, a sok éves szakmai tapasztalat és attitűd jól örökíthető a közösségen belüli emocionális hálóban. Az egyre erősödő urbanizációs törekvéseknek és a rohamos modernizációnak köszönhetően a valamikori állattartó-földművelő paraszti életformához kapcsolódó kismesterségek az eszközrendszer változásához kényszerültek alakulni, olykor szükségtelenné váltak, kiszorultak a piacról. Így az egykori kovácsok, cipészek, szűcsök, kádárok, fazekasok, fafaragók, szappanfőzők stb. módosították, kiegészítették tevékenységi körüket, avagy cégért voltak kénytelenek váltani. Másként alakult ez azonban a zenész mesterség művelői közt, akik Magyarországon a 19. századtól kezdődően javarészt cigány nemzetiségűek. Bár kissé távolinak tűnhet a kismesterségek példája, mégis a globális makrofolyamatokhoz való alkalmazkodást idézi. Ennek stratégiáját vizsgálom a zenészek esetében, mégpedig, hogy hogyan zökkenti ki őket a megszokott helyzetükből ez a radikálisan új szituáció. Az ő szakmához való ragaszkodásuk sokkal erősebb, mindenkor alkalmazkodásuk folyamatos, dinamikus és erőteljes. Ez a tény is azt erősíti, hogy a cigányok történetében jelentős fordulópont volt

a zenésszé válás, a mai napig nagymértékű anyagi, erkölcsi és szellemi kiemelkedést tesz lehetővé, jó belső társadalmi pozíciót, pozitív külső megítélést biztosít.

De miben gyökerezik ez a hatalmas mobilitás, piacérzékenység, mely a mai napig örökíthetővé teszi a zenész mesterséget?

A zenész cigányok minden esetben beépítik környezetük kultúráját sajátjukba, nyelvükbe, zene- és tánc kultúrájukba, öltözetükbe stb. Etnikai, nyelvi és vallási önazonosságuk mindig az aktuális helyzethez (politikai, gazdasági, társadalmi, anyagi) alkalmazkodó. Bizonyos időszakokban a többségi, máskor a kisebbségi, avagy a kétszeres kisebbségi etnikum tagjaiként tartják számon magukat. Így tehát gyakorlatilag a zenész cigányok mindenhol (falun és városon egyaránt) különálló társadalmi csoportot képeznek. Ennek oka továbbá a különböző, sok esetben ellentétes, egymással szemben álló piaci igényekhez (hagyományos – modern; román – magyar; helyi – környékbeli stb.) való folyamatos alkalmazkodási kényszer, mely esetükben létkérdés.¹

Nyilvánvaló, hogy az emberi ünnepléshez, szórakozáshoz, kikapcsolódáshoz legtöbb esetben zene társul. Ez a modernizálódás során egyre inkább elgépiesedik, bár az alkalmak színvonalához mérten még mindig jelen van az „élőzenei” igény.²

Bár adatközlőim a paraszti élet zenei folklórját letűnt korként, elvesző hagyományként élik meg³, teljes kulturális hanyatlásról mégsem beszélhetünk, azt inkább egy folyamatosan változó, mikro- és makrofeltételekhez igazodó jelenségként, egyfajta zárványként kell értelmeznünk. Mikrofeltételek alatt a falu változó zenei igényeit, makrofeltételek alatt a Románia politikai és gazdasági alapokon nyugvó, a falu mindennapjait befolyásoló külső társadalmi és kulturális tényezőit értem. Ezek a változások generálják tehát a zenészek folyamatos alkalmazkodási lépéseit.

¹ Az etnikum tagjait egy együttműködési rendszer köti össze, különállásuk az etnikai öntudatban nyilvánul meg. Saját kultúrájuk folyamatosan változik, a kulturális elemeket örökítéssel tartják életben. Több etnikum együttélése során alakulnak ki az interetnikus kapcsolatok, melyek szabályok által működtetnek és az etnikai csoportok különbözőségeinek megfogalmazásával hangsúlyozzák elkülönülésüket. (Bakó Boglárka, 2002., 88.o.)

² K.M. Magyarpalatka, cigányzenész, 1941.; P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; Lásd: Mellékletek

³ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; M.S. Magyarpalatka, cigányzenész, 1943.; Lásd: Mellékletek

Bevezetés

Jelen dolgozatom egy három etnikumból összetevődő 20. századi lokális közösséget: Magyarpalatkát⁴, illetve a magyarpalatkai cigányzenész csoportot vizsgálja, annak társadalmi és kulturális terében. A zenész cigányoknak nem csupán saját közösségükben, de a környező települések életében, illetve a különböző nemzetiségek kapcsolati hálójának működésében is hangsúlyos szerepük van. Ennek oka a sok generáción keresztül örökített, tradícióvá vált mesterségükben keresendő. Rajtuk keresztül figyelhető meg leginkább a multikulturális közösség idegen társadalmi csoportjainak kulturális egymásra hatása, melyben övék a közvetítés egyik főszerepe. A 20-21. században bekövetkezett globális gazdasági és társadalmi átalakulások faluközösségben lecsapódó hatásaként a közösségi élet megbomlásán keresztül társadalmi státuszuk is megváltozott. Ezt a változásfolyamatot az alkalmazkodás eszközein keresztül vizsgálom.

Munkám tudományelméleti értelemben zenei folklór- és társadalomnéprajzi adatokat felhasználó folyamatvizsgálat, diakron elemzés. A magyarpalatkai cigányzenész közösséget három időszakban – ennek megfelelően három kulturális állapotban – analízálom, mely időszakok politikai-gazdasági eseményei jelentősebb, szakmájukat érintő változásokat generáltak.

A különböző időszakokban, kulturális fázisokban a zenészek által használt – a megrendelői közeg révén kirajzolódott – társadalmi tér folyamatos tágulása is megfigyelhető. Ez egyrészt a szakmai hírnévnek, másrészt a települések kulturális nyitásának, valamint a mesterség funkcionális átformálódásának köszönhető. Jó hírnevüknek és létszámuk növekedésének, valamint a 20. század közepén a falusi zenei- és táncélet virágzásának köszönhetően egyre több település ad nekik munkát – akár át is települ közülük egy-egy család más községekbe. Később, a falun élők közösségi életének folyamatos hanyatlásával párhuzamosan pedig megnyílik egy másik tér, a táncház-mozgalmak „piaca”, amely jelentős refolklorizációs folyamatokat indít el. Ez által egyre távolabb területekre – akár országhatárokat átlépve – kezdik kiterjeszteni piacukat.

⁴ Magyarpalatka az erdélyi Mezőségen, Kolozs megyében, a Mócsi járásban, Kolozsvártól 38 km-re található, földművelő, állattartó falu.

Itt kell megemlítenem egy fontos tényezőt, a repertoárt, mely az idő és a tér síkján történő változásoknak megfelelően alakul. Az ugyanis szintén bővülésre kényszerül, minthogy a zenei műfajok is egyre szélesebb skálát mutatnak. (Ez a jelenség több erdélyi zenekarnál, például a csávásiaknál⁵ is szembetűnő, ők saját környezetükben már nem is muzsikálnak a 20. századi Erdélyben általános összetételű három tagú (hegedű-brácsa-bőgő) felállásban, nem beszélve dallamanyagukról. Csávási népzene vonós bandával több éve már csak Magyarországon és külföldön játszanak, hazai környezetükben modern felállású bandákkal mai tánczenei igényeket szolgálnak ki.) A magyarpalatkai három tagú vonósbanda otthon legfeljebb harmonikával egészül ki, repertoárjukban sok idegen dallam, vagy „televíziós sláger”, illetve azok átdolgozott változatai, valamint egyre kevesebb régi stílusú táncstílus, illetve a magyar anyagban is egyre több román stílusjegy figyelhető meg. A hagyományos zenei- és táncrepertoár bizonyos részét csak mesterséges (kultúrájukat tudatosan bemutatni akaró) környezetben: színpadon, stúdiókban, revival rendezvényeken, táncházakban játsszák.

Ezzel pedig együtt jár egy új viselkedési forma. A palatkai zenész cigányok mára sem nyelvhasználatukkal, sem vallásgyakorlásukkal, sem öltözetükkel nem fejeznek ki egyöntetű nemzetiségi hovatartozást. A szakmai pozíciójuk is többarcú lett. Más-más személyi perspektívát és szerepeket generálnak az egyes megrendelői közegek. Másként viselkednek otthon, a modernizálódó igényű környezetben, mint egy revivalmozgalmi rendezvény közegében. Míg nálunk megbecsült művészekké váltak, hazai viszonylatban maradtak a falu cigányzenészei.

⁵ Csávás (ismertebb nevén Szászcsávás) a Kis-Küküllő vidék Dicsőszentmártoni járásában, Dicsőszentmártontól kb. 14 km-re található település. Többgenerációs múltból táplálkozó cigányzenészei éppoly népszerűek, mint a palatkaiak, azzal a különbséggel, hogy mai napig kiszolgálják környezetük zenei igényét (a modern igényekhez alkalmazkodva hangszerelésükkel, illetve zenei anyagukkal). Emellett természetesen revival kapcsolataik is aktívak, azok fontos kereseti lehetőséget nyújtanak számukra.

A) Hipotézis

A magyarpalatkai cigányzenészek zeneszolgáltatók, életmódjuknak legmeghatározóbb tényezője az őket eltartó társadalom zenei igénye. A falu zenei folklórja az utóbbi száz évben jelentős funkcióváltáson ment keresztül, ami közvetlen hatást gyakorolt a helyi cigányzenészekre. A funkcióváltás folyamata három időszakra bontható, melyben változások és azokhoz kapcsolódó különböző fajta alkalmazkodások figyelhetők meg. Az első – Magyarpalátka társadalmá az 1920-as évektől az 1960-as évekig – teljességgel rekonstruált, ezért főként leíró jellegű; a második a szocializmus időszaka – A hagyományos kultúra felbomlása: a rendszerváltás (az 1960-as évektől az 1990-es évekig) – már több forrásból megerősíthető; a harmadik a poszt szocializmus ideje – A politikai rendszerváltás következményei, társadalmi és kulturális hatásai a zenész cigányokra (az 1990-es évektől napjainkig) – már saját tapasztalatokra épülő, számtalan információval alátámasztható szakasz. Ezek a szakaszok olyan markáns különbségeket mutatnak a lokális tér gazdasági, politikai és kulturális életének szerves összefüggésrendszerében, hogy – az olvasást könnyítendő – mindenképpen külön egységekben kell tárgyalni őket.⁶

Feltételezem, hogy többirányú alkalmazkodást vált ki a tradicionális népzenei igény megszűnése. Ezeket az új utakat közvetlen és tágabb környezetük egyaránt formálja, alakítja, olykor akár diktálja is. Ambiguitásuk nagyjából három módon jelentkezik.

Egyik a zenei anyag terén mutatkozó igények módosulásához való alkalmazkodás, ami újabb zenei irányzatok tanulásával, más műfajokra, hangszerekre való áttéréssel megy végbe.

A másik a tér- és időhasználatot újíttja meg, illetve tágítja azt, azaz újabb, nagyjából változatlan folklór igényű piacokat keres.

A harmadik alkalmazkodási forma pedig más fajta munkák keresése, a szakma elhagyása, valamint az „átképzés” lehetősége.

Ezek a megoldókulcsok természetesen személyenként változóak, illetve egyazon személy – akár egyidejűleg is – használhat belőle többfélét.

⁶ A társadalom térségi szintjeiről, etnikai, felekezeti, lokális és mentális terekről lásd: Keményfi Róbert, 2004.; Keményfi Róbert, 2002., 53-68.o.

Az első esetre elmondható, hogy képesek integrálni a változásokat. A palatkai zenészek a hetvenes-nyolcvanas években könnyedén alkalmazkodtak a repertoárt bővítő, módosító igényekhez, szakmaiságuk töretlen maradt. Ez annak köszönhető, hogy ebben az időszakban az új elemek beszívargása kisebb mértékű és lassabb sebességű volt, így volt idő szelektálni és integrálni. (A változások és új elemek nagyobb arányú beáramlásával azonban már nem volt idejük az interiorizálásra.)

A szakma elhagyásának esete egy másfajta alkalmazkodást, életstratégia-váltást mutat. A szakmai karrierjét nem töri meg senki – legfeljebb profilt vált, vagy kiegészítő keresetet vállal –, hanem a szakma örökítését szakítják meg. (Mellesleg egy cigány családi közösségben nem kirívó eset az ideiglenes, vagy akár állandósult munkanélküliség, kevesebb dolgozó is eltarthatja ugyanazt a közösséget.) A mesterség hagyományozása mára csak a legfoglalkoztatottabb, legjobb zenészek családjában figyelhető meg, de ott sem mindenhol.

Ma a magyarországi és erdélyi revival-mozgalom⁷ (népzenei rendezvények, táncházak, táborok, különböző népzenei találkozók, ahol alkalomszerűen megfordulnak), és az ennek folyományaként kiépült nyugat-európai kapcsolatrendszer⁸ munkalehetőségei, illetve a faluban szerveződött magyar, illetve román tánccsoport tartja el a palatkaiakat. Kapcsolatrendszerükben kiemelkedő jelentősége van a zenekar nagy múltra visszatekintő hírnevének.

A megújult piac különös társadalmi változásokat idézett elő, melyeket a későbbiekben taglalok. Az általuk játszott zenére tehát továbbra is van igény, szakmájukat, ha kevesebben is, de folytathatják.

⁷ A „revival” a néprajztudomány által használt kifejezés. Bizonyos kihalt, vagy kihaló félben lévő kultúrák újjáélesztését jelöli, mozgalomként pedig a táncház-mozgalmat és annak egyéb szakmai színtereit takarja.

⁸ A nyugat-európai táncházmozgalomról bővebben: Quigley, Colin, 2012., Könczei Csongor, 2012., Bartha Sándor, 2012.

B) Kutatási módszerek és források

A palatkai zenészekkel való első személyes találkozásaim az 1990-es évek második felére tehetők, mikortól kezdődően folyamatos zenetanulási és adatgyűjtési kapcsolatba kerültem velük. 2000-ben készült szakdolgozatomhoz⁹ a falu zenei folklórját vettem a vizsgálat alapjául.

A jelen dolgozatomban felhasznált terepmunkáim helyszínei egyrészt magyarpalatkai tradicionális események, másrészt szervezett gyűjtőutak, valamint magyarországi koncert- és táborhelyszínek: több évtized adatrögzítő (hangfelvételek, szöveges- és zenei lejegyzések) munkája. (Lásd: Felhasznált irodalom: Gyűjtések)

A dolgozat vizsgálati populációja Magyarpalatka és Visa (egy, a palatkai zenészeket gyakran foglalkoztató falu) magyar, román és cigányzenész lakosaiból áll. Mintavételelem során igyekeztem jól informált, a falu kulturális életében aktívan résztvevő, reprezentatív, a közösség belső struktúrájának releváns személyeit kiválasztani, illetve több korosztályt is megkérdezni, tekintettel a dolgozat korszakoltságára. Adatközlőket mindhárom etnikumból, és a cigányzenészek minden – még élő – generációjából választottam. A megkérdezett zenészek között vannak vezető (prímás) és beosztott (brácsás, bőgős) státuszúak, informális tekintélyek és marginális helyzetben lévők is, akik a zenészek társadalmi és szakmai, külső és belső kapcsolathálója szempontjából lehetnek fontosak.

Az adatközlők kiválasztásában saját ismereteim mellett a terepet jól ismerő gyűjtők, a közösség tagjai, és az 1992. augusztus 1-től 1999. május 1-ig Magyarpalatkán szolgáló református lelkész véleménye volt irányadó. A tiszteletes, illetve mai utóda számos egyéb, a falura és infrastruktúrájára vonatkozó adat hozzáféréseben is nagy segítségemre volt. Román nyelvű adatközlőimmal egy Romániában iskolázott magyar anyanyelvű tolmács segítségével készítettem interjúkat. A kérdőíveket előzőleg leegyeztettük, valamint ismertettem vele a dolgozat témáját is. A fordítások egyes esetekben rögtön a helyszínen, más esetekben a beszélgetéseket követően, külön alkalommal készültek.

⁹ Rómer Judit, 2000.

Terepkutatásom alkalmával a különböző etnikumok, valamint azok több társadalmi osztályának képviselőivel, nőkkel és férfiakkal egyaránt, nagyjából azonos kérdőívek felhasználásával beszélgettem, hogy dolgozatomban minél egzaktabb tényeket közölhessek. Ezek különböző struktúrájúak: életútinterjúk, foglalkozásinterjúk, a falu kulturális életére és az egyes politikai rendszerek hatásaira vonatkozó kérdőívek, szem előtt tartva Clifford Geertz terepkutatási elméletét.¹⁰ A beszélgetések alkalmával igyekeztem kizárni a gender szempontokat, a zenészek között megbízhatóbb válaszokat érdekelhettem kollegiális, baráti viszonyunknak köszönhetően.

Leginkább reprezentatív cigányzenész adatközlőimhez több ízben is visszatértem. A zenész szakmának fontos vetülete a kiszolgált közösségben történő mozgás, a feladatok, a mindennapi tevékenységek, minek okán nagy hangsúlyt fektettem a résztvevő megfigyelésre, a többségi társadalmak kiszolgálását övező interakciók megfigyelésére és analízisére.¹¹

A dolgozatban idézett adatközlők neveit az anonimitás megőrzése végett csupán monogrammal jelöltem. Nemzetiségüket, születési dátumukat és némely esetben státuszukat is közzétettem, mivel az nézőpontjuk, látásmódjuk és véleményük megalkotásában befolyásoló tényezőként hathatott.

Terepmunkáim adatait számtalan szakirodalmi írással tudtam összevetni, kiegészíteni. A 20. századi falusi zenét játszó zenészekkel kapcsolatosan olvasható: a zenész mesterség cigány kézre kerülésének történetét bemutató Sárosi Bálint által írt Cigányzene című könyv¹², a cigányzenészek magyar társadalomban betöltött szerepéről Kállai Ernő tanulmánya.¹³ Pozsony Ferenc: Erdély népei kötetében részletes történeti leírást ad az erdélyi cigányokról és azok kutatástörténetéről.¹⁴ Agócs Gergely és Gombai Tamás cigányzenészeket és az azok által képviselt zenei hagyományt bemutató kötete: a „Kürti bandák”.¹⁵ Agócs Gergely cigányzenészekről szóló tudományos munkái: „A mesterség elsajátításának társadalmi intézménye a cigányzenészek körében (szlovákiai

¹⁰ Geertz, Clifford, 2001.

¹¹ Waldenfels, Bernhard, 2004., 91-116.o.

¹² Sárosi Bálint, 1971.

¹³ Kállai Ernő, 2002., 327-345.o.

¹⁴ Pozsony Ferenc, 2009., 165-220.o.

¹⁵ Agócs Gergely – Gombai Tamás, 2004.

magyar példák)”¹⁶, „Ördögös muzsikások a Felföld hagyományos zenei kultúrájában.”¹⁷ A széki hangszeres népzene összefoglaló tanulmányai Szék 20. századi zenei- és táncéletét mutatják be.¹⁸ Az erdélyi cigányzenészek társadalmi és etnikai beilleszkedését elemzi Pávai István: „Interetnikus kapcsolatok az erdélyi népi tánczenében” című írásában.¹⁹

Ezekon kívül a témához szervesen kapcsolható Stein Kata – Varga Sándor szerzőpárostól – egy a táncház mozgalom által Magyarpalatkához hasonlóan közkedvelt falu – Dombostelke folkturizmusának társadalmi kapcsolataira és presztízisére gyakorolt hatása.²⁰ Pálffy Gyula „Egy mezősi falu tánckészlete” című tanulmányában a palatkai zenészek által is gyakran kiszolgált Vajdakamarás tánckészletét és annak változások folyamatát dolgozza föl²¹, míg egy másik írásában ugyanennek a falunak a táncéletét elemzi.²² Molnár Pétertől „...a néptáncot átalakították...”²³ címmel olvashatunk a visai táncélet átalakulásáról, Könczei Csongor „Hogyan lett a Kodobákból Codoba?”²⁴ című tanulmányában elemzi a magyarpalatkai cigányzenészek másodlagos identitásváltását. Magyarpalatkáról szolgál információkkal továbbá Jánosi András „Magyarpalatkai népzene, Kodoba Béla és bandája” című cd-lemez borítójának kísérőszövege²⁵, Tari Lujza: „Recens szlovák népzenei hatás és a líd kvart használata a Mezőség hangszeres zenéjében”²⁶, Pálffy Gyula „Mezősi Magyar Népzene: Magyarpalatka” című dupla kazettás kiadvány (később cd-lemez) ismertető szövege²⁷, Virágvölgyi Márta „Palatkai népzene I-II. Kodoba Márton” hangszeres népzenei kiadvány ismertető szövege²⁸, Varga Sándor doktori disszertációja a Belső-mezősi Visa XX.

¹⁶ Agócs Gergely, 2001.

¹⁷ Agócs Gergely, 1999.

¹⁸ A széki hangszeres népzene – Tanulmányok – Szerk.: Virágvölgyi Márta, Felföldi László Budapest: Planétás Kiadó 2000.

¹⁹ Pávai István, 2000.

²⁰ Stein Kata – Varga Sándor, 2010.

²¹ Pálffy Gyula, 1988.

²² Pálffy Gyula, 1987.

²³ Molnár Péter, 2011.

²⁴ Könczei Csongor, 2009.

²⁵ Jánosi András, 1995.

²⁶ Tari Lujza, 1985.

²⁷ Pálffy Gyula, 1995.

²⁸ Virágvölgyi Márta, 2000.

századi tánckultúrájának változásáról²⁹, Busai Norbert a magyarpalatkai zenészekről³⁰ és Árendás Péter, a magyarpalatkai bandáról³¹ írt szakdolgozata.

Mezőség néprajzi irodalmát, kutatástörténetét teljes részletességgel Keszeg Vilmos tárja elénk „Az erdélyi Mezőség néprajzi irodalma”³², illetve „A Mezőség felfedezése”³³ című munkájában, tánckutatását Varga Sándor tárta fel: „Néptánckutatás az erdélyi Mezőségen” címmel.³⁴

Ezúton szeretném megköszönni áldozatkész segítségét férjemnek – Kompár Jánosnak –, gyakorlati segítségét minden családtagomnak, édesapámnak – Rőmer Ottónak –, és párjának – Leiter Arankának –, édesanyámnak – Király Mártának –, bátyámnak – Rőmer Ádámnak. Köszönettel tartozom továbbá Biczó Gábornak, Varga Sándornak, Busai Norbertnek, Keszeg Vilmosnak, Vavrinecz Andrásnak, Pávai Istvánnak, Tóth Viktóriának, Pálóczy Krisztinának, Molnár Péternek, Koncz Gergelynek, Bíró Zoltánnak, Kónya Tibornak, Szabó István Jánosnak, Kavecsánszki Máténak, Marinka Melindának, Dombi Máriának, Péntes Géának, Jánosi Andrásnak és Árendás Péternek, akik a téma körvonalazásában, a gyűjtések és a fordítás lebonyolításában, elméleti tájékozódásban, forrásanyagokhoz való hozzáférésben, gyakorlati tapasztalataik megosztásában, a dolgozat megformálásában, nyelvhelyességi ellenőrzésben nyújtottak odaadó és nélkülözhetetlen segítséget.

²⁹ Varga Sándor, 2011.

³⁰ Busai Norbert, 2000.

³¹ Árendás Péter, 1992.

³² Keszeg Vilmos, 2010., 7-52.o.

³³ Keszeg Vilmos, 2007.

³⁴ Varga Sándor, 2007.A

C) A kutatás elméleti problémái

A kutatás során igyekeztem a Peter Burke által felvázolt vizsgálati szempontokat érvényre hozni, miszerint a társadalmi emlékezet átadásának öt formája él. Ezek a következők: a szóbeli hagyományok, az emlékiratok és írásos visszaemlékezések, a képek, a cselekvések (többnyire rítusok), és a tér.³⁵

Fontos megjegyezni, hogy adatközlőimet a jelen korban, az 1990-es politikai rendszerváltás után tudtam meginterjúvolni. A közösséget ma élő személyek narratíváján keresztül, szinkronizáltan vizsgáltam, ennek megfelelően a tradicionális alapállapot jellemzésekor – korabeli leírások hiányában – csupán az emlékezetre tudtam támaszkodni, ami némileg torzíthat a valóságon.³⁶ A múltat a megszépítő messzeség homályából „romlatlanként” értékelik, fiatal koruk értékeinek módosulását hanyatlásként, kultúrávesztésként élik meg, minek következtében elbeszéléseikben egyfajta eszményített múltkép válik uralkodóvá. (Holott nem mellékes tény, hogy az ő fiatalságuk kora is „hanyatlás”, azaz módosulás az előzőekhez képest.) Az emlékezés szubjektivitását és szelektivitását a dolgozatból kizárni nem lehet, tehát mindenképpen figyelembe kell venni annak olvasásakor, értékelésekor. Ezek a visszaemlékezések azonban objektív társadalmi folyamatokba illeszthetők be, amely makrotársadalmi változások nyomán követhetők számtalan szerző írásaiban.³⁷

Az emlékezet szubjektivitásáról Assmann-t idézném: „Az ember kizárólag arra emlékszik, amit kommunikációban közvetít, és amit a kollektív emlékezet vonatkoztatási keretei közé elhelyezni képes.”³⁸ Fontos jellemzője az emlékezetnek a rekonstruktív jelleg. Ezen az értendő, hogy az emlékezetben sohasem a múlt, mint olyan őrződik meg, hanem csak az marad meg belőle, „amit a társadalom minden korszakban a maga mindenkori vonatkoztatási keretei közt rekonstruálni képes”.³⁹ A filozófus Hans Blumenberg szavaival szólva: „az emlékezésnek nincsenek tiszta tényei.”⁴⁰ Az

³⁵ Burke, Peter, 2001.

³⁶ Frederik Charles Bartlett, 1985.; Lásd: Mellékletek

³⁷ Bővebben lásd: Köpeczi Béla, 1988.; Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt 2010.; Dr. Kós Károly, 2000.; Dr. Vofkori László, 1994.; Jakó Zsigmond, 1997.A.; Novák Csaba Zoltán, 2011, és 2014.; Varga Sándor, 2011.B stb.

³⁸ Assmann, Jan, 1999., 37.o.

³⁹ Assmann, Jan, 1999., 37.o.

⁴⁰ Assmann, Jan, 1999., 41.o.

emlékezés pedig nem csak a múltat, de a jövőképet is átformálja, korlátozza, a különbségeket és a folytonosság megbomlását láttatja. Ez a jelenség természetesen nem tudatos, minden esetben érzelmi alapon szerveződő torzulás tapasztalható. Így a visszaemlékezések fonalát újra meg újra megszakítják a régmúlt és a jelen közti negatív kicsengésű összehasonlítások (negatív jelen- és jövőkép). A szubjektivitás enyhítése végett igyekeztem számtalan kérdést újra meg újra feltenni, illetve más forrásokból is megerősíteni. (Más adatközlők, külső források, irodalmak, kontrollcsoportok keresésével, valamint más gyűjtőkkel történő tapasztalatcsere révén.)

„Az ünnep – sok egyéb funkciója mellett – a múlt jelenvalóvá tételére is szolgál. ...Saját történelmére emlékezve és az emlékezés sarkalatos alakzatait megjelenítve bizonyosodik meg a csoport a saját identitása felől.”⁴¹ Amennyiben az emlékezés az írástalan kultúra adathordozója, úgy a folklór anyag rituális gyakorlása az egyén és a közösség múltjának, illetve történetének megelevenítője, kollektív identitásának, önazonosságának életben tartója. Tehát a zene, a tánc, a szokásanyag elsődleges funkciója lényeges többlettartalommal rendelkezik. Éppen ezért ezen elemek hagyományból való kimaradása a múltidézés és identitás gyakorlásának és közvetítésének elmaradását is jelenti, ami valamikor a csoport tér- és időbeli összetartozását erősítette. „A társadalmaknak elsősorban önmeghatározás végett van szükségük a múltra.”⁴² Mindezek által válik érthetővé adatközlőim múlttal kapcsolatos elfogultsága, illetve a hagyományörzésre, örökítésére való igények különböző megnyilvánulási formáinak megjelenése (a kommunikatív emlékezés szervezett emlékezéssé való átformálódása). Mindezek tehát nem csupán az adatgyűjtés szempontjait, de azoknak értelmezését is befolyásolják, tézisekbe emelik az adatokat.

A zenészek kezén folyamatosan alakuló zenei anyag változásfolyamata szociológiai és kultúrantropológiai tekintetben nem minősíthető dekadenciának, mivel az nem tudatos, hanem naiv, illetve mivel iskolázatlan zenészek: tevékenységük első sorban szakmai szolgáltatás, rajtuk keresztül jól megfigyelhető a lokális közösség életmódváltásának folyamata. Művészeti, illetve esztétikai tekintetben azonban valóban hatalmas értékvesztésről van szó. Ez kézzelfoghatóvá válik, amennyiben

⁴¹ Assmann, Jan, 1999., 131.o.

⁴² Assmann, Jan, 1999., 131.o.

összehasonlítjuk egy a 20. század elején-közepén zajlott falusi táncalkalom zenei- és táncanyagának bonyolultságát és technikai felkészültségét egy mai modern, populáris „táncalkalom”-éval, ahol a résztvevők is leginkább passzív befogadók. Mindez további magyarázatot ad adatközlőim keserű hangú visszaemlékezéseire, illetve befolyásoló tényezőként hat a piacra, a revival közeg elementáris befogadóerejére, amely mintegy vissza akarja tartani ezeket a megállíthatatlan változásfolyamatokat.

I. MAGYARPALATKA TÁRSADALMA AZ 1920-AS ÉVEKTŐL AZ 1960-AS ÉVEKIG

Ebben a fejezetben adatközlőim emlékezetére és más kutatók munkáira támaszkodva próbálom vázolni Magyarpalatka társadalmi és kulturális képét a zenész cigányok aspektusából, nagyjából az 1940-es évektől a Ceaușescu diktatúráig terjedő időszakban. Ennek a korszaknak a falusi kulturális életét mintegy alapállapotként tekintve írom le, míg az azutániakat a bekövetkezett változások aspektusából. A következőkben felvázolt vizsgálati síkokon figyelhetőek meg leginkább a közösségi élet változásai, amelyek a zenészek alkalmazkodását generálták.

Mezőség, Belső-Mezőség, Magyarpalatka társadalomtörténeti háttéranyaga

Dolgozatom tárgyát tekintve a falu háttértörténete nem feltétlen a történelmi események, sokkal inkább a társadalmi és etnikai változások tekintetében bír nagyobb jelentőséggel. A Belső-Mezőség⁴³ történetével Varga Sándor rendkívüli részletességgel foglalkozik doktori disszertációjában⁴⁴, mely anyag jó kiegészítője Magyarpalatka történetének.

Magyarpalatka a – Mezőségen általánosan jellemző – különböző etnikumok együttélésének jellegzetes példája. A Belső-Mezőségen falvanként váltakozó arányban együtt élő vegyes etnikumú lakosság – egészen a 20. századig – komoly gazdasági szimbiózisban, szellemi kölcsönhatásban élt, minek eredményeként a nemzetiségi jegyek

⁴³ „...a Mezőség népi kultúrájában elkülöníthető az „igazi Mezőség”, más megfogalmazásban: a Belső Mezőség. Ez a nagyjából kör alakú Mezőségnek a központi magja, középső falucsoportja: Katona, Melegföldvár, Búza, Gyeke, Feketelak, Mezőszentmihály, Mezőköbölkút, Mezőkeszű, Budatelke, Magyarpalatka, Vajdakamarás, Pusztakamarás. Ezekben a mezőszéki kulturális és életmódbeli sajátosságok máig jobban kimutathatók mind a telkek, mind az épületek elrendezésében, vagy a mezőszéki jármos csűr meglétében, a viseletek régiesebb, egyszerűbb és egyszínűbb formáiban stb.” (Barabás László, 2010., 53.o.)

⁴⁴ Varga Sándor, 2011.B., 24-47.o.

összemosódtak, az életmód befolyása alá kerültek. Mindezek ma is kimutathatóak a nyelvi elemekben (szókészlet, mondattani sajátosságok), az állattartás és a növénytermesztés tapasztalatcseréjében, az eszközhasználatban, a viseletben, különböző szokáselemekben, valamint a zene- és táncfolklórban.⁴⁵ Ezek az elemek stabilizálják az etnikai viszonyokat, összetartják a társadalmat. Ezt a természetes, organikus rendszert borítja fel a 20. századi erőszakos egységesítő politika, melynek következtében az egymást kiegészítő együttélések tagjai egymással versengő felekké válnak.⁴⁶

Erdélyt a 10. században szállták meg a *magyarok*, akik gyéren lakott – többségében szláv népességű és nevű – településeket találtak. A Mezőség a Magyar Királyság megszervezésének idejére már összefüggő magyarlakta terület, sűrűn lakott régió volt. II. Géza uralkodásának idején (1141-1162) került sor elsőként a *szászok* betelepítésére, főként Erdély délkeleti részeire. *Románok* a 12-13. században – mint havasi pásztorok – jelentek meg először a magashegyi tájakon és Dél-Erdélyben, a 15. századtól Erdély más részein is, a 18. század második felére pedig többségi nemzetté váltak Erdélyben. A *cigányok* a 16. századtól folyamatosan érkeztek.

Mezőség a 17. század elejéig még egységesen magyar terület volt.⁴⁷ A 17. század második felétől a török-tatár dúlások, az éhínség és a járványok a lakosság túlnyomó többségét elpusztították. A kipusztított területekre a havasokból és a Kárpátokon túlról egyre nagyobb rajokban telepedtek be románok. Nem csak különálló, hanem etnikailag vegyes településeken is nagy számban éltek, főként Kalotaszegen és Mezőségen.⁴⁸ A *szászok* fokozatosan tűntek el a 17. századtól a 20. századig. A 18. század második felére mind Erdély, mind a Mezőség lakosságának többségét *románok* képezték. I. Apafi Mihály fejedelemsége idején *örményeket* telepített be, majd a 18. század végétől egyre nagyobb számú *zsidó* etnikum színesítette tovább Erdély lakosságát.⁴⁹ Ma a Mezőség északnyugati részén nagyobb számban, többi részén szórványban található magyarság.

⁴⁵ Bővebben lásd: Kósa László, 1998., 376-377.o.

⁴⁶ Pozsony Ferenc, 2009., 223-224.o.

⁴⁷ Magyar Zoltán, 2011., 209-210.o.

⁴⁸ E korszakról részletesen lásd: Makkai László, 1942.

⁴⁹ Magyar Zoltán, 2011., 165-176.o.

Magyarpalatka története meglehetősen szerényen adatolt, csupán különböző összeírások, levéltári anyagok, hadi jelentések szolgálnak segítségül az egyes történelmi korszakok felvázolásához. Így azt általános történelmi adatokkal egészítem ki.

„Palatka régi település, ezt igazolja a magyarpalatkai temető, a (Magyar-) Palatka-Tag dűlőben az avarokat egy már teljesen lepusztult római épület (egykori villa rustica) alapfalait is átvágva ásták földbe.”⁵⁰ A falu első említése a 13. századból való (lásd lentebb). Ekkorra az arisztokrácia és az egyház birtokai elhatalmasodtak, a 14. századra kialakult a vármegyerendszer.

Erdély a középkorban a Magyar Királysághoz tartozott. Ebben az időszakban sem gazdasági, sem társadalmi fejlődése nem volt kiemelkedő.⁵¹ „A Janka-fi (Janka, Ivánka-fi, Johanka-fi, Ősi, Palatkai) család 1296-ban, 1332-ben és 1334-ben „Palatkai” néven tűnik föl. ... 1509. december 20-án pedig Lázár – a néhai idősb Jánosfiának a néhai Lőrincznek fia – Simon mester erdélyi kanonok által Máténak és a néhai Kristófnak elzálogosított palatkai, légeni, oláh-palatkai és petei részeket akarta magához váltani.”⁵²
⁵³ E szerint tehát Magyarpalatka / Palatka birtokosai a 14. század közepéig (Oláhpalatkával, Légeni, Pétörtelökével / Petetelökével, Mikótelökével, Tehenőstelökével, Gyekével, Kozmatelkével egyetemben) a Doboka vármegyében is birtokos Janka-fi / Janka / Ivánka-fi / Johanka-fi / Yohanka-fi, néhol Palatkai, Ősi, és a Nagy nevet is viselő család volt.⁵⁴ 1347-ben Péter erdélyi alvajda Palatka és Mikótelke birtokokról hozott ítéletet.⁵⁵ Oláh-Palatka megjelenése egy 1348–49. évi egész Európán végigpusztító pestisjárványhoz köthető. Ezt követően ugyanis a munkaerőben szűkölködő földesurak szászokat és románokat telepítettek a belső-erdélyi falvakba. Így keletkeztek a Mezőség ikerfalvai, melyek magyar vagy szász eredetű nevéhez a „magyar”, „szász”, vagy „oláh” előnevet tették. Ez tehát a mi esetünkben Magyarpalatka és Oláhpalatka települések elnevezésének magyarázatát szolgálja. Ez utóbbiról 1461-

⁵⁰ A sírokban ezüstfibulát, gót, és 4. századi római edényeket, púpos hátú fésűket találtak.; Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 312.o.

⁵¹ Kósa László, 1998., 287.o.

⁵² Dr. Csánki Dezső, 1913., 509.o.

⁵³ Kristó Gyula, 1994., 193-194.o.

⁵⁴ Dr. Csánki Dezső, 1913., 290.o.; lásd még: Blazovich László – Géczi Lajos, 2000., 148.o., 336.o.; Almási Tibor, 2001., 273.o.; Tóth Ildikó Éva, 2004., 85.o.; Kristó Gyula – Makk Ferenc, 2004., 248.o.

⁵⁵ Bándi Zsuzsanna, 1982., 182.o.

ben ötvenedet fizető jobbágy lakosokról írnak, illetve hogy 1913-ban már csak Magyarpalatka volt ismert.⁵⁶ Palatka környékéből több elnéptelenedett településről (Korustelke, Mikótelke, Tehenestelke, Tyzny) szól említés 1296 és 1351 között, ami a lakosság sűrűségéről – mezőgazdaságilag jól hasznosítható területekről árulkodik.⁵⁷ (Elnéptelenedésük idejéről azonban sajnos nincs adatunk.) A falu első lakói tehát magyarok, főként jobbágyok voltak. Palatka Plébániatemploma 1454-ből jegyzett, református temploma ajtajának felirata: 1530., tehát a reformáció első időszakában, a Mohácsi vész után épült.⁵⁸ A falubeli magyarok eszerint korán felvették a református hitet.

„A 15. századtól meg-megújuló háborús cselekmények (török becsapások, belharcok, tizenötéves háború, tatárdúlások, kuruc háborúk, Hóra-féle felkelés, 1848/49) azonban az eredetileg összefüggő magyar lakosságot többszörösen megtizedelték.”⁵⁹

Az 1514. évi parasztháború (melyben a jobbágytársadalom minden rétege képviseltette magát) ténylegesen felkelt községei közt Palatka is szerepelt.⁶⁰ 1541-ben a magyar állam három részre szakadt. Az 1542-1687-ig működő Erdélyi Fejedelemség laza függésben állt az Oszmán-Török Birodalommal. Ennek következtében balkáni népcsoportok telepedtek meg itt. Az Erdélyi Fejedelemség első századában a járványok és éhínségek miatt folyamatosan ritkult a főként mezőgazdasággal foglalkozó magyar lakosság. Palatkára 1601 és 1604 között „Bastáék, a törökök-tatárok is ellátogattak, és nem távoztak nyomtalanul.”⁶¹ A járványok a hegyvidék románságát nem érintették, így azok – valamint a törökök elől menekülő havaselvei és moldvai népek – folyamatosan feltöltötték a kiürülő településeket, lassan román többségűvé formálva azokat. A 15-16. században kipusztult kishemességet nemesi kiváltságokkal felruházott román katonák pótolták. Erdély törvényhozásilag és igazgatásilag hosszú időre konzerválta a jobbágy-földesúri viszonyt, melyet a kezdetleges piaci viszonyok viszonylagos szegénységben tartottak.⁶² Erdélyt, a „magyar kultúra fellelegvárát”⁶³ nyitottság jellemezte a világi szellemi áramlatok és a különböző vallások, felekezetek iránt. A 17. században további török és

⁵⁶ Dr. Csánki Dezső, 1913., 392.o.

⁵⁷ Jakó Zsigmond, 1997.B., 2004., 2008.; lásd még: W. Kovács András – Valentiny Antal, 2006., 103-104.o.

⁵⁸ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 308.o., 492.o.

⁵⁹ Kósa László, 1998., 288.o.

⁶⁰ Barta Gábor, 1960., 203.o.

⁶¹ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 308.o.

⁶² Kósa László, 1998., 282.o.

⁶³ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor – Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 6.o.

tatár pusztítások zajlottak, melyek a szegénység mellett a társadalmi és kulturális állapotok stagnálását is eredményezték. 1687-ben Erdély Bécsből kormányzott Osztrák tartománnyá vált. Ebben az időben a Wass család tulajdonai között szerepel Palatkai birtok is. (1711-ben Wass Dániel kapja vissza a Rákóczi-szabadságharcban való szereplése miatt elkobzott palatkai területet)⁶⁴

Magyarpalatka három falában álló két harangja közül a kisebbik 1650-ben⁶⁵, a Rákócziak idejében, a nagyobbik 1760-ban készült. ⁶⁶ A 17-18. század kuruc pusztításokat hozott, melyet a császári zsoldos rác csapatok is folytattak. Így a Mezőség elnéptelenedése tovább folytatódott, majd tetőződött az 1711-es pestis járvánnyal.

Az első magyarországi népszámlálási adatok szerint (1784-1787) Magyarpalatka községben 127 ház, 149 család élt, tényleges népessége pedig 739 fő volt.⁶⁷ A 19. századot megelőzően javarészt jobbágyok lakta Mezőséget magánföldesúri birtokok, nemesi udvarházak jellemezték. Az erdélyi magyar társadalomban Magyarországhoz képest kisebb létszámú és szerényebb életszínvonalú volt a nemesség és az arisztokrácia, ami sokkal többféle társadalmi csoportnak és rétegnek adott teret. A természeti kincsek viszonylagos kiaknázatlansága ellenére jelentős volt a bányászatban és az erre települő iparban dolgozók, a szabadparasztnak és a jobbágyok száma (pl. a Mezőségen), szemben a kiskisnemesi réteggel. Ez a réteg folyamatos kölcsönhatásban élt a parasztsággal, mind a gazdaság, mind a kultúra tekintetében. A Palatkay család Kolos vármegye székely eredetű nemesi családja volt. (Előbbi nevük Kaczkó.) A 17. században már Magyarpalatkán voltak birtokosok. 1745-től jegyzett családfájuk, néhány családtag Palotkaynak nevezi magát. Leszármazottjuk – Alsó Zsigmondné Jánosi Róza (női ágon) – 1859-ben készíttetett orgonát saját költségén a református templom számára.)⁶⁸ 1871-ben végrendeletében alapítványa jövedelmének felét magyarpalatkai, magyarpagocsi és szavai evangélikus református egyházak tanulóinak segélyezésére szánta.⁶⁹

1848-49-ben párhuzamosan élt magyar és román nemzeti mozgalom, melyek érdekei bizonyos területeken azonosak, más területeken egymással szembenállók

⁶⁴ W. Kovács András – Valentiny Antal, 2006., 124.o., 175.o.

⁶⁵ Laár Erika, 2002., 436.o.

⁶⁶ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 308.o.

⁶⁷ Az első magyarországi népszámlálás 1784-1787, 1960., 358.o.

⁶⁸ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 309.o.

⁶⁹ A marosvásárhelyi ev. ref. Collegium értesítője az 1882-83-ik iskolai évről, 1883., 690.o.

voltak.⁷⁰ „Mivel 1848-ban a magyar liberálisok kimondták Erdély és Magyarország unióját, de csak az egyének jogegyenlőségét fogadták el, a románságot nem ismerték el külön nemzetként, a román nemzeti mozgalom szükségszerűen a bécsi udvarral szövetkezett a magyar szabadságharc ellen.”⁷¹ Az 1867. évi kiegyezés polgári, felekezeti, nemzeti és politikai egyenjogúságot hirdetett. Ennek ellenére az 1870-es évektől erőteljes magyarosítási törekvések léptek életbe, elsősorban az iskolai oktatás területén.

A jobbágyfelszabadítást (1853.) követően még sokáig az extenzív, jóformán középkori jellegű gazdálkodás volt jellemző Erdélyben. A parasztság egy része lesüllyedt (szegényparaszt, földnélküli), létrejött a napszámosok, summások, uradalmi cselédek rétege. Mezőségen a földművelés mellett jelentős háziipar létesült, ami a csere- és vándorkereskedelem, valamint a piacközpontok megélénkülését hozta.⁷² Ezt támasztják alá az 1857-es népszámlálási adatok. A 943 lakos közt 3 pap, 1 hivatalnok, 1 egészségügyi dolgozó, 154 földbirtokos, 20 napszámos, 27 egyéb szolga, 5 gyáros és iparos (Palatkán ez valószínűleg csak iparost jelent), és 4 mezőgazdasági segédmunkás szerepel.⁷³ Az 1892-es iparosjegyzékben – az 1147 lakosból - 8 palatkai iparos került megnevezésre (nemzetiségük feltehetőleg vegyes). Szakmájuk szerint két szatócs, két csizmadia, egy kovács, egy női szabó, egy szűcs és egy mészáros.⁷⁴ Az 1859-es erdélyi tagosítás - a birtokosok szétdarabolt birtokainak egyesítése - Magyarpalatkát is érintette.⁷⁵

„A XVIII. században Mezőségen a telepes népesség oly nagymértékű hullámozása volt megfigyelhető, hogy a falvak lakossága szinte évtizedenként teljesen kicserélődött.”⁷⁶ Csehek, szlovákok, svábok és zsidók érkeztek, valamint jelentős többségbe kerültek a románok. A lakosság létszáma fokozatosan növekedett. 1850-es népszámlálási adatok szerint Magyarpalatkán a 938 lakosból 646 román, 231 magyar, 61

⁷⁰ Alexandru Bătrîneanu, a IV. mezősegi légiónagyvezető, Vasile Simonis tribun urat felszólítja, hogy az alá bízott községekből (köztük Palatkáról, és a környező településekről) a nemzetőrök október 11-én, szerdán fegyveresen jelenjen meg eskütelre I. Ferdinánd uralkodóra, és a román nemzetre. Emellett a tribun utasítást kap a politikai helyzet „szerény és illő” magyarozására, valamint a falubeliek fegyverkezésének kivitelezésére. (Varga János-Miskolczi Ambrus, 1988., 156-157.o.)

⁷¹ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 7.o.

⁷² Kósa László, 1998., 294-295.o.

⁷³ Erdély 1857. évi népszámlálása, 1992., 120-123.o.

⁷⁴ Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke, 1892., 328.o., 988.o., 1210.o., 1546.o., 1603.o., 1683.o.

⁷⁵ Girókuti képes naptára, 1860., 169.o.

⁷⁶ Varga Sándor, 2011.B., 31.o.

egyéb, melyből 55 cigány etnikumú volt. Vallási tekintetben 651 görög katolikus, 281 református és 6 római katolikus. A zsidók az 1857-es népszámlálási adatokban mutatkoztak, mint izraelita vallásúak, létszámuk 8 fő. Ez nem sokat változott, feltehetőleg mindvégig iparosokként, kereskedőkként éltek itt.⁷⁷ A falu lakossága tehát 1850 és 1910 között folyamatosan gyarapodott.

1910-es adatok szerint Magyarpalatka Kolozs vármegye Mócsi járásához tartozott. (A járás 24 településének összlakossága 21.451 fő, ebből 6203 magyar, 116 német és 14.576 oláh.)⁷⁸ Ugyanezen év Magyarpalatkára vonatkozó adatai 1268 lakost (805 román, 422 magyar, 41 cigány) és egy postaügynökséget közölnek. (Felekezetek szerint: 813 görög katolikus, 6 római katolikus, 432 református, 1 evangélikus, 1 unitárius, 15 izraelita.)⁷⁹ Ugyanitt a közeli Mócs kitűnő gabonatermelő és marhatenyésztő vidék központjaként szerepel.⁸⁰

Az I. világháború sok férfit vont el a faluközösségek életéből, amit fokoztak a beszolgáltatások, rekvirálások, komoly gazdasági, szociális lesüllyedést hozva maguk után. Az I. világháborús veszteséglistán (Verlustliste)⁸¹ 24 magyarpalatkai magyar férfi neve szerepel.

1918-ban felbomlott az Osztrák-Magyar Monarchia, a trianoni békeszerződés értelmében pedig 1920-tól Erdély Romániához tartozott. A szegénység és a háborúk kapcsán létrejövő társadalmi feszültségek az etnikai viszonyokat is kiélezték, amit a '30-as évek román nacionalista mozgalmi tovább fokoztak. A kisebbségek helyzete folyamatosan rosszabbodott, melyet egyházaik, illetve az általuk fenntartott iskolák támogatásának csökkentése, valamint földbirtokaik elvesztése tovább nehezített.⁸² Az arisztokrácia egy része folyamatosan elszivárgott Erdélyből.

1940-ben – a II. bécsi döntés – Erdélyt, a Partium északi részét, és a Székelyföldet Magyarországnak ítélte. (Magyar fennhatóság alá került 1,34 millió magyar, 50000 német, 1,07 millió román lakos.⁸³) Így 1940-44-ig a Belső-Mezőségen „magyar világ” volt:

⁷⁷ Varga E. Árpád, é.n.

⁷⁸ Pallas Nagylexikon X. kötet, 812.o.

⁷⁹ Varga E. Árpád, é.n.

⁸⁰ Révai Nagy Lexikona, XIII. kötet, 270.o.

⁸¹ Verlustliste, é.n.

⁸² Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990.

⁸³ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 44.o.

nagyjából a Kolozsvár - Szászrégen közti főút vonalán húzódott a határ. (Magyarpalatka még Magyarországon volt, a szomszédos Mezőkeszű már Romániában.)⁸⁴ Ebben az időszakban Észak-Erdélyből mintegy 200,000 román, Dél-Erdélyből pedig nagyjából ugyanennyi magyar települt át saját anyaországába. Mind a Romániában maradt magyarok, mind a Magyarországon maradt románok internálások, munkaszolgálatok és különböző erőszakos asszimilációs törekvések, megszorítások áldozataivá váltak.⁸⁵

1944-től Erdély – a párizsi békeszerződésben foglaltak szerint, az 1920-as határok visszaállításával – ismét Románia fennhatósága alá került.⁸⁶ Ez a kisebbségek életében újabb nehézségeket hozott. A földbirtokosok javarészt elmenekültek, a zsidóságot elhurcolták, gettókba zárták, majd német haláltáborokba deportálták (Észak-Erdélyben elsőként).⁸⁷ 1949-től az államosítás részeként a társadalmi rétegek egységesítésére az arisztokrata családokat megfosztották minden ingatlanjuktól, a módosabb gazdákat kitelepítették, házaikat lebontották, javaikat elégették, vagyonukat elkobozták, kényszerlakhelyekre telepítették őket. Magyarpalatkán is voltak zsidó kereskedők, illetve magyar nagybirtokosok, akikre hasonló sors várt.⁸⁸ Ez a folyamat az ötvenes évekre teljesedett ki, Erdélyben mintegy 350-400 nemesi családot érintett.⁸⁹ Megkezdődött a szocialista típusú iparosítás, valamint a mezőgazdaság kollektivizálása, ami a mezősségi falvak életében komoly gazdasági, kulturális és társadalmi változásokat generált. A II. világháború végéig még teljes rétegzettségű romániai magyar társadalom (ami nagypolgárságtól és arisztokráciától a munkásosztályig és parasztsáig terjedt) az azt követő ötven évben egyre inkább két pólusúvá vált (értelmiségi elit réteg, valamint az ipari és mezőgazdasági dolgozók rétege).⁹⁰ A középrétegek fontos szerepet töltek be a

⁸⁴ Az alábbi hivatalos jelentés a honvéd vezérkar főnökétől származik, 1940. szeptember 11-ből: „Csapatunk a lakosság tomboló lelkesedése közben bevonultak Kolozsvárra és a mai nap folyamán itt elérték a demarkációs vonalat Gyalu D., Szász-Szenes D., Kolozsvár D, /Szelek kizárólag/, Kolozs D., Vajdakamarás D., Magyar-Palatka D., Pete K. vonalában.” (Napi Hírek, 1940.)

⁸⁵ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 44-46.o.

⁸⁶ 1944 szeptember 1-én Vitéz Szilágyi József Szegedi tartalékos az 1. székely tüzérosztály felderítő tisztjeként Palatkán hősi halált halt. (Dunainé Bognár Júlia – Kanyó Ferenc, 1996., 416.o.); Moszkva 1944. október 13-ai orosz hadijelentéséből: „Észak-Erdélyben csapataink elfoglalták Óradna és Bord várost, valamint ezen kívül több, mint 80 más lakott helységet. Nagyobb helységek: Magura, Coșna /Kosna/, Petriș /Petres/, Bileag /Bilak/, Dipșa /Dipse/, Buda, Palatka, Gebelinu, Ciucea /Csucs/.” (Rádiófigyelő, 1944.)

⁸⁷ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 47.o.

⁸⁸ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

⁸⁹ Kovács Kiss Gyöngy, 2002.

⁹⁰ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 59.o.

nemzetiségek érdekképviselésében, a kultúra fenntartásában (nem állami intézmények, oktatás, egyházközségek, kultúrkörök anyagi és szellemi támogatása), így azok eltűnése súlyos veszteségeket okozott. Mindezt tovább fokozta a magyar intézmények fokozatos felszámolása, az egyházak támogatatlansága, ellehetetlenítése, az anyanyelvi oktatás terének beszűkítése ⁹¹, ami az etnikumok asszimilációját, a kulturális homogenizációt erősítette.

⁹¹ Az egyházak tevékenységi körébe tartozott - az iskolai oktatáson kívül - a kiadói tevékenység (sajtó és könyv egyaránt), a közművelődéssel és nemzeti kultúrával foglalkozó intézményekkel, anyaországgal való kapcsolatok ápolása, valamint a papi utánpótlás biztosítása, melyeket fokozatosan elsorvasztott, majd 1989-re teljességgel beszüntetett a román állam. (Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 100-101.o.)

Magyarpalatka zenészei

Cigányzenészek

„Azok, akik foglalkozásszerűen másoknak zenélnek, ősidőktől fogva a társadalom periferiájáról, lenézett szegények, vagy egyenesen idegenek közül kerülnek ki. ... Eredetileg idegenek maguk a cigányzenészek is, kik, mint ismeretes, nemcsak Magyarországon váltak a hangszeres zene örököseivé és művelőivé, hanem ugyanilyen mértékben Romániában, a Balkánon, Törökországban, kisebb mértékben még sok helyen máshol is. A 19. században Magyarországon, mint ugyancsak több helyen Kelet-Európában, nem volt ritkaság a zsidó zenész.”⁹²

Az Európába áramló cigány csoportok útja a Balkáni félsziget északi részén kettéágazott, így nagyjából két hullámban érkeztek Magyarországra.⁹³ Az első a *kárpáti cigányoké* (1400-as évek eleje), második az *oláh cigányoké* (akik az 1400-as évek végétől az 1800-as évek végéig Romániában rabszolgáskodtak, utána érkeztek Magyarországra).⁹⁴ A kárpáti cigányok nem érintették Romániát. Nyelvükben sok a szláv eredetű szó. Az oláh cigányok szókészletüket román szavakkal gazdagították – innen kapták nevüket.

Az erdélyi cigányok csoportjairól 1415-ben tesznek először említést.⁹⁵ Romániában a 15. századtól az 1840-es, '50-es évek végéig Moldvában és Havaselnén minden nagyobb kolostornak és bojárnak, valamint az államnak is voltak cigány rabszolgái. A középkori cigány népesség mesterségekre szakosodva, szétszóródva élt az országban, „...saját kulturális és etnográfiai, sőt olykor dialektális vonásokkal is.”⁹⁶ Bár mindannyian rabszolgák voltak, egyik részük letelepedett életmódot folytatott ura birtokán vagy udvarában, másik részük nomád életmódban járta az országot (különböző

⁹² Sárosi Bálint, 1996., 13-14.o.

⁹³ Dr. Karsai Ervin, 1994., 10.o.

⁹⁴ Dr. Karsai Ervin, 1994., 10-11.o.; 28-29.o.; 31.o.; 34-35.o.; Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1992., 35-36.o.; 45.o.; Rostás-Farkas György, 2000., 10.o.; Achim Viorel, 2001., 37.o., 148.o.

⁹⁵ Pozsony Ferenc, 2009., 169.o.; Dr. Karsai Ervin, 1994., 9.o.

⁹⁶ Achim Viorel, 2001., 46.o.

kézműves foglalkozásokból élve).⁹⁷ A 19. század első felében a letelepedett cigányoknak két csoportjuk volt: a *țigarii căsașii* vagy *de curte* (házi vagy udvari cigányok), illetve *țigarii de ogor* vagy *de câmp* (szántóföldi vagy mezei cigányok). A házi cigányok a bojári, vagy kolostori udvarokban szolgáltak, mint kovács, lakatos vagy kőműves. Az ő csoportjukból kerültek ki a muzsikuskok (egyes bojároknak teljes zenekaruk volt), akik gazdájuk iránti kötelezettségeik mellett szabadon járhatták az országot (időszakos vándorlókká lettek). Ők már felszabadulásuk előtt hozzászórtak a letelepült életmódhoz, jobban beilleszkedtek anyanyelvi és kulturális környezetükbe. A cigány rabszolgaság felszabadítása két és fél évtizeden át zajlott (1831-től kezdődően), az utolsó fázisa az 1855-56-os törvényekkel következett be. A törvény érdeke a cigány lakosság letelepítése volt. Különösen nagy igény mutatkozott a cigány kovácsok iránt, akikből minden falura jutott egy. A letelepítés kedvezőtlen feltételei miatt sokan – vagy havaselvei nagyvárosokba, vagy az ország, illetve Erdély különböző részeire, vagy akár messze Nyugat-Európába – elvándoroltak. A megnehezült életkörülmények lopásra és különböző bűncselekményekre késztették a volt cigány rabszolgák egy bizonyos rétegét, melynek megfékezése érdekében a hatóságok nem engedték, hogy 2-3 cigány családnál több élhessen egy faluban. Ezeknek egy része asszimilálódott, más részük megtartotta önállóságát, hagyományos, kézműves életformáját.⁹⁸

Az erdélyi cigányok többsége már a 19. században letelepült életformát folytatott. Nekik sem engedték, hogy sokan telepedjenek le egy helyen, eleinte keveredniük kellett a falu lakosságával, hogy beolvadhassanak. Később ezt a lopások és gyűjtogatások miatt módosították, külön, a falvak szélére költöztették őket. Főként kovácsként, patkolókovácsként dolgoztak, amire minden faluban komoly igény mutatkozott.⁹⁹ Az 1893-as összeírás szerint „Erdélyben a cigányok 40,58 %-ának anyanyelve a cigány, 39,6 %-nak a román, 31,0 %-nak a magyar és 0,2 %-nak a német. ... Vallásuk szerint a cigányok közül 39,26% római katolikus, 26,81% ortodox, 20,28% görög katolikus, 11,82% református, 0,93% unitárius és 0,76% lutheránus. ... A legelterjedtebb foglalkozások: kovács 12.749 fő, rézműves 2077, szegkovács 1660, kanalas 1976, faedény készítő

⁹⁷ „...1830 és 1960 között, a felszabadítás korában Havaselvén és Moldvában a cigányok számát 200.000-250.000 főre becsülhetjük. ...Megközelítőleg a lakosság 7%-a volt cigány.” (Achim Viorel, 2001., 114.o.)

⁹⁸ Achim Viorel, 2001.

⁹⁹ Achim Viorel, 2001.

2968, tégláégető 3948, vályogvető 5667, kötélverő 1998, kefekötő 1720 stb. 16.784 muzsikus cigány volt. (Erdélyben élő cigányok létszáma ekkor: 105.035.)¹⁰⁰ A közel 17.000 cigányzenészből mintegy 150 nő.¹⁰¹ A 19. század végére javarészt letelepültek, a zenész szakmában egyre komolyabb elismerést vívtak ki maguknak.¹⁰² A 20. század elejére „társadalmi, gazdasági és művelődési téren rendre betagozódtak a többségiek világába, fokozatosan elveszítették anyanyelvüket, s a felgyorsult kultúraváltás pedig sok helyen előkészítette közösségeik etnikai és nemzeti asszimilációját.”¹⁰³ Mindez a két világháború közt is folytatódott. Az 1930-as felmérések szerint Románia cigányságának már csupán 37,2 %-a beszélte anyanyelvét. Létszámuk folyamatos csökkenése is elsősorban asszimilációjuk eredménye. Az 1930-as, '40-es évek politikája nem sorolta a cigányokat a nemzeti kisebbségek közé, így a nemzetiségi törvények sem érintették őket. „Az Antonescu-rezsimig a cigányok kimaradtak az 1938-40-es évek nyíltan rasszista hangsúlyú intézkedéseiből. ...nem létezett „cigányprobléma”. ”¹⁰⁴ 1940-től azonban Románia a náci Németország politikai ideológiai hatása alá került, az „idegenekkel” szemben egyre komolyabb eszközökkel léptek fel. Ion Antonescu cigánypolitikájának eredményeként 1942 és 1944 közt összesen 25.000 cigányt deportáltak a Dnyeszteren túlra (Golta, Ocsakov, Balta és Berezovka megyékbe). Elsősorban a bűnözés megszüntetésére hivatkozva a „veszélyesnek” és „nemkívánatosnak” minősített vándorcigányokat, valamint a letelepedettek egy részét, köztük mesterembereket, (kovácsokat, muzsikusokat, munkásokat), ház- és földtulajdonosokat is. Az embertelen körülményeknek köszönhetően a kitelepítést a deportáltak fele élte csak túl. Romániában nem voltak kényszermunka táborok. Magyarországról (ahová akkor Magyarpalatka is tartozott) 1944-ben – becslések szerint – 5000 cigányt deportáltak haláltáborokba, amit 1000-en éltek túl. (A cigánykérdés Magyarországon is közbiztonsági kérdésnek számított, és javarészt a vándorcigányokat, vagy az állandó munkával nem rendelkezőket érintette.) A deportáltak 74 faluból és három Budapesti kerületből kerültek ki: Vas, Zala,

¹⁰⁰ Achim Viorel, 2001., 166-167.o., „A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei, 1895.” adatainak felhasználásával.

¹⁰¹ Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben, Magyarország VII. kötete, 1901., 574.o.

¹⁰² „Erdélyben néha már a középkorban, de jelentősebb mértékben a 19. században bekövetkezett a cigányok elmagyarosodása vagy elnémetesedése.” (Achim Viorel, 2001., 79.o.)

¹⁰³ Pozsony Ferenc, 2009., 176.o.

¹⁰⁴ Achim Viorel, 1998., 188-189.o.

Baranya, Veszprém, Győr-Sopron, Nógrád, Tolna, Csongrád, Fejér, Heves, Szabolcs-Szatmár, Komárom és Pest megyékből.¹⁰⁵ Sajnos ezzel kapcsolatban Magyarpalatkáról nem áll rendelkezésünkre adat, de a felsoroltak közt nem szerepel Kolozs megye, adatközlőim sem emlékeznek ilyenre, így valószínűsíthető, hogy onnan nem deportáltak cigányokat. A II. Világháborúban szereplők listáján (Verlustliste)¹⁰⁶ egyedül a Radak cigánynév ismert Palatkáról, ő valószínűleg katonasort teljesített. „1948 után, amikor a kommunizmus már teljesen berendezkedett Romániában, a cigányok nem szerepelnek többé a politikai jellegű hivatalos iratokban.”¹⁰⁷

A zenész mesterség cigány kézre kerülése bőven adatolt téma, számtalan irodalom foglalkozik vele.¹⁰⁸ Távoli gyökerekre vezethető vissza, de fontos adalék alkalmazkodási stratégiájuk megértéséhez. (Bővebben lásd: a mellékletben.)¹⁰⁹ Lényegében a zenélés egyrészt ősi foglalkozásaik közé tartozik (már Indiában is foglalkoztak zenéléssel, játszottak húros és egyéb hangszereken is¹¹⁰),¹¹¹ másrészt minden időben megélhetésre, gazdasági kiemelkedésre adott lehetőséget¹¹² (adott esetben kiváltságot, védelmet nyújthatt az üldözésekkel, cigányellenes intézkedésekkel szemben), harmadrészt a cigány kultúrában hangsúlyos szerepe, hagyományai vannak a vendéglátásnak. (A vendéget – bárki is legyen az, cigány vagy nem-cigány –, ünnepelt személyként, családtagként kezelik, kávéval, étellel, itallal, cigarettával kínálják, és ha közös éneklésre kerül a sor, a vendég személyéhez szól a dal, esetleg beleénekelve

¹⁰⁵ Karsai László, 1991., 12.o.; Achim Viorel, 1998., 212.o.

¹⁰⁶ Verlustliste, é.n.

¹⁰⁷ Achim Viorel, 2001., 218.o.

¹⁰⁸ A cigányok történetével, foglalkozásaikkal, zenész mesterséggel, csoportjaikkal kapcsolatos irodalmak: Fraser, Sir Angus, 2006.; Pozsony Ferenc, 2009.; ismeretlen szerző, 2006.; Sárosi Bálint, 1971.; Stewart, Michael Sinclair, 1994.; Achim Viorel, 1998.; Szuhay Péter, 1999.; Tóth Csaba, 2014.; Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1992.; Dr. Karsai Ervin, 1994.; Mezey Barna, 1986.; A Magyarországon 1893. Január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei, 1895; Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1992.; Rostás-Farkas György, 2000.; Diósi Ágnes, 2002.; Diósi Ágnes, 1988., 81-110.o.; Erdős Kamill, 1989.

¹⁰⁹ A zenész mesterség cigány kézre kerülésének rövid története; Lásd: Mellékletek

¹¹⁰ Dr. Karsai Ervin, 1994., 18.o.; 166.o.; 204.o.

¹¹¹ „A mai indiai cigány törzsek (kb. 15 millió) a *dom*-ok a *bandzsarák* foglalkozása is megegyezik a cigányokéval. A *dom* szóból, melynek jelentése vándorzenész, a görögországi tartózkodás alatt *rom*, *rom* lett, mely ma a cigányok népeve.” (Dr. Karsai Ervin, 1994., 32.o.)

¹¹² Henri Tajfel szerint: „...minden egyén arra törekszik, hogy pozitív szociális identitása legyen... Egy csoporthoz való tartozás pozitívan befolyásolhatja a szociális identitást. Ez akkor áll fenn, ha az egyéneknek lehetőségük van: ...(többek között) a társadalmi státusok ranglétráján felfele mozdulni...” Tajfel, Henri, 1978. In: Veres Valér, 2005., 49.o.

annak személyét, vagy akár hozzá kapcsolódó történetet is.)¹¹³ A szakmába való belenevelődési folyamatnak szerves részét képző hangszerkezelésben használt mozgástevékenységek (motoros képességek) örökölhettek és tanulhatóak, speciális szakmai, családi és együttélési közösségükben pszichikai, biológiai és szociális úton is integrálódnak.¹¹⁴ Mindezek jó alapokat adnak a zenész szakma népszerűségéhez köreikben, nem véletlen, hogy európai megjelenésük óta mára egyik legfontosabb és legrangosabb mesterségükké vált.

„Az igazi muzsikások jó életértelmezése jóval közelebb áll az „igazi művész” vagy korábbi megfogalmazásokból táplálkozva az úri (nemesi-dzsenteri) életfelfogáshoz. Eszerint az igazi zenész másoknak megadja a tiszteletet, bőkezű, vendéglátó, adakozó, s éppen ezáltal ér el szimbolikus fölényt. Jóllehet megélhetése a paraszttól, illetve a vendégtől függő, világrendje amazéval mégsem azonosítható. A jó élet tárgyi világgal való kifejezésére törekszik, de nem vég nélkül felhalmozó, hanem felélő. Miután megélhetését alapvetően a muzsikálás, egyfajta szolgáltató munka adja, nem törekszik a „bővített újratermelésre”, mint a kereskedő, üzletelő cigány.”¹¹⁵

A magyarpalatkai zenészek – úgy, ahogy a huszadik századtól az egész magyar nyelvterületen – szintén periférián élő – cigány – csoportból váltak ki. Pozsony Ferenc szerint, illetve a történeti, nyelvi adatokat figyelembevéve a Mezőségi falvak cigányai oláh-cigány / Vlax nyelvjárást használnak, sok román eredetű jövevényszóval (a cigányok második európai hullámával érkeztek a Kárpátmedencébe, az 1850-es évek végétől¹¹⁶), hagyományosan zenéléssel foglalkoznak. Ők őrizték meg nyelvüket, folklóriumukat legtovább. Ide tartozik a palatkai zenészek csoportja is.¹¹⁷ Az általuk használt cigány szavak vizsgálata az oláh cigány csoport szókincsét mutatja. Mindezt erősíti a névhasználatukban közkedvelt vezetéknév: a Moldovan, ami az oláh-cigányok 1859-ig tartó Moldvai tartózkodásukra utal, továbbá a Covatăr: teknővájó, és a Kovács, melyek egy-egy oláh cigány foglalkozást jelölnek.¹¹⁸

¹¹³ Dr. Karsai Ervin, 1994., 48-49.o.; 74.o.; 79.o., 88.o.; 175.o.; 179.o.; a cigány vendéglátásról bővebben lásd: Stewart, Michael Sinclair, 1994., 108-110.o.

¹¹⁴ A motoros képességekről; Lásd: Mellékletek

¹¹⁵ Szuhay Péter, 1999., 34. o.

¹¹⁶ Dr. Karsai Ervin, 1994., 10.o.; 28-29.o.; 31.o.; 34-35.o.; Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1992., 35-36.o.; 45.o.; Rostás-Farkas György, 2000., 10.o.

¹¹⁷ Pozsony Ferenc, 2009., 184.o.; Dr. Karsai Ervin, 1994., 35.o.; valamint saját gyűjtésekre alapozva

¹¹⁸ Dr. Karsai Ervin, 1994., 11.o.; Achim Viorel, 2001., 33.o.

Magyar zenészek

Magyar és román adatközlőim szerint a földművelésnél, állattenyésztésnél alacsonyabb rendű foglalkozás a zenész mesterség. Mások szórakozását kiszolgálni, kedvében járni, kívánságait maradéktalanul kielégíteni túl nagy alázatot követelő, megvetendő munka. Magát a cigány népcsoportot is alacsonyabb rendűnek tartják, nem akarnak foglalkozásukkal, életvitelükkel közéjük tartozni. Lenézettségük leginkább kulturális különbségükben, idegenségükben gyökerezik.

„A zenész nemcsak játszik, gyakran ő maga is játékszer...Egyik-másik alkoholos mulató szívesen enged az uralkodás ösztönének....”¹¹⁹

A téteszesítést megelőző időszakban a Belső-Mezőségen szinte minden faluban voltak amatőr, esetleg félprofi (földművelő-állattartó, avagy kereskedő, iparos életforma kiegészítéseként játszó) magyar zenészek, saját bandával és a helyi igényeknek teljességgel megfelelő repertoárral. Ekkor minden faluban, minden hétvégén volt táncalkalom, sok helyen külön a magyaroknak és a románoknak, valamint a nagyobb településeken (Magyarpalatka, Vajdakamarás, Magyarszovát) egyidejűleg akár több is. Így egy-egy hétvégén nem tudott elég zenekar összeállni a palatkai cigányokból, pedig a II. világháború idejében hat bandájuk is volt. Fontos szerep jutott hát a parasztzenészeknek is – elsősorban a cigányzenészekkel nem rendelkező falvakban –, akik sok esetben cigány kísérettel (brácsával, bőgővel) egészültek zenekarrá. A környéken Buzában, Vicében, Mezőkeszüben, Vajdakamaráson és Magyarszováton is működtek magyar prímások.

Feltehetőleg külön kell értékelnünk a cigányzenésszel rendelkező és az azzal nem rendelkező falvak magyar zenészeinek társadalmi és szakmai megbecsülését, közösségben betöltött szerepét. A cigányzenésszel rendelkező falvakban minden esetben prioritást élveztek a cigányzenészek a magyar zenészekkel szemben. Ahol azonban nem voltak cigányok, ott jelentős megbecsülésnek örvendhettek a magyar zenészek is. Azok a cigányzenészek, akik magyarokkal muzsikáltak, feltehetőleg kevésbé voltak foglalkoztatottak saját cigányzenész környezetükben.

¹¹⁹ Sárosi Bálint, 1996., 39-40.o.

Magyarpalatkán az 1950-60-as években – adatközlőim emlékezete szerint – Dénes Sándor, Dénes József és Sánta Marci primások voltak parasztzenészek. Kevés pénzért játszottak alkalmyszerűen, nem ez volt az elsődleges megélhetési forrásuk. Leginkább gyermekeknek – „kicsitáncot”¹²⁰ játszottak, vagy olyan alkalmakon, amikor a profi zenészek már le voltak foglalva máshová. Alkalmyszerűen jártak a fiatalok hétvégi táncát is muzsikálni, olykor még Visába is. Repertoárjuk a magyarok dallamanyagára korlátozódott, románoknak nem játszottak.¹²¹ A cigányok visszaemlékezéseikben nem értékelik őket zenészként, sok esetben nemes egyszerűséggel letagadják jelenlétüket, bandájukba nem hívják őket.

Interjúalanyaim szerint a cigányoknak jobb adottságaik vannak a zenészséghez: ügyesebb kezük, jobb hallásuk van, rátermettebbek, valamint beleszülettek a mesterségbe. A paraszt muzsikusokat általánosságban gyengébbnek tartják, és nem is foglalkoztatják őket túl nagy gyakorisággal. (Holott némelyikük ugyanolyan szakmai színvonalon képes játszani, mint egy cigányzenész.) A jó táncosok, a zeneszerető falusiak és a kezesek közelebbinek érzik magukat a zenészekhez, jobban elismerik a szakmát, de maguk számára mégis méltatlan foglalkozásnak tartják.

„Hát a cigány ember – én azt gondolom – hogy másképp születik, más fogásai vannak neki, és hamarabb felveszik ezt a zenehallást. Másképp szól a, másképp pengeti meg azt a hegedűt, mind a falusi ember. Úgyhogy mi azt mondtuk erre: Bele kell születni mindenbe. Úgy, ahogy mi is megtanultuk a táncot, úgy. Mer’ mi nem tanultuk senkitől, csak ahogy láttuk a szüleinktől, ahogy fordulnak, vagy mit tudom én, műk saját magunktól tanultuk. Pont úgy van, mint a táncosok közt. Van jó táncos, és van közepes táncos, meg van gyengébb táncos. Úgy vannak a zenészek is. Ezek a falusi, a falubeli zenészek (magyar zenészek) oda tartoznak ezek a gyengébb zenészek közé. ... Én biztos, hogy mentem von’ (zenésznek). Mert nagyon szeretem a zenét. Hát egy cigány ember minden esetre ha szereti a zenét, könnyen is felfogja, és az nekije olyan, mint ha valakinek az a kaszája, vagy mit tudom én mit mondjak, hogy a legjobb szerszáma. Az biztos, nem is könnyű, hát én se azt mondom...”¹²²

¹²⁰ A „kicsitánc” a Mezőségen a gyermekek saját szervezésű, zártkörű táncalkalma, melyet évente legalább háromszor (karácsony, húsvét, pünkösd), de a gyermekek aktuális létszámától, esetleg gazdasági helyzetétől függően akár hetente is megrendezhettek. Sok esetben zenészt is fogadtak, gyermekzenészt vagy parasztzenészt, esetleg csak egy primást, ritka esetben felnőtt, „profi” zenészt. Erről bővebben lásd: Novák Ferenc, 2000.

¹²¹ O.I. Magyarpalatka, román, 1929.; P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.; F.J. Visa, magyar, 1932.; J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

¹²² F.J. Visa, magyar, 1932.

Női zenészek

A zenész mesterség alapvetően férfi munka. Magyarországon a falusi kultúrában női zenész legfeljebb cigányok közül kerülhetett ki, de az is viszonylag ritkán. A cigány férfiak többnyire nem szeretik, ha nők egyenrangúvá válnak velük, a 20. századi cigány patriarchális társadalmi rendnek megfelelően a nők legfontosabb feladata a házimunka és a gyermeknevelés. Ezen kívül a nőket általában nem tartották elég tehetségesnek és merésznek a muzsikáláshoz.¹²³ Nem mellékes megjegyezni azt a komoly fizikai igénybevételt sem, amit egy-egy táncalkalom, főként egy többnapos lakodalom igényel.

A Palatkához közeli Széken¹²⁴ előfordult, hogy a zenekar családi mivoltának megtartása végett nő is zenélt, ha nem is volt olyan kiemelkedő muzsikus. Visában a valamikori magyar pap felesége hegedült, vallási énekeket tanított a fiataloknak, de mindezt természetesen nem hivatásszerűen űzte.¹²⁵

A palatkaiak közül a magyarpalatkai származású, Visában, később Báréban élő Mácsingó György „Gyurkuca” (1937-1999.) feleségéről: Papp Veronikáról (1940-) tudjuk, hogy alkalmasszerűen bőgőzött. Rajta kívül Magyarpalatkán Kodoba Mária (1929-) és Codoba/Demeter Viorica (1950-) bőgőzött ugyanígy – mindketten Kodoba Lajos „Luika” (1907-1973) lányai. Ez nagyjából azt jelentheti, hogy akkor mentek muzsikálni, amikor nem ért rá más, vagy ha komoly anyagi nehézségeik voltak. Bonyolultabb hangszeren – brácsán, hegedűn – nem játszottak, nem tanultak cigány nők Palatkán.

Muzsikáltak tehát cigány-, magyar férfiak és nők egyaránt, nem törődve a társadalmi előítéletekkel, ami egyrészt nagyarányú zenei igényről, igényességről, gazdag tánc- és szokáséletről, másrészt egy szakma kiépüléséről, virágzásáról tanúskodik e korszakban.

¹²³ F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

¹²⁴ Szék Szolnok-Doboka megye szamosújvári járásában található, Szamosújvártól kb.18 km-re, Délre. A széki zenekar hangszerelése, összetétele (hegedű, háromhúros brácsa, cselló, kisbőgő vagy nagybőgő) és játéktípusa (ritmikus hegedűjáték, dűros harmonizálás, stb.) sokban hasonlít más mezőségi falvakéhoz.

¹²⁵ F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

Magyarpalatkai cigányzenész dinasztiák

Mind a helybeliek, mind a környező települések lakói kiemelkedően jó zenészeknek tartották a palatkaikat, melyet mi sem bizonyít jobban, mint hogy sokuknak tudták nevüket, többé-kevésbé rokoni kapcsolataikat, családi hovatartozásukat, illetve szakmai rangsorba tudták őket állítani.¹²⁶ Így családfájuk a helyiek, illetve a tágabb lokális tér, a zenészközösség emlékezete, valamint a református anyakönyvek és a temetők fejfái alapján jól kirajzolható. A zenészeket „*cigán*”-nak nevezték a faluban, ami egyrészt arra a tényre utal, hogy a helyi cigányok szinte kizárólagosan zenészek (illetve azok hozzátartozói) voltak, másrészt társadalmi ranglétrán betöltött helyükre, amit későbbi fejezetekben (A zenészek kulturális önazonossága; illetve: Zenészek társadalmi presztízse) még említeni fogok.

Az általunk ismert magyarpalatkai zenészek tulajdonképpen öt generációba sorolhatóak. Az 1/a,b, *táblázatban* csak a zenész mesterségű cigányok, illetve esetenként azok feleségei, lányai szerepelnek, így jól látható, hogy a negyedik generációban – azaz nagyjából az 1940-es évektől – rengeteg a zenész foglalkozású. Ezek a zenészek nem mind Magyarpalatkán működtek, de innen származtak. A harmadik és negyedik generáció ideje alatt – természetesen a generációk közti átfedésekkel – egyidejűleg öt-hat állandó banda is működött, illetve emellett (gyengébb vagy kevésbé népszerű zenészekből) alkalmi formációk is. Mára, az ötödik generáció idejére csupán egy, legfeljebb két banda tud összeállni. A mai zenészek közt is vannak harmadik és negyedik generációbeli muzsikuskok, korosztályok közti átfedések, ami mindig jellemző volt. Jánosi András szerint a falusi vonószené virágzása 1930 és 1990 közé tehető.¹²⁷ A palatkai bandák számának alakulása arra enged következtetni, hogy nagyjából az 1920-as évektől lehetett a vonós falusi zenére nagyobb igény. A magyar zenészek száma és igénybevétele is a negyvenes években volt a legnagyobb. Azt azonban nem tudhatjuk, hogy a századforduló tájékán milyen zenei élet lehetett. Feltehetőleg kevesebb cigányzenész élt Palatkán, de vajon nem jártak-e át más falvak zenészei? Lehetséges,

¹²⁶ F.J. Visa, magyar, 1932.; J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; O.I. Magyarpalatka, román, 1929.; P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; Lásd: Mellékletek

¹²⁷ Jánosi András, 1995.

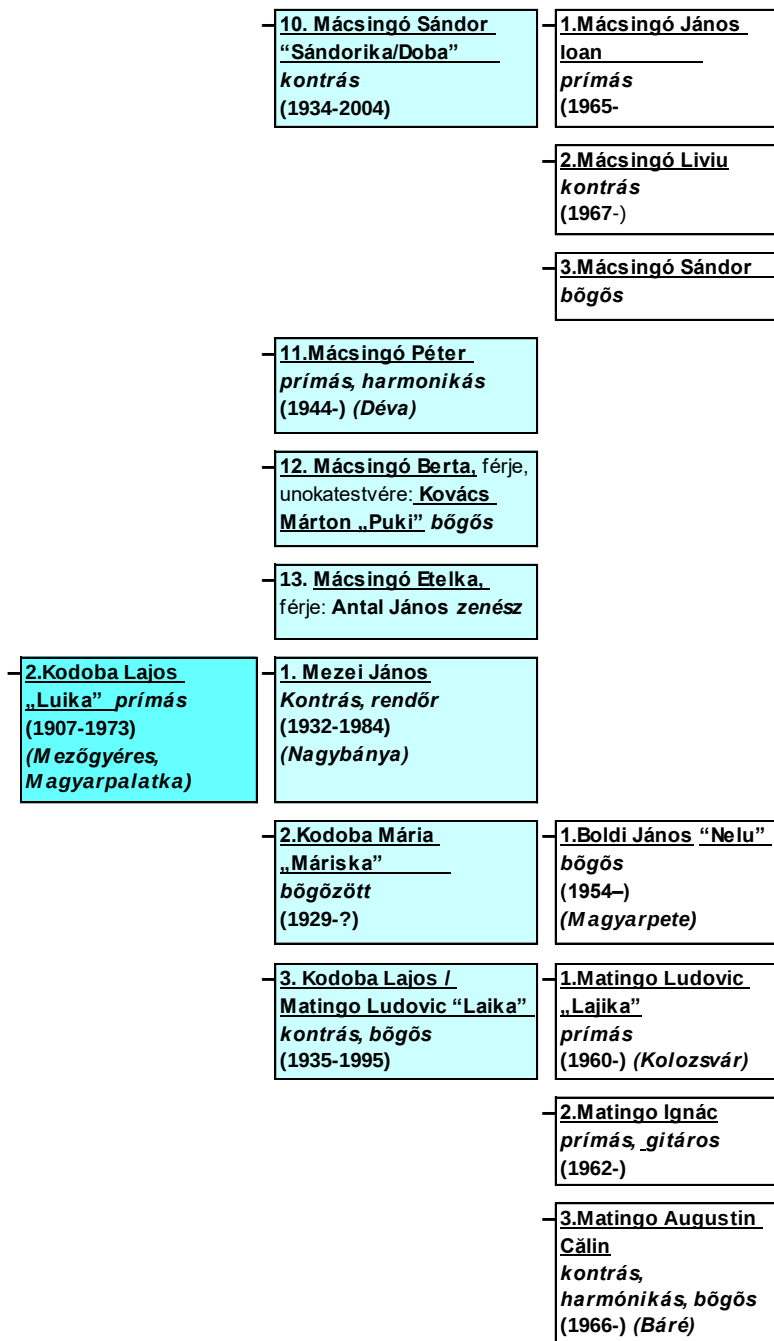
hogy ugyanolyan intenzitású zenei élet volt már akkor is, csupán Magyarpalatkának még nem voltak saját zenészei? Avagy magyarok muzsikáltak? Vagy esetleg a vonósokat megelőzőleg egy másfajta instrumentális zene volt használatos? E kérdések megválaszolásához nincs és valószínűleg nem is lesz soha elegendő adatunk.

1.a,b, táblázat: Magyarpalatka cigányzenész dinasztiái ¹²⁸

a, Kodoba familia

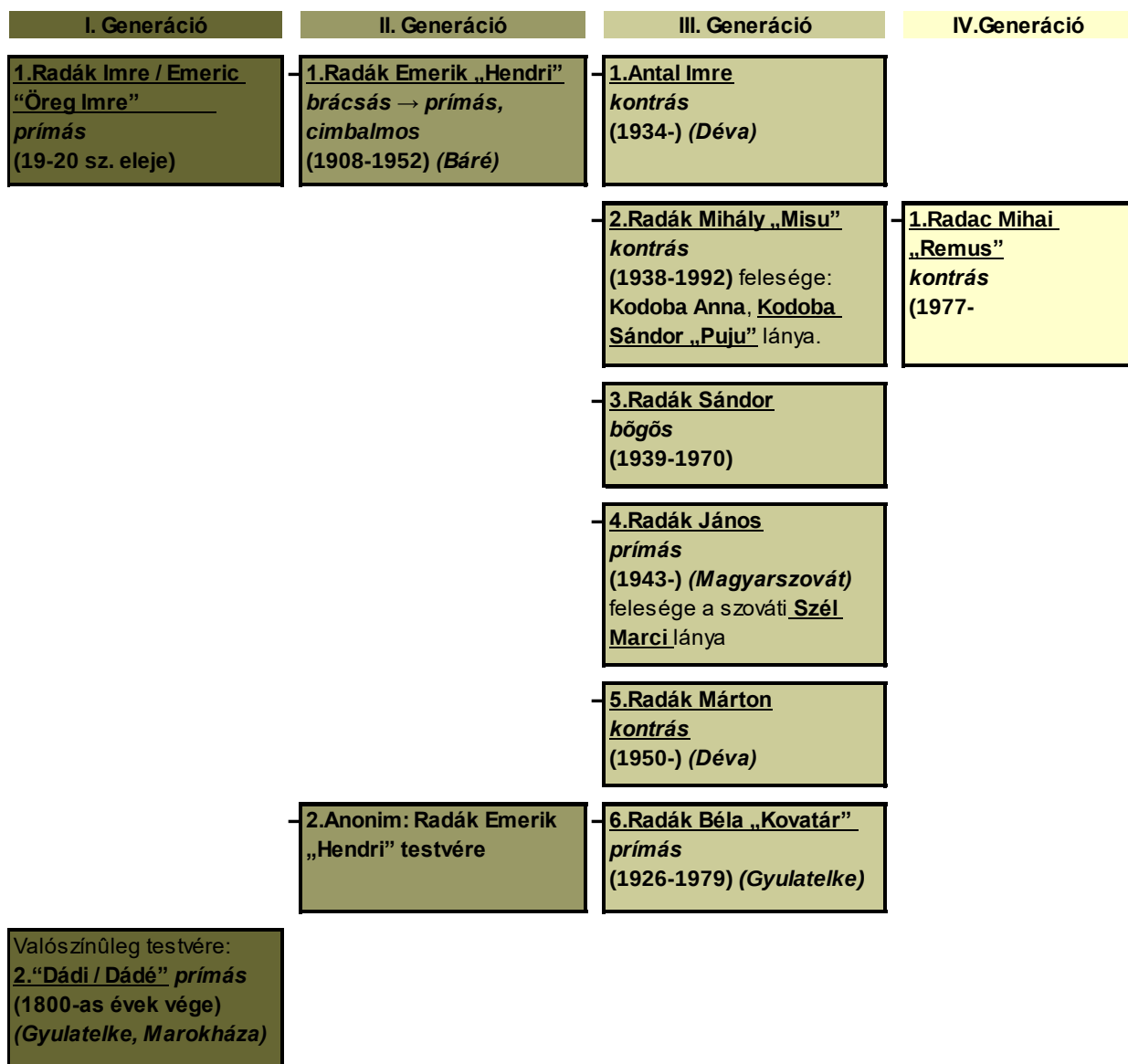
I. Generáció	II. Generáció	III. Generáció	IV. Generáció	V. Generáció
<u>Dungi Marci</u> <i>prímás</i> 1800-as évek második fele	<u>Kodoba Lajos</u> <i>„Öreg Lajos”</i> <i>prímás</i> 1800-as évek vége	<u>1.Mácsingó György</u> <i>„Öreg Gyurka”</i> <i>prímás</i> (1903-1961)	<u>1. Kerekes György</u> <i>„Gabonás”</i> <i>bőgős</i> (1924-?) (<i>Mezőszava</i>)	
			<u>2. Kerekes Sándor</u> <i>„Sándorika”</i> <i>kontrás</i>	
			<u>3. Moldován Imre /</u> <u>Emeric</u> <i>kontrás</i> (1924-1994)	
			<u>4. Mácsingó Albert</u> <i>bőgős, brácsás</i> (1925-?)	
			<u>5. Mácsingó Ignác „Kis</u> <u>Náci/Fényesfogú”</u> <i>prímás</i> (1929-?) (<i>Déva</i>)	
			<u>6. Mácsingó Lajos</u> <i>„Duci/Ducu”</i> <i>kontrás</i> (1930-?)	<u>Mácsingó Lajos</u> <i>„Ducika”</i> <i>kontrás</i> (1968-
			<u>7. Mácsingó József</u> <i>bőgős</i> (1933-?) (<i>Báre</i>)	
			<u>8. Mácsingó Márton</u> <i>Károly „Karcsi”</i> <i>bőgős</i> (1934-1992)	
			<u>9.Mácsingó György</u> <i>„Gyurkuca”</i> <i>prímás</i> (1937-1999) (<i>Visa, Báre</i>)	<u>1.Mácsingó György</u> <i>bőgős</i> (1959-
				<u>2.Mácsingó Sándor</u> <i>„Aueu/Áju”</i> <i>prímás, énekes</i> (1962-) (<i>Kolozsvár</i>)
				<u>3.Mácsingó Náci</u> <i>„Kicsi Náci”</i> <i>prímás</i> (1965-) (<i>Déva</i>)

¹²⁸ Készült: Busai Norbert, Könczei Csongor, Varga Sándor, Varró Dániel és saját adataim alapján.

	4. <u>Kodoba Ignác</u> <u>„Bibircsókos Náci”</u> <i>brácsás</i>→<i>prímás</i> (1938-1991) (Marokháza, Kolozsvár)	
	5. <u>Kodoba Márton</u> <i>prímás</i> (1941-2003) (Déva, Kolozsvár)	1. <u>Codoba Martin</u> <u>„Florin”</u> <i>prímás</i> (1977-) (Kolozsvár)
	6. <u>Kodoba Béla</u> <i>kontrás</i>→<i>prímás</i> (1944-1999)	
	7. <u>Kodoba Lőrinc</u> <i>kontrás</i>→<i>prímás</i> (1947-) (Kolozsvár, Palatka)	
	8. <u>Codoba / Demeter</u> <u>Viorica</u> <i>bőgőzött</i> (1950-)	1. <u>Demeter Sándor</u> <i>prímás, traktoros</i> (1969-)
3. <u>Kodoba Ignác „Öreg Náci”</u> <i>prímás, cimbalmos</i> (1910-1976)	1. <u>Kodoba Mari / Margit</u> (1929-?) férje: <u>Kozák Jenő Zsiga</u> <i>prímás</i> (1926-)	
	2. <u>Kodoba István / Moldovan Ștefan</u> <i>kontrás</i> (1943-)	
	3. <u>Kodoba / Moldovan Árpád</u> <i>bőgős</i> (1949-) (Kolozsvár)	
4. <u>Kodoba Márton „Kovács”</u> <i>kovács</i> (1913-1968)	1. <u>Kovács Márton „Puki”</u> <i>bőgős</i> (1941-)	1. ifj. <u>Kovács Márton / Covaci Mircea „Kis Puki”</u> <i>bőgős, harangozó</i> (1962-)
5. <u>Codoba Sándor „Puju”</u> <i>prímás</i> (1922-1959) (Vajdakamarás)	1. <u>Kodoba Anna</u>, férje: <u>Radák Mihály „Misu”</u> (lásd: Radák család)	
6. <u>Kodoba Károly „Ica bácsi”</u> <i>bőgős</i> (1924-2000)	1. <u>Kodoba Károly</u> <i>bőgős, sofőr</i> (1946-1990)	

b, Radák familia:

A zenészek családfáiból fontos információk olvashatók le:

- a folyamatos mozgásaikat, költözéseiket,
- a zenész familiákba való házassági szokásaikat,
- a zenei igényekhez való alkalmazkodást, - illetve a létszámukat tekintve.

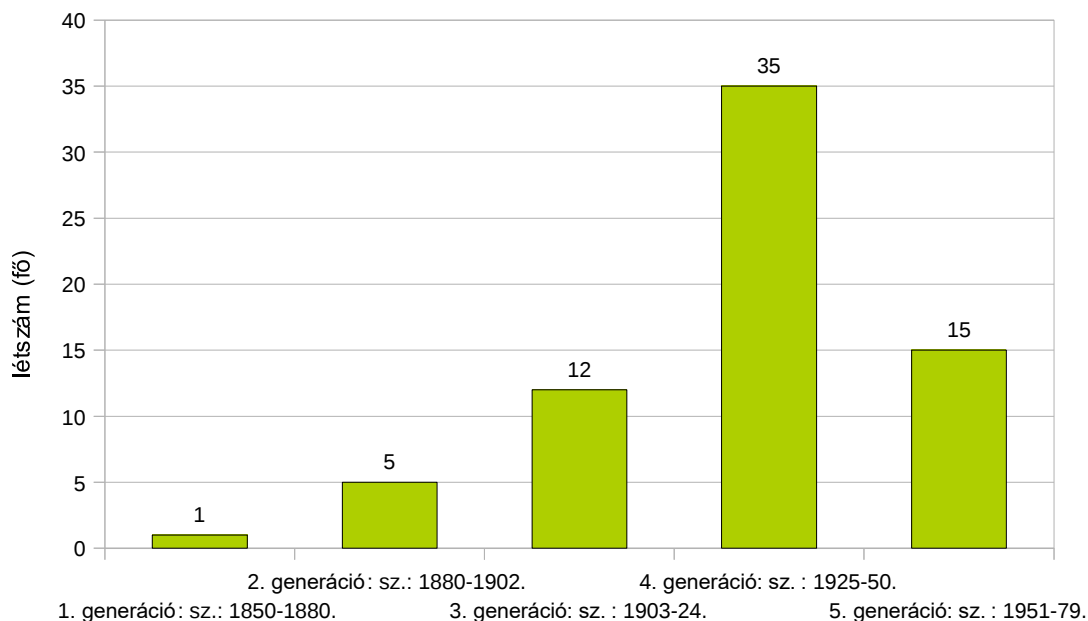
Költözéseik egyfajta kirajzások a zenész gócból, a cigányzenész közösségből. Egy-egy zenész ugyanazokra a településekre járt muzsikálni, ami időszakonként cserélődhetett, de az ingázások miatt sok esetben indokolt volt az áttelepülés. A földdel, jószággal nem rendelkező cigányoknak ez nem jelentett különösebb nehézséget. El kellett nyerni egy-egy faluközösség bizalmát, alkalmazkodni kultúrájukhoz, társadalmukhoz, ami ennek a független és rugalmas csoportnak viszonylag könnyen ment. A költözések mellett szóltak a nősülések is. A cigányzenészek legtöbbször zenész cigány családba nősültek, ami elsősorban munkát teremtett, valamint a foglalkozás örökítésének folytonosságát, a szakmai közeget és további munkakapcsolatokat jelentett. Sok esetben együtt játszott a leendő férj a nője apjával vagy testvéreivel. Úgymint: Kodoba Lajosnak veje, Radák Imre „Hendri” volt a kontrása. Kodoba Ignác „Öreg Náci” az ötvenes évekig „Hendrivel”, a hatvanas évek végéig vejével – Moldován Bóri nevű lánya férjével – Kozák Zsiga budatelki születésű primással muzsikált. Codoba Alexandru/Sándor „Puju” primás lányát, Kodoba Annát, Radák Mihály „Misu” kontrás vette feleségül. Kodoba Márton primás felesége egy mócsi primás, Boca Nicodin unokája. Mácsingó György „Gyurkuca” primás, a visai Pop Alexandru „Kovatar” (Covatăr: teknővájó) teknővájó és cigányprimás lányát, Pap Veronikát vette feleségül, aki alkalomadtán bőgőzött. 1957-től apósághoz Visába költözött, vele együtt muzsikáltak. Mácsingó György „Öreg Gyurka” primás lánya, Mácsingó Berta, Kovács Márton „Puki” bőgőshöz ment feleségül. Szintén az „Öreg Gyurka” lánya, Mácsingó Etelka, egy Antal János nevű zenészhez ment feleségül...

Áttelepüléseiket és ingázásaikat a későbbiekben (Magyarpalatka zene- és táncfolklórja című fejezetben), a 2. számú térképen szemléltetem.

Alkalmazkodásuk a modernebb zenei igényekhez szintén megnyilvánul a költözésekben, illetve a több zenei műfajra alkalmas hangszerek használatában. Harmonikázni tanult például a negyvenes és hatvanas években született: Mácsingó Călin, Mácsingó Péter és Kicsi Péter, akik legtöbbet városon, vagy más, román falvakban játszottak/játszanak. Ma Kolozsváron énekesként dolgozik Mácsingó Sándor „Aueu/Áju” primás, énekes, primásként és gitárosként működik Mațingo Ignác.

Létszámukat illetően a következő diagramon vázolom fel a cigányok zenész szakmához való viszonyulásának alakulását:

1. ábra: Magyarpalatkai cigányzenész generációk számaránya 1850-1979

Forrás: saját készítés

A zenész dinasztiák létszáma (mire a zenészek 15-16 éves korba lépnek) az 1940-es, '60-as évekre tetőzött.

A diagram tájékoztató jellegű, segítségével sajnos nem mutatható ki, hogy pontosan mikor volt legnagyobb a falusi zene iránti igény, ehhez nem áll rendelkezésünkre elegendő adat. Tudnunk kellene, hogy melyikőjük melyik időszakban és milyen aktivitással (milyen rendszerességgel, hány százalékos keresetkiegészítéssel) tudott profi zenészként működni.

E diagram tehát nem azt mutatja, hogy mikor mekkora igény mutatkozott zenészekre, csupán a szakma tanulásának ugrásszerű növekedését és csökkenését láttatja a cigányok közt, de az sem köthető pontos évszámokhoz. Az pedig egyáltalán nem látszik, hogy meddig tart a zenei élet csúcsa. Kérdés továbbá az is, hogy a falu és a

környező települések zenei igényére milyen gyorsasággal reagál a cigány közösség, azaz, hogy a szakma tanulásának népszerűsége mennyire követi reálisan a valós foglalkoztatottságot, valamint, hogy az egyén tanulásának kezdetekor még népszerű szakma az egyén keresőképes korára mennyire marad népszerű. Fontos tehát különválasztanunk a szakma iránti igényt, és a szakma tanulásának népszerűségét, örökítésének fontosságát. Ez az örökítés nem feltétlenül jelent tudatos, hosszú távú pályatervezést, sokkal inkább egy ösztönös, szocializációs¹²⁹, utánzásos nevelési és tanulási formát. Nem minden esetben belenevelés, sokszor inkább belenevelődés a szülő által képviselt foglalkozásba.

A zenész keresetkiegészítés mértéke viszont fontos kérdés a szakmára való változó mértékű igények feltérképezéséhez. Ehhez szükség volna pontos adatokra az egyes zenészek szakmai intenzitásának időszakáról.

A harmadik jelentős tény, a nem hagyományos foglalkoztatottság (külföldi turnék, magyarországi vendégszereplések, táncházak 1980-tól), minek kezdete ugyan pontos évszámhoz köthető, hatása azonban a szerzett javak, illetve az utazások gyakorisága ismeretének hiányában nem mérhető fel.

Jól kiolvasható azonban a diagramból, hogy a zenész szakma tanulásának népszerűsége milyen intenzitással nőtt. Van, akit már öt-hat évesen vittek magukkal dolgozni, igaz: keresőképesé csak kamasz kortól (15-16 év) váltak. Az mindenesetre már kisgyermekkorban eldőlt, hogy kit tanítottak zenésznek. A zenésznek tanulók létszáma hatalmas intenzitással növekedett a húszas és ötvenes évek között, azonban mára teljesen kiveszett. (Egyetlenegy prímásnak tanul gyermeke muzsikálni.)

A diagram olvasásakor fontos figyelembe vennünk továbbá, hogy a született zenészek mennyi ideig gyakorolták / gyakorolhatták hivatásukat. Egy-egy bandában olykor három generáció is képviseltette magát. Jellemzően akár halálukig is

¹²⁹ „A szocializációt olyan társadalmi és kulturális folyamatnak tekintjük, melynek során a résztvevők egymással interakcióban, tehát egymás felé irányuló – viselkedésben és szóban közvetített – aktivitások összességében állnak. Az interakció során egy adott kultúrába/társadalomba belenövekvő, beletanuló személy az aktivitások során mintákat, normákat tapasztal, melynek hatására személyisége, viselkedése úgy alakul, hogy az megfeleljen az adott csoport vele szemben támasztott elvárásainak. Az ilyen társas kölcsönhatások útján való „ismeretszerzést” nevezi a szociológia szociális (modell-, vagy mintakövető) tanulásnak, ami által az egyén a társadalom számára hasznos, de legalábbis elfogadható tudásra, képességre és állapotra tesz szert...A szocializációs folyamat során belsővé válnak a viselkedést szabályozó normák. Ennek révén a szerep én-azonos magatartássá válik, s nem a köznapi értelmű *tettetést, megjátszást* jelenti.” (Varga Sándor, 2009., 7.o.)

muzsikálhattak, ellenben a ma élő zenészekre minimális az igény, közülük már nagyon kevesen játszanak, megélni pedig nagyon nehéz kizárólagosan ebből a szakmából. Aktivitásuk sem mellékes, azaz, hogy a számos zenész közül hányan vannak azok, akik egyidejűleg egyforma foglalkoztatottságnak örvendhettek. Megfigyelhetők állandósult zenekari felállások, melyek több munkát kaptak, illetve kevésbé ismert, vagy foglalkoztatott zenészek. A zenészek számának hirtelen visszaesése, hanyatlása tehát korántsem olyan ugrásszerű, mint ahogy az az oszlopokon mutatkozik.

1. kép: Zenész közeg gyermeke

Zenészektől származó kép, feltehetőleg Magyarpalatkán készült,

forrás: ismeretlen

A zenekar felépítése

A zenekart Erdélyben magyarok és románok egyaránt a *banda* terminussal látták el.¹³⁰ A magyarpalatkai banda alapfelállása az I. világháború végéig még csupán hegedű - brácsa (háromhúros) kettőse volt. A háború egyébként is elszóltotta otthonukból a felnőtt korú férfiakat, köztük a cigányzenészeket is. Dungi Marci az 1800-as évek második felében és az 1900-as évek elején tehát még csak egy kontrással muzsikált:

*„Dungi Marci első osztályú primás volt. Akkoriba' nem vot bőgő. A háború után lett gordon¹³¹.”*¹³²

A II. világháborút megelőzően cimbalomról is szól az emlékezet:

*„...Öreg Nácit a pap bevitte a hivatalba, hogy megmutassa a magyar katonáknak, hogy hogy tudott cimbalmozni, ez még a háború előtti időben volt ... Főleg magyarok szerették és hívták. ...Neki nem volt cimbalma, csak tudott játszani, de Hendrinek volt és jól is tudott játszani...”*¹³³

Ezek szerint tehát Radák Emerik „Hendri” és Kodoba Ignác „Öreg Náci” is szolgált ki feltehetőleg magasabb társadalmi rangú, vagy gazdagabb, tehetősebb, nemesi rétegeket. Ezen kívül nincsen cimbalmosról adat Palatkán, a hangszer a hagyományba nem épült be.¹³⁴

Az I. világháború után a hegedű, háromhúros brácsa, C-hangolású bőgő¹³⁵ (gordon) felállítás vált általánossá, és maradt egészen a hatvanas évekig.

Adatközlőim elmondása szerint nagyjából 1958-tól játszottak nagyobb létszámmal: két hegedű, két kontra, bőgő, bár ekkor még csak a nagyobb horderejű eseményeken

¹³⁰ A banda szó olasz eredetű, jelentése: társulat. A zenében az 1800-as években került használatba katonai fúvószenekarok megnevezéseként, a huszadik századra pedig már a katona- és cigányzenekarok általános elnevezéseként élt. (Ulrich Michels, 1994. 379.o.)

¹³¹ A „gordon” kifejezés itt – amint Mezőség több településén is – a bőgő szinonimája.

¹³² V.D. Vajdakamarás, magyar primás, 1905-1983.

¹³³ Busai Norbert, 2000., 5.o.

¹³⁴ A hagyományba való beépülést Edward Shils szerint: „...hagyománynak akkor nevezhetünk valamit, ha az legalább három rövid, vagy hosszú generáción átível.” (Shils, Edward, 1987.)

¹³⁵ A Mezőségen általánosan elterjedt bőgőhangolási mód, miszerint egy húron játszanak, amit – a húr feszességének függvényében, vagy különböző kényelmi szempontoknak megfelelően – nagy C-re, esetenként kontra B-re, H-ra, vagy akár nagy D-re hangolnak.

(pl.: lakodalom).¹³⁶ Körülbelül ekkorra nőttek kompetens zenésszé a harmadik generáció tagjai. Az ilyen összetételű bandák állandósulása azonban későbbre, a '70-es évekre tehető. Ennek oka egyrészt belső eredetű, a sok zenész jelenlétében, illetve a munka könnyítésében, egymás – anyagi eredetű – segítségével keresendő. Másrészt pedig lehet külső igényekhez való alkalmazkodás, például a kultúrházak nagy terének betöltése, amely hangosabb zenekart kívánt, illetve olykor egy-egy módosabb gazda (mint ahogyan Mezőgyéresen) igényelhetette a zenekar bővülését, módosíthatta összetételét.

Az ifjabb zenész generációban tangóharmonikás is van (Mácsingó Călin, 1966-, Mácsingó Péter 1944-, és Kicsi Péter), de ez a hangszer sem épült be a falu zenei életébe. Călin Magyarpalatkán kontrásként működött, harmonikázni leginkább Mezőgyéresre vitték, ahol nem hagyományos népzenet játszottak. (Ekkor a zenekar akár tárogatóval is kiegészülhetett.)¹³⁷ Péter pedig Déván él, és ott is muzsikál.

Amint már említettem, ebben az időszakban öt-hat bandát is ki tudtak állítani (akár nagyobb létszámmal is), amellett, hogy közülük több család is elköltözött más – akár jobb módú, jó, vagy új munkalehetőségekkel kecsegtető – falvak zenei igényét szolgálni Báréba, Magyaraszovátra és Visába. Ezekbe a falvakba a Palatkán maradtak azért továbbra is átjártak, olykor együtt játszottak egykori zenész kollégáikkal.

Az állandósult zenekaroknak is folyamatosan változott a személyi összetétele. Kirajzolódott egy kapcsolati háló annak alapján, hogy ki kivel szeretett játszani, kit kivel helyettesítettek, illetve mérvadó volt a kapcsolatok intenzitásának változása is. Egyrészt tehát a szakmai elismertség, másrészt a rokonsági fokok, barátságok, valamint az aktuális konfliktusok irányították a bandák személyi összetételét.

A zenészek közt felvázolható hierarchia – úgy, ahogyan az a zenészek közegeiben általános – főként az elismertebbek rokoni kapcsolataira épült, különösebb hatást nem gyakorolt a közösség működésére. A primás szerep alapvető dominanciája érvényesült itt is. Előjogai a zenekar zenei és szervezési ellátásában, döntéshozatalban, illetve az anyagiak rendezése terén mutatkoztak meg. Ma is vele kötik meg az üzletet, ő szervezi maga köré a bandát, ő a felelős a zenekarért, és ő lesz a kapocs a megrendelők és a zenészek, jelen esetben a magyarok, románok, cigányok és a cigány zenészek közt. Neki

¹³⁶ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; F.J. Visa, magyar, 1932.; O.I. Magyarpalatka, román, 1929.; M.S. Magyarpalatka, cigányzenész, 1943.; Lásd: Mellékletek

¹³⁷ A magyarpalatkai banda instrumentális felépítése; Lásd: Mellékletek

kell tehát az érvényesülés érdekében a leginkább kommunikatívnak, megbízhatónak, alkalmazkodónak, illetve tekintélyparancsolónak, jó helyzetmegoldónak lennie. A prímásoké a közösségben a legnagyobb tisztelet. Brácsások és bőgősök közt alapvető különbségtétel nincs, a brácsa valamivel rangosabb (nagyobb hangszeres tudást igénylő) hangszer, egész Mezőségen jellemző, hogy bőgőzni végső esetben laikusok is beállhattak.

Érdekes megfigyelni a banda összetartó és szelektáló erejét is, melyet szintén a továbbélés, a frissítés motivál. A közeli rokonok prioritást élveznek a távolabbiakkal szemben, de alapvetően a gyenge, kevésbé jó zenészeket kiközösítik, egy idő után nem hívják. Az is említésre méltó tény, hogy komoly fizikai erőnlétet kíván egy-egy hosszabb táncalkalom végigmuzsikálása, amit jól kell bírni. A fiatalos, friss hangzás és megjelenés sok esetben a piacképesség záloga. Ugyanakkor természetesen az öregek kezén maradna meg a régiesebb játéktípus, melyet a fiatalok velük együtt kiszoríthatnak a használatból, mialatt az új piaci igényekhez igazítják azt. Ettől függetlenül a megbecsültebb öreg zenészekkel nagy tisztelettel tudnak bánni, és sokáig együtt muzsikálnak velük, példaértékűnek tartják szakmai tudásukat, emberi mivoltukat. Sokan ragaszkodnak a régies játéktílushoz és repertoárhoz, kiegészítve a modernebb irányzatokkal. Így kap teret a modernizációhoz való szakmai alkalmazkodás.

2. kép: Magyarpalatkai banda 1965.

Balról jobbra: Mácsingó Ignác - primás, Moldovan Stefan - brácsás, Mácsingó Albert – bőgős
Fotó: Kallós Zoltán, 1965. Magyarpalatka
(A Néprajzi Múzeum fotótárából, leltári száma: 52046)

A magyarpalatkai zenésztársadalom és a falu lakosainak kapcsolatrendszere

„A kisebbségben lévő magyarországi cigányság etnikus öntudata és szimbolizációja kettős rendszerként épül fel, s benne kifelé (a társadalom felé) és befelé (a saját csoport, illetve etnikum felé) magáról különböző képet fest. A cigányság (mint minden kisebbség) etnikus öntudatát és szimbolizációját kizárólag a „többségi társadalomhoz” való viszonyrendszerén és viszonyulásán keresztül értelmezhetjük, vagyis abba a társadalmi mezőbe kell elhelyezni e problémát, amelyben egymással folyamatos (elfogadó, elutasító) kapcsolatban áll többség és kisebbség.”¹³⁸

Magyarpalatka társadalma különböző normákkal próbálta szabályozni a benne élő csoportokat. A zenészek státusza mind a társadalmi térben, mind a közösségi hálóban kirajzolható, bár folyamatosan pillanatnyi érdekeikhez igazodik. Érdekes ezért megfigyelni a vizsgált csoport térbeli, gazdasági, etnikai hovatartozását, és annak kommunikációs kivetüléseit.

Zenészek lakótere a falusi közösségben

A mezőszegi települések többségükben kuszahalmaz formájúak, vagy egyutcásak.¹³⁹ Magyarpalatka szerkezetileg többutcás halmazfalu szabálytalan utcahálózattal, utcanevek nincsenek használatban. Ehelyett lakói szláv, román és magyar helynevekkel ellátott részekre (szektorokra) osztották, és etnikumok szerint elkülönülve éltek benne. Románok lakta a Beristya, az Oláh / Román falu, magyarok lakta a Stánistya, Liváda, Csorgó, Buglyas, Patakon, Kozma, Kertek megett, Udvarok közt, a cigánysor a Mojna. A zsidók a falu közepén (Központ) nyitottak boltot, ott éltek családjaikkal. Három

¹³⁸ Szuhay Péter, 1999., 16. o.

¹³⁹ Gilyén Nándor, 2005., 29-33. o.

nagybirtokosról szól az emlékezet a 20. században, Mohai, Száva(i) és Mágner néven. Sok földdel rendelkeztek, melyek a faluban és a körül helyezkedtek el.

Adatközlőim elmondása szerint a cigányok az 1900-as évek elején a falu közepén, több kisebb csoportban, magyarok és románok közé ékelődve éltek, ekkortól kezdett felduzzadni létszámuk.¹⁴⁰ Foglalkozásukat tekintve már zenészek voltak. (Mindez az 1. ábrán is jól látható.) Ceaușescu hatalomra lépése előtt (1965) a városi tanács (szfát) kiköltöztette őket a falu szélére, „az erdő alá”.

„...s aztán jött a demokrácia, nem tűrték, hogy a cigányok legyenek a falu közepén, és kiköltöztették oda, mer’ az a terület ott, ahol ők laknak most, az ezé a Mohai úré vot...”¹⁴¹

A kiköltöztetés nem érintette őket hátrányosan, – a cigányság hagyományosan egyébként is a többségi társadalom periferiáján, a települések szélén, vagy közelében élt – mivel a faluban nem volt kertjük sem, új lakhelyükön pedig teljes telket kaptak. A „cigánysor”-nak nevezett terület ma is a falu elején, önálló utcaként egy dombon található – a valamikori Mohai birtokon –, elkülönülve a magyar és a román etnikumoktól.

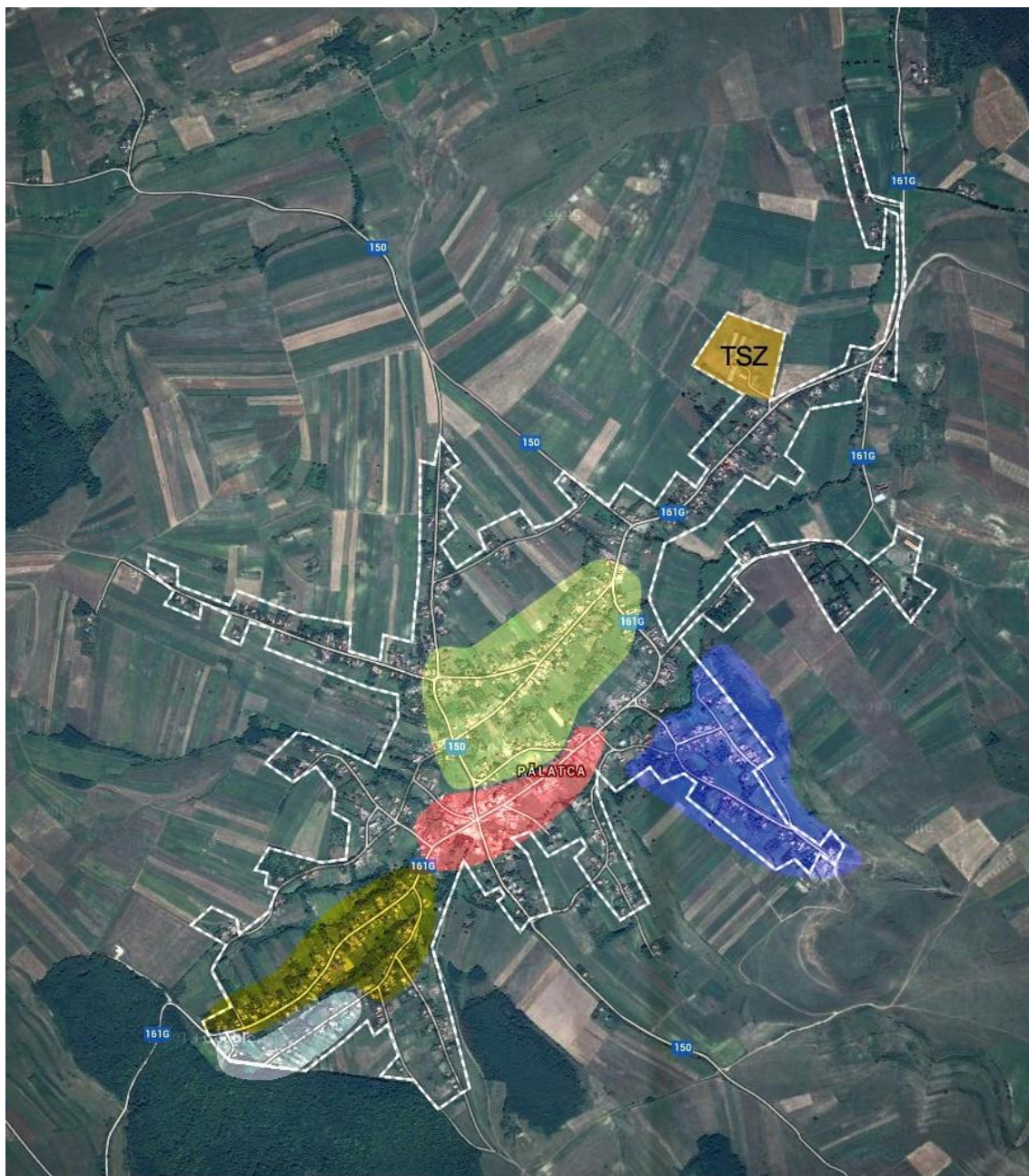
Lakóterük tehát már önmagában is különálló csoporttá formálta őket. Úgy éltek, mint valaha a nagyobb településeken külön utcákba tömörült kézművesek.

Az alábbi térképen megfigyelhetők az egykori falurészek, azonban jelölésük némileg pontatlan, illetve hiányos lehet, mivel szóbeli adatokra épülnek.

¹⁴⁰ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929., Lásd: Mellékletek

¹⁴¹ .Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

1. térkép: Magyarpalatka felülnézeti térképe

■ Béristya ■ Központ ■ Liváda ■ Román falu □ Cigánysor

Forrás: Google térkép, saját kiegészítés

Zenészek társadalmi presztízse

Az etnikai hierarchiában meghatározó szerepe van a többségi, illetve az államalkotó nemzetnek. Erdélyben az etnikai hierarchia csúcsán mindenhol a magyarok vagy a románok állnak, a cigányok csoportja mindenhol a legalacsonyabb presztízssű.¹⁴² „...a kisebbségek alárendelt csoportjai a komplex társadalomnak, ... részük lehet bizonyos hátrányos társadalmi megkülönböztetésben, továbbá esetenként a többségtől eltérő fizikai vagy kulturális sajátosságokkal rendelkeznek a társadalom domináns részével szemben.”¹⁴³

Magyarpalatka lakóira etnikumok szerint, sok esetben különböző társadalmi szabályok vonatkoztak, melyek magukban foglalták etnikai önazonosságuk megóvását is. Ez a normarendszer életkori sajátosságok, szociális szintek és etnikai távolságok szerint szabályozta a közösséget, és a szocializáció eszközrendszerével működött. A kölcsönös elfogadást a kellő (etnikai és szociális szintek közti) távolságok megtartásával kérte számon. A magyarpalatkai cigányok társadalmi megítélését érzékletesen mutatják be az alábbi idézetek:

*„Mondjuk azt, aki cigány ember és nem zenész, az azt mondjuk neki, hogy nem tudja megszerezni magának a mindennapi kenyeret és lusta. A zenész cigányok azok mások ezekhez képest, másképp vannak nézve a falusi emberektől. Azért, mert tudják az embereket mulattatni.”*¹⁴⁴

*„Régen nem olyanok voltak a cigányok min' most. Most a cigányok olyan rendbe vannak, olyan tiszták, olyan pénzesek most a cigányok. Régebb szegények voltak és úgy éltek: „cigány módra”.”*¹⁴⁵

Fontos jelentéshordozó a „cigány módra” kifejezés, mely a cigány etnikum alacsony presztízst, egyfajta sztereotip megítélését sugalmazza.

¹⁴² Tátrai Patrik, 2011., 63.o.

¹⁴³ Hutnik hivatkozik Waglen és Harris 1958-as meghatározására in: Veres Valér, 2005., 48.o.

¹⁴⁴ F.J. Visa, magyar, 1932.

¹⁴⁵ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

„A népzenelés ... közösségi, mivel a zenészek kis csoportja a közösséget szolgálta ki hasznos tevékenységével. E tevékenység azonban objektíve nem hasznos, mert a közösség anyagi javait nem szolgálta. Nem is vélték munkának, emiatt értékelték alul, ám mégis célszerű, mert a közösség hagyományait, a kohéziót erősítette.”¹⁴⁶ A falusi zenészek egy akciócsoporton kívüli, perifériális státuszban lévő, de szakismeretük alapján mégis komoly elismeréssel rendelkező csoport volt.¹⁴⁷

A cigány férfiak a vizsgált időszak elején többnyire zenész foglalkozásúak voltak (a többi nem zenész cigányok az ő hozzátartozói: szülők, asszonyok, gyerekek), alacsonyabb életszínvonalon és marginális pozícióban éltek. (A későbbiekre – 1941-es adatok szerint – már nem zenész foglalkozásúak is voltak. Talán ennek köszönhetően sem alakult ki komoly hierarchia a helyi cigány társadalomban.) A cigányasszonyok meszelni, takarítani, padlást mosni, – tapasztani jártak a falubeliek házához. Ezen munkákkal a paraszti értékrendben bizonyos fokú megbecsülést érdemeltek ki. Ezt erősítette a gyülekezetben való jelenlétük. Románok magyarokkal akár napszámba is járhattak együtt, illetve látogathatták egymás táncmulatságait.¹⁴⁸

A falusiak zenészekkel fenntartott kapcsolata a munkaalkalmakon túlmenően is működött, például ma is jól ismerik a kiemelkedőbb zenészek rokoni kapcsolatait, (nem csak a prímásokét, akikkel lényegesen többször léptek érintkezésbe) illetve megjelennek bizonyos nagyobb horderejű cigány közösségi eseményeken, úgymint egy-egy zenész temetésén, katonaberukkolóján. „A faluban lakó – zenélni a környező falvakba is eljáró – cigányt aszerint becsülték meg, amilyen minőségben munkáját végezte, s ahogy környezetéhez alkalmazkodni tudott.”¹⁴⁹ Számtalan esetben szólnak elismerően fizikai teljesítőképességükről is. (A hosszan tartó mulatságokat nem volt könnyű végigjátszani.) A muzsikálás mindemellett pedig nem csupán fizikai, de szellemi munka is. A koncentráció, a dallamválogatás, a banda vezetése, a táncolók és igényeik folyamatos figyelemmel követése hosszú távon szintén megterhelő.

¹⁴⁶ Szilágyi Dániel, 2003., 220.o.

¹⁴⁷ Szilágyi Dániel, 2003., 221.o.

¹⁴⁸ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; O.I. Magyarpalatka, román, 1929.; Lásd: Mellékletek

¹⁴⁹ Sárosi Bálint, 1996., 17.o.

A falu közösségében elfoglalt helyük megismeréséhez fontos adalék a számtalan, specialista zenészekhez kapcsolódó hiedelem, történet, misztikus fantazmagória, melyek nem csak a zenészek, hanem a falusiak emlékezetében is megőrződtek. Ez ismét a zenészek társadalmilag hangsúlyos, különleges szerepére enged következtetni. Sokat hallott általános hiedelemszöveg például, hogy a halott zenésznek megszólal a szegre akasztott hegedűje, esetleg elszakad annak húrja (Palatkán is ismert narratíva), vagy a muzsika hatására megfordul a patak folyásának iránya, de hasonló történetek maradtak fenn a múltból a vonószenészek elődjeként élő ördöggel cimboráló dudásokról, később prímásokról is.¹⁵⁰ Ezen hiedelmek mind a laikus közönség számára egyrészt érthetetlen, lenyűgöző szakmai, technikai tudásban, másrészt az őket bűvkörükbe ejtő, érzelmileg befolyás alatt tartó előadói készségben, valamint a legbensőségesebb érzelmi megnyilvánulások (öröm és bánat) tolmácsának szerepkörében gyökereznek.

A cigányzenészek foglalkozása, és ahhoz kapcsolódó életvitelük azonban minden szakmai megbecsülés ellenére sem „becsületes” és tiszteletreméltó. Erről tanúskodik, hogy Mezőség legtöbb településén (így Magyarpalatkán is) a zenészeket egyszerűen „*cigány*”-nak nevezik. „Már életvitele is más, mint a többi emberé: akkor pihen, mikor mások dolgoznak – tehát könnyen minősíthető lustának; a hangszeren játszás pedig, a nehéz fizikai munkát végzők szemében nem munka. Foglalkozása velejárójaként szándéka ellenére is több alkoholt fogyaszt a környezetében élők átlagánál – tehát részegesnek is tekinthető; ellenőrizhetetlen utakon jár (pl. a környező falvakba ugyancsak zenélni) – tehát gyanús dolgot művel. Nem él beosztással: ha szegénysége mellett időnként több pénzhez jut, könnyelműen bánik a pénzzel.”¹⁵¹ Időhasználatuk tehát fordított: amíg a földművelők hétköznapi dolgoznak, addig a zenészek „pihennek”, illetve a hétvégi zenés alkalmakon megfordul a helyzet.¹⁵²

A falusi élet alapja ezen a vidéken a föld volt. Ennek okán bizonyára ellenszenvet váltott ki a cigányzenészekkel szemben az is, hogy a földműves – állattartó foglalkozásúak hosszan tartó, felelősségteljes és nehéz fizikai munkával keresték meg

¹⁵⁰ Hasonló hiedelmekről bővebben olvashatunk a következőkben:

Sárosi Bálint, 1996; Pávai István, 2005.; Agócs Gergely, 2013.

¹⁵¹ Sárosi Bálint, 1996., 17-18.o.

¹⁵² A fordított időhasználatról bővebben lásd: Szilágyi Dániel, 2003., 222-226.o.

ugyanazt, amit a cigányzenészek néhány „szórakoztató” muzsikálás alkalmával. Ezt fokozhatja a rendszeres hitgyakorlás hiánya, a szentesítetlen házasságok és az átláthatatlan rokoni viszonyok jelensége, melyet a későbbiekben részletezek.

Zenész cigány adatközlőim a magyar-román kapcsolatokat pozitívan élik meg, „barátaik” minden etnikumból vannak, anyagi tekintetben pedig a magyarokat és a románokat helyezik a legmagasabb szintre. (Ők a társadalmi különbséget csupán anyagi okokkal magyarázzák.) A zenész és nem zenész cigányok is jól megértik egymást, bár a kényelmesebb életszínvonal némi irigységet generálhat. Szakmájukból kifolyólag mindenkivel jó kapcsolatot kell fenntartaniuk, éppen ezért semmilyen tekintetben nem hasznos az elköteleződés. Rugalmas kapcsolatrendszerük és minden esetben pozitív hozzáállásuk kulcsfontosságú, létkérdés.

Összegezve tehát, a faluközösség általi megítélésük ingadozó. Etnikai tekintetben és a cigányok életmódját övező sztereotípiák, illetve a kulturális különbségek tükrében lenézett, alacsonyrendű társadalmi csoport, szakmai tevékenységük és kapcsolatrendszerük révén azonban kiemelkedhetnek ebből, még ha munkájukat nem is tartják teljességgel tisztességesnek, illetve sajátjukkal egyenrangúnak.

Zenész és etnikai önazonosság

P.L. Berger és T. Luckmann identitásértelmezése szerint: „...az identitás egy jelentésekkel teli világban alakul ki.” Az ember az internalizáció folyamatában válik a társadalom tagjává, minek révén „...olyan erkölcsi identifikációt alakít ki, amelynek eredményeként a környezetében lévő emberekkel egymás létének részeseivé lesznek. Az egyént körülvevő világ internalizációjának kialakulási folyamatát szocializációnak nevezzük.”¹⁵³ Az „etnikai identitás”¹⁵⁴ fogalma helyett inkább az „etnikai önazonosság” kifejezést tartom célszerűnek használni.

Az etnikai csoport Bindorffer Györgyi szerint: „kisebbségi csoportként saját, másokkal meg nem osztott, csak a csoporttagok számára átörökíthető, a közös ősök és a közös származás gyakran legendákban és a mitológiában gyökerező hitét tartalmazó tradíciókészlettel, szimbolikus formációkat, alakzatokat, tevékenységeket kijelölő normatív viselkedésmintákkal, szokáserkölcsekkel, a másság etnocentrikus hangsúlyozását középpontba állító saját etnikai tudással rendelkezik. Keményfi Róbert az etnikai csoport jelentésrétegei alatt közös kultúrájú és hagyományú (múltú) népközösséget jelöl, melynek tagjait összeköti az azonos eredettudat, meghatározott identitással, összetartozás-tudattal rendelkeznek.”¹⁵⁵ „Ebben a tudáskészletben tárolódik többek között a származás közös tudatát megalapozó hit, a megkülönböztetést szolgáló kulturális repertoár, a habitus és a szokások meghatározó tradíciókészlet és értékrendszer, valamint a túlélési stratégiák megkonstruálásának és működtetésének gyakorlata.”¹⁵⁶

¹⁵³ Berger-Luckmann, 1966. in Veres Valér, 2005., 15.o.

¹⁵⁴ Fredrik Barth az etnikai identitásról: „Az etnikai identitást a társadalmi szerveződés velejárójának, s nem pedig a kultúra valamely ködös kifejeződésének tartottuk. Minthogy az etnikai identitás nyilvánvalóan társadalmi csoport kérdése, a kulturális különbségek társadalmi szerveződésének problémájaként határoztuk meg. ...az etnikai csoportok és ezek jellemzői mindig sajátos interakciós, történelmi, gazdasági és politikai körülmények között jönnek létre; más szóval mindig rendkívül szituáció függők, nem pedig "eleve adottak". ...az etnikai csoport tagsága identitás kérdése, ezért besoroláson és önbesoroláson (ascription and self-ascription) kell alapulnia. Az etnicitás csupán akkor teremthet szervezett különbséget, ha az egyének elfogadják, alávetik magukat kényszerítő erejének, hatnak rá, és részévé válik tapasztalatuknak. Az etnicitás szempontjából azok a kulturális különbségek játszanak kiemelt szerepet, amelyekkel az illető csoport saját különállóságát és határait jelzi; nem pedig az elemzőnek arról alkotott képzei, hogy melyek az adott kultúra leginkább „bennszülött”, vagy legjellemzőbb vonásai.” (Barth, Fredrik, 1996.)

¹⁵⁵ Keményfi Róbert, 2003., 29.o.

¹⁵⁶ Bindorffer Györgyi, 2001., 27.o.

„Az egyének nem csupán egy etnikai csoporttal azonosulhatnak...az etnikai identitás flexibilisen kezelendő, több etnikai identitás együtt létezhet egyazon személy egyéni öntudatában.”¹⁵⁷

Az önazonosság meghatározása a vegyes lakosságú területeken összetett kérdés. Sok esetben bizonytalan/többses/ingadozó identitás figyelhető meg. Egy ilyen közösség ön meghatározása szempontjából legfontosabb tényező a vallás, a származás, mely sok esetben etnikumokhoz kapcsolódó. Amennyiben eltér az adott etnikumra jellemző felekezettől, úgy kettős identitásról beszélünk, mely asszimilációs folyamatról tanúskodik. Ennek gyökere lehet nyelvi szocializáció vagy vegyes házasság.¹⁵⁸

A magyarpalatkai zenészek önazonossága heterogén, többszörösen összetett. Azt etnikai, illetve kulturális szegmensekre bontva elemezhetjük. Az etnikai önazonosság a nemzetiségi hovatartozás, a vallás és az anyanyelv színterén vizsgálható. Az anyanyelv bár figyelemreméltó, számukra mégis kevésbé hangsúlyos, sokkal inkább egyfajta hétköznapi, a kommunikációhoz szükséges gyakorlati eszköz. Nem meghatározója, vagy jellemzője csoportjuknak. Kulturális identitásuk szakmai csoportjukra vetül ki, abban vizsgálható.¹⁵⁹ (Bővebben lásd: Kulturális identitás, csoportidentitás fejezet)

Veres Valér szerint: „Az elsődleges szocializáció azon első szakasz, amelynek során az ember gyermekkorában a társadalom tagjává válik. Másodlagos szocializáció minden későbbi szakasz, amely a már szocializált személyt a társadalom objektív világának valamely új metszetébe bevezeti.”¹⁶⁰ A palatkai zenészek elsődleges szocializációs szintje maga a cigányzenész közösség. Ez az első nyelvi, kulturális, szakmai közeg vagy csoport, amibe beleszületnek, -szocializálódnak. Ezt követi a másodlagos szakasz, mely a faluközösség heterogenitásába való belenevelődést jelenti.

A kulcsszó tehát maga a *zenész mesterség*, a *cigány zenész csoport*. Ez elkülöníti őket mind a cigányoktól, mind a másik két etnikumtól, épp úgy, ahogy a magyar zenészek is kiválnak a magyarok közül. A cigányok szemszögéből a cigányzenész szakma kiemelkedést jelent, a magyarokéból inkább lealacsonyodást, de mindenképpen elkülönülést.

¹⁵⁷ Hutnik, Nimmi 1991. in Veres Valér, 2005., 47.o.

¹⁵⁸ Tátrai Patrik, 2011.

¹⁵⁹ Nyelvi és etnikai identitásról bővebben lásd: Biczó Gábor, 2004.

¹⁶⁰ Veres Valér, 2005.

Kisebbség és államnemzet

Magyarpalatka társadalma már a 19. század végén is román többségű volt, amiben a cigányok magyarként, azaz kettős kisebbségként éltek. A falu etnikai összetételének aránya viszonylag kiegyensúlyozott, ami általában kölcsönös elfogadást eredményez.¹⁶¹ A falu lélekszámának növekedése ebben a száz évben nagy vonalakban arányosnak mondható, amint az az alábbi (2.) táblázatban is jól látható. A táblázatban az évszám mellett szereplő „n” a nemzetiség, az „a” az anyanyelv szerinti számadatokat mutatja.

A cigányok nagy része zenész volt (tehát magyarnak anyakönyvezett), az ő családjaik az anyakönyvek szerint szintén magyarok voltak. A népszámlálások során nem mindig tudhatjuk, mikor hová írták magukat. Bizonyos esetekben akár az államalkotó nemzethez, akár felekezetükhöz kötődően is választhattak nemzetiséget. Ez az ő létszámadataik értékeléséhez elengedhetetlenül hozzátartozik. (Például 1930-ban 11 cigány magyar anyanyelvűnek és cigány nemzetiségűnek vallotta magát.) A cigány porajmos (elpusztítás, elnyeletés, a holokauszt cigány megfelelője)¹⁶² a palatkaiakat nagy valószínűséggel nem érintette. Politikai okokból nem szerepelnek – csupán összesített – adatok az ötvenes évekről, így megtörik a folyamat értelmezhetősége.¹⁶³ (Emellett az 1956-os adatok elfogadhatóak.)¹⁶⁴

¹⁶¹ Pávai István, 1999., 142.o.

¹⁶² A cigányellenes hangulat, a cigányok üldözése több évszázad alatt kialakult folyamat. Gyökerei és oka a kulturális különbségekben rejlik. Az alacsony életszínvonal és a vándorló életmód egyre több színtéren okoz problémákat. Ennek orvoslására 1873-ban elkészült az első, majd 1893-ban a második cigány összeírás azzal a szándékkal, hogy a cigányproblémára megoldási lehetőségeket találjanak. Bár többféle intézkedés született (elkülönítés és beolvasztás is), megoldást egyik sem kínált. A problémák és ellentétek tovább fokozódtak, mígnem 1944-ben Magyarországról nagyjából 50000 cigány koncentrációs táborokba került. (Dr. Karsai Ervin, 1994., 26.o.; Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1992., 77-78.o.)

¹⁶³ Bővebben lásd a mellékletben: Tátrai Patrik, 2011.

¹⁶⁴ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 51.o.

2. táblázat: Magyarpalatka nemzetiségi összetételének változása 1850-1956

Évszám	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó/ Jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1850n	938	646	231	-	61	-	55	-	-	-
1880a	900	562	239	1	50+48	-	-	-	-	-
1880n	900	594	252	1	53	-	-	-	-	-
1890a	1147(a)	732	323	-	92	-	(105)	-	-	-
1900a	1256	790	371	-	95(b)	-	-	-	-	-
1910a	1268	805	422	-	41	-	41	-	-	-
1920n ¹⁶⁵	1358	885	390	-	83	13	-	-	-	-
1930a	1392	886	444	-	62	8	54	-	-	-
1930n	1392	886	433	-	73	8	65	-	-	-
1941a	1612	988	565	-	59	-	59	-	-	-
1941n	1612	982	579	-	51	3	48	-	-	-
1956	1789	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(a)Több gazdasági cseléd alkalmazása növelte a lélekszámot.

(b) Az egyéb anyanyelvűek legnagyobb részét cigányok.

a anyanyelv
n nemzetiség

Forrás: Varga E. Árpád: Erdély nemzetiségi és felekezeti statisztikája, Magyarpalatka¹⁶⁶

Az 1900-as évek első felében két-három zsidó kereskedő család is élt Palatkán, akik magyar anyanyelvűek voltak.¹⁶⁷ (Az 1930-as népszámlálás során diszkriminatív rendelkezések miatt nem vallották magukat magyarnak, a falu vallási összetételének statisztikai adataiban - a 3. táblázatban - már 1857-től jelen vannak izraelitaként.) Ők sohasem foglalkoztak muzsikálással, nekik is a cigányok szolgáltattak zenét. A zsidók zenéje tehát – ha kis mértékben is, de – beszivárgott a zenekar repertoárjába. Boltjaik a falu közepén helyezkedtek el, egyik az út felső, másik az alsó szakaszán. 1944-ben azonban elhurcolták őket, mindannyian a holokauszt áldozatai lettek.¹⁶⁸ Emléküket a ma

¹⁶⁵ „Az 1919-es, 1920-as, 1927-es népszámlálások közül csupán az 1920-as után hoztak nyilvánosságra község- soros mutatókat. Az adatokat azonban még a román statisztikusok is csak fenntartásokkal fogadták el. Az adatfelvétel nem a nemzetközileg elfogadott normák szerint történt, a nemzetiségek számát az ekkor már általánossá vált anyanyelvi kritérium alkalmazása helyett az eredet alapján állapították meg¹⁶⁵¹⁶⁵. Szembetűnőek voltak az adatsorok számítási hibái is, amelyek következetesen a magyarság számának csökkenését eredményezték. A két világháború közötti korszak legalaposabb és a torzítások ellenére is a leghasználhatóbb összeírását 1930-ban végezték.” (Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 16-17.o.)

¹⁶⁶ Varga E. Árpád, é.n.

¹⁶⁷ Bővebben lásd a mellékletben: Tátrai Patrik, 2011.

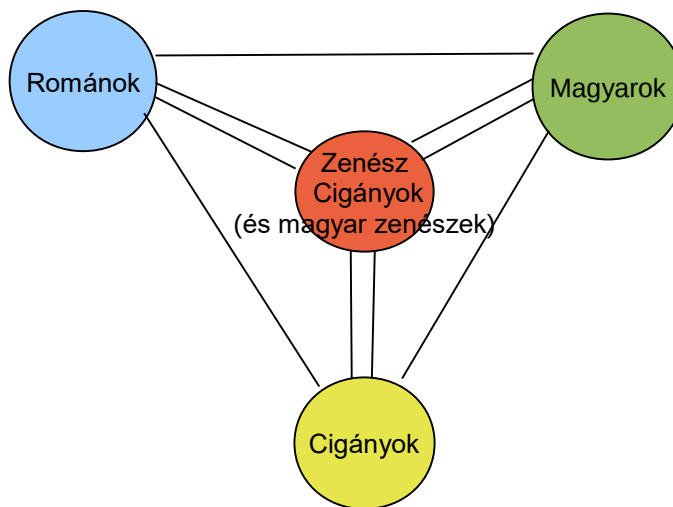
¹⁶⁸ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.; Lásd: Mellékletek

élő zenész generáció őrzi, aki tud még néhány dallamot tőlük. Így a palatkai cigányzenészek zsidókkal való kapcsolatát nem vizsgálom.

„Zsidó ember, hát mondjuk abban az időben lehetett a bo'tbol szerezni cukrot (rizs, ilyesmi nem vot, akkor még). Kisebb, ilyen, mondjuk bors, paprika. Élelmiszer nemigen volt. És akkor a pénz sem vot ...a zsidó ember ilyen vot, hogy nem érdekelt, hogy mit, persze ő javára árult, mer ő okosabb volt mind a falusi nép, azt mondta: hozzál érte búzát, hozzál érte kukoricát, hozzál tojást, mindent vett. Cigarettaér vagy bármiér. ...a férfiakat csalta pálinkával... S akkor kijátszotta a falusi embert. Más zsidók nem votak. Minden faluba egy. Mer' ugy voltak ők megszervezkedve. Ahol nagyobb vot a falu, ott kettő is vot. De mind csak evvel foglalkoztak. Csak a kereskedés.”¹⁶⁹

A zenész cigányok faluközösségben betöltött szerepe abban különbözött a többiekétől, hogy munkájuknak köszönhetően minden más etnikai csoporttal kölcsönös kapcsolatban álltak. Ezt érzékelteti a következő szociometriai ábra:

2. ábra: A zenész cigányok központi helye Magyarpalatka társadalmában az 1900-as évek közepén

Forrás: Saját készítés, Moreno szociometriája alapján¹⁷⁰

¹⁶⁹ F.J. Visa, magyar, 1932.

¹⁷⁰ Mérei Ferenc, 1998., 44-131.o.

Az ábráról leolvasható továbbá a különböző etnikumok közti egyenlő távolság, illetve a hasonló mértékű kölcsönhatás. Itt válik kiemelkedő jelentőségűvé szakmai státuszuk. A zenészekkel ugyanis mindenkinek aktívabb és szorosabb a kapcsolata, attól függetlenül, hogy ők egy alacsonyabb rendű társadalmi csoport tagjai. A falusiak a magyar zenészeket is ugyanebbe a státuszba sorolják. Őket ugyanis szintén „csupán” zenészként értékeli, nem törődve etnikai hovatartozásukkal, egyéb megélhetésükkel, ami akár sértő is lehetett számukra. Aki zenész, az állandó zenei kiszolgáló, a teljes magyar nyelvterületen elterjedt kifejezéssel élve: „*cigány*” (az erdélyi népnyelvben: „*cigán*”). Egy vajdakamarási magyar prímást idézve:

„...Csak itt ezek a parasztok,... én ezér' hagytam fel (a hegedüléssel), mer' azt mondták, hogy húzd rá cigány! – há' én nem vo'tam cigány! Én valodi református. Megmutatom a boratékom!”¹⁷¹

A falu etnikai hálójában a zenész cigányok tehát központi helyet foglalnak el, ami kizárólagosan zenész szakmájuknak, azaz az ehhez szorosan kapcsolódó népi kulturális képviselői státusznak köszönhető. E szerint amennyiben ez a státusz változik, úgy kikerülhetnek a háló középpontjából.

Vallásosság és felekezeti hovatartozás

„A történelem folyamán sajátos összefüggések alakultak ki a vallások és a nemzetiségek között. ... A vallási különbség az élet számos területén elkülönülést váltott ki még a két világháború között is. A vallási hovatartozás általában befolyásolhatta a szokásokat, a mentalitást, és ezek közvetítésével az ízlést, az értékrendet.”¹⁷² Erdélyben a magyarok vallása a református, az unitárius, valamint a római katolikus, néhány kis német község, és az örmények kivételével. Az evangélikus vallás néhány magyar kivétellel a szászoké. Görögkeleti és görög katolikus a románság. A Mezőség magyarsága javarészt református.¹⁷³

¹⁷¹ V.D. Vajdakamarás, magyar prímás, 1905-1983.

¹⁷² Kósa László, 1998., 58.o.

¹⁷³ Kósa László, 1998., 292-293.o.

Az oláh cigányok általában felvették az államalkotó nemzet helyi közösségének vallását. A palatkai cigányok ezért református (magyar) vallásúak voltak nagyjából az 1940-es évekig, sőt a református közösségben jegyzett cigányok mindegyike zenész család volt. Ekkor születtek az utolsó reformátusnak keresztelt cigányok, akik viszont mára nem beszélik a magyar nyelvet.¹⁷⁴ A falusi életben a társadalmi hierarchiát szépen szimbolizálta a templomban szigorúan betartott, nemzetiségek szerinti ülésrend, melyben a cigányok az utolsó sorban foglaltak helyet. (A 3. táblázatot v.ö.: a 2. táblázat adataival)

3. táblázat: Magyarpalatka vallási összetételének változása 1850-1941

Évszám	Összesen	Ortodox	Görög Katolikus	Római Katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista	Pünkösdistá	Adventista
1850	938	-	651	6	281	-	-	-	-	-	-	-
1857	943	-	637	9	289	-	-	8	-	-	-	-
1869	947	-	634	23	285	1	-	4	-	-	-	-
1880	900	-	600	15	270	1	-	14	-	-	-	-
1890	1147	-	755	20	350	-	-	22	-	-	-	-
1900	1256	6	802	21	411	-	-	16	-	-	-	-
1910	1268	-	813	6	432	1	1	15	-	-	-	-
1930	1392	16	873	7	466	1	-	8	21	1	-	20
1941	1612	3	1000	7	594	-	2	6	-	-	-	-

Forrás: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, Magyarpalatka¹⁷⁵

A görög katolikusok az 1948-1950 közötti, nemzeti (román) és vallási (ortodox) egységet megvalósítani óhajtó offenzíva eredményeként (a görög katolikus egyházak likvidálásával, híveik ortodoxszá nyilvánításával, áttérni nem óhajtó papjaik deportálásával) ortodox felekezeti tagokká váltak.¹⁷⁶

„Mert ez az ortodox vallás régen, mikor én fiatal voltam, s amíg én tudom itt görög katolikusak voltak. A románok mind. S hogy mikortól, ezt nem tudom megmondani pontosan. De egyszeribe csak jött egy rendelet, hogy tették őket - nem hogy átiratkoztak,

¹⁷⁴ M.S. Magyarpalatka, cigányzenész, 1943.; K.M. Magyarpalatka, cigányzenész, 1941.; Lásd: Mellékletek

¹⁷⁵ Varga E. Árpád, é.n.

¹⁷⁶ Kocsis Károly, é.n.; Bővebben lásd: Pirigyi István: Görög katolikus életsorsok. (Debrecen, a Debreceni Görög Katolikus Egyházközség kiadványa, 1998.)

*mind mik a kollektívba, vagy nem tudom mi – áttérítették őket, akkor ezeket a katolikus papokat elhurcolták, elzárták, – na vo'tak problémák – mert nekünk is vo't, akinek vo't itt fia, nem lett ortodox soha azért. Ugyhogy ez a mostani generáció ezt ismeri. Régebbi a (görög) katolikus. De ezzel a vallással is eleinte nem ünnepeltek annyit, mint most."*¹⁷⁷

Az adventisták (Hetednap Adventista Egyház, helyi elnevezéssel: „szombatisták”) megjelenése és térhódítása az erdélyi Mezőségen a 20. század közepén, Amerikát megjárt hazatelepülőknek köszönhető.¹⁷⁸ Magyarpalatkán ebben a hitközösségben vannak románok is, de főként magyarok, akik külön temetőbe temetkeznek. Cigányok nem tartoznak e felekezethez, mivel életvitelük és erkölcsük a „szombatistákkal” összeegyeztethetetlen. (Utóbbiak tudniillik óvakodnak a hangos mulatozástól, táncolástól, italozástól, bizonyos húsételek fogyasztásától). Éppen ezért munkát sem kapnak tőlük a zenészek.

*„Ők trombitákkal mennek, amikor van temetés, mikor meghal egy adventista, van nekik egy oan csoportjuk, ők trombitával viszik ki, nincsen zenész, olyasmi nincsen. És nem ünnepelnek semmit, csak a szombatot.”*¹⁷⁹

Erdélynek sajnos nincsenek nyilvánosságra hozott adatai felekezeti összetételéről 1941-től 1992-ig.

A cigányok vallásgyakorlása az általánostól kissé eltérően működik. (Ebben is elkülönülnek.) Nincs közeli kapcsolatuk az egyházközösséggel, annak etikai és morális normáival, nem élnek mélyen vallásos életet, sokkal inkább a hit mítikumát ragadják meg. Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó nagyobb szertartások: a keresztelő, a temetés, illetve az egyházi kötődésű naptári ünnepek (húsvét, karácsony) fontosak számukra¹⁸⁰, a mindennapok hitgyakorlása, vagy a heti rendszerességű templomlátogatás sokkal kevésbé jellemző rájuk, úgy, ahogyan más cigányokra is általában.

¹⁷⁷ J.Zs., Magyarpalatka, magyar, 1929.

¹⁷⁸ v.ö.: Magyar Nagylexikon, 1999. „Hetednap Adventista Egyház” szócikke.

¹⁷⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

¹⁸⁰ Kovács Attila, 2005., 58-70.o.; Dr. Karsai Ervin, 1994., 37.o.

A nyelv és a beszéd használati keretei

„...anyanyelv és nemzetiség egymáshoz viszonyítva térben és időben rendkívül változékony, függvénye a mindenkori hatalomnak, a demográfiai és a politikai többségnek, azaz másmilyen kisebbségben és másmilyen többségben. Ezen túlmenően anyanyelv és nemzetiség kapcsolatának térbeli (tömb–szórvány), számbeli (az egyes etnikumokhoz tartozók száma) és hatalmi (etnikai hierarchia) összetevői is vannak. ... Alapvetően tehát a különbséget nem a magyarok számára és arányára, hanem térbeli elhelyezkedésére kell visszavezetni (azaz hogy tömb, avagy szórvány lakói-e).”¹⁸¹

A palatkai zenész cigányok esetében nehéz az anyanyelv megítélése, mivel az a közösség kommunikációs gyakorlatához igazodott, számukra másodlagos önazonosság-képző tényező volt, nem bírt különösebb jelentőséggel. Elsődleges nyelvi szocializációs szintjükön ekkor cigányul beszéltek – ez volt a nyelvi közösség, amibe születtek –, de ezt nem használták más (magyar vagy román) csoportbeliekkel. A cigány mellett ekkor a magyar volt a másodlagos beszélt nyelvük. (Mindemellett természetesen a románt is használták.)¹⁸²

A cigányok nyelve két nagy nyelvjárásra bontható, a román nyelvi elemek jelenlétének függvényében. Ennek alapján megkülönböztetünk *Vlax* („oláh” jelentésű, román nyelvi elemeket tartalmazó), illetve *nem Vlax* dialektusokat.¹⁸³ A palatkai zenészek a *Vlax* nyelvi dialektust beszélők csoportjába tartoznak.¹⁸⁴

Mindez, valamint vallásuk arra enged következtetni, hogy ezek a zenészek valamikor vagy az államalkotó (magyar) nemzethez, vagy egy másik, magyar anyanyelvű, református felekezetű közösséghez asszimilálódtak.

¹⁸¹ Tátrai Patrik, 2011., 63.o.

¹⁸² Bővebben lásd: Ujváry Zoltán, 1994., 136-137.o.

¹⁸³ Achim Viorel, 2001., 151.o.

¹⁸⁴ Ezt a kijelentést az általuk használt cigány szavak vizsgálatára alapozom, Rostás-Farkas György – Karsai Ervin szerzőpáros szócikkei nyomán. (Rostás-Farkas György – Karsai Ervin, 1992.), valamint Pozsony Ferenc, 2009., 184.o.; Dr. Karsai Ervin, 1994., 35.o.; és Achim Viorel, 2001. történeti leírásaira, vizsgálataira építem.

Házasság

A már gyermekkorban együtt játszó különböző etnikumok korán elsajátították egymás nyelvét, nem tettek különbséget egymás közt: egyenrangú partnerekként viselkedtek.¹⁸⁵ Ifjú korban a párválasztás etnikai és gazdasági szempontú befolyásolása volt jellemző: innentől, illetve a házasságkötéstől már sokkal inkább egyoldalú volt a társadalmi érintkezési felület, erősebb az etnikai és szociális szintek közti elhatárolódás, szeparáció. Bár az etnikailag vegyes fiatalság alkalmanként mulathatott együtt, a felekezeti és nemzetiségi hovatartozás mégis gátat szabott a vegyes házasságoknak. A különböző társadalmi csoportok közt kialakulhatott egyfajta közeledés, de a vegyes házasság toleranciája teljességgel elképzelhetetlen volt.¹⁸⁶

Mivel csupán férfiak lehettek muzsikuskok, mindenképpen nem zenész nőt vettek el, azonban ha a nő zenész családból származott, az előnyös volt a vőlegény zenész karrierje szempontjából. (Ilyen házasságot kötött például Kozák Zsiga budatelki prímás, aki feleségül vette Kodoba Ignác „Öreg Náci” nagynevű prímás egyik lányát, így apósával muzsikálva vált híres palatkai zenésszé. Radák Emerik „Hendri” (prímás) pedig az öreg Kodoba Lajos (prímás) egyik lányát vette nőül, vagy Radák Mihály „Misu” (kontrás) Kodoba Sándor (prímás) lányát.) Ugyanez a másik oldalról szemlélve: kecsegtetőbb egy nem zenész családból való cigány nőnek zenész férjet találni a jobb életmód, megbecsültebb státusz reményében. Itt kell megjegyeznem a cigányok együttélési szokásait, ami nem feltétlen jelent és követel törvényes házasságot. Teljességgel elfogadott náluk a bejegyzetlen élettársi viszony, azt is házasságnak tekintik, s a szerint ítélik meg. Ez csupán a vezetéknév örökítésében jelent majd bonyodalmat, melyet a későbbiekben tárgyalok (Lásd: *Névhasználat* fejezet).

¹⁸⁵ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

¹⁸⁶ F.J. Visa, magyar, 1932.; O.I. Magyarpalatka, román, 1929.; P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; Lásd: Mellékletek

Egyén és közösség – kultúra és önazonosság

„Amikor az egyén megnevezi önmagát valamiben, akkor feldolgoz (bizonyos élményt, helyzetet, viszonyt). Ugyanis: az egyén beleszületik egy kultúrába és egy társadalmi helyzetbe. Ez adott, ehhez viszonyul. Az egyén tudatosít (külső hatásokat és előírásokat): az egyén integrálódik. Továbbá: az egyén (helyzet) olvasata performatív, értelmezései alakítják is az adott társas helyzetet. Ahová az egyén tartozik.”¹⁸⁷

A valamikor zárt, kisebb közösségekben (kumpániákban) vándorló cigány családok szoros egymásrataltságbán, ezáltal komoly együttműködésben éltek (ösközösségi viszonyok közt). Munkamegosztásuk a család keretein nem léphetett túl, társadalmi osztályok, rétegek nem alakulhattak ki, magántulajdonuk, földjük, házuk nem volt. Ez a közösségi lét jellemzi a cigányzenész csoportokat is (még ha letelepedésükhöz némileg magántulajdon is társult).

A magyarpalatkai zenészeknek külön értékelendő az etnikai önazonosságuk – miszerint cigánynak („magyar cigány”-nak) vallják magukat –, illetve kulturális identitásuk: a zenész cigány csoport, mely által elkülönülnek a többi cigánytól, másabb társadalmi státuszt töltenek be a faluközösségben. A két fajta identitás nem feleltethető meg egymásnak, utóbbi egy különálló, szakmai identitást alkot. Anyanyelvük a cigány, másodlagos nyelvük vallásukhoz igazodóan a magyar. Románul a mindennapi kommunikációhoz szükséges szinten beszélnek. Az általuk játszott zenei anyagokat (magyar, román és cigány) éppúgy érezhetik magukénak, mint idegennek.

„A folklór – zene, tánc, szokás és tradíció – a csoportszimbólumok megőrzésének és artikulációjának egyik, ha nem legfontosabb forrása.”¹⁸⁸ Az etnikai csoport elsősorban hagyományaiban fejezi ki önazonosságát. A csoporthoz való tudatos viszonyulás kifejezésre kerül a viseletben, a szokásokban és a vallásban.¹⁸⁹ A csoport határai a kulturális különbségek vonalán rajzolhatóak ki. Az etnikai identitás folyamatosan változik, bizonyos elemei állandósulnak, szokásokká emelődhetnek, melyeket a csoport örökít. „A

¹⁸⁷ Bodó Barna, 2005., 20.o.

¹⁸⁸ Zavalloni, M. 1983., 240.o.

¹⁸⁹ Bővebben lásd: Ujváry Zoltán, 1994., 134-138.o.

változások tempója és minősége függ a csoportokra jellemző tradicionális jegyek beágyazottságának stabilitásától, a tradícióhoz való kötődés erősségétől, a mobilizációra való szándéktól és képességtől, valamint a környezet viszonyulásától.”¹⁹⁰

A közös eredet (cigány), a nyelv és a zene, a zenész szakma és feladatkör, a folklór és a viselet, a házassági szokások, családi normák lesznek tehát a magyarpalatkai cigány zenész csoport önmeghatározásának eszközei. A továbbiakban ezért önazonosság-tudatukat, illetve társadalmi megítélésüket a legmarkánsabb társadalmi színtereken – munkaalkalmak (tánc, bál), viselet és öltözködés –, illetve a későbbiekben a falu teljes folklóráját áttekintve vizsgálom.

Tánc, bál

A *tánc* nem tekinthető ünnepi alkalomnak, minden vasárnap templomlátogatás után rendszerint megrendezett esemény volt. Ezekért külön alkalommal, *kalákában* dolgoztak meg a zenészek, lehetett az román, avagy magyar, alkalomadtán közös is.

„Hét elején vo't, vagy hét végén vo't (tánc) este. Aztán, máskülönben rendes tánc vasárnap. Minden vasárnap. Miután kijüttek a templomból, vo'tak a kezesek, úgy mondtuk mik, a két kezes, akkor azok mentek, meg vo't mondvá, hogy kihez mennek az ebédre a muzsikással. S akkor mentek az ebédre, s onnét aztán mentek a táncos házhoz, csűrbe, nyáron csűrben táncoltunk. Vo'tak nagy csűrek, most az sincs már. ... akkor ott vo't a tánc, akkor körbe padok, akkor az asszonyok jöttek a tánchoz, hogy bírálják meg, hogy melyik hogyan táncol, melyik milyen köntessel van, ...Télen benn házba'. Vot egy ház, átlagba legtöbbet télen ott vo't a tánc. Amikor az öreg megbosszulta magát valamiért, akkor vo't, hogy nem ott vo't. De legtöbbet ott vo't a Pásztor János bácsinál. Egy. Csak egy szobájuk vo't. De az öreg szerette nagyon a pálinkát, s aztán akkor mindjá', akko' hagyott táncot. Legalább tíz pár táncolt. Aztán a többi ült, s nézte a többieket, hogy táncolnak. Akkor se táncolt mindenki, mint most. Vo't aki nem tudott, vagy nem akart, vagy mit tudom én, de vo't akkor is aki nem táncolt.”¹⁹¹

¹⁹⁰ Bindorffer Györgyi, 2001., 28.o.

¹⁹¹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

Vélhetően az I. világháború környékén jelent meg a táncmulatságok kötöttebb, polgári formája, a *bál*, amin csak a meghívóval lehetett részt venni.¹⁹² Ezek külön szerveződtek, és lebonyolításukban nem igazán különböztek a tánctól, azonban az eseményen több generáció is megjelenhetett.

*"A fiatal bál, a' mind csak nekem a fiatal koromra emlékszem vissza... Csak egyet gondoltak a fiuk, s na este csinálunk bált. Akkor a leányok vittek süteményt, a fiuk vittek italt, s megvo't a bál. Ünnepkor csak a rendes tánc vo't. A tánc megint mondom, hogy nem tudom pontosan megmondani, mert ezeket nem tartom úgy észbe'...'50-be' még vo't tánc, az utóbbi időkbe már nem vo't."*¹⁹³

A bálók etnikai elkülönítettségben zajlottak, a belépős helyekre, a táncba fizetés ellenében azonban bárki bemehetett, természetesen a szigorúan számon kért viselkedési normák betartásával. Vegyes lakosságú falvakban sok esetben előfordult – ha az aktuális fiatalság kis létszámú volt –, hogy együtt szervezték magyarok a románokkal a táncot, vagy a bált. Ilyenkor akár két különböző etnikumú kezes (chizeş) is tevékenykedhetett együtt.¹⁹⁴ A legények szomszédos falvak látogatása alkalmával is betérhettek saját, vagy másik nemzetiség táncába. A vendégeket – legyen az magyar vagy román, legény vagy házasember, helyi vagy környékbeli – illet mindig udvariasan fogadni, jó táncos partnerrel kínálni.¹⁹⁵

A vegyes etnikumú táncalkalmakon a zenei anyag is egybemosódott, a résztvevők pedig többnyire táncolták egymás táncait. A zenészeknek a piac igényeihez mérten egyaránt ismerniük kellett a magyar és a román repertoárt.

*„Nem mondhatom, hogy vo'tunk úgy együtt, nem mondhatom. Hát el-el mentünk mink a román tánchoz, a románok nemigen jöttek el a magyar táncba, mink elmentünk annak idején, mikor nekünk nem vo't táncunk. Akkor elmentünk nyáron, amikor künn a csűrbe vo't, de télen aztán nem mentünk. Télen, mikor házba vo't a tánc, oda már nem mentünk, de nyáron kinn a csűrbe, ugye kimentünk az udvarra, s aztán...”*¹⁹⁶

¹⁹² Varga Sándor, 2009.

¹⁹³ J.Zs. Magyarpalatka, magyar; 1929.

¹⁹⁴ F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

¹⁹⁵ A témával kapcsolatban további irodalmak olvashatók: Pálffy Gyulától, 1988., 279-280.o.; Varga Sándortól, 2011.A., B.; és Novák Ferencről, 2000., 61.o.

¹⁹⁶ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

A hétköznapiak estéit a nők télen a fonókban töltötték – mindig másik háznál –, ott nem keveredtek más etnikummal. Gyakran a helyszínért is fonással fizettek.

„...s akkor vo't télen fonókaláka. Vo'tak olyan asszonyok, akiknek nagy családjuk vo't, és nem győztek fonni annyit, amennyit kellett volna, s akkor osztották ki s a külön a fiataloknak. Osztottak ki fonnivalót. Azután adtak, hogy fontunk egy nap, vagy két nap, mikor ahogy, egy este, meg vo't nevezve, nem vasárnap vo't, egy hétköznapi este, s az a háziasszony süttet, persze, hogy egy pohár pálinkát es adott, s ittunk egy pohár pálinkát, úgy repültünk....”¹⁹⁷

A fonók időszaka a böjt idejére esett. Ezeken az alkalmakon tartózkodtak a hangos megnyilvánulásoktól, nem fogadtak zenekart, hanem más folklór műfajok (szöveges folklór és vokális zene) kaptak életteret.¹⁹⁸

Ezeket az alkalmakat öltözetükben is kiemelkedővé tették: nem a hétköznapi használatos ruházat volt jellemző, hanem egyfajta ünnepi viselet, mely elárulta viselőjének életkori státuszát, etnikai és jövedelmi, gazdasági, valamint lokális hovatartozását is.

Viselet és öltözködés

„Korszakunk paraszti tudatában egy településhez vagy egy közösséghez tartozás legkifejezőbb képviselője a viselet. ... A szélesebb értelemben vett köztudatban, sőt a nemzeti tudatban mindmáig az ünnepi viseletek jelentik leginkább a regionális különbségeket, ami egyébként világszerte ismert, egyetemes jelenség ott, ahol hagyományos viselet valamilyen formában él. ... Vagyoni állapot, kor, vallás, nemzetiség jelzője is lehet.”¹⁹⁹ Így tehát az öltözet összesítve fejezi ki a fent részletezett társadalmi státuszokat.

A mezőiségi öltözetet egyszerű anyagok, előállításmód és felépítés jellemzi. A 20. században a román és magyar lakosság azonos jobbágysorsának és földművelő

¹⁹⁷ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

¹⁹⁸ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

¹⁹⁹ Kósa László, 1998., 61.o.

életmódjának köszönhetően még a háború előtti évtizedekben sem volt lényegi különbség, a nemzeti jegyek összemosódtak. A nemesekhez, értelmiségiekhez, polgárokhoz bejáratosabb, illetve a vásárokhöz közelebb lakó magyarság, valamint a hagyományoshoz inkább ragaszkodó románság öltözete egyre kevésbé különbözött egymástól, a magyar jegyek a román jegyek javára megfakultak. Ugyanúgy, mint a nagyvárosok és az utak mentén élők, valamint az attól távolabb eső falvak lakóinak viselete.²⁰⁰

A férfiak báránybőr sapkájának hajtása, a nők fonatának vagy kontyának használata, a hárászrózsás szalag (bércica) vagy a főkötő hordása, a hímzések és színek dúsabb, avagy szerényebb alkalmazása mind a korosztálybeli hovatartozást jelezte, melyet a faluközösség szigorúan kért számon tagjaitól. A magyar nők többnyire maguk hímezték ruhájukat, míg a románok mintát szőttek bele, varrással esetleg az ing elejét, ujját és kézelőjét díszíthették. A magyarok kedvelt mintái voltak a pecsenyés, a pogácsás, a kígyós, a nagyrózsás, a körtés, a vonattas, a fenyőágas.²⁰¹

Tőkés Béla 1938-as írása szerint még minden ruházatukat maguk készítették, a bőr alapanyagú *bundákon* és *kozsokokon* kívül. Ezeket helybeli vagy a szomszédos mezőkeszűi szűcsök varrták és hímezték. Az 1891-es iparosok és kereskedők címjegyzéke Palatkán két csizmadiát és egy szűcsöt, valamint egy női szabót tart számon.²⁰²

Az 1950-es évektől a szocialista államrenddel a készruha-termelés végét vette a teljes önellátó ruházatkodásnak, konfekciószerű, adott alapanyagokból készített öltözködés jött divatba.²⁰³

*„Régebben mondják az öregek: „A magyar emberek, a román emberek jártak fehér nadrággal, és harisnya.” De nadrágot, ilyen szőtték...amikor látták ilyen nadrággal ni valakit, az „vagy úr, vagy cigány” - mondták falun. Úgy mondták.”*²⁰⁴

²⁰⁰ Tőkés Béla, 1938., 192.o.

²⁰¹ Dr. Kós Károly, 2000., 197.o.; Lásd: Mellékletek; A magyarpalatkai viseletről Tőkés Bélától olvashatunk (Tőkés Béla, 1938.)

²⁰² Magyarország iparosainak és kereskedőinek címjegyzéke 1891.

²⁰³ F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

²⁰⁴ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.

A cigány gyerekek hiányos öltözetben, vagy akár meztelenül („csórén”) jártak, a cigány felnőttek nem rendelkeztek külön viselettel, azt hordtak, amit be tudtak szerezni.²⁰⁵ A fiatal cigányzenészek táncosként is bejártak a táncba, ahol a magyar viselethez hasonlóan öltöztek: csizmát, bricsesznadrágot, mellényt és kalapot viseltek. (A kalap és a mellény a cigány viseletben is szerepel.²⁰⁶) Ez a magyar öntudatot fémjelezte. Az „ünnepi” viseletük szintén az 1950-es évektől lett városias: inget, öltönyt, zakót vagy mellényt, pantalló nadrágot, félcipőt hordtak, többnyire barna kalappal.²⁰⁷ (A barna kalap a lovári cigányoknál is divatos volt.)²⁰⁸ Innentől kezdve öltözetük nem tükrözött többé etnikai hovatartozást, ami – még ha nem is tudatosan –, de egy újabb elkülönülést jelző eszközzé vált.

²⁰⁵ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; Lásd: Mellékletek

²⁰⁶ Dr. Karsai Ervin, 1994., 50.o.; 84-85.o.

²⁰⁷ P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.; Lásd: Mellékletek

²⁰⁸ Dr. Karsai Ervin, 1994.,84.o.

Kommunikációs kultúra alkotói és színterei a zenészek és a falusiak között

Hétköznapi kommunikációs tér

A palatkai magyarok között magázni illett az idősebbeket és a szülőket. A kortársakat etnikumtól függetlenül egyenrangúan kezelték, de a néhány évvel idősebbeket már magázták. A magyarok a cigányokat, illetve a korosztályuk béli zenész cigányokat tegezték, az idősebbeket magázták.²⁰⁹ A cigányok egymáshoz ugyanúgy viszonyultak, mint a másik két etnikum. A globalizáció okozta lassú elhatárolódás nem befolyásolta a közös élettérben való gesztus értékű kommunikációt.

„A zenészeket is mindig tegeztük.hát esetleg Palatkán hát jó viszonyban voltak a falusiak a zenészekkel. Már mondjuk úgy mint nemzedék [etnikum], lehet, hogy nem annyira, mert cigány nemzedék, de máskülönben a jó zenészt mindenki tiszteli, aki szereti a zenét. Én például, egy jó zenésznek messziről köszönök, mert tudom, hogy az mit ér.”²¹⁰

²⁰⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

²¹⁰ F.J. Visa, magyar, 1932.

Formális és informális kapcsolatok a zenészek és a megrendelők között

A zenészekért és a rendezvények problémamentes lebonyolításáért a *kezesek* feleltek. Ők alkudtak meg a cigányokkal, szervezték és hirdették a táncot vagy bált, szedték a belépőt a zenészek kifizetésére, rendezték a bérletet, valamint a vendégekre és a tánc rendjére is felügyeltek. Ők feleltek a rendezvény gazdaságosságáért is: „Kezes, fizess!” – tartja a szólás, ami a sikertelen bevételű események anyagi felelősségére utal. Figyelniük kellett, hogy minden lány – még a gyengébben táncoló is – táncoltatva legyen, ne panaszkodhassanak, hogy kevesebb táncért ugyanannyit fizettek, mint más.

A kezesek mindig önkéntesek voltak, és csak akkor kaphattak juttatást, ha a szervezésből kigazdálkodták maguknak. Többnyire jó táncosokból, zenekedvelő legényekből váltak ki, általában egyszerre többen – ketten, de akár négyen is – dolgoztak. Házasodás után lejárt a szerepkörük, helyükbe új, ifjú kezes lépett.

Vegyes etnikumú „tánc” a fiatalok alacsony számának következményeként jöhetett létre. P.Á. (Magyarpalatka) és F.J. (Visa) adatközlőim mindketten működtek kezesként, utóbbi románokkal is kezeskedett együtt. Táncon kívüli eseményekre, amit nem kezes szervezett, ha tehették valamikori kezeset küldtek a zenészek megfogadására a készségesebb üzletkötés érdekében.

A kezes mindig a prímással alkudott meg, a banda többi tagját az szervezte tovább magának.²¹¹ Egy-egy alku során egyeztették az időpontot, a banda létszámát, esetleg összetételét, a fizetés időpontját, valamint ha utazniuk kellett, annak részleteit. A zenei szolgáltatással és minden egyéb ellenszolgáltatással (étel, ital) kapcsolatos elvárások nagyjából azonosak és közismertek voltak, külön megbeszélést nem igényeltek. A megegyezést kézfogással és áldomásívással pecsételték meg.

A táncot nyáron aratási kalákára, ősszel gabonakalákára vagy „csőre” (kukoricáért), télen az őszi gabonáért vagy pénzért játszották a zenészek. Az őszi kalákával télre tíz, húsz, olykor harminc vasárnapra is megfogadták őket.²¹²

²¹¹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

²¹² F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

Míg az állandó tánc zenéjét kalákás munkában rendezték, a naptári ünnepeken alkalomszerűen terménnyel vagy pénzzel fizettek a zenészeknek. Karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor minden lány köteles volt kalácsot, piros tojást adni nekik. Ezen kívül a táncalkalmakon és az ünnepnapokon ebédre és uzsonnára, sok esetben vacsorára is vendégül látták őket. Ennek okán – a vendéglátó lányok – a táncba való belépésért mindig kevesebbet fizettek. A zenészek vendégül látása komoly presztízsértékkel bírt a falusiak között, ezért igyekeztek minél gazdagabb ellátást biztosítani a zenészeknek, illetve házuk és a táncos ház közt zeneszóval vonulni.

Egyedi alkalmakon előre lefixált bért kaptak a zenészek, bálban vagy lakodalomban a pénzen kívül tyúkot, pálinkát, kenyeret, újabban pénzt, vagy akár cigarettát is.²¹³

„Tudják, hétköznapi is volt (tánc), mikor volt egy kaláka. Vagy 12 kalákát is muzsikáltam itt egy-egy télen, itt a faluba.”²¹⁴

²¹³ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; Lásd: Mellékletek

²¹⁴ V.D. Vajdakamarás, magyar prímás, 1905-1983.

Munkaalkalmak kommunikációja

Minden táncmulatságot a zenész kezdett meg, a helyi tánc- és zenei igények ismeretében. Amennyiben a táncalkalom során valaki egyedi kéréssel élt, úgy pénzért bármit eljátszottak neki. Ez külön megegyezés alkalmával történt. Ha táncot akart, azt *kikérte*: odakiáltott, odaszólt tánc közben, vagy a tánc szünetében kért – többnyire – férfitáncot; amennyiben dallamot kért, azt beledúdolta, belefüttyülte a prímás fülébe, aki következőként azt játszotta. Sok esetben a prímás (számtalanszor a többi zenész is) tudta az előtte táncoló nótáját, kérés nélkül is rákezdett. (Ezért külön nem járt pénz, sőt sok esetben el is várták a zenéstől.) A pénzt többnyire a prímás vonójába húzták, olykor a zsebébe dugták.

„...na ameddig a cigán pihenne, a tánc megáll, akkor fel, s: „-Ne, húzzad nekem!”, s akkor ad nekije (pénzt).”²¹⁵

3. kép: Pénz a vonóban

Balról: Mácsingó Náci „Kicsi Nácika” – prímás, Mácsingó Líviu – brácsás, Moldován Stefán – brácsás, Mácsingó Sándor – bőgős, Radák Rémusz – brácsás hegedül Forrás: Henics Tamás, Visa, 2007. Juhmérés

²¹⁵ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.

Amint a zenészek eljátszották a nótát, vagy a kért táncot: a prímás kivette a pénzt a vonóból – jelezvén, hogy eleget tettek a kérésnek. A munka végeztével a prímás osztotta szét a „nyírentyűpénzt” a zenekar tagjai közt. Az osztás arányáról vegyesen nyilatkoznak adatközlőim. Valószínűleg helyzete válogatta. Szólnak visszaemlékezések egyenlőtlen pénzelosztásból fakadó vitákról (természetesen a prioritás arányában: a prímás kap a legtöbbet, majd a brácsás végül a bőgős, vagy a prímást követően a banda tagjai egyformán), bár a zenészek ezt nem mindig ismerik el. Bizonyára a prímás becsületén is múlt, az azonban biztos, hogy nem mindig egyenlően osztottak.

A hangulat emelkedése alkalmával számtalan konfliktus is származhatott a külön kérésekből. Ezt elsősorban a prímásnak kellett rendeznie, hogy sorban mindenki megkapja, amit kért, illetve megfizetett. Másodsorban a kezesek rendezték a helyzetet. Szólnak visszaemlékezések zenészek megütéséről, vonók, hangszerek eltöréséről stb.

„Hát olyankor még került egy-egy olyan kis vita, de há' osztán még össze is fogóztak. Vo't amikor még eltört a nyírentyű, vagy vo't olyan legény, aki ha egy kicsit pálinkázott, hogy még el is törte a hegedűt. Elromlott a tánc, megállt, mer' nem vo't mire kicserélni a hegedűt. Hát máma már nem nemigen történik. Megtörténik egy-egy, most is emlékszem, hogy nem is o'an régen egy ilyen esküvő alkalmán az egyik embernek nem tetszett, hogy neki hogy húzta, nem úgy, mint a másiknak, megfogta a nyírentyűt és kettétörte. De hát vo't mások akkor, nem állt meg azér' a zene.”²¹⁶

A táncolók csapásaik ritmizálásával, tapssal, csettintéssel, kezük intésével kérhettek tempóbeli változtatásokat. A palatkai zenészek szoros ritmikai kapcsolatban álltak a táncolókkal, olyannyira, hogy a kíséret – de olykor még a hegedű is – a csapások ritmusát játszotta. Ez megfigyelhető a férfitáncok, vagy gyors tempójú páros táncok sorzáratainál, avagy újabban akár teljes sorokon keresztül is. Az alábbi képen jól látható amint a prímás és a bőgős figyeli a táncolókat, illetve amint a kontrás a bőgőssel kommunikál.

²¹⁶ F.J. Visa, magyar, 1932.

4. kép: Táncmulatság

Kodoba Márton – primás, Kovács Márton – bőgős, Moldovan Stefan – brácsás, táncol: Fodor János
„Selyem” Kiss Jánosné Méhesi Erzsébettel

Forrás: Henics Tamás, 2000., Visa, Juhmérési bál

Belső kommunikáció

a, Verbális kommunikáció

A jövedelemkülönbségek, vagy a javak megosztása komoly konfliktushordozó a zenészközösségekben. Az egyenlő részesedés nem volt mindig jellemző, ez a primás felelőssége. Mivel vele kötötték az egyezséget, ezért a többiek sokszor nem is tudtak a részletekről. A kialakult összeg prioritás szerint osztottak.

„A primás osztotta el. Aztán kifizettem őket. ...akkoriba úgy volt az osztás, hogy a száz lejből volt 30 lej a kontorás, s 20 lej a gordonos. S a fele a primásé volt. Az enyém volt a fele mindennek. Csak annyi szerencsém volt, így ünnepekre adtak kalácsot, minden leány kellett hozzon egy kalácsot. Az ünnepen. A cigányoknak. Husvétkor meg piros tojást. Na, de a kalácsot én adtam a cigányoknak. Mer' nekem, énnekem volt más. S úgy örvendtek szegények... ...ők ketten vittek el egy jó beroszák kalácsot. ...nekem nem kellett a kalács, mert nekem voltak szüleim, sütöttek kalácsot.”²¹⁷

Ma élő cigányzenész adatközlőim másként nyilatkoztak, szerintük egyformán osztottak a kialakult összegre, de a gyakorlat itt is sokszor mást mutatott. A primások hol nyilvánosan, hol nem, de igyekeztek többet eltenni maguknak.

További konfliktus-témák adódtak repertoárbéli kérdésekben (hogyan adott helyzetben mit játszanak, milyen tempóban), egyes dallamokkal kapcsolatosan, a zenészek rangsorában, illetve szakmán kívüli tárgykörben (például a nők ügyében) is. A palatka zenészek közt is általános volt a házasságszegés, amerre jártak muzsikálni, más nőkkel is éltek házasság, illetve olykor egymás közt is cserélődtek asszonyaik, pláne özvegyülés esetén. Ez – annak tudatában, hogy szegről-végről mind rokoni kapcsolatban állnak egymással – a kívülállók számára elutasítandó viselkedés, míg az ő életükben sokkal inkább elfogadott.

²¹⁷ V.D. Vajdakamarás, magyar primás, 1905-1983.

b, Nonverbális zenei kommunikáció

Mint minden közösen végzett tevékenység, a zenélés is megkívánja a nem nyelvi jelek használatát. Ez állt egyrészt a primás adta instrukciókból: hol finomabb, hol erőteljesebb eszközökből. A legfontosabb zenei jelek tempóváltással, dallamváltással, műfaj-, vagy táncnemváltással voltak kapcsolatosak. Ezeket felütésekkel (harmonikus-, melodikus-, kromatikus, skálaszerű felfutások), hangsúlyokkal, illetve ezek kombinációival, záratokkal (külső- és belső lezárók), valamint a dallam végét a következő táncnem ritmusában játszva jelezték. Mindezt esetenként testmozgással, fejmozgással, a banda felé fordulással, ülő helyzetből való felállással, szükség esetén a tempó lábbal való dobolásával segítették. A szemkontaktus a palatkaiaknál másodlagos, játék közben inkább a fülükkel tájékozódtak.

Másrészt pedig előfordultak a kíséret által indítványozott változtatások (tempó, táncnem, dallamváltás). Ez többnyire akkor fordult elő, ha a primás figyelme elterelődött a táncolókról, mulatókról (például beszéltek hozzá, pénzt húztak a vonójába, elszakadt a húrja, itatták, vagy túlságosan ittas volt). Ilyen esetekben tehát a brácsás vagy a bőgős vette át az irányító szerepet, amelyet füttyüléssel, testbeszéddel, illetve a hangsúlyok növelésével, ritmikusabb játékkal vagy ritmusvariációkkal, olykor hangos felszólítással eszközölt.

Van a palatkai zenekarnak egy jellegzetes dallamkezdési szokása. A tánckezdő dallam első ütemeit majdnem kétszeres tempóban előjátsszák (mintegy elhadarják), hogy a kísérettel ismertessék, majd a banda belépésétől a normál tempóban együtt játsszák. Ezt természetesen zenei folyamatokon belül sosem, és csak meglehetősen jól összeszokott zenekarral használják, hiszen a dallam tempója nem derül ki az előjátékból.

Mindezek a kommunikációs gyakorlatok egy különálló jelrendszert hoznak létre, a zenészek sajátos megközelítési módját, viszonyrendszerét, mely más csoportok között nem él. A muzsikálás során pedig olyan magas szintű zenei és emberi összehangoltságra van szükség, ami egyedi nyelvet teremt, erősítve a zenészek csoportjának elkülönülését.

Magyarpalatka zene- és táncfolklórja

A zenei folklór általános elemeinek leírása tulajdonképpen a zenészek feladatkörét, és abban betöltött szerepüket ismerteti, mely elsődleges hordozója társadalmi státuszuknak. A lokális tér tánc-, zene- és szokásanyagában betöltött szerepük tehát kulcsfontosságú ismereteket tartalmaz számunkra.

A zenei szolgáltatások alkalmai

A zenészek megrendelést kaptak a különböző bálok, táncok alkalmával, illetve bizonyos ünnepekre, jeles napok és életfordulók eseményeire. Ezeken kívül olykor előfordultak spontán szerveződő mulatságok is. A környező falvak zenei igényét is ők elégítették ki, mint ahogyan az más zenészekkel is előfordult. Egy-egy faluban több cigányzenész család is élt, akik a környező – cigányzenésszel nem rendelkező – településeket is hangsúlyos munkaterületükként tarthatták számon. A cigányzenésszel nem rendelkező falvakban többnyire működtek magyar zenészek, de nem ők voltak a közösség kizárólagos zenei szolgáltatói.

Munka a szomszédos falvakban

Adatközlőim emlékezete sajnos arra már nem terjedt ki, hogy melyik időszakban mely településekre és milyen intenzitással jártak muzsikálni a palatkai zenészek. Így a következőkben a – dolgozatban felvázolt – első és második idősíkra vonatkozó adatokat együtt elemzem.

A környék nagyobb cigányzenész közösségekkel rendelkező települései, azaz „zenészközpontjai”: Kolozs (Cojocna), Magyarszovát (Suatu), Mezőszopor (Soporu de Cîmpie), Magyarfráta (Frata), Nagysármás (Sărmașu), Feketelak (Lacu), Buza (Buza), Cege (Țaga), Szék (Sic), Bonchida (Bonțida), Visa (Vișea).

A palatkai zenészek rendszeresen jártak Mezőkeszübe (Chesău) (magyar többségű falu), Mezőgyéresre (Ghirișu Român) (román többségű falu), Visába (magyar többségű falu), Magyarszovátra (magyar többségű falu), Mócsra (Mociu) (román többségű falu) és Vajdakamarásra (Vaida-Cămaras) (magyar többségű falu), de hívták őket román többségű falvakba is, úgymint: Apahidára (Apahida) lakodalmakra, Marokházára (Tăușeni), Kötelendre (Gădălin), Magyarpetébe (Petea), Mezőszavába (Sava), Légenbe (Legii) és Botházára (Boteni) is. Magyarkájában (Căianu) (román többségű falu) románok kínáltak nekik munkalehetőséget, Kodoba Ignác pedig több ízben járt Fejérden (Feiurdeni), a Borsa völgyében.

Az általuk gyakran kiszolgált – kb. 40 km-es körzetben lévő – falvak csoportja rajzolja ki a Belső-Mezőséget, ami a környező Nyugat-, Észak-, Kelet- és Dél-Mezőségtől eltérő kulturális jegyeket mutat. Ezek megfigyelhetők az azonos tánc típusokban, tánc- és tánczenei stílusokban, illetve a táncrend felépítésének hasonlóságában.

Amint azt már említettem, a harmadik – egyben legnagyobb létszámú – generáció tagjaiból többen költöztek át környező nagy zenészközpontokba, vagy gazdagabb településekre, főként Báréba (Bărai) (román többségű falu) és Magyarszovátra, ott folytatva zenész pályájukat. Mácsingó Gyurka „Gyurkuca” Visába nősült, de átköltözött a gazdagabb Báréba, ahol több munkalehetőség ígérkezett. Így a Mácsingó család leszármazott zenészei részben már báréi muzsikások. A palatkaiak közül többen laknak / laktak (hosszabb-rövidebb ideig) Kolozsváron, illetve élnek / éltek közülük Gyulatelkén, Mezőszaván, Visában, Báréban, Vajdakamaráson, Mezőgyéresen, Nagybányán, sőt Déván is. Az áttelepülések oka lehet a nősülés, a zenész munkaalkalmak, illetve a nem zenész munkalehetőségek, amelyek mellett akár helyben, akár Palatkán (és annak körzetében) tudtak járni muzsikálni.

A következő térképen megfigyelhető a magyarpalatkai zenészek munkaterülete, azaz piaca. A zenész központokat vastag településnevek, a magyarpalatkai cigányzenészek munkaadóit dőlt betűs településnevek, az általuk leggyakrabban kiszolgált, a hétvégi táncukat rendszeresen velük muzsikáltató közösségeket aláhúzott településnevek, az áttelepüléseket piros településnevek, a környékbeli vásárvárosokat zöld településnevek jelölik. A településnevek melletti kördiagramok a közösség etnikai összetételét jelzik, 1941-es statisztikai adatok alapján²¹⁸ (kék: román, piros: magyar, zöld: cigány).

2. térkép: A magyarpalatkai zenészek munkaterülete a 20. században

Forrás: saját készítés

²¹⁸ Varga E. Árpád, é.n.

A palatkaiak által kiszolgált kisebb falvakban ritkán muzsikált más zenekar, saját zenekaruk pedig jóformán nem volt. A zenészközpontok hatósugarának periferiájára eső településekre gyakran több (különböző származású) zenekar is járt. A térképről jól kiolvasható, hogy Palatkától minden zenészközpont távolabb található, mint azok egymástól (mivel Béréba is palatkaiak települtek át). Ez arra enged következtetni, hogy a környékben ők muzsikáltak a legnagyobb körzetben, ők voltak a legnépszerűbbek. Körzetük határát nagyjából a szomszédos zenész-központok jelzik. Az általuk leggyakrabban látogatott települések java magyar, a ritkábban kiszolgált lakossága túlnyomó részben román többségű. Déva és Brassó nem szerepel a térképen, oda idénymunkára mentek néhányan, majd mikor zenészként is kaptak munkát, többen is áttelepültek.

Sajnos arról nincs elegendő mennyiségű adatunk, hogy az egyes falvakban milyen arányúak voltak a román-magyar megrendelések. A Mezőség úthálózata is csupán mai adatokból rajzolható ki, de az nem szolgált befolyásoló tényezőként a foglalkoztatottságot illetően. Sok esetben gyalog, vagy szekérrel jártak át a körzet más településeire.

5. kép: Zenészek a falu határában

Balról: Moldovan Stefan -brácsás, Kodoba Márton - primás, Kovács Márton - bőgős, Kodoba Florin primás

Forrás: Henics Tamás, 2001., Visai határ

Hétköznapok, szabadnapok, ünnepnapok alkalmai

6. kép: Munka közben

Balról: Kodoba Lőrinc, Kodoba Márton – primások, Moldovan Emeric – brácsás, Kodoba Károly – bőgős

Forrás: Ismeretlen

A zenészek számára kulcsfontosságú kérdés Magyarpalatka kettős etnikai összetétele, hiszen mindkét etnikum tartott minden héten táncot, ünnepnapokon bált, illetve jeles napjaikat, életfordulóikat is külön ünnepelték, ami megduplázta a zenészek munkaalkalmainak számát. Továbbá fontos bevételt jelentettek a környező falvak, melyek legtöbbje szintén vegyes lakosságú. Bizonyára ez is összefüggésben van a palatkai zenészek nagy létszámával, hiszen egy időben több zenekarra is volt igény.

Tánc és bál

Mind a hétköznapiak, mind az ünnepek alkalmi differenciálták a falu lakosságát: életkor, életszínvonal (szociális szint) és etnikai hovatartozás szerint. A hétköznapiak alkalmainak is adott volt az életkorhoz köthető rendje. Minden életkornak megvoltak a sajátos etikai elvárásai és tilalmai. Ezt a falusiak íratlan kultúrája szigorúan számon kérte tagjaitól, az ezektől való eltérést különböző közösségi szankciókkal szabályozta. A táncalkalmak többségét *táncnak* nevezték.

A vasárnapi (olykor kedden és szombaton is megrendezett) táncba minden lány mehetett magától, kíséret nélkül. Az ünnepnapok báljain csak a kezesek meghívásával, az esti alkalmakon – a '70-es évekig – csak legény kíséretével kellett megjelenniük, aki elkérte őket szüleiktől.²¹⁹

Belépő nélkül is bárki megjelenhetett „heverő”-nek: azaz nem táncolt, csak figyelte a táncolókat – házas, idős egyaránt. Főként asszonyok szerettek így járni, a férfiak ez idő alatt inkább a kocsmában mulattak, illetőleg, ha táncolni volt kedvük, azt fizetés nélkül megtehették. A kezesek mindig igyekeztek jó táncos lányt adni melléjük.

A tánc megrendezése engedélyköteles volt, a helyi csendőrségtől (a szocializmus idejében a tanácstól) a kezesek kérték ki, és minden esetben meg is kapták azt.²²⁰

²¹⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

²²⁰ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

Tánckincs

A vegyes etnikai összetételben zajló táncalkalmak, valamint a zenészek közvetítő szerepe – a különböző falvak és etnikumok között, illetve a médiából – indokoltá teszi a táncnemek részletes leírását. Általa jól kirajzolódik egy-egy folklórelem kiemelési és befogadási, beépülési folyamata.

A, Lokális tagozódás

Elterjedt jelenség, hogy az azonos régióban élő, eltérő etnikumú közösségek kultúrája egyrészt erősen elkülönül, másrészt bizonyos tereken kölcsönhatásban van, sőt olykor egyesül, azonossá válik. Martin György szerint a nyugati Mezőség magyarjainak és románjainak tánc- és zenekultúrája annyira egybemosódott, hogy szinte lehetetlen a megkülönböztető jegyek szétválasztása.²²¹

A Magyarpalatkán és környékén előforduló táncok dallamanyaga falvanként is mutat eltéréseket, ezen belül amint más vidékeken, úgy itt is a zenészeknek személyre bontva kellett tudniuk a dallamanyagot, variánsokat, tempókat. Minden esetben a táncolók kérték a zenei anyagot, és a tempót is szigorúan meghatározták. Sok esetben még a dallamok díszítését, variációit is számon kérték a zenészekről, így az szinte teljes egészében a falusiak ízlésvilágát tükrözte. (Érdekes összehasonlítani egy-egy dallam vokális és instrumentális előadásbeli sajátosságait, amelyek folyamatos kölcsönhatásban érlelődnek.)

²²¹ Kósa László, 1998., 336.o.

B, Etnikai tagozódás

Magyarok és románok egymás táncát nem járók, de sok közös műfajuk jellemző. Ezeket együtt is táncolhatták, akár párokon belül is keveredhettek.

A sok közös táncnem is a vegyes etnikumú táncalkalmakra utal. Ez a fiatalok számától függ, hiszen, ha kevesen vannak egy generációs hullámban, akkor érdemes együtt tartani táncalkalmaikat. Az ilyen táncalkalmakon egybefonódott a magyar és a román táncrend, a kevés különböző táncnemtől eltekintve. Attól függően, hogy melyik etnikumból voltak többen, választották a zenészek a kezdő lassú táncot. (Ha románok: de-a lungu, românește în botă; ha magyarok: négyes magyar, vagy lassú cigánytánc volt az első.) A soron következő táncokat egy folyamatban játszották: csárdást, bătuta-t, sărita-t, és tîrnăveana-t. A lassú kivételével együtt táncoltak rá magyarok a románokkal, a férfitáncokat külön táncolták. Egy-egy közösen táncolt műfajon belül a zenészeknek tudni kellett, hogy milyen etnikumú, aki előttük táncol, és annak megfelelően választottak dallamot, illetve a táncoló személy „saját” dallamát.

C, Tánckészlet

A tánckészlet változása folyamatos, és bár kronológiája felvázolható, a változások pontos időbelisége dolgozatomban szempontjából nem lényeges. A táncciklus és a tánckészlet változásfolyamatával Pálffy Gyula foglalkozott részletekbe menően.²²²

Az 1800-1900-as évek fordulóján a magyarok páros táncai egyrészt a visszatérő szerkezetű lassú-gyors-lassúból (esetünkben *sűrű magyar, cigánytánc* és *szökös*) álltak, másrészt a magyar táncokból, ami a négyes magyar körtáncot, illetve az abból kivált ritka és sűrű magyar táncokat foglalja magába.

„Tudja, hogy hogy vot, hogy versenyeztek, akik jobban táncoltak, mentek a cigány eléjbe, vot amikor el-ellökdesték egyik a másikat a cigány elől.”²²³

Az 1920-as, '30-as évektől – a csárdás divat térhódításával – a cigánytánc és a de-a lungu kezdett kikopni a fiatalok táncrendjéből.²²⁴ Nagyjából ez időtől érzékelhető a férfitáncok táncrendből való fokozatos kiszorulása is, a '60-as évekre azokat már csak a tánc szüneteiben járták.

Az 1940-44-ig terjedő „magyar időben” illeszkedett be a lassú és a batuta közé a lassú csárdás, valamint a batuta után a sűrű csárdás, új stílusú, illetve műzenei dallamokra, valamint a tîrnăveana (korcsos) is.

A verbunk is a '40-es években került használatba az egyik kiemelkedő cigányprímás, Kodoba Ignác „Öreg Náci” (1910-1976) közvetítésével, aki azt egy kolozsvári táncház alkalmával látta. Ez is jól példázza a zenészek közvetítő munkáját.

A románoknál is de-a lungu és batuta (lassú és gyors) voltak a korábbi táncok, később kapcsolódott a de-a lunguhoz az abból kivált românește în botă, a batutához pedig a sărita.

²²² Pálffy Gyula, 1988.

²²³ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²²⁴ Pálffy Gyula, 1988., 271.o.

4. táblázat: Magyarpalatka etnikumainak tánckészlete

	Román	Magyar	Cigány	Zenész cigány
Páros táncok	-	Négyes magyar	-	-
	Joc romănesc / De-a lungu	-	-	Joc romănesc / De-a lungu
		Lassú / Cigánytánc / Juhosoké	-	
	(Ceardaș / Doi paș)	Csárdás, Szászka	Csárdás	Csárdás
	Bătuta	Bătuta (Szökös)	Bătuta	Bătuta
	Sărita / Hațegana	Sărita / Sűrű csárdás	Csingerala	Sărita / Csingerala
Páros- és férfitáncok	Tîrnăveana	Tîrnăveana (Korcsos)	Tîrnăveana	Tîrnăveana
	Feciorește rar / Ungurește rar	Ritka magyar	-	
	Ungurește des / Bărbunc	Sűrű magyar	Sűrű magyar	Ungurește des / Bărbunc
	-	Verbunk / Student bărbunc	-	Student bărbunc
	Românește în botă		-	Românește în botă
Polgári táncok	-	Gólya	-	
	Sapte pași	Sapte pași (Hétlépés)	-	
	Sîrban valțer (a polka és a tangó is ez, csak más a dallamuk)	Sîrban valțer	-	
	Valțer	Valțer	-	
	Perinuța	Perinuța (Párnástánc)	-	
	Landralis	Landralis	-	-

Forrás: Busai Norbert szakdolgozata alapján²²⁵

²²⁵ Busai Norbert, 2000., 8.o., 18.o.

D, Táncrend

A különböző táncműfajok szvitszerűen, mindig azonos – a fenti táblázat szerinti – sorrendben követték egymást. A páros táncok rendjén, a „pár”-on kívül esett a magyarok négyes magyarja, mely a ritka magyar folytatásaként jelent meg, illetve a románok românește în botă -ja, mely közvetlenül, attacca következett a de-a lungu után. A polgári táncok a táncrendtől elkülönülve, de mindig kötött sorrendben, koreográfiászerűen jelentek meg, és nem olyan gyakorisággal, mint a régebbi tánc típusok. A *pár* hosszú, folyamatosan gyorsuló, sokszor akár egy óra hosszán át is elhúzódó ciklus volt. Magában hordozta azt a jelentéstartalmat is, hogy a táncfolyamatot ugyanazon férfi ugyanazon nővel táncolta végig. A tánc ciklus végét megelőzően nem illett más párját lekérni, párt cserélni.

A zenészek a városias polgári táncokon kívül (tangó, keringő) újabb divatú dallamokat is folyamatosan tanultak a televízióból (1975-76 körül már a cigányoknak is volt tévékészülékük), rádióból, a fiatalság igényeinek kielégítése végett. Ilyenek a *marachieș*: könnyűzenei dallamok.

E, Táncműfajok

A táncműfajok elnevezésében az esetleges etnikai utalás nincs összefüggésben az azt táncolók, vagy a tánc eredetének etnikumával (pl.: cigánytánc, ungureste rar). „Inkább arról van szó, hogy a népi kultúra állandó változási folyamatának egy bizonyos szakaszában rájuk tartották jellemzőknek.”²²⁶ A „Juhosok tánca” elnevezés is csupán azért került használatba, mert a faluban népszerű volt a Juhos vezetéknév, ám a táncra akárki táncolhatott.

Román táncok

De-a lungu / Joc româneșc (Az első terminust inkább a zenészek, utóbbit inkább a „civilék” használták.): Lassú dúvő kíséretű, lassú, aszimmetrikus, vonulós tánc. Aszimmetria alatt a 4/4-es ütem négy negyedének egyenlőtlen elrendezését értem. E táncot Martin György késő középkori és reneszánsz ünnepélyes vonulós táncokból eredezteti, melyek Kelet-Európába lengyel közvetítéssel kerülhettek.²²⁷

„A körülbelül harminc kilométerre levő Mezőszoporon (Soporu de Cîmpie) ezt a tánctípust még – a dallamhoz igazodva – meghatározott rendben táncolják a mai fiatalok is: românește preumblat, românește de învârtit (hosszan előrehaladva, forgatós). Az első részben csak a haladás dominál, a másodikban a nő kar alatti forgatása a jellemző. Palatkán és a környező falvakban – az öregek emlékezte szerint – régen ők is így táncolták, de napjainkra nem tartották meg a tánc csoportos, vonuló jellegét, hanem a *felvezető – forgatás – páros forgás* formula maradt meg.”²²⁸

Românește în botă: a De-a lunguhoz kapcsolódó, attól valamivel gyorsabb, ritmikusabb, de szintén aszimmetrikus 4/4-es férfitánc, melynek fordítása: románul botban / bottal. Feltehetőleg valamikor bottal táncolták, vagy csupán a terminust vették át más vidékről.

²²⁶ Pávai István, 2000., 372.o.

²²⁷ Martin György, 1997., 405.o.

²²⁸ Busai Norbert, 2000., 8.o.

A tánc azonosítható a Maros-völgy középső szakaszának román falvaiból ismert *haidău* táncával, a fegyvertáncok maradványaként. A férfi - női viszony is megegyező, a figurázó-csapásoló férfiak párjukat oldalukra fogják, vagy elengedik. Az egykori hajdútáncok botos formáját tehát ismerték a Belső-Mezőségen, sőt az 1800-as évek második harmadában még a magyarok is táncolták. A hagyományokhoz jobban ragaszkodó románság a botos táncokat az első világháborúig, sőt elnevezésben napjainkig a saját táncaiként őrizte meg.²²⁹

Ceardaș / Doi paș / Csárdás (A románoknál jellemző mindkét román terminus, magyarok a magyart használják, de a magyar csárdás dallamok megjelölésre is utal.):

4/4-es, lassú dűvő kíséretű, fokozatosan gyorsuló páros tánc. Tempója: ♩ = 90–160.

Újabb divat hozta be a táncrendbe, azelőtt csak magyarok táncolták, a román *de-a lungu* után a *bătuta* következett. Kimondottan magyar táncként használják, tudatosan különválasztva a magukéitól. Idővel már román csárdás dallamok is alakultak, a tánc még külön terminust és motívumanyagot nem mondhat magáénak. Vegyes etnikai együttélésekkor sok helyen lehet találkozni ezzel a kölcsönhatással.

Bătuta / Szökős (Magyarok is, románok is a „bătuta-t”, a „szökős” terminust inkább csak a *revival mozgalom hatására használják*): Tempója: ♩ = 80-140, 4/4-es ütemű, aszimmetrikus dűvő kíséretű, gyorsuló tempójú, forgós-forgató-figurázó típusú páros tánc. E táncforma Magyarországon a 16. század végétől jelenik meg. Magyarpalatkán lassabban játsszák, mint Vajdakamaráson. Többségében tetrapódikus kanásztáncdallamok kísérték, de a palatkai zenészek számtalan román nótát, illetve vegyes eredetű dallamot is játszanak alá. E páros táncban használják a legtöbb közbizalmi táncot. A három tagú zenekar négy vagy öt főre bővülése óta a sűrű magyarban és a szökősben a két kontrás más-más ritmust játszik. Az egyik (egyes kontra) az aszimmetrikus lüktetésű dűvőjével a főhangsúlyokat emeli ki, míg a második (szekundás) a mellékhangsúlyos nyolcadokat: hosszú esztamot játszik. Ezzel az ellenponttal még ritmikusabbá, „könnyebben táncolhatóvá” válik e tánczene.

²²⁹ Varga Sándor, 2013., 214.o.

Bărbunc / Sűrű magyar / Ungureste deș (Az elsőt a magyarok a románok táncára, a másodikat a magyarok a magukéra, a harmadikat a románok használják.): (részletesebben lásd: vegyes etnikumú férfitáncok) „A románok és magyarok táncában is előfordul (Báré, Visa), hogy a bătuta közben a zenekartól bărbuncot (sűrű magyar) rendelnek és erre páros táncot táncolnak, majd esetleg szóló férfitáncba kezdenek.”²³⁰

Sârita / Hațegana / Des / Sűrű csárdás (Az elsőt inkább a zenészek, a másodikat, harmadikat a románok, az utolsót a magyarok használják.): a leggyorsabb, emelkedő tempójú, esztam kíséretitmusú páros tánc. Tempója: ♩ = 120–200. Dallamanyaga a lassú csárdáséval azonos jellegzetességeket mutat, számtalan romános és cigányos dallam jellemzi, de még a régi stílusú tetrapódikus dalanyag is fellelhető benne. A tánc motívumkincse a csárdáséval azonos.

Tîrnăveana / Tîrnăva / Korcsos (A második terminus az első rövidítése, a harmadikat feltehetőleg a revival mozgalom hozta használatba.): Tempója: ♩ = 84–104. Gyorsdűvös kontraritmusú, 2/4-es ütemű, forgatós típusú páros, illetve férfitánc. A hațegana után attacca kerül sorra. A tánc negyed- és nyolcadmozgású, motívumkincse azonos a bătuta-, illetve a sârita-éval, jellemző a férfiak csapásoló figurázása. Ilyenkor általában az egyik kontrás rövid esztamos kíséretre vált, azzal is erősítve a táncbéli csapásokat. „A szakirodalom szerint ez a tánc keletről (Székely-Mezőség, Küküllő-mente) került be a táncrendbe. Ott ez korcsos vagy féloláhos néven fordul elő.”²³¹ Divatba jöttének ideje az 1940-es évekre datálható. Visai adatközlőm elmondása szerint az 1950-es években, a zenészek által került a táncrendbe.²³² Dallamanyaga tetrapódikus, és itt is jellemzőek a közjátékok.

²³⁰ Busai Norbert, 2000., 9.o.

²³¹ Busai Norbert, 2000., 10.o.

²³² F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

Magyar páros táncok

Lassú cigánytánc / Akasztós / Juhosok tánca / Împiedicata / Joc Ungurește (Az első három terminust a palatkai magyarok, a negyedik-ötödiket a románok mondják a magyarok táncára.): a leglassabb páros tánc. Aszimmetrikus lassú dúvő kíséretű, tempója: ♩ = 40–75. Feltehetőleg a középkor végi nyugat-európai vonulós páros táncokból eredeztethető. Dallamanyagát a népzene-történet részben a nemzetek feletti ősréteg pszalmódizáló stílusába sorolja, mely a gregoriánnak formailag hasonló zsoltártónusaira utal. E dallamtípus csupán Erdélyben szórványosan, és Moldvában maradt fenn. Hosszú, 11-16 szótagú sorokból áll. Emellett négy soros, jaj-nóta típusú – mely bővült 4 soros – illetve nyolc soros dallamanyag kísérheti. (A jaj-nóták főleg régi stílusú dallamból kibővült, laza szerkezetű és változó sorhosszúságú dallamok.) A dallamokhoz helyenként családnevek kapcsolódnak. „Magyarpalatkán – Juhosoké”²³³, Visában – Fodoroké, Mezőkeszűben az egyik magyar táncdallamra mondják, hogy a Bikáké. Ezeknek a családoknak a faluban meghatározó szerepük van, illetve volt: nagygazdák, jó táncosok, legrégebbi és legnagyobb családok (első sorban ülnek a templomban), ezért „kaptak” külön nótákat.”²³⁴ A lassú cigánytánc az ötvenes években került ki a közhasználatból. (A retradicionizáció azonban a '80-as, '90-es évekre újra divatba hozta.)

Csárdás / Ritka csárdás (A magyarok által használt terminusok.): tempója: ♩ = 100–160. 4/4-es, lassú dúvő kíséretű, fokozatosan gyorsuló páros tánc. A lassúból csárdásba való váltás történhetett attacca, vagy proporciós eljárással, azaz ugyanazon dallam alatt a következő tánc kíséret ritmusára váltással. Ez általában a dallam ismétlésénél történik. A csárdás a magyaroknál a 20. század tánca, valamikor a románokhoz hasonlóan a magyar *cigánytánc*ot is *szőkös* követte. Dallamanyaga részben régi stílusú, előfordulnak benne jaj-nóták is. Gyakrabban lassú lírai tánchoz, részben értelmetlen szótagokra énekelve használják, de tetrapódikus új stílusú dallamok is gyakran fellelhetőek benne,

²³³ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

²³⁴ Busai Norbert, 2000., 11.o.

nem beszélve a műzenei eredetű dallamokról, magyar nótákról. Az újabb dallamok játékánál figyelhető meg az az érdekesség, hogy a zenészek a harmadik sorral indítják a dallamot, így a kupolás dallamvonal egy kissé ereszkedő jelleget ölt. Ez a jelenség a régies ízlésvilágot tükrözi. Az új stílusú dallamok az 1900-as évek első évtizedeiben hatalmas teret hódítottak e térségben, mind a magyarok, mind a románok körében, de a hozzájuk társuló lassú és sűrű csárdás táncok ennek ellenére is megőrizték régies vonásaikat. A dallamok közt improvizatív jellegű, periodikus közjátékok, úgynevezett *cifrák* (aprája / figuráció) szólnak meg.²³⁵ Ezekből egymásután többet is játszanak, bizonyos táncokban pedig egészen hosszan, többfélét is egybefűznek belőle. Funkcióját tekintve: időt ad a primásnak kitalálni a következő dallamot, segítheti a hangnemváltást, valamint egy-egy táncnem befejezésül is használják.

A csárdáshoz kapcsolódó táncműfaj a **Szászka / Kettős**, mely a hármascárdás improvizatív helyi megfelelője, amit egy férfi egyidejűleg két nővel táncol. *Csárdás, bătuta* vagy *săríta* zenéjére egyaránt járhatják e formát. A zenészek elnevezése szerint: *hármastánc*.

„Létezik egy kötött koreográfiai formája is, amit állandó csárdás dallamra táncolnak: előre-hátra haladva a két nőt egyidejűleg oda-vissza forgatják, amihez frissebb, esztam kíséretű dallam kapcsolódik, ezalatt a férfiak dobogtatva, a nők karjai alatt fordulgatnak, mialatt a nőket egyik oldalukról a másikra vezetik (a zenészek ezt nevezik „szászkának”). A magyarok szóhasználatában a tánc mindkét formája a szászka nevet viseli. A tánc a környék magyar falvaiban valamikor a két világháború között kopott ki a használatból, korábban a visszaemlékezések szerint leginkább lakodalmakban fordult elő.”²³⁶

Meg kell említeni a „*magyar csárdás*” kifejezést is, ami a II. világháború után terjedt el. Dallamanyaga új stílusú műdalokból és magyar nótákból áll, táncanyaga megegyezik a páros csárdáséval, azzal a különbséggel, hogy a kettőslépést következetesen használják benne. A románok ezt egyértelműen magyar táncnak tartják, a saját mulatságaikon nem kérik a zenészekről.²³⁷

²³⁵ Az apráják valamikor kecskedudán szóltak meg utó- vagy közjátékként. Innen került át a vonós népzenebe is, mintegy bizonyítékaul a duda hatalmas tér- és időbeli divatjának, zenei befolyásának.

²³⁶ Varga Sándor, 2013., 218.o.

²³⁷ Varga Sándor, 2013., 218.o.

Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a vizsgált területen a túlsúlyban lévő románság sajátosan gazdag, sok kar alatti forgatásából álló páros táncformáját legkésőbb az I. világháború környékén átvette az elszigetelt magyar falvak lakossága.²³⁸

Bătuta: (lásd: Román páros táncok)

Sărita: (lásd: Román páros táncok)

Tîrnăveana: (lásd: Román páros táncok)

²³⁸ Varga Sándor, 2013., 219.o.

Vegyes etnikumú férfitáncok

A „Magyar táncok” típuscsalád palatkai tagjai a sűrű magyar, a ritka magyar és a négyes magyar (ami páros tánc).

Sűrű magyar / Ungurește des / Bărbunc: tempója: ♩ = 116–140, 2/4-es lüktetésű, gyorsdűvő kontraktséretű, nyolcados alapmozgású férfi- vagy páros tánc. Tizenhatodos alapritmusú, tetrapódikus építkezésű, kanásznóta dallamokkal kísérik. A tánc pontjai – ahogyan a ritka magyarban is – szorosan illeszkednek a zenei sorokhoz: építkezésük periodikus. A sűrű legényes kísérezzenéjére több olyan férfi szokott páros táncot táncolni, aki nem tud legényest. A románoknál is ismert ez a jelenség.²³⁹

Ritka magyar / Ritka legényes / Feciorește rar / Ungurește rar / Csurkulytánc (Az első két terminust magyarok használják, a harmadikat zenészek vagy románok, a negyediket a románok, az ötödiket inkább csak a zenészek - a Csurkuly családnév alapján.): tempója: ♩ = 80–104, 4/4-es ütemű, aszimmetrikus gyorsdűvő kontraktséretű, negyed-, nyolcad- és tizenhatod értékeket alkalmazó férfitánc. Kísérődallamai a sűrű magyaréval hasonlatos felépítésűek. A feciorește rar és az ungurește rar (ritka magyar) közt zenei különbség nincs, a románoké csapásokban, míg a magyaroké lábcavaró, figurázó motívumokban gazdagabb. Helyi nevét a zenészek így őrzik: a „*keszüi Csurkuj Pista tánca*”. (Ennek az elnevezésnek az is a hátterében áll, hogy a keszüiek nagyon jól megfizették a palatkai zenészeket.)

„Zenészek elmondása szerint ugyan ő már nem él, de emléke azért maradt fenn jól a muzsikások emlékezetében, mert jó táncos, jól mulató, zenészeket szerető nagygazda volt. Az egyik legemlékezetesebb történet vele kapcsolatban, hogy jó kedvében asztalon táncolva még a hegedűt is kirúgta a primás kezéből, olyan jól tudta tekergetni a lábát és olyan magasakat rúgott.”²⁴⁰

²³⁹ Varga Sándor, 2013., 220.o.

²⁴⁰ Busai Norbert, 2000., 14.o.

Négyes magyar: Tempója: $\text{♩} = 100\text{--}120$, 4/4-es ütemű, aszimmetrikus lassú dűvő kontrakíséretű, két pár által körben járt tánc. Dallamanyaga részben vokális formában is él, 8-16 szótagú jaj-nóták.²⁴¹ Páros tánc léteire mégis itt említeném meg, mivel egyrészt a magyar táncok csoportjába tartozik, másrészt a ritka magyarral szoros egymásutánban következnek, dallamanyaguk is egybemosódott, bár egyes zenészek még el tudják különíteni őket. A tánc alkalmával a kör balra és jobbra való forgását olykor a férfiak figurázó, csapásoló motívumai szakítják meg. A belső-mezőségi négyes a II. világháború utáni években kopott ki a rendszeres használatból, az ötvenes években a kicsi táncon²⁴² a leánygyermek még használták.²⁴³

Verbunk / Student bărbunc / Bărbunc (Az első terminust magyarok, a másodikat románok, a harmadikat csupán rövidítésként alkalmazzák.): tempója: $\text{♩} = 140\text{--}160$, 4/4-es ütemű, lassú dűvő kíséretű. A helyiek számára kissé idegen, épp ezért kevesek által táncolt a 4/4-es zenére való 8/8-os, sűrű legényes mozgás. Dallamanyaga a „Székely verbunkokéval” azonosítható. A 18. században kialakuló magyar nemzeti tánc típus helyi változata elsősorban a kelet-mezőségi területen terjedt el, de a Belső-Mezőség néhány falujában ismerték a cigányok (Magyarpalatka) és a magyarok (Feketelak, Légen, Mezőkeszű).²⁴⁴ A cigányzenészek közvetítésével bekerült táncot a faluban valamikor Olare Stefan, ma Juhos Péter táncolja.

²⁴¹ Pálffy Gyula, 1994., 6.o.

²⁴² Gyermek saját szervezésű táncalkalma, melyre zenészt is fogadtak. Ez a zenész vagy tanuló cigányzenész volt, vagy magyar prímás. Esetenként teljes zenekart is megfogadtak, de többnyire az is fiatalokból állt. Ezen alkalmakon sokat tanultak egymástól zenészek és táncolók egyaránt. Így együtt formálták saját generációjuk ízlését, zenei és táncbéli eszközkészletét.

²⁴³ Varga Sándor, 2013., 216.o.

²⁴⁴ Varga Sándor, 2013., 216.o.

Rituális táncok

Andrásfalvi Bertalan egy 1963-as gyűjtésében²⁴⁵ a belső-mezőségi területekről (Magyarpalatka, Mezőkeszű, Vajdakamarás) származó, két bottal előadott, **kecsketánc**nak nevezett táncról olvashatunk. Ennek párhuzamát Vajdakamarásról és Válaszútról **szarkák tánca** névvel ismerjük.²⁴⁶ A 19. században még az egész területen ismert lehetett a jelenség, a mezőkeszűi adat alapján ugyanis kapcsolatot sejthetünk a *kecsketánc* és az 1970-es évekig az egész Mezőségen általános, rituális kecskealakoskodás (*turka-* vagy *kaprajárás*) táncos jeleneteivel.²⁴⁷

Egész Erdély területén közkedvelt rituális tánc a **Juhait kereső pásztor tánca** (a román *Păcurar* -ból magyarosítva: **Pakulár** – ként is ismert), melynek legtöbb helyen már csak zenei anyaga maradt fenn. Erről a „Gazdasági ünnepek” (Állattartáshoz kapcsolódó ünnepek; Április 24. / Május 6. – Szent György napja) című fejezetben szölok részletesebben.

Cigány táncok

A cigányok táncrendje – amint a fenti táblázatban látszik – nem sokban különbözött a többi etnikumétól. Előadásmódjuk azonban virtuózabb, gazdag motívumkincsű, pontosságuk kiemelkedő, táncszerkesztésük az átlagosnál bonyolultabb, bár sok esetben táncbéli zárataik nem esnek egybe a kísérődallamok zárataival. Más testfelületeket használnak, alkalmanként más fogást, mindemellett tempóban is nagyobb különbségek mutatkoznak. Többnyire mindent gyorsabban járnak, ami meglepő módon fordított arányban van a figurális és motívumbéli gazdagsággal.

Mivel nem amatőr, hanem sok réteget kiszolgáló profi vonószenészek a cigányok táncainak kiszolgálói, így a dallam- és tánckincsük is sajátosan igazodik a többi etnikumhoz. A ma élő zenészek szerint a dallamrepertoár a tánczenében nem sokban,

²⁴⁵ Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete Néptánc Osztályának Kézirattára 1710.

²⁴⁶ Kallós, 2006, 306.o.; Pálffy 1988, 265.o.

²⁴⁷ Varga Sándor, 2013., 213.o.

míg az énekelt keserves és egyéb parlando dallamokban erősen különbözik a másik két etnikumétól.

„A cigányok páros táncára (csárdás, szökös, csingerálás) jellemző az ún. cigányos előadásmód: aprózó lábfigurák, ritmikailag gazdagabb csapások, amelyek eltérnek a magyarok és románok csapásaitól. Jellemző és gyakori a különböző testfelület: mellkas, has, fej, száj stb. ritmikus ütogetése, tréfás és groteszk gesztusokkal tarkítva.

Érdekes, hogy a cigányok a szökösre többen körbe állnak (4-5 pár) és az úgynevezett átvető lépést egyöntetűen vállfogással táncolják. Csingerálásban a párok szemben táncolnak egymással, aprózó-topogó-kopogó lépésekkel. Jellemző még a helybeni kifordulás, csapásolás. A csingerálást felválthatja a párok összekapaszkodása és páros táncolása, éppen úgy, mint a magyaroknál, vagy a románoknál.”²⁴⁸

A cigányok zenei anyaga nagyjából megfelel a magyarokénak. Ők jobban beleszólnak a dallamválasztásba, illetve sok speciális *hallgató dallamot / asztali nótát / de masă* dallamot kérnek. Ezek túlnyomórészt műdalok, vagy új, a médiák közvetítésével tanult dallamok. A zenészek nehezebbnek tartják a cigányok kiszolgálását a magyarokénál vagy a románokénál.²⁴⁹ Dallamaik nehezen harmonizálhatóak, inkább melodikus, mint harmonikus felépítésűek. Ez akár indiai eredetükre is visszavezethető, a keleties, balkáni dallamkincs, a negyedhangos skálák, az improvizatív dallam- és szöveghasználat, variációk sokasága. Jellemző rájuk továbbá a kötetlen ritmus, a félzárlat és a zárlat elnyújtása, az indulatszavakkal való sorbővítések.²⁵⁰

²⁴⁸ Busai Norbert, 2000., 15-16.o.

²⁴⁹ K.M. Magyarpalatka, cigányzenész, 1941.; Lásd: Mellékletek

²⁵⁰ Dr. Karsai Ervin, 1994., 42.o.; a cigány dalokról és társadalmi szerepükről lásd még: Stewart, Michael Sinclair, 1994., 167-190.o.

Polgári táncok

A táncpártól elkülönülve, szvitszerűen követték egymást ezek az egyszerű motívumkincsű, feltehetőleg szászok közvetítésével bekerült táncok. Dallamanyaguk is egy-egy dallamra korlátozódott csupán. A fiatalok csökkenő tánctudása miatt – bár kisebb népszerűséggel – az erősen hagyományőrző Mezőségen is divatba jöttek.

A **gólya**, a **sapte pași**, a **landralis** a 18-19. századi Európa közkedvelt társastáncai voltak. Vajdakamarásra az 1910-es és 1930-as években, így feltehetőleg Magyarpalatkára is ez idő tájt jutottak el, bár a táncrendbe nem épültek be, nem folklorizálódtak. A landaris kivételével a románok is táncolták őket. „A landralis-ról kérdezve a zenészek azt mondták, hogy amikor egy rendet (hagyományos – vagy polgári táncok) lehúzza valaki még mindig muzsikáltatni akarja a zenekart, akkor húzzák neki a gyors és „vicces” dallamokat.”²⁵¹ A gólyát az ötvenes években már csak a gyerekek használták.

A két világháború között a belső-mezősegi falvak iskoláiban is oktatták a román nemzeti táncnak számító **sîrbăt**, ami sajátos módon épült be a belső-mezősegi falvak organikusan használt tánckészletébe: a hétlépés felgyorsított változatát **szirbán valcermek** (sîrba 'n valțer) hívják.²⁵²

Külön említésre méltó a **valțer**. A Belső-Mezőségre a két világháború között jutott el, a hagyományba való beépülése a lakodalmakon jegyezhető, ott ugyanis az új pár első táncaként jelent meg. Magyarok és románok egyaránt járták. Ez a tánctudás leépülését jelzi, mivel egyszerű lépésanyaga miatt bárki szívesen táncolja. A cigányok kivételt képeztek ez alól, ott még ma is csárdást vagy bătutát táncolnak elsőként.

A – feltehetőleg reneszánsz gyökerű – párválasztó **párnástánc / perniță** a 1719. században egész Nyugat-Európában elterjedt volt. Mezőségen a valțerhez hasonlóan a lakodalmak kedvelt táncaként élt, románok és magyarok egyaránt használták.

Az 1900-as évek elején Amerikából Európába átkerülő **tango** az 1940-es években már eljutott a Mezőségre. Belső-Mezőségen az 1950-es években már előfordult a hétvégi táncmulatság repertoárjában, de nem vált általánosan használt tánccá, a hetvenes-nyolcvanas években már csak elvétve használták lakodalmakban.

²⁵¹ Busai Norbert, 2000., 13.o.

²⁵² Varga Sándor, 2013., 220-221.o.

Zenészek táncai

A cigányokra – nem csupán a zenészekre – általánosan jellemző, hogy saját kultúrájukba a környezetükben élő népeket is beépítik. Ez azért is fontos, mert ők többnyire tovább megőrzik hagyományaikat, mint más etnikumok, így a magukéval együtt másokét is továbbvihetik. Így volt ez például a zsidók népzenejével, ami az őket kiszolgáló cigányság kezén és emlékezetében maradt meg, így jól megfigyelhető a palatkai zenészek dallam- és táncrepertoárjában is.

Könczei Csongor megfigyelése szerint a cigányzenészek improvizációs készsége táncukban is jól megfigyelhető, minek köszönhetően táncszerkesztésük gazdagabb és bonyolultabb, fantáziadúsabb a többi etnikuménál.²⁵³

A palatkai zenészek mindig kiváló táncosok voltak. A magyar, román és cigány táncoknak egyaránt jó ismerői. Fiatalként ők is résztvevői voltak a magyarok táncának, ahol megmutatkozhatott táncbéli különbözőségük. Falujuk tánckészletéből a cigánytánc és a négyes magyar kivételével minden táncot jól tudtak, a férfitáncokban pedig kiemelkedőek voltak. „A sebes csárdásban az átvetés-forgatós motívumokat táncolják sok-sok csapással kiegészítve, és esetleg azután kezdenek el csingerálni.”²⁵⁴

Az általuk muzsikált táncos multságok alkalmával jelentős eseménynek számított, ha táncolni kezdtek. Minden cigány férfinak volt állandó táncpartnere, de emellett szívesen táncolt velük más is. Remek ritmusérzékükhöz társult a sokatlátottság, az egyes etnikumoktól és a különböző falvakból tanult motívumok érdekes keveredése, improvizációs készségük, periódusérzékük, valamint cigány temperamentumuk. Mind táncolásuk, mind muzsikálásuk során magas fokon jelentkezik a tánc és a zenekíséret illeszkedése. Éppen ezért a saját, valamint idegen környezetükben is komoly érdeklődést váltottak ki (és váltanak ki ma is), számos esetben tanultak tőlük a jó táncosok is.²⁵⁵

„Egy táncolni tudó falusi zenész táncbéli improvizálásában nyilvánvalóan érvényesül a zenei improvizálás ismerete, mivel magától értetődően érzékelti tudja a zenei, illetve táncbéli periódusok (sorok-pontok) közötti kapcsolatokat. ... ezeknek a

²⁵³ Könczei Csongor, 2000.

²⁵⁴ Busai Norbert, 2000., 17.o.

²⁵⁵ Busai Norbert, 2000., 17.o.

muzsikuskoknak túlnyomó többsége cigány etnikumú, ezért fontos megvizsgálni azokat az etnikus sajátosságokat is, amelyek befolyásolják és formálják ezt a közvetítő szerepet, és amelyek meghatározzák mind a zenei, mind a táncos tudásukat. Az így feltehető kérdések egyike, hogy mennyiben tekinthető etnikus sajátosságnak, és mennyiben a zenei tudás többletéből adódó tényezőnek, hogy bizonyos vonatkozásokban (például a virtuóz, tizenhatodos csapásoló motívumok gyakori használatában) az erdélyi cigányzenészeink tánca igen hasonló.”²⁵⁶

²⁵⁶ Könczei Csongor, 2000.

Ünnepek

A cigányzenészek munkájának másik jelentős részét képezik az ünnepek (jeles napok, életfordulók, gazdasági- és állami ünnepek) táncos, zenés alkalmai. Ez egyrészt az adott események speciális dallam- és szokásanyagát, másrészt az azokhoz fűződő táncalkalmakat jelenti.

Az ünnepek táncalkalmai nem tartoztak a kalákás munkákkal kifizetett táncok közé, ezekre külön egyeztek meg a zenészekkel. A résztvevőktől arányosan szedték be a zenészek bérét, eleinte terményből, később pénzből.

A magyarpalatkai magyarok a református vallás ünneprendjét tartják, a románok pedig az ortodoxét.

A cigányoknak saját jeles napi szokásaik nem voltak, és mivel a magyarok református, illetve a románok ortodox ünnepeit is szolgálták, így mindkét nemzet ünnepeit tartották, ha nem is interiorizálták azokat. Érzelmileg kétféleképpen viszonyulhattak az ünnepekhez. Egyrészt, mikor más etnikumoknak játszanak: részben külső szemlélői, kiszolgáló, másrészt saját ünnepeiken, ilyenkor szerves részei az eseményeknek. Különleges a helyzet, amikor mindkét szerepet egy időben kell gyakorolniuk. Ez olyan jeles napokon, illetve életfordulók alkalmain fordulhat elő, amikor is saját ünnepük egybeesik a faluközösség valamelyik ünnepével. Ilyenek a szilveszter, a karácsony, egy-egy névünnep, a kicsi tánc, a konfirmáció, a katonaberukkoló. Ilyenkor figyelhető meg a legmélyebb érzelmi azonosulás, a legőszintébb és legodaadóbb előadásmód, az események legközvetlenebb átélése.

Mindemellett megfigyelhető, hogy igyekeznek minden ünnepet munkaalkalomként is megragadni. Így amelyik eseményhez nem kapcsolódik táncos szórakozás, abból más úton veszik ki a részüket. „A zenész státusz jellemző vonása, hogy a zenész nem csak a mulatásban, hanem közös szokás gyakorlásában, sőt munkában is, ha ott zenélésnek helye van, lehetőleg hangszerével vesz részt. Nagyobb ünnepek alkalmával köszönteni jár.”²⁵⁷

²⁵⁷ Sárosi Bálint, 1996., 34.o.

A, Jeles napok

December 31. – Szilveszter napja Január 1. – Újév

Szilveszterkor mind a magyar, mind a román házasszatlan fiatalok zenészt fogadtak, összegyűltek táncolni az éjféli miséig. Így ezen az ünnepen a zenészek mindkét etnikumtól kaptak munkát. Részben ugyan külső szemlélői az eseményeknek, azért sajátjukként is megélik, még ha a cigányoknak nem is volt kimondottan ehhez az alkalomhoz köthető szokása.

„...aztán vot olyan bál szerű valami: mentek a leányok vittek egy kis süteményt, a legények vittek egy kis bort, aztán ott elénekeltünk, táncoltunk, s eltelt a Szilveszter estéje. Akkor aztán bármilyen táncot (jártunk), akkor nem vót ő, nem számított, nem vót külön Szilveszteri ének vagy tánc, vagy nem tudom mi, mind máskor...ezt külön szoktuk venni (a románoktól). Ez a románoknál is megvót. Aztán az idősebbek ők nem foglalkoztak ilyesmivel. Ezt csak a fiatalok, ezzel csak a fiatalok foglalkoztak. Hát ez aztán lezajlott, aztán mikor amilyen vot a társaság. Mikor amilyen, meddig tartott a kedvek.”²⁵⁸

Az újév a szilveszter éjféli harangozással vette kezdetét, melyet mise követett. Mise után jókívánságokkal köszöntötték egymást, melyet előbb a férfiak mondtak, azt tartva, hogy a nő szegénységet hoz.

Szilveszterkor és újév délutánján *kántálni / colindat* is jártak: napközben, sötétedésig a gyermekek, később a férfiak (legények és akár házások is). A kántálás rendje minden alkalommal ugyanaz volt: végiglátogatták a rokonokat, barátokat, ismerősöket, énekeltek nekik, majd azok vendégül látták őket.²⁵⁹ Egyszerre két-három banda is járt a faluban. Előfordult, hogy zenészeket is vittek, akik először az ajtó előtt muzsikáltak, majd bent folytatták, de a zenészek önállóan is jártak köszönteni. A házban a vendéglátók nótáját játszották, vagy amit kértek, tehát alkalomhoz nem kötődő, bármilyen dallamot vagy táncnótát. A kántálást közvetlenül sohasem kísérte tánc.

A románok január elsején virradatkor csengővel jártak köszönteni, majd templomba mentek és az azt követő ebéd után kezdődött táncmulatságuk. Náluk elsején, másodikán, harmadikán éjjel és napközben is volt tánc.

²⁵⁸ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁵⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

Farsang

*„...aztán régebben, mikor még fiatalak votunk, vot a farsang, akkor a farsang időt még a fonóba tőttük. Akkor fontunk. Megjöttek a farsangosok. Hát azok felőtztek úgy, min' most a farsangosok. Ki aminek, ki ahogy. S aztán jártak egyik faluból a másikba. Aztán hát leültek, aztán ott grimázkodtak, s aztán mentek tovább. Hát vot amikor megismertük őket, vot amikor nem is ismertünk rájuk, hát, ha olyan cirkusznak votak, hogy nem tudunk rájuk ismerni. Minden héten megjelentek a farsangosok. Akkor, amikor már a farsang befejeződött akkor vót aztán egy bál a fonós háznál.”*²⁶⁰

A farsang kimondottan magyar ünnep, a románok és a cigányok hagyománykészletében sosem szerepelt. A fonókat látogató farsangosok esetenként zenészt is vihettek magukkal, valamint a farsang végét bállal ünnepelték, ami szintén zenészeket igényelt. Speciális dallam nem kapcsolódott ezen alkalmakhoz, a zenekar általános tánczenét szolgáltatott. Számukra tehát a farsang kizárólag munkaalkalom, nem volt saját farsangi szokásanyaguk.

Húsvét

A románoknál a húsvét a király napja, és nem esik egy hétre a magyar húsvéttal. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy mozgóünnep, másrészt, míg minden keresztény egyház a Gergely-naptárt használja, addig az ortodoxok a Julianus-naptárt (mely tíz nap eltolódást jelent). Ezen kívül a zsidókkal sosem tartják együtt az ünnepet, ha véletlenül mégis egybeesne, akkor elhalasztják egy héttel. A húsvétot megelőző nagypéntek munkatilalmi nap volt, első napján pedig a délutáni úrvacsoraosztás végeztével a zenészek kántálni indultak a szokásos módon és rendben.²⁶¹ A palatkai románok mulatságot tartottak az erdőn, bárányt sütöttek, zenészeket hívtak.

„Aztán húsvétkor rendesen vot tánc. Aztán régebb az ünnepekkor a zenészeknek a leányok kellett vigyenek kalácsot. Minden leány vitt kalácsot, meg piros tojást. A táncosok.

²⁶⁰ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁶¹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

*Mindenki. Húsvétkor, pünkösdkor, s karácsonykor is... Ezt a románok is csinálták. ...vot két kezes, két fiu vot mindig akik befogadták a zenészeket. Akkó azok kikiáltották, hogy mikor kell vinni a kalácsot. S akkor minden leány tette a kalácsot a honyunk alá, egy takaróruhába, egy cifra – mindenkinek szép cifra olyan takaróruhája vot, ugy mondjuk mik, oan szalvétája, – takaróruha vot s akkor mindegyik, hogy melyik, melyiknél szebb takaróruhát csinát mikorra kell vigye a kalácsot. Na, s aztán akkor vettük a kalácsot a honyunk alá, s mentünk vele. A házhoz. Oda, a táncos házhoz, akkor a kezesek átvették a kalácsot, oda bevitték valahova, letették egy nagy tekenyőbe.*²⁶²

Mindkét etnikumnak volt bálja, melyre külön – a vasárnapi táncoktól függetlenül – fogadták meg a zenészeket.²⁶³ Ez zenei- és táncanyagban nem különbözött az általános vasárnapi táncalkalmakétól, a megrendelő etnikumoknak megfelelő táncrendet játszották. A fizetségen kívül a fiatalság – megbecsülésük jeléül – kaláccsal jutalmazta őket. A húsvéti istentiszteletet javarészt látogatták, de mivel mindkét etnikum húsvéti báljában részt vettek: ez az ünnep is inkább munkaalkalomként élt tudatukban.²⁶⁴

Pünkösd

A román és magyar fiatalok egyaránt táncos bált szerveztek ezen az ünnepen, mely a zenészeknek jó munkalehetőségeket kínált. A románok pünkösdje más időpontra esik. Az ő hagyománykészletükben sátoros, búcsúszerű ünnep, melyre más, környékbeli falvakból is érkeztek látogatók. Így tehát a körzet falvaiban sorra szerveződtek a különböző etnikumú bálók, akár több héten keresztül.

²⁶² J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁶³ Sz.M. Magyarpalatka, magyar, 1935.; Lásd: Mellékletek

²⁶⁴ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; Lásd: Mellékletek

November 1-2. – Mindenszentek napja, Halottak napja

Románoknál, magyaroknál azonos szokásrend jellemezte a halottak napját, amelyet ma november 1-jén tartanak.

*„Rendbe tettük akkor a sírokat; akkor este aztán mentünk világítani: gyertyákat gyújtottunk...”*²⁶⁵

A cigányoknál azonban kiemelkedő jelentőségű volt ez az ünnep, egyéni, „cigányzenész” szokásrendje volt, mely ma is él. Ekkor ugyanis a saját halottaikat látogatták meg a temetőben, hosszasan muzsikálva mindegyikőjüknek, többnyire azok nótáit.²⁶⁶ Itálukból a halottak sírjára is locsoltak egy keveset, ezzel köszöntve őket. Beszéltek hozzájuk, előfordult, hogy cigarettát szórtak a sírra. Ez az egyik legőszintébb, legbensőségesebb, külső elvárásoktól és keresettől mentes zenélési alkalmuk, ahol személyes kötődéseiket a zene révén nyilatkoztathatták ki.

Mindez a falubeliek számára is figyelemre méltó eseménynek számított, ezúttal kivételesen ők váltak külső szemlélőivé az eseményeknek.

*„Ők csak hozzájuk mentek, igen, az ők temetőjükbe. Ők csak maguknak muzsikáltak. ...aztán mentek itt ni, ezen az oldalon, aztán úgy muzsikáltak, hogy zúgott a falu.”*²⁶⁷

December 24-26. – Karácsony

A zenészek a Karácsony jelentős részét nem töltötték otthon. Az ünnep egyházi oldalát a faluközösséggel azonos aspektusból, míg családi oldalát, mint pénzkereseti munkaalkalom élték meg.

A román gyerekek és legények 24-én este jártak betlehemezni. Kántálni a magyar gyerekek szintén az előestén jártak, az éneket köszöntő rigmus követte, gyümölcsöt, perecet, kalácsot, diót kaptak.²⁶⁸ A fiatalok, a házások, sőt olykor még az asszonyok is 24-25-én éjfélig kártyáztak, s azután indultak kántálni ismerőseikhez, barátaikhoz, családjukhoz.²⁶⁹

²⁶⁵ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁶⁶ P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941.; Lásd: Mellékletek

²⁶⁷ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁶⁸ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 309.o.

²⁶⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.; Lásd:

„Ők aztán ők ott összeállott egy-egy banda úgy a barátok. S aztán mentek egyik a másikat megkantáltak....Az ajtóba künn. Aztán ott megittak egy-egy pohár pálinkát, vagy bort, ott faltak egy kis kalácsot...S aztán mentek tovább, mentek a másik házhoz ott is egy kicsit, mikorra mentek haza, akkorra má' kantáltak, ha nem is akartak.”²⁷⁰

A zenészek is jártak kántálni zenekarral az ünnep előestéjén, első és másodnapján egyaránt. Karácsony első napján az istentiszteletet követően vendégül látta őket valamelyik lány ebédre, ahol aztán muzsikáltak is, majd a kezesekkel, zeneszóval vonultak végig a táncos házba.

Két tánc is volt aznap, az egyik délutántól estig tartott, este pedig kezdődött a másik. Karácsony másnapján a templomból kijövet szintén volt tánc. Ezen az alkalmon a házasulatlanok, illetve a harminc évnél idősebb házasok nem vehettek részt. A mulatság olykor a másnapi Jánosozásba torkollott.²⁷¹

December 26. – István napja December 27. – János napja

A két név népszerűségének köszönhetően sok erdélyi faluból maradtak fenn speciálisan ezen alkalomhoz kötődő dallamok, köszöntők. Palatkán mindkét névnapon verssel köszöntötték egymást a házasok, ám kimondottan ezekhez a nevekhez kötődő névnapköszöntő dallam nem ismert. Zenekart viszont fogadtak egy-egy alkalommal (Vajdakamaráson János-napon rendszeresen tartottak emberbált), akik az ünnepeltek nótáit és egyéb rendelt dallamokat muzsikáltak az egybegyűlt ünneplőknek. Ez vagy házaknál, vagy valamelyik kocsmában történt.²⁷² A cigányzenészek közül is többen viselték ezeket a neveket, így esetenként együtt ünnepeltek a megrendelőkkel, kilépve a kizárólagos kiszolgálói szerepből.

A románoknál a Maria és a Ioan volt a két legkedveltebb névünnep; István napján azonban böjtöltek, így a zenészeket ez az ünnep csak magyar oldalról érintette.

Mellékletek

²⁷⁰ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁷¹ Sz.M. Magyarpalatka, magyar, 1935.; Lásd: Mellékletek

²⁷² J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

B, Gazdasági ünnepek

A gazdasági ünnepek a gépesítést megelőzően egy-egy nagyobb gazdasági esemény jelentőségét hangsúlyozták. A javarészt kézzel és állati erővel művelt földeken a gazdasági év, illetve az állattartás téli-nyári évadának záró eseményeihez (aratás; be- és kihajtás) többnyire nagy ünnep kapcsolódott, ami természetesen a zenészek részére is munkát biztosított. Magyarpalatkán állattartás (főként szarvasmarha) és gabona-, valamint takarmánytermelés volt jellemző, szőlő- illetve bortermelése nem volt jelentős, egyéb munkák a fonókban, fosztókban kis létszámmal, a disznótorok családi körben zajlottak. (A fonókat a farsangi szokások kapcsán is említettem.) Nagy eseménynek számítottak továbbá a környék vásárai, amik a gazdasági kereteket túllépve szórakozási és ismerkedési lehetőségként is szolgáltak.

Állattartáshoz kapcsolódó ünnepek

Április 24. / Május 6. – Szent György napja

Sárkányölő Szent György²⁷³ ünnepe a néphagyományban a tavasz kezdetét jelenti. A Gergely-naptár szerint április 24-re esik, a pravoszláv naptárban május 6-a. Palatkán a magyarok és a románok is májusban tartották, egyforma szokásrendben, de elkülönülve.

A Mezőségen csupán szórványosan ismert, Magyarpalatkán jelenlevő szokás volt a lányokat legényekkel összepárosító, a hibákat kiéneklő rítus, a *kikiabálás*.

*„Mentek fel a fiuk, kettő-három ment fel a hegybe, a többiek vótak lenn a vőgyen, aztán onnét kiabáltak, hogy: – Te, hallod te, ez, s ez ez a fiu elment ahhoz a leányhoz..., aztán akkor oda tudtak még, még meséltek egyet, s mást még, össze-vissza hazudtak a hegyen. Meg mondtak igazat is. Meg mondtak egy-egy csúnyát is. Meg-meg vicceltek...”*²⁷⁴

²⁷³ Szent György a lovagok, fegyverkovácsok, katonák, szíjjártók, vándorlegények patrónusa.

²⁷⁴ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

Ehhez a naphoz kapcsolódott a *juhbemérés* szokása, mely esemény a teljes legeltetési időszakra vonatkozó tejből való részesedés beosztását szolgálta. A tejmenyiség alapján rangsorolták a gazdákat, a legeltetési időszakban pedig e sorrend szerint voltak kötelesek fejni, és a lefejt tejet ugyanebben az arányban szétosztani. Ez a rangsor Szent Mihály nap környékéig volt érvényben. Egy-egy falurész nyáját nevezték turmának, ami mintegy száz-kétszáz juhot jelentett. A juhállomány méretének függvényében akár minden turma tarthatott külön mérést.

A zenészeknek nem lévén juhuk, csupán kívülállóként vettek részt ezen az ünnepen, ami egyébként jó kereseti lehetőség az egész napos éneklés, mulatozás, táncolás kiszolgálása által. Juhbemérést nem csak Palatkán, hanem a szomszédos Visában, Vajdakamaráson és Mezőkeszüben is tartottak, magyarok, románok egyaránt, ahová szintén a palatkai zenészek jártak.²⁷⁵

A mérést megelőző este a bárányokat leválasztották anyjukról, hogy több tejük maradjon. A nyáját délelőtt még legeltették, majd zeneszóval kísérték a faluba. Ekkor jelent meg a hiedelem szerint boszorkányok, illetve rontás ellen való védekezést szolgáló *zöldember* (zöld ágakkal beburkolt férfi), aki behajtotta az állatokat. A zenészek a falubeliekkel mentek a határba a juhok elé, ahonnan együtt jöttek be, zeneszóval.

*„...de az úgy be vot burkolva, hogy nem lehetett látni, azt nem tudtuk, hogy ki vot. Akkor aztán mikor jött, akkor akinek sikerült, mentek a vedrekkal, a vízzel, hogy öntözzék le, aztán vot akinek elvették a vedrit, akkor leöntözték őtet, s vot akinek nem sikerült, aki elszaladt, ez is egy szorakozás vot. Lestük, jöttünk, lestük mikor jön a papalugara.”*²⁷⁶

A vízzel való leöntéssel a tejhozam bőségét kívánták elősegíteni. A juhokat beterelték az akolba, ahol megfejték őket. *„Juhfejéskor is bepriccolta a jónépet vízzel”* (a *papalugara*). Az elvett vödört pedig egy liter – de legalább egy fél liter – pálinkáért kaphatta vissza gazdája. A zöldembert a juhok között vetköztették le, ő volt a *„juhok dísze”*. Ezt követően a gazdák megfejték jószágaikat, majd megmérték a lefejt tejet, leírták, kikiáltották. A bemérési tej az első gazdát illette. A fejés után táncmulatság következett.²⁷⁷ Ide kapcsolódik az egész Magyarországon ismert és játszott *Pakulár nóta*

²⁷⁵ A visai juhmérésről bővebben lásd: Henics Tamás, 2005.

²⁷⁶ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁷⁷ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

/ Juhait kereső pásztor / Ciobanul când și-a pierdut oile – a juhait kereső pásztor történetét ismertető mese dalbetéttel²⁷⁸ (Păcurar – juhász).²⁷⁹

A magyarpalatkai Pakulár nóta dallamanyagát tekintve keserves és szökös (bătută) műfajokból építkezik, kísérszöveg nélkül. A zenészek szívesen játsszák, hiszen előadásában számtalan improvizált és szabadon kidolgozható dallam szerepel.

7. kép: Juhmérés Visában

A fejest követően viszik a tejet a falun végig

Fotó: Henics Tamás, Visa, 2000.

²⁷⁸ Pesovár Ernő – Pesovár Ferenc, 1997.; Árendás Péter, 2003.; Lásd: Mellékletek

²⁷⁹ „E dallamnak Bartók Béla romániai gyűjtéseiben több mint ötven változata lelhető fel. Ennek az is oka, hogy a románság az erdélyi társadalomban évszázadokon keresztül pásztornépként élt. Magyarországon főként lakodalmakban, Erdélyben többnyire Juhméréskor vagy szintén lakodalmakban (Mezőség, Kalotaszeg), olykor - például Jobbágytelkén - Húshagyókedden élt. Bizonyos helyeken szöveg, magyarázat is társult a zenéhez, máshol – amint Palatkán is – a szöveg nélküli változata ismert.” (Árendás Péter, 2003.)

Vásárok

A palatkai zenészek által látogatott vásárok Apahidán, Széken és Mócson²⁸⁰ minden héten²⁸¹, Bonchidán minden hónap első vasárnapján voltak. Ezen alkalmakon is táncoltak és mulattak a falusiak, ami a zenészeknek jó kereseti lehetőséget nyújtott. Egy-egy vásárban több zenekar is játszott, így a palatkaiak más zenészeket is hallhattak. Az 1950-es évek végére a szocialista gazdaságpolitika következményeként a kisebb vásárok elveszítették jelentőségüket – megszűntek. Minden faluban boltok nyíltak, sok esetben a lakosok városra jártak dolgozni (navétázás), ahol számtalan eszközt és ruhaneműt meg tudtak vásárolni, nem kellett megvárniuk a heti vagy havi rendszerességgel rendezett vásárokat. Egyedül a jól frekventált mócsi vásár maradt meg máig.

Fonó

A fonók palatkán is jelentős társadalmi és kulturális jelentőséggel bírtak. A novembertől márciusig együtt dolgozó lányok, asszonyok sokféle műfajú vokális és szöveges folklór anyagot, különböző játékokat, egyéb szellemi produktumot használtak itt, valamint a meg-meg jelenő legények révén ismerkedésnek, kapcsolatteremtésre is volt lehetőség. A fonást kalákában is végezték (palatkán csak a lányok), ilyen alkalmakon egész este a megrendelőnek fontak, zenészt is fogadtak, akik *alkalomtól független* tánczenét játszottak. Erre az eseményre legényeket is hívtak a lányok.²⁸²

„A nők osztották ki a kendert, a fonalat, a kendert mikor meggereblyelték, úgy egy-egy guzsallyal – úgy mondták, adták ki az asszonyoknak, s azok megfonták, s aztán összegyűltek egy este ittak, ettek, s táncoltak. Isten őrizzen meg, az asszonyok ne parancsoljanak nekem! Pisálni se hagytak, hogy menjek ki, csak híttak, hogy menjek. Igen, a nők. Hajjaj. Őrizzen meg az isten a részeg asszonytól.”²⁸³

²⁸⁰ Mócs: „...az egész vidéknek egyetlen nagyobb helysége. Bár teljesen falusias külsejű, de azért, mint egy nagy vidék gabona- és marhakereskedésének fő helye, idővel, ha majd vasút is össze fogja kapcsolni Kolozsvárral és Szász-Régennel, szépen föllendülhet. Országos vásárai így is elég élénkek, a mennyiben nem csak az erdélyi részek, hanem a magyar Alföldi és romániai városok marhakereskedői is nagy számmal látogatják.” (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben, Magyarország VII. kötete, 1901., 186.o.)

²⁸¹ A mezőségi vásárokról lásd még: Rűsz-Fogarasi Enikő, 2010., 393-397.o.;

²⁸² Lásd még: Kós Károly, 2000., 264-272.o.

²⁸³ V.D. Vajdakamarás, magyar primás, 1905-1983.

Mezőgazdasági ünnepek

Aratás

A Magyarpalatka mezőgazdasági ünnepeihez kapcsolódó szokásanyag egyrészt a zenészek tulajdonaként működő *aratási kalákában*, másrészt a *mócsi aratási vásárban* nyilvánult meg. Falun belül más aratáshoz kapcsolódó hagyomány nem volt.

Aratási kaláka

Az aratási kaláka alkalmával a fiatalok bérmunkával előlegezték meg a vasárnapi táncok zenés szolgáltatásait. (lásd fentebb: Formális és informális kapcsolatok a zenészek és a megrendelők között) Ez az esemény a zenészek közreműködésével zajlott, amint az a Mezőségen általánosan mondható.

A kalákás munkát megelőző napon szekéren, zeneszóval járták végig a falut a kezesek, és hirdették a másnapi eseményt. Ez volt a kalakahajtás. A kaláka napjának reggelén pedig szintén zenészekkel szekereztek a faluban, de ekkor már nem hívtak senkit, minden fiatal tudta a dolgát. Aratás közben végigkísérték a zenészek az aratókat a soron, olykor megálltak egy-egy pár tánc erejéig. Az aratási kalákában dolgozók arattak a gazdának, amiért a gazda napszámot fizetett nekik. A cigány végigmuzsikálta az aratást, az utána következő táncot a gazdánál, és megkapta a learatott termés egy részét (vagy annak árát), mellyel elkötelezte magát a vasárnapi táncok muzsikálására. Ilyen módon fizettek a táncosok a gazdának a téli tánchelyiség biztosításáért, és a zenésznek a muzsikálásért, akár több hónapra előre.²⁸⁴ Amennyiben a zenészek az előre kifizetett vasárnapok valamelyikére lakodalmi megrendelést kaptak, azt elvállalhatták, de pótolniuk kellett az elmaradt táncot.

²⁸⁴ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; P.Á., Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.; Lásd: Mellékletek

„S akkor az úgy vot megszervezve, hogy na, elmentünk egy gazdagabb bácsihoz, kivettünk mondjuk valamennyi területet, búzaterületet, hogy learatjuk. Megcsináltuk a vásárt, persze a vásárba az is bele volt, hogy ad ennivalót azoknak, akik ott lesznek a kalákán. S akkor aztán, na, eljött az a kinevezett nap, hogy megért a búza, akkor a zenészek előtte való este eljöttek a faluba már Palatkáról. És akkor a két kezes a zenészekkel végigjárta a falut, zenélve, és minden legényhez, minden leányhoz beszólt a kezes, hogy hónap kell menni a kalákába. Hát aztán ott mindig nótázva jártunk az uton, de hát az nem számított milyen nóta, amit tudott a zenész, s amit tudtak a fiuk, nem volt olyan, hogy ez a kalákához, nem. Nem vot. S akkor aztán úgy vot, hogy másnap reggelre meg vót mondva, hogy na, a szövetkezet előtt találkozunk, mindenki oda jön, és onnan indultunk. A fiuk ki volt nevezve, hogy ki hoz kaszát. Akkor a lányok voltak a marokszedők. Sarlóval arattak a szüleink. Nők. Inkább a nők, mert ők könnyebben hajlottak. A férfi kötözte. Rakta kévébe, ahogy mondjuk: kalangyába. ...már ez a kaláka így ment, hogy be volt sorozva: egy kasza, egy marokszedő, s egy kötöző. Három. Minden kaszánál vot három fiatalember. S akko' úgy mentünk. Megkezdünk egy barázdát: első, második, harmadik, negyedik, tizedik, ahányat tudunk szervezni. Ahány kasza vót. Akkor ez így ment végig. A zenészek ők ott a learatott helyen ők is mind utánunk voltak és zenével ment ez a munka. Ők állandóan zenéltek. Akkor osztán még meg-megálltunk, ha vot egy pihenő, húztak egy pár táncot. Úgy mondjuk felénk, hogy egy pár tánc. S akkor ott kimentünk oda a szélére, és táncoltunk ott kinn a határon. Utána, mikor jött az ebéd, akkor ebéd előtt vot egy tánc, s akkor ebédeltünk, s akkor mikor nekifogtunk újból vot egy tánc, estig. Ez vot a kaláka. Levágtuk azt a kinevezett területet, felraktuk kalangyába, s akkor a gazda ki kellett adja. Ez vot a kaláka. Vagy még vot olyan eset, hogy kapálással is volt. Mind ilyenforma. Más munkához nemigen ez a kettő volt. A kapálás meg a kaszálás.”²⁸⁵

²⁸⁵ F.J. Visa, magyar, 1932.

Mócsi aratási vásár

Az aratási időszak zárását a *mócsi aratási vásár*ban ünnepelték minden év augusztus 14-16-án. Mócs²⁸⁶ fekvésének köszönhetően fontos vásáros központja volt a Mezőségnek. Ez az ünnep szorosan kapcsolódik Nagyboldogasszony / Sarlós Boldogasszony napjához (augusztus 15.)²⁸⁷, így akár jeles napként is értelmezhető volna. Mivel azonban inkább mezőgazdasági szempontból hangsúlyos, ezért itt teszek róla említést.

A háromnapos nagyvásár első napja állatvásár, a második kirakodóvásár (gyümölcs, szöttesek, kézműves munkák), a harmadik nap pedig az aratási vásár volt.²⁸⁸ A románok Nagyboldogasszony napját kápolnájukban imádkozással kezdték, onnan indultak Mócsra, ahol minden falu a saját zenészeivel jelent meg, románok, magyarok egyaránt. A palatkai zenészek is meg voltak fogadva, több falu igényeit is kiszolgálták.

Jó alkalom volt ez a zenészeknek más zenészek meghallgatására, egymástól való tanulásra, a konkurens csoportok megismerésre, illetve szakmai nívójuk emelésére, önmenedzselésre. A vásár teret adott táncolásnak, mulatásnak, amely során számtalanszor egyéni kéréseknek (külön vonópénz ellenében) tehettek eleget, ezzel erősítendő és kiépítendő újabb kapcsolataikat. A más falvak zenészeivel, lakosaival való találkozás pedig kölcsönös dallam- és táncanyag-cserélődést, repertoárbővülést (az ő olvasatukban zenei fejlődést, tanulást) hozhatott magával.

²⁸⁶ Mócs már 1766-ban vásáros hely volt, 1842-ből pedig egy vásárlajstrom említi szarvasmarhavásárait. 1870-ben kikövezett útja épült, ekkorra a polgáriasodás jeleként gyógyszertár, magyar kaszinó és olvasóköri, 1889-ben Takarékpénztár is nyílt. A 20. században a járási szolgabírói hivatal székhelye, járásbírósággal és adóhivatallal, posta- és távíróhivatallal és telefonállomással. Kitűnő gabonatermelő s marhatenyésztő vidék központja. ...Úgy tűnt, hogy a városok nélküli Mezőség központjává válhat. (Illésy, 1900.; Révai, 1993.)

²⁸⁷ E napon az egyház Mária mennybemenetelét ünnepli. Általánosan elterjedt búcsúnap, ismerkedési alkalom a fiatalok számára.

²⁸⁸ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

C, Életfordulók ünnepei

Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó jelentősebb események ünnepei a táncalkalmak után a leglényegesebb kereseti lehetőségeket jelentik a zenészek számára. Ezek közül is – mind a zenészek, mind a faluközösség szempontjából – a legkiemelkedőbb és legnagyobb horderejű esemény a lakodalom. Ezt a szokásanyag gazdagsága és az alkalom erőteljes hagyománytartó ereje is alátámasztja.

Születés

Az emberélet első ünnepe a **keresztelő**, mely az egyházi bemutatás mellett fontos világi elemek hordozója: egyfajta beavatási szertartás a falu társadalmába, illetve az új jövevény közösségbe való befogadásának ünnepe. A hatvanas évektől a nyolcvanas évek végéig a magyarpalatkaiak keresztelőikre nagyobb családi kört is meghívtak, akiket a templomi szertartás után vendégül láttak. Ez alkalmakon a család anyagi helyzetétől függően zenés-táncos szórakozás is szerveződhetett, zenekart is fogadhattak, minek legnagyobb divatja mégis a cigányoknál volt, hiszen azok többségükben zenészek voltak. Az eseményen alkalomhoz kötött dallam nem ismeretes, igény szerint táncot, illetve vokális dallamokat kísérték.

Gyermekkor

A felnőtteket utánzásos tanulással követő utódok a táncot, a táncszervezést is gyakorolták. A magyar és román gyermekek eképpen létrejött táncát, a nagy naptári ünnepekre szervezett „**kicsi táncot**” más falvakban gyakran csak egy prímás vagy gyermek zenész, esetleg gyengébb zenész vagy parasztzenész muzsikálta. A zenész sok esetben instruálta, tanítgatta a táncolókat. Magyarpalatkán – adatközlőim emlékezete szerint – a kicsi táncot is teljes zenekar játszotta, hol fiatal, hol felnőtt zenészekkel. Így már gyermekkortól szoros kapcsolat kezdett kiépülni a román/magyar gyerekek és a

zenészek közt, mely egy életre szóló, folyamatos kölcsönhatáson alapuló társadalmi és kulturális kapcsolatrendszerre alapozott meg.

Valamilyen juttatása mindig volt a zenésznek, amit a gyermekek maguk adtak össze, a tánc rendezésére pedig már ekkor is megvoltak a kezesek. Az is előfordult, hogy tánchelyet béreltek maguknak, lehetett az csűr, vagy akár ház is.

A rendszerint virágvasárnap rendezett **konfirmáció**nak szintén van az egyházi esemény mellett egy társadalmi vonatkozása: a konfirmálók a gyermekek közül kilépve a fiatalok közé állnak. (Ez körülbelül a 14-16 éves kort jelenti.) Innentől kezdve járhatnak a táncba, illetve vehetnek részt minden olyan eseményen, ami a fiatal házasulatlanok privilégiuma. Ezen ünnep alkalmával közösen szervezett bált volt szokás tartani, melyre a konfirmálók fogadtak maguknak zenekart. Az eseményen a faluközösség bármely tagja – korosztálytól és társadalmi státusztól függetlenül – részt vehetett.

„Konfirmálástól mentünk a nagytáncba. A románok is bizonyos kortól. Nekik nem volt ilyen. De megvolt ott is, hogy egy bizonyos kor után őket is már "béhúzták" a nagytáncba, s akkor oda kellett járni. Nálunk meg úgy vot, hogy miután konfirmáltunk, azután mind kezdők, mind fiatalok voltunk, ott huzigálódtunk, mer' nem akartunk menni, mert szégyelltük, mert nem tudtunk táncolni, de aztán megtanultunk.”²⁸⁹

Katonaság

„...régebb, mikor egy fiú el kellett menjen katonának, még nem vot túl a hegyen!”²⁹⁰

Ez volt tehát életük első, sok esetben egyetlen közösségükből való kilépésük, mely éppen ezért jelentős ambivalenciát hordozott magában. Hosszú időre – akár három évre is – távol kerültek a megszokott közösségi és lokális tértől, életformától, ami a bevonulóknak kihívással teli kíváncsiságot, míg az otthon maradtaknak főként aggodalmat jelentett.

A katonának bevonuló legények **regrutabált** szerveztek a sorozás előtti utolsó szombat vagy vasárnap estéjére. A leendő katonákat a bált követően – a '30-as évek

²⁸⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

²⁹⁰ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

végéig – gyalog kísérték zeneszóval Mócsra, a vonathoz. A későbbiekben – mikortól már nem csak Mócsra soroztak – csak a falu határáig kísérték őket a zenészek, majd a sorozást követően hazáig szólt a zene. Ha több falun át vitte őket az útjuk, a lakott területeken játszottak, azon kívül nem. Visszafelé ugyanígy történt, majd hazaérve a besorozottak közeli hozzátartozói állták a kocsmai szórakozás költségeit. A berukkolás hasonlóan zajlott, az éjjelt átmulatták, majd végiglátogatták a berukkolók családjait, és úgy indultak Kolozsvárra szekérrel, illetve a későbbiekben busszal.²⁹¹

Ekkor és a katonaság ideje alatt hangozhattak fel a ***katonakísérő keservesek / melodia pentru armată***, illetve a ***katonadalok*** – bármely etnikumtól. Ezeknek szövege a katonaélet szépségét és nehézségét, az otthontól való távolság keserűségét dolgozta fel. A katonaélet kevesebb teret adott hangszeres zenére történő mulatozásnak, de azért előkerülhetett olykor egy-egy hangszer. Bizonyos vidékeken közvetítő hatás is megfigyelhető: úgy dallamanyagban, mint instrumentumokban, esetleg táncanyagban is. Így került általános közhasználatba a tangóharmonika, a trombita, a kisdob, illetve bizonyos katonai szignálok, valamint cserélődtek egy-egy falu vagy vidék dallamai, melyek szépen lassan szétvariálódtak a helyi közösség ízlése által.

A zenészek kétféle aspektusból élhették át a berukkolást. Vagy mint általános munkaalkalom, vagy mint személyes élmény: mikor saját cigányzenész közösségük tagja / tagjai vonultak be.

Lakodalom

A házasság az ifjúkortól való elbúcsúzás, a szabadság- és szülői ház elhagyásának, az önálló élet megkezdésének választóvonala. Itt is megjelenik az elköteleződés-, illetve az új család alapításának ünneplése mellett az egyén egy másik családi és közösségi csoportba való befogadása. Ez a patriarchális társadalmi modellben elsősorban a nőket érintette, akik kiléptek az apai házból, felvették férjük nevét, megváltozott szerepkörük, családi státuszuk. Mindez a lakodalom alkalmával többek

²⁹¹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

között a menyasszony búcsúztatásában, az új családban való köszöntésében, a szertartásos viselet-és hajviselet váltásában, valamint az asszonytáncban nyilvánult meg.

A cigányok laza házassági, illetve élettársi viszonyai ellenére hasonló szokásrendű és jelentőségű lakodalmakat rendeztek.

A lakodalmat megelőző első esemény a **menyasszonykérés** volt, melynek során a násznagy és a násznagyné megkérték a menyasszony kezét a lány családjánál. Mindez néhány személy jelenlétével zajlott (manapság harminc-negyven vendég is van). Az esküvőt a pap három vasárnap hirdette ki a templomban. A lakodalmakat főként nyáron, olykor télen, de kizárólag vasárnap tarthatták. A **hívogatást** a vőfélyek és a násznagy végezték, egy héttel az esküvő előtt. Ekkor végigjárták a leendő násznépet, és versbe szedve invitálták őket az esküvőre és a lakodalomba. A tisztesség azt diktálta, hogy minden rokont meghívjanak. Az **esküvő** előtt a násznép családok szerint gyülekezett a menyasszonyos, illetve a vőlegényes háznál. Ekkor kapcsolódtak be a zenészek az ünnepbe. A vőlegény **elbúcsúztatása** után ugyanis már zeneszóval indultak a menyasszonyért, majd miután **kikérték** és **elbúcsúztatták** a szülői háztól, együtt indult a násznép zenekarral a templomba. Az esküvő után a vőlegényes háznál zajlott a **lakodalom**, ahová szintén zeneszóval érkeztek.²⁹² A násznép utcai vonulásai alkalmával a zenészek a **menyasszonykísérő / jocul mireși** szokós táncdallamot játszották. A lakodalomban vacsorával (egytálétel) és táncsal mulatták az időt. Román lakodalomban és az ortodox cigányságnál a templomba menet és a vacsorára feltálalt főtt tyúk alkalmával játszotta a zenekar a **găina**-t, a tyúk nótáját. Fontos lakodalmi műfaj továbbá az **asztali nótáké / de masă**, melyet a vacsora alatt, vagy hajnalban „asztalozva” (az asztalnál ülő vendégeket sorban kiszolgálva) szólaltattak meg. Éjfél, egy óra körül következett a **menyasszonytánc**, minek során elsőként a vőlegény családja – mint befogadó közeg –, majd a menyasszony családja – mint búcsúztató közeg – táncoltatott. A menyasszonytánc alatt és után pedig a vőfély kikiáltotta az ajándéku kapott javakat. Magyarok és románok lakodalmában egyaránt hajnalban járták a **párnás táncot**. A lakodalom végét jelezve volt szokás játszani a **Rákóczi-marsot / marșu**.

²⁹² J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

A lakodalmat követő napokban a menyasszonyos háznál tartották a **hérészt**, mely inkább az idősebbeknek szóló táncos mulatság volt, mintegy az új családtagok első találkozájaként.

Vasárnap déltől akár két-három napig is eltartott egy lakodalom. Ez nagyon megterhelő volt a zenészeket tekintve, ezért is szerettek többen menni. Érdekes módon a palatkaiak nem játszottak felváltva, nem engedték meg egymásnak a pihenést. A szűk helyszínek velejárójaként a sok vendég nem tudott egyszerre táncolni, így egy-egy táncot hosszan játszottak, míg mindenki sorra nem került.

A szegényebb, sok gyermekes családoknak nem állt módjukban nagy összejövetelt tartani, ehelyett otthonukban összegyűlve a legközelebbi hozzátartozók jelenlétével rendeztek vacsoravendégséget, amelyre ritkán, rövid időre zenekart is hívhattak.

Halál

Ahogy a keresztelő az új jövevény közösségbe való befogadását, a temetés a halott személy elbúcsúztatását, a gyászolók megváltozott társadalmi helyzetét hivatott szolgálni. A románok és a magyarok szokásrendje a vallási szertartás részeitől eltekintve azonos. A cigányok zenével, mulatsággal akár több napon át is szokták volt **virrasztani** saját halottjukat, a magyarok legfeljebb egyházi énekeket énekeltek, olykor kártyáztak a **végvacsora** alkalmával, de zenészt nem, vagy csak nagyon ritkán fogadtak.²⁹³ Ez utóbbi esetben ugyanazon helyzetekben játszottak a zenészek, mint a cigány temetéseken. A halottat mindig otthonában ravatalozták fel. A **temetés** az udvaron kezdődött, ahol a halottat a közeli hozzátartozók **siratták**, a pap elbúcsúztatta, majd **kikísérték** a temetőbe, hol a búcsúztatást követően elföldelték. A cigányok – főként zenész temetésen – a temetési menetet végigmuzsikálták, illetve játszottak a temetőben is, a földeléstől a részvétnyilvánítás befejeztéig.²⁹⁴ Ezen alkalmakon **halottkísérő keserveseket / cimintir** és más hallgatókat húztak, esetleg a halott nótáját, melyek lehettek magyar, román és

²⁹³ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

²⁹⁴ O.I. Magyarpalatka, román, 1929.; Lásd: Mellékletek

cigány dallamok egyaránt. A temetést **tor** – vacsoravendégség – zárta, ahová a magyarok nem fogadtak zenészt, a cigányok azonban nagy mulatságot tartottak.²⁹⁵ A gyász ideje alatt nem illett táncolni, annak hossza a rokonsági fokok függvényében alakult.

Házasulatlan fiatal halála esetén a halottat lakodalomhoz hasonló módon: ökrös szekérrel vitték ki a temetőbe, vőféjek kíséretében. Ott a zenészek muzsikáltak egy pár táncot, a pap elbúcsúztatta a halottat, majd zeneszóval visszatértek a halottasházhoz, ahol vacsorával várták őket. Mindez a lakodalmat előidézendő, hogy ne maradjon ki a fiatalon meghalt életéből.

„Aztat a halottat eltemették, aztat kivitték a temetőbe vőfékkel, zenésszel, arra emlékszem, s amikor visszajöttünk, vot a torozás, s nálunk nem ugy vot, mint a cigányoknál, a cigányoknál ugy van, a temetőbe fenn vannak még, hogy énekelik a halottat, lenn meg má táncolnak. Nálunk még ez nem ugy vot. Nem táncoltunk, de kikisértük a halottat, visszamentünk a halottas házhoz a torozásra, mert az még a mai napig is fennáll nálunk a torozás, S akko' aztán elszéjedtünk, s ment mindenki haza. A vőfélyek fekete kendővel votak, nem színessel, nem vőfélypálcával, annyi vot a kivétel. Akkor régebb ökrekkel vitték. Nem lóval, vagy traktorral, vagy mit tudom én, régebb a régi gazdáknak, mindenkinek vot ökre. S akkor ökrös szekérrel vitték, akkor az ökrek szarvába kötettek fekete kendőt, akkor a vőfék vitték az ökreket, fogták a szarvaktól. Így mentek régebben, mert a lakodalmakon is így mentek. Ez a régi időkbe vot, ez még az én időmnek is a kezdetén vot. Nagylányon halt meg itt egy, 18 éves volt, amikor meghalt... Amikor már párja volt, vagy férjénél volt, akkor már nem csináltak ilyesmit. Akkor szimplán...”²⁹⁶

²⁹⁵ Résztvevő megfigyelés zenész cigány temetésen, 1999.11.17.; P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.; J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

²⁹⁶ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

D, Állami ünnepek

Mindenkit egyaránt érintő állami ünnepek voltak a **Május 1-je** (A munka ünnepe), és az **Augusztus 23-a** (1944-ben Románia kapitulált, kilépett a háborúból, ettől kezdve a románok nemzeti ünnepe). Ezek alkalmával az általános állami ünneplési forma, (illetve szabadnap) volt jellemző: beszédek, felvonulások stb. Palatkán a magyarokat nem kötelezték az ünnepségeken való részvételre, de javarészt ott voltak.

„1945 és 1957 között minden év **május 10-én**, a román nemzeti ünnep²⁹⁷ alkalmából a Visával egy közigazgatási egységben lévő falvak számára ünnepséget szerveztek a román hatóságok, amit mindig a visai *Erdő alatt* tartottak meg. Az ünnepségre – melyet étel- és italárusítással kötöttek egybe – a szomszédos román falvak (Báré, Korpád, Köteland) fiatalsága sokszor saját zenésszel érkezett, és a vásári szokásoknak megfelelően, külön-külön letáborozva táncot szervezett, amin némi készpénz ellenében bárki részt vehetett.”²⁹⁸

A tánc- és zenei folklór részletes leírásából jól kiolvashatóak Magyarpalatka különböző kulturális hagyományokkal rendelkező etnikumainak részleges átfedettségei. Ezek a kulturális metszéspontok azok, melyek nem homogenizálják a közösséget, hanem még inkább erősítik etnikai és felekezeti elkülönülésüket, elhatárolódásukat. (Ez jól látszik a vegyes etnikumú házasságok el nem fogadásában, a vallásgyakorlásban, az anyanyelv megőrzésében és a temetkezésben is.) Mindennek ellenére a közös lokális tér állandó kölcsönhatásba hozza őket, ami folyamatos önazonosság-erősödést idéz elő.

Ami a szemléletben a legérdekesebb, az a perszonális kulturális önazonosság-tudat, mely szerint egy magyar lakos Magyarpalatka kultúrája alatt a magyar folklórt, míg egy román lakos a román folklórt érti. A zenész cigányok természetesen mindkettőt, sőt némileg eltérő saját szokásanyagukat is. Mivel részben külső szemlélőként élnek a közösségben, így bizonyos tekintetben jobban átlátják azt, valamint egy olyan tudásanyaggal rendelkeznek, mely bár nem sajátjuk, mégis kizárólagos hordozói annak, éppen ezért létük kulcsfontosságú a közösség számára.

²⁹⁷ 1877. május 10-én nyilvánította ki Románia parlamentje az állami függetlenséget. (Köpeczi Béla, 1988.)

²⁹⁸ Varga Sándor, 2011.

Vokális zene

„Jagamas János megállapítása szerint a mezősegi népzene a Bartók által körülhatárolt negyedik dialektuson belül önálló egység, a legrégebbi alldialektussal, a moldvaival mutat legtöbb rokonságot.”²⁹⁹

Magyarpalatkán a közösségi ünnepeken, illetve zenés-táncos alkalmakon gyakran hangzott fel ének, akár accapella, akár zenekaros kíséret vagy tánc közben is. A nőknek nem illett énekelni és csujjogatni (rikoltozni) tánc közben, legfeljebb a tánc szünetében, azt csupán kaláka, illetve lakodalom alkalmával lehetett.³⁰⁰

A Jeles napokon és az Életfordulók ünnepein elengedhetetlenül fontos szerepe volt az énekszónak, hiszen sok esetben a szöveg közvetíti, kommentálja az események mondanivalóját.

Vannak azonban helyzetek, mikor sem ünnep, sem más külső körülmény nem „kötelez” vagy buzdít éneklésre. Egyéni-, családi- vagy közösségi munkák, spontán vagy szervezett csoportos együttlétek, szórakozás során, vagy akár kikapcsolódásként csendes magányában is énekelhetett a falusi ember. Olsvai Imre ezeket *Kötetlen zenealkalmak*nak nevezi.³⁰¹ Ezek a spontán megnyilvánulások is fontos szerepet töltek be a falusi lakosság (úgy a magyar, mint a román, vagy cigány etnikum) életében, egészen az ötvenes-hatvanas évekig.

Magyarpalatkai vokális műfajok a *lírai dalok*, *balladák*³⁰², *keservesek / romanță*, *egyházi népénekek*, *kánták / colinda*. Ezeket a zenészek is számtalanszor használták saját maguk közt, vagy munkájuk során.

Mezőség díszítési sajátosságai kalotaszegével azonosíthatóak.³⁰³ Sok és sokféle ornamenst, ornamentalscsoportokat használnak, sokban hasonlítanak a hegedű díszítésmódjához.

²⁹⁹ Kósa László, 1998., 336.o.

³⁰⁰ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

³⁰¹ Olsvai Imre, 1998., 509.o.

³⁰² Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 309.o.

³⁰³ Paksa Katalin, 1993., 71.o.

Szöveges folklór

Mesék, mondák, történetek, szintén a fent említett alkalmakon szólalhattak meg. A közösségek többnyire egy-egy nagyobb előadót szerettek hallgatni, aki fantáziájával és előadói eszközeivel dúsította a lokális narratívumokból, kalendáriumokból, ponyvanyomtatványokból, olvasókönyvekből, illetve a felmenőktől örökölt szövegkincset. Ezek a mesélők akár több nyelven is szórakoztathatták közönségüket, annak összetételétől függően.³⁰⁴

A cigányzenészek temperamentumához is közel áll ez a szerep, gazdag fantáziaviláguk és előadói készségük alkalmassá teszi őket a mesélésre. Az egész nyelvterületen számtalan zenésztől hallhatóak csodás, mágikus történetek főként zenészekről, esetleg magukról is. Ezek elsősorban a hangszerek megelevenedéséről, illetve a tanulási folyamat beavatási szertartásáról szólnak. A palatkai zenészek közt is éltek ilyenek. Erről mesél egy vajdakamarási parasztprímás is:

*"Az Öreg Lajos (Kodoba Lajos) mikor meghalt, muzsikált a szegen a (hegedű)... biztos megereszkedett egy húr... nem tudom elhinni... Mikor meghalt. Van piritusa. Hallották, hogy régebben vot a cigányoknak piritussa, hogy ement két cigány a bálba, miko' összetalálkoztak, vot az fiunak is hegedüse, s a másíknak is, miko' összetalálkoztak, mind elszakadtak a hurjaik. Nem tudott csinálni semmit se. No, ilyeneket beszéltek rég....s amikor ivott egy kis pálinkát, először leköpött a gödörig. S mikor evett egy falatot: "la dracu!" – az ördögnek! Így vot régebben."*³⁰⁵

„A zenészek az európai népek hiedelemrendszerében egy jól meghatározható mágikus specialistának, az ördögös muzsikus alakjának szerepkörében is ismertek... A tudásszerzés természetfeletti lények, és/vagy ördögös muzsikus „tanítómesterek” segítségével történik. A természetfeletti tanító szerepébe szinte kizárólag az ördög mitikus alakja van belehelyezve. Ennél a motívumcsoportnál jelentkezik az oly sokszor idézett pokoljárás mozzanata is.”³⁰⁶ A zenésznek tanulással kapcsolatban szintén éltek általánosan ismert hiedelmek. Ezek mind a zenész cigánnyal való cimborálását, egyfajta

³⁰⁴ Keszeg Vilmos, 2007.

³⁰⁵ V.D. Vajdakamarás, magyar prímás, 1905-1983.

³⁰⁶ Agócs Gergely, 2013. 2.o., 7.o.

beavatási szertartást elevenítenek meg. Agócs Gergely³⁰⁷ részletesen leírja ezeket a hiedelmeket mind a dudások, mind a vonószenészek vonatkozásában. Magyarpalatkán is maradt fenn erről szóló narratíva:

*"Azt mondják, hogy bétették egy pincébe, tiszta csórén, s ott béka, kígyó, mindenféle mászkált rajta, és hogyha kibírta, akkor kapott piritust, szóal afféle engedélyt, hogy dolgozzék az ördöggel."*³⁰⁸

Itt említeném meg a falu kulturális életét gyarapító, a nemzeti öntudatot erősítő **színjátszó kört** és **dalárdát** (kórust), melyek a negyvenes években már jelen voltak és az ötvenes években még működtek Palatkán. Ezek a közösségi kulturális tevékenységek komoly kisebbségmegtartó szereppel bírtak szerte Erdélyben. Színdarabok közül – a visszaemlékezések – Tamási Áron *Énekes madarát*, Móricz Zsigmond *Sági bíróját*, Fazekas Mihály *Lúdas Matyiját*, és egy bizonyos cigány szerepet említenek.³⁰⁹ E mellett az iskolások olykor dramatizált balladákat adtak elő.³¹⁰

³⁰⁷ Agócs Gergely, 2013.

³⁰⁸ V.D. Vajdakamarás, magyar prímás, 1905-1983.

³⁰⁹ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 309.o.; J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Visát illetően: F.J. Visa, magyar, 1932., Lásd: Mellékletek

³¹⁰ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 309.o.

Felkészülés a munkára

A zenészek munkája nem csak a fentiekben felsoroltakból állt. Leszámítva azt, hogy sok esetben más jellegű munkákkal voltak kénytelenek kiegészíteni zenélésből szerzett jövedelmüket, a muzsikálási alkalmakra készülniük is kellett. A folyamatosan változó és bővülő igényeknek való megfelelés érdekében heti több alkalommal is gyakoroltak (egyéne válogatta, sokan napi szinten is). Erről különbözőképpen nyilatkoznak a zenészek. Egy részük beszél róla, másuk nem tartja publikusnak (sokan nem szívesen fedik fel gyengéjüket), de az biztos, hogy minden zenész gyakorol valamilyen módon. Természetesen a gyakorlás mennyisége tehetségük mértékétől is függ, illetve a változó igények intenzitásától. A gyakorlás célja egyrészt a hangszerkezelési technika szintentartása, másrészt új anyagok tanulása, harmadrészt együtt gyakorlás a bandával, összegyakorolni és megharmonizálni az új anyagokat, felosztani a szólamokat, azok feladatait. Mindez azért is fontos, mert a kiegészítésként végzett fizikai munka elmerévíti a kezeket.

Ezen kívül karban kellett tartaniuk hangszereiket, vonóikat, melyeket részben maguk készítettek, húrokra és gyantára volt szükségük. Nem ritka a palatkai zenészek közt a saját készítésű kézzel faragott brácsa-, vagy bőgővonó sem. Hangszereiket az alkalomhoz illően nagyobb események alkalmával – úgymint lakodalom, vagy temetés – hosszú (piros, illetve fekete) szalagokkal díszítették fel. Az alábbi fényképen jól látható a piros szalag, illetve a brácsások faragott vonói.

8. kép: Lakodalomban öttagú bandával, feldíszított hangszerekkel

Balról: Kodoba Florin, Kodoba Márton – primások, Kodoba Lőrinc – brácsás, Kovács Márton „Puki” –
bögös, Moldovan Stefan – brácsás

Forrás: Ismeretlen, 1996.

A zenészek örökítő, közvetítő, folklorizáló munkája

„...a Mezőségen, különösen a népi tánczene tekintetében, számottevő a közös, magyar-román dallamrepertoár, amely szemléletében eredetétől függetlenül, használat szempontjából mindkét etnikum sajátja lehet.”³¹¹

A palatkai zenészek fejében a *dallamanyag* egyrészt etnikumok szerint, másrészt személyekhez kötődően van jelen. Mindig tökéletesen tudták, hogy kinek, mikor és mit játsszanak. Mivel több településre jártak rendszeresen, így azok közt is hordozták át zenei anyagot. Hajlamosak voltak „dallamalkotásra” is – azaz innen-onnan hallott nótákból újat, de legalábbis saját variánst létrehozni. A falusiaknak többnyire nem volt különösebb kifogásuk a kívülről érkező dallamokkal szemben, viszonylag könnyen befogadták, ami egységesítő hatást gyakorolt a zenei anyagra. Ezen a ponton egyesült a más tekintetben erősen elhatárolódó három különböző kulturális csoport, e fúzió által teremtődött meg a „zenei egység”.

A zenészek kezén a különböző etnikumok, falvak kölcsönhatása és sajátos ízlésviláguk tehát olyan ötvözetet hozott létre, melyben - sok esetben - nehezen különíthető el a román, a magyar és a cigány dallam, inkább csak a különböző etnikai, illetve a falusi vagy városi stílussajátosságok ismerhetőek fel. „...mind a zenei mind a táncos tudásuk révén különböző kultúrák közvetítői, kapcsolattartói és nem utolsósorban alkotói is.”³¹² Ez tehát erőteljes etnikus és lokális keveredést okozott „zenéjük”-ben. Az ehhez hasonló jelenségeket a külső megítélés is jól szemlélteti, miként egy magyarországi magyar ember az erdélyi zenét románnak, míg egy regáti román ember az erdélyi román zenét magyarnak ítéli. (Magyarnak tehát túl romános, románnak viszont túl magyaros az erdélyi zene.) Sárosi Bálint megállapítása szerint nem mutatható ki feltűnő stíluskülönbség az azonos területen játszó különböző etnikai arányú falvak zenészeinek repertoárjában. „Vegyes lakosságú területen hosszú idő óta együtt élő két népnek zenélni tehát nem analóg eset a két nyelven beszéléssel.”³¹³ Zenészi sajátosság továbbá a hagyományőrző és újító szerep egyidejűsége is.

³¹¹ Pávai István, 1999., 155.o.

³¹² Könczei Csongor, 2000., 300.o.

³¹³ Sárosi Bálint, 2000., 353.o.

A tánczenei dallamok közül kevésnek maradt fenn szövege, talán ezért is bír kisebb jelentőséggel lokalitásuk. A zenészek – de leginkább feleségeik – sok román és cigány szöveget ismertek, bár a dallamokat inkább személyekhez kapcsolva kódolták. A Jeles napokhoz és az Életfordulókhoz kötődő dallamok szövegét jól tudták, hiszen azt sok esetben ők maguk is énekelték.

Táncaik – amint azt fenn említettem – több falu mozgásanyagát is magukban hordozták, és mivel mindenhol nagy érdeklődéssel fogadták őket, így bizonyára követendő példaként is szolgáltak.³¹⁴

Az etnikumok, a társadalmi rétegek és a különböző falvak közt húzódó kulturális idegenség határa tehát a zenészek nyomán új értelmezést kap, átrendeződik, összemosódik. A dallamok és táncok közvetítése előbb-utóbb a hagyományba való beépülést hozza maga után.

Ezekén kívül fontos közvetítő alkalmak a gyermekek zenés eseményei, úgymint a *kicsi tánc*,³¹⁵ vagy a Jeles napok zenés megnyilvánulásai. Ezekén az alkalmakon a gyermekek közelebbi kapcsolatba kerülhettek a zenészekkel, sokat tanulhattak tőlük táncról, zenéről, ami erősítette a táncfolklórhoz való kötődésüket. Így a zenészek nagymértékben befolyásolhatták a felnövő generációk énekeit, táncait, illetve ahhoz kapcsolódó szokásait. A hagyomány továbbításában, alakulásában fontos szerepet kaphattak, valamint erősíthették lokális kapcsolataikat, presztízst és státuszt nyerve a közösségben.³¹⁶

³¹⁴ F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

³¹⁵ P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.; Lásd: Mellékletek

³¹⁶ A tánctanulás hagyományos módszereiről lásd: Varga Sándor, 2007.B, 2009., 2010.

A cigányzenészek tehát szakmájukat ebben a korszakban okkal adták át utódaiknak. A zenész mesterség örökítésére is újabb magyarázatként szolgálhat az az emlékezésre való igény, amivel a közösség tagjai beírhatják magukat a társadalom történelmébe, mintegy „halhatatlanná” válhatnak.

A cigányzenészek saját gyermekeik hangszertanítását nagyjából hasonló módon eszközölték. A hangszerválasztás a következők szerint alakulhatott:

- vagy apja hangszerén kezdett el tanulni,
- vagy amit ő, esetleg apja szeretett volna,
- vagy amire apja bandájában szükség volt,
- vagy pedig bőgőzni kezdett, majd kontrázott, végül hegedült, ha eljuttatták odáig képességei és szorgalma.

9. kép: Gyermekzenészek szocializációja

Fent: Kodoba Florin – hegedűl, Radák Rémusz – brácsázik
Lent: Moldovan Emeric – brácsás, Kodoba Márton – primás, Kovács Márton „Puki” – bőgős, háttérben
a fenti képen szereplő gyermekek

Forrás: Teszáry Miklós, 1986.

Különösebb előképzésről nem sokat szólnak a cigányok, bár ez fakadhat némi büszkeségből is (nem kellett sok gyakorlás, hogy bandába állhassanak), de tény, hogy tudásuk legjavát szocializációs úton, autodidakta módon, gyakorlatban sajátították el. Néhány dallam ismeretével már vitték őket magukkal a különböző táncalkalmakra, egész kicsi koruktól beállították a zenekarba. (Számptalan történet szól a „cigánypad” alatt alvó gyermekzenészekről.) Így nem csupán a hangszeres tudást és dallamanyagot, hanem a zenész mesterséget – annak viselkedés- és normarendszerével, életformájával együtt – gyakorlati síkra emelve, teljes egészében – azaz szocializáció útján – sajátíthatták el. Többszörre minden zenész tudott kísérőhangszereken játszani, ez egyrészt a tanulási folyamatból fakad, másrészt bizonyos helyzetekben szükségessé válhatott hangszercsere, kíségetés vagy hiánypótlás, nem beszélve az érdeklődésről, ugyanis minden zenész vágyik más hangszereken is játszani.

Nagyon fontos az autodidakta, hallás utáni tanulás ténye, ugyanis mivel ezzel a módszerrel dolgoznak kisgyermek koruktól, így a későbbiekben is ez lesz az automatikus tanulási módszer. (Egyébként is az utánzásos tanulás a legöszönösebb.) Az autodidakta zenészekről általában elmondható, hogy sokkal jobb a zenei memóriájuk, ezáltal sokkal fogékonyabbak a zenére, muzikálisabbak, befogadóbbak, hamarabb tanulnak (amint egy érzékszerv hiányát vagy gyenge működését más érzékszervek intenzívebb működése igyekszik kíségetni). Ez a képességük olyan magas szintre jutott, hogy egy adott dallamot akár első, második hallás után is meg tudnak jegyezni. Így remek zenei memóriát fejlesztenek, és az élőben, vagy tv-ből, rádióból hallott dallamokat rendkívüli gyorsasággal, hosszútávra jegyzik meg, ami kulcsfontosságú adalék alkalmazkodási stratégiájukhoz. (Ez, a zenész mesterség cigány kézre kerülésének történetében is meghatározó volt.)

„Egy muzsikusz, amelyik jó, meg kell tanuljon, kell nyolc év, amíg levizsgázik. Nyolc év. Nem gyermekjáték. Egy hegedű – egy művész.”³¹⁷

³¹⁷ V.D. Vajdakamarás, magyar prímás, 1905-1983.

10. kép: Örökítés

Balról: Kodoba Márton és fia: Kodoba Florin prímások
2002. Budapest, Táncháztalálkozó
Forrás: Henics Tamás

II. A HAGYOMÁNYOS KULTÚRA FELBOMLÁSA: A RENDSZERVÁLTÁS (az 1960-as évektől az 1990-es évekig)

A „rendszerváltások” gazdaságpolitikai változásai komoly következményekkel jártak. A közösségek megbomlásán keresztül okoztak lassú, de folyamatos kultúraváltást. A következő fejezetben ezeket az etnikai, közösségi és kulturális változásokat, illetve a magyarpalatkai cigányzenészek ehhez való alkalmazkodási stratégiáját fogom leírni.

1945-89-ig kommunista rezsim uralta Romániát, melynek elsődleges gazdaságpolitikai intézkedése az 1947-től bevezetett *mezőgazdasági kollektivizálás*.³¹⁸ Ennek során a magántulajdonban lévő földek és jóságok kényszerű beszolgáltatásával termelő szövetkezeteket (későbbiekben: *téesz*) alapítottak, ahol a lakosság a közös tulajdonúvá vált földterületeket meghatározott munkanormák szerint művelte, a termény nagy részét pedig beszolgáltatta.

Magyarpalatkán a téesz (helyi elnevezéssel: *kollektív*) körülbelül 1960-62-ben alakult. Az állam a '60-as évek közepére a magántulajdonok birtokbavételével megszüntette a kalákás munkákat, így lassan az ahhoz kapcsolódó táncalkalmat is. Talán ez az első, és egyben legmesszebbre menő közösség-bomlasztó lépés a politika irányából, melynek mélyreható kultúraváltó hatása lett. A földek elvétele megszüntette a helyhezkööttséget, a lokális endogámiát (miszerint mindenki csak a saját falujából házasodhat), a lokálpatriotizmust, a paraszti öntudatot, a tulajdontudatot, a felemelkedés és előrelépés lehetőségét és a földművelő-állattartó gazdának minden olyan társadalmi és mentalitásbeli jellemzőjét, amittől paraszt volt. Felborult a gazdálkodó családok hierarchiája, rendje, munkamorálja, a családtagok szerepköre és tekintélye, ami jelentős társadalmi krízist okozott. Így teljes érdektelenséggel fordultak a közös gazdaság felé, elfeledve a felelősségtudatot, megrontva az állami gazdaságok munkamorálját.

³¹⁸ A romániai mezőgazdaság kollektivizálása (László Márton, 2010.); Lásd: Mellékletek

A téészesítés elsődleges szenvedői a magántulajdonuktól megfosztott gazdák voltak. A cigányoktól azonban – földjük nem lévén – nem volt mit elvenni, így tulajdonképpen a kalákák megszűnésén túl más kár nem érte őket. A vasárnapi táncok sok helyen ettől függetlenül továbbra is megmaradtak, a magánházak, csűrök helyett a kultúrházak szolgáltak a tánc helyszínéül. A kultúrházak is a kollektivizálás idején épültek egyrészt gyűlések, másrészt különféle közösségi rendezvények – úgymint színház, táncok, bálók, lakodalmak – helyszínéül. (Magyarpalatkán nem épült kultúrház.) A kezesek ugyan megmaradtak feladatkörükben, kissé átalakult hatáskörük, felelősséggyakorlásuk tere. Továbbra is az ő dolguk volt a zenészek megfogadása, az alkalmak szervezése és lebonyolítása, de mivel a tánchelyet a kultúrház adta, így az azt üzemeltető személy lett felelős a helyért, illetve a rendért. A zenészek bérét az addigi közösségi munkával való kifizetés helyett önállóan, saját forrásból kellett fedezni.

A közössé tett földet senki nem érezte a közösségének, hiszen nem az döntött megműveléséről, és nem a közvetlen eredményt hasznosították, hanem külső utasításra, meghatározott ütemterv szerint „idegen földként”, motiváció nélkül művelték, valamint bekerült a rendszerbe a pénz eszköze, ami átformálta az értékrendszert és a gondolkodásmódot. Módosította a célt, ami felborította a munka – megélhetés egyensúlyát. Emellett fontos megjegyezni a fokozatos elszegényedést, ami a - környezeténél egyébként is szegényebb – Belső-Mezőséget még alacsonyabb életszínvonalra süllyesztette.

„.....a kollektívbe csak reggel kaptuk a parancsot. Reggel tudtuk meg, hogy hova kell menni. Hétvégén vot, amikor vasárnap is megkövetelték, aki ment, ment, nem büntették meg mondjuk azért, ha nem ment valaki, én személyesen, én nem mentem. De voltak akik mentek. Nem vot rendes munkanap vasárnap, de kerültek olyan munkák, hogy kellett munkás. Nagyon gyengén fizettek, úgyhogy abból nagyon gyengén tudtunk megélni. Kukoricát adtak, meg egy pár lejt, hogy éppen sóra, s borsra elég legyen. Nehezebb vot mint előtte, s mint ahogyan most.”³¹⁹

A téészesítés, az ipartelepítés és a területrendezés (szisztematizálás) ³²⁰ elsődleges okozója volt a falvak elnéptelenedési folyamatának.³²¹

³¹⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

³²⁰ A romániai területrendezésről bővebben: Novák Csaba Zoltán, 2012.; Lásd: Mellékletek

³²¹ Dr.Vofkori László, 1994., 101-102.o.; Virág Tünde, 2007., 136.o.; Lásd: Mellékletek

A másik - meghatározó következményekkel bíró - intézkedés a *közoktatást folyamatosan módosító rendeletek*, a tannyelv, a tanítók és a tananyag elrománosítása, illetve az 1976-tól kötelezővé tett tíz osztályos elemi iskola.³²² A fiatalok ingyen mehettek a városba tanulni, aki gyengébben tanult otthon maradt, a képzetebbek elköltöztek, csak hétvége, vagy egyáltalán nem jártak haza.³²³ A felnőtt férfiak egy része – aki nem került be a téesz dolgozói közé – ingázni kezdett (helyi nevén: *navétázott*): városra járt dolgozni, főként építkezésekre.³²⁴ Így a településen alacsony iskolázottságúak és idősek, mezőgazdasággal foglalkozók maradtak. A hazajárók sokat hoztak a városi kultúrából, értékrendből, ízlésből, és keveset tartottak meg a falusiból. Így, a várossal folytatott – egyre sűrűsödő – interakciók révén került le falura a diszkó, a lemezjátszó, a magnó, a városi viselet stb.³²⁵

A nemzetiségi oktatás és a kisebbségi egyházak ellehetetlenítése, a magyar nyelvű könyvkiadás lecsökkentése és cenzúrázása tovább nehezítette a magyar nyelv és kultúra, ezáltal az önazonosság-tudat megőrzését, életbentartását.

Megkezdődött a fiatalok közösségi életének lebomlása, majd az állandó ingázás következtében tágabb kereteket kaphatott a lokális endogámia is, valamint a lokálpatriotizmus is egyre halványabbá vált. Az életmódváltás és az intézményrendszerek átformálása tehát éles kultúraváltást hozott magával.

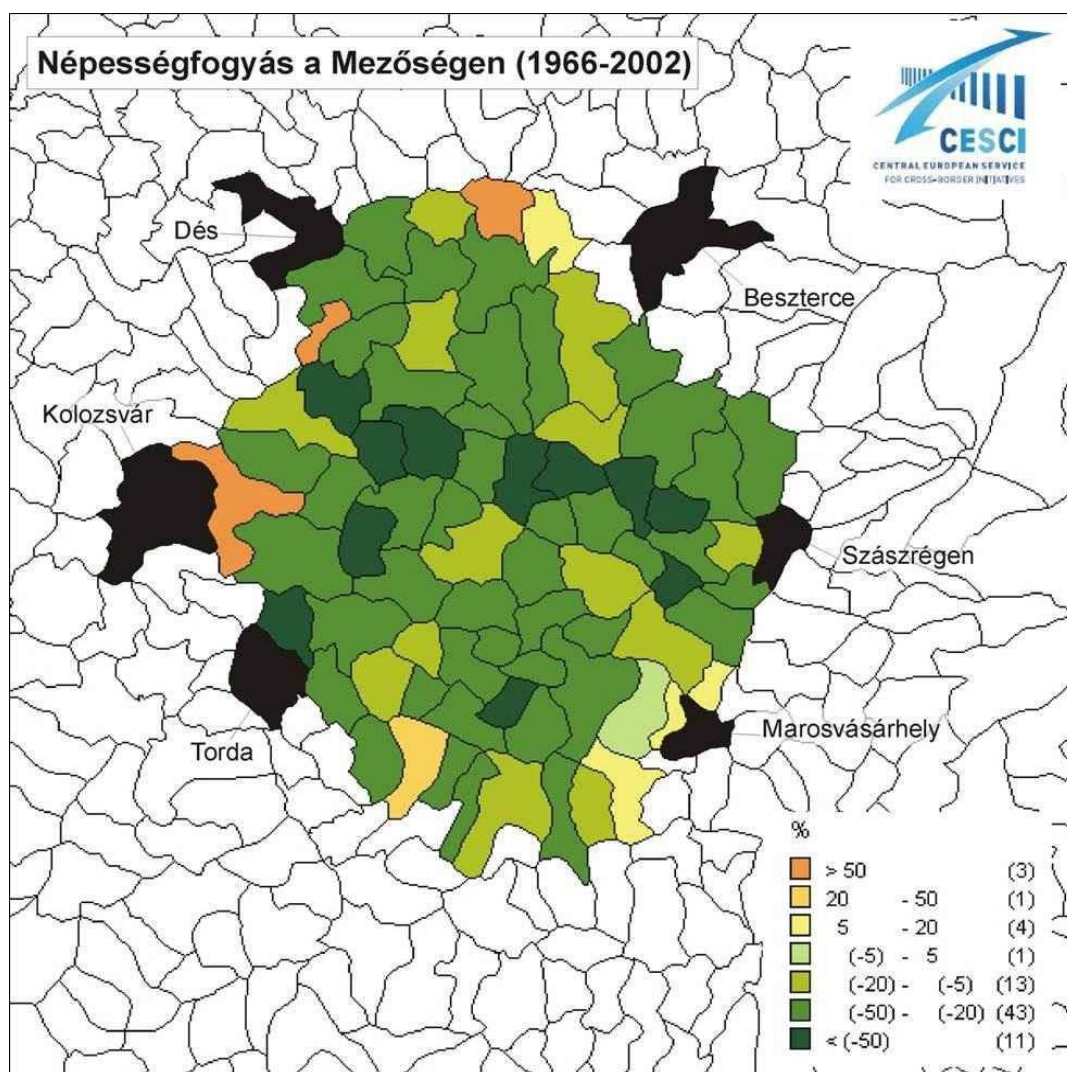
³²² Ceaușescu oktatáspolitikája; Lásd: Mellékletek

³²³ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

³²⁴ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek; Keszeg Vilmos, 2010., 12.o.

³²⁵ F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

3. térkép: Népeségfogyás a Mezőségen

Forrás: CESC (Central European Service for Cross-Border)

A fenti térkép szerint tehát a hatvanas évektől megkezdődő elnéptelenedési folyamatok részaránya a mócsi járásban 20-50%, ami a lehető legmagasabb.

Románia szociálpolitikai gyakorlata és annak következményei a magyarpalatkai zenész cigány közösségre és a falusi kultúrára (1965-től a politikai rendszerváltásig)

A politikai rendszer hatása a lokális társadalomra

A Ceaușescu rendszer 1974-től tovább szigorította a magántulajdonban maradt földek adóztatását, különböző erőszakos módszerekkel kényszerítette a még talpon álló gazdákat földjeik beszolgáltatására. A végső cél egyértelmű volt: alárendelni, megszervezni a lakosságot az iparosításnak, egy terv szerint kidolgozott rendszer által működtetni a társadalmat, valamint megteremteni a társadalmi homogenizációt, felszámolni a vidék habituális, kulturális sajátosságait, tradicionális élettereit.³²⁶ A szocialista nemzetiségi politika³²⁷, (a kisebbségek folyamatos integrációja), a magyarságtudat teljes kitörlésére irányuló lépések, a megfélemlítések, a Securitate (állambiztonsági szerv) folyamatos megfigyelő munkája jóformán befagyasztotta a falusi kultúrát, azaz lelassította a kulturális ki-be áramlást.³²⁸ Az ilyenfajta elnyomás tehát erősebb önazonosság-tudatot szül, a közösségek megtartó erejével dinamikus belső fejlődést, érést, erősebb hagyományokhoz való ragaszkodást eredményez (a politikusok asszimilálódási elképzeléseivel ellentétben). Talán ennek a konzerváló jelenségnek is köszönhető, hogy ilyen sokáig megőrződött a romániai falvakban a funkcionáló folklór, és a téészesítés, valamint a modernizáció csak nagyon lassú változásfolyamatokat hozott. Emellett a más, idegen kultúrától való elkülönülés is összetartó erőként hatott.³²⁹

A másik hagyománymegtartó ok a szegénység volt. Ceaușescu nem fogadott el külföldről hitelt, megpróbálta saját erőből rendezni az államadósságot, ami hatalmas adókat, alacsony fizetéseket és nyugdíjakat, azaz rendkívüli nélkülözést eredményezett.

³²⁶ Novák Csaba Zoltán, 2012.

³²⁷ A szocialista nemzetiségi politikáról: Novák Csaba Zoltán, 2011., 13-18.o.; Horváth István, 2006., 160.o.; Lásd: Mellékletek

³²⁸ A Ceaușescu diktatúráról részletes leírás olvasható Ion Mihai Pașepa könyvében. (Pașepa, Ion Mihai, é.n.)

³²⁹ „Semmi sem forraszt össze szorosabban, mint az ellenséges környezettől való elsáncolódás. A belpolitikai nehézségek legjobb ellenszere az agresszív külpolitika.” (Jan Assmann, 1999., 151.o.)

Ez szintén visszatartotta az életszínvonal emelkedésével járó modernizálódást.

Harmadik megtartó ok a vallásosság, ami általánosságban erőteljesebb hagyományhoz való ragaszkodást hoz magával. A román etnikum erőteljes vallásosságával és hitvilágával a városba özönlés ellenére is őrizte hagyományait. A falusi magyarok számára a város nem jelentett különösebb lehetőséget magasabb színvonalú munka, szakmai pozíció, avagy karrier tekintetében, így jobban megőrizték lokalitásukat, nem léptek ki olyan hamar és könnyen a közösségből, ezáltal a közösségi kultúrából sem.

A zenészek gazdasági státusza és társadalmi presztízse

„A kommunizmus idején Romániában végbement gazdasági- társadalmi változások a cigányokat is érintették. A gazdaság államosítása, az iparosítási és az urbanizációs folyamat, a falu átalakítása, a mezőgazdaság kollektivizálása révén, a társadalmi „homogenizálás” politikája, a falusi és főleg a városi lakásvizonyok megváltoztatása, a foglalkoztatási átalakulások nem kerülték el a cigányságot sem. A cigány eredetű állampolgárok is megismerték ezeknek a változásoknak a pozitív és negatív hatásait. Mint az ország lakói, a cigányság is részese volt az új rendszer előnyeinek és katasztrófáinak. A romániai cigányok társadalmi története a kommunizmus éveiben közvetlen kapcsolatban állt az ország társadalmi történetével általában. ... A cigányokat úgy kezelték, mint társadalmi kisebbséget, amelyet valamilyen módon be kell illeszteni az új gazdasági-társadalmi szervezetbe.”³³⁰

A Ceaușescu éra mindemellett a cigányzenészeknek kedvező életkörülményeket hozott. Minimális ingatlannal rendelkeztek, így nem voltak földhöz, jószághoz, ezek által helyhez kötve. Nem volt mit elvenni tőlük, viszont kaptak munkalehetőséget. Gyárakba, termelőszövetkezetekbe jártak dolgozni a környező nagyobb településekre (Szamosújvár, Kolozsvár, Zsuk, Déva, Brassó), kényelmesebb, a napszámnál színvonalasabb, jobban megfizetett „kereset-kiegészítő” munkájuk volt, mint azelőtt.³³¹ (Sok esetben a zenélés vált kereset-kiegészítésükké.) A hagyományos mesterségekre való igények eltűnésével a régi kézművességeket folytató cigányoknak korszerűsödni kellett, új megélhetési forrásokat kerestek maguknak. (Így például Magyarpalatkán a kovácmesterséget végző Kodoba Márton „Kovács” (1913-1968) még cigánykovács volt, fia Kovács Márton „Puki Marci” (1941.) már zenésznek tanult.) Egyesek iskolát végeztek, némelyek szakmát is tanultak, ám akik hiányos szakképzettségűek, vagy szakképzetlenek maradtak, azok továbbra is a társadalom sajátos helyzetű, legszegényebb rétegét képezték. A szocialista gazdaságpolitika a zenész cigányoknak felemelkedést, a nemzetiségi politika pedig (lásd lentebb: *A zenészek kulturális önazonossága* cím alatt) könnyebb beilleszkedést hozott.³³² (Mindemellett a

³³⁰ Achim, Viorel, 2001., 219.o., 231.o.

³³¹ „A magyarpalatkai cigánymuzsikuskok közül az 1980-as években többen a kolozsvári közterületfenntartó vállalat alkalmazottjaiként dolgoztak, mint szemetesek.” (Könczei Ádám, 2004.)

³³² Achim, Viorel, 2001.; Lásd: Mellékletek

nagycsaládoknak járó segélyezés is anyagi erősödést biztosított.) A '70-es, '80-as években – a hagyományos táncélet felbomlásakor – sokan el is költöztek a fent említett nagyvárosokba, ami szintén a nyelvváltás kényszerét, a helyi román cigány közösségekbe való beilleszkedést eredményezte. Ennek oka a munkavállalás mellett a házassági lehetőségekben is keresendő. (A földtulajdonnal nem rendelkező cigányokra inkább jellemző az etnikus, mint a lokális endogámia.)³³³ Sok esetben még visszajártak falura muzsikálni, hiszen mindkét munkára szükségük volt megélhetésükhöz. A magyar zenészek is ebben az időszakban foglalkoztak meg, egyrészt a keresethiány, másrészt a szakma, illetve a parasztságnak nyújtott szolgáltatások presztízsvesztése miatt.

Az ingázások és a migráció ellenére is élő falusi kultúra, a falu és a környező falvak kettős etnikai összetétele, valamint a kereset-kiegészítő munkalehetőségek jó anyagi körülményeket teremtettek a cigányzenészeknek. A számtalan muzsikálási alkalom remek gyakorlatot adott, a belső és külső konkurenciával való folyamatos versengés pedig szakmailag még magasabb színvonalra emelte őket, mindennek tudatos műveléseként időnként gyakorolni is összeálltak. A többi cigány közül életszínvonalukkal kiemelkedő zenész cigányok idősebbjei javarészt továbbra is analfabéták voltak (legfeljebb nevüket tudták leírni), az iskolázott, fiatalabb generáció már megtanult ugyan írni-olvasni, a kottát azonban egyikőjük sem ismerte, intézményesített zeneoktatásban nem részesültek. Az ebben az időszakban még jól profitáló szakmát gyermekeikre is szívesen öröközték. (Ez az a generáció, aki ma még életben tartja a falu és a térség népzenejét, magukban hordozva a cigányzenész szakma legszebb éveinek emlékét.) Zenész bérként a '60-as évektől pénzt kaptak termény helyett, ami szabad felhasználást tett lehetővé. A pénzzel azonban nem tudtak jól bánni, egyikük sem fordította földvásárlásra, legfeljebb lakóházra, avagy egyéb ingóságokra. Kiterjedt rokonságukban sokszor kevesebb a kereső személy, mint a szintén patriarchista román, vagy magyar családokban, így hiába is volt több jövedelmük, több volt a kiadásuk is. Keresetüket tehát felélték, a család fenntartására, sok esetben szükségtelen fogyasztási cikkekre, szórakozásra, esetleg kisebb ingóságra költötték, a falubeliek szavaival élve: „*megitták, megették*”. Biztos anyagi egzisztencia kialakítására nem voltak képesek.

³³³ Varga Sándor, 2011.B, 125.o.

A zenészek kulturális önazonossága

Az etnikai hierarchiában a magyarok – a trianoni békeszerződés következtében leszakadva az anyaországról, amelyben a domináns nemzethez tartoztak – alárendelt helyzetű, nemzeti kisebbséggé váltak.³³⁴ Rajtuk keresztül az erdélyi cigányok és a cigányzenészek kettős kisebbségi helyzetbe kerültek. Az állam ezeket a periférián lévő etnikumokat a román nemzetbe próbálta olvasztani, a cigányokat nem kezelte különálló nemzetiségként, a hetvenes évek közepéig nem létezett a cigányokkal foglalkozó politika, (amint az az alábbi 5. táblázatban is jól megfigyelhető).³³⁵ „A cigányokat úgy kezelték, mint társadalmi kisebbséget, amelyet valamilyen módon be kell illeszteni az új gazdasági-társadalmi szervezetbe.”³³⁶

A magyarpalatkai cigányzenészek körében ennek köszönhetően megindult egy lassú asszimilációs folyamat. Mindez először másodlagos nyelvük (magyar) használatában, névhasználatukban, majd a későbbiekben vallásukban és hagyománykészletükben vált érzékelhetővé. Önazonosság-változásuk tehát nem egyléptű. Eleinte egyfajta vegyes, párhuzamos identitástudat volt jellemző, majd az újabb generációk születésével jött létre a teljes váltás.³³⁷ Ez azonban – a csoport integráló erejének köszönhetően – nem érinti szakmai önazonosságukat, az változatlanul maradt.

5. táblázat: Nemzetiségi összetétel Magyarpalatkán 1966, 1977

Évszám	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó/Jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1966	1525	955	570	-	-	-	-	-	-	-
1977	1342	774	540	-	28	-	28	-	-	-

Forrás: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, Magyarpalatka³³⁸

³³⁴ Horváth István, 2006., 160.o.

³³⁵ Achim, Viorel, 2001.; Lásd: Mellékletek

³³⁶ Achim, Viorel, 2001., 231.o.

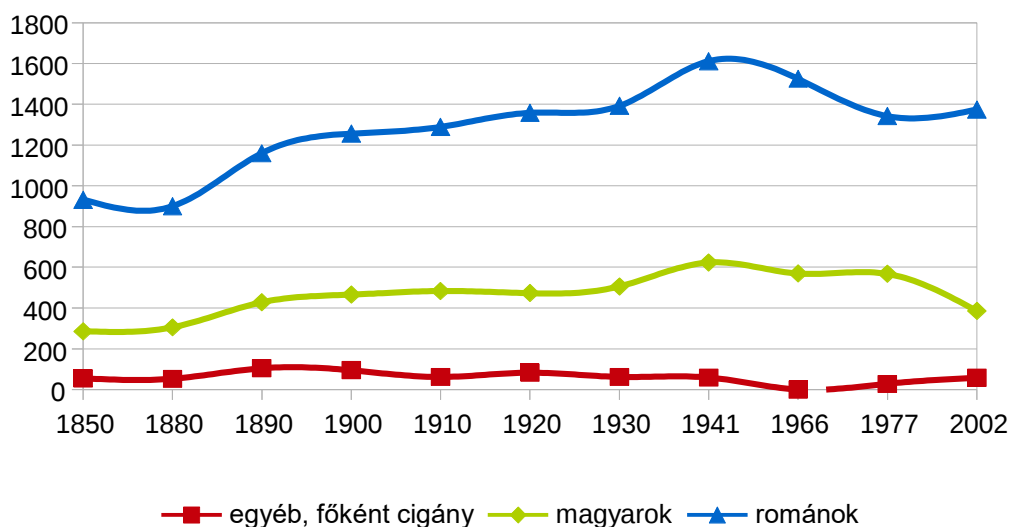
³³⁷ Bővebben lásd: Ujváry Zoltán, 1994., 135-136.; Bindorffer Györgyi, 2002.

³³⁸ Varga E. Árpád, é.n.

A táblázat adataiban is tükröződik a hatvanas évek nemzetiségi politikája – amely nem vett tudomást a cigány etnikumról³³⁹ – ők ekkor már túlnyomó többségben románnak vallották magukat.³⁴⁰ A románok létszámának ugrásszerű csökkenése pedig a városokba áramlás következménye volt.³⁴¹

Az alábbi ábrán jól látható, hogy a '70-es évektől a román etnikum létszáma növekedett, míg a magyaré csökkent, ami feltehetőleg az asszimiláció következménye. Ezt pontosan csak az anyanyelvük határozná meg, miről sajnos nem ismerünk adatokat. A cigány, és egyéb nemzetiségűek száma nagyjából stagnál, bár az '50-es, '60-as évek népszámlálási adatai nem mérvadóak.

3. ábra: Népeségalakulás Magyarpalatkán 1850-2002-ig

Forrás: saját készítés

³³⁹ „1968-ban fogalmazódott meg az elmélet, miszerint *valójában mind románok vagyunk, ha a származásunk különböző is*, mely aztán nemzetiségi kérdések vitáját illetően többször is előkerült. 1977. január 5-én népszámlálást tartottak Romániában, melynek eredményeit csak megkésve és meghamisítva hozták nyilvánosságra 1989 után. A népszámlálás eredményei szerint az országban 1 670 568 magyar nemzetiségű lakos élt. A népszámlálás adatait a magyar és a nemzetközi statisztikusok és a szélesebb közvélemény egyaránt manipuláltnak, meghamisítottnak tartotta.” (A Ceausescu-korszak, é.n.)

³⁴⁰ „Az 1945 óta tartott öt romániai népszámlálás (1948, 1956, 1966, 1977 és 1992) adatai több esetben nemzetpolitikai érdekeket szolgált, az adatsorok hiányosak és helyenként torzítottak.” (Dr. Vofkori László, 1994., 37.o.)

³⁴¹ „Románia az ötvenes évek végétől gyakorlatilag nem biztosította állampolgárai számára a lakóhely és a munkahely szabad megválasztásának jogát, az állami telepítési politika pedig szinte lehetetlenné tette a vidéken élő magyar nemzetiségű lakosság számára, hogy a közeli nagyvárosokba költözzön.” (Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 58.o.)

Nyelv és beszéd

Magyarpalatkán a cigányzenészek közt 1918 és 1940 között (a „román világ” alatt), illetve 1941-44-ig (a „magyar időben”) még megmaradt a cigány anyanyelv, másodlagos magyar nyelvhasználat. 1944-től azonban fokozatos elrománosodás figyelhető meg másodlagos nyelvük tekintetében.

„A kommunizmus idejében a román (vagy a magyar) nyelv átvétele anyanyelvnek – ahol a cigány nyelv elvesztése nem ment végbe – szinte magától ment. A társadalmi integráció és az etnikai asszimiláció kéz a kézben haladt.”³⁴²

A közigazgatási szféra, úgymint az iskola, a hivatalok és a munkahelyek is szinte kizárólagosan a román nyelvet preferálták, így a cigányok a magyart egyre szűkebb körben használták, egyre kevésbé öröközték. Ez által a kettős kisebbségi létből (romániai magyar kisebbség cigány kisebbsége) egy fokkal feljebb léptek (román nemzeti kisebbséggé). Az 1938-40 körül születettek már nem tanultak magyarul, a '70-es évekre nagyon kevés zenész beszélt a magyart, de azok is tudtak románul. A cigány nyelv viszont megmaradt anyanyelvként, egymás közt való belső kommunikációra alkalmazták. Egyfajta „szakmai nyelvvé” lett, amit nem ért se a magyar, se a román etnikum, egy olyan kommunikációs nyelvrendszer, amely a zenészek csoportjának összetartozását erősítette.

Névhasználat

*„Ugyan mi egyéb a név, mint az etnopolitikai identitás foglalata és központi szimbóluma?”*³⁴³ A nevek jelen tanulmányban az identitásváltás, önazonosságuk változása aspektusából válnak érdekessé. A név, a névhasználat és a származás szoros összefüggésrendszerben mozog. „...viszonyrendszerük összefügg a csoport közös történelmi sorsának értékelésével, a közös ellenség képzetével és az asszimilációs tendenciákkal.”³⁴⁴

³⁴² Achim, Viorel, 2001., 230.o.

³⁴³ Assmann, Jan, 1999., 146.o.

³⁴⁴ Bindorffer Györgyi, 2001., 35.o.

A palatkai magyaroknál általános vezetéknevek: a Juhos (kb. 50%), a Pásztor (kb. 20%), a Székely (kb. 10%), valamint a Menyhárt, a Veres és Paizs (kb. 5-5%).³⁴⁵ Nemesi családnevek voltak a Mohai, Szávai, Mágner. (A földbirtokosok jelentős része a második világháború közeledtével menekült el a faluból.³⁴⁶) Keresztnevekből legelterjedtebbek a János, Sándor, Márton, István; Zsuzsanna, Mária, Anna, Erzsébet.

A cigányok vezetéknevei a nem törvényes házasságaik (bejegyzetlen élettársi kapcsolatok) végett sok esetben megtévesztőek. Amennyiben a szülők nincsenek összeházasodva, úgy anyakönyvezett vezetéknevüket az anyjuktól kapják. Azonban ha a későbbiek során a szülők összeházasodnak, úgy a többi gyermek az apja vezetéknevét kapja. Mindezt az is befolyásolta, hogy bizonyos időszakokban az anyakönyveztetésnek anyagi vonzatai is voltak, amit a cigányok sokszor nem vállaltak, illetve nem mellékes tény, hogy a cigányok hagyományosan csak akkor tartottak esküvőt, ha már 2-3 gyermekük született. (Az anyakönyvezetlen szülők gyermekeinek vezetéknev-használata pedig szinte kibogozhatatlan, vagy legalábbis messzemenő következtetések levonására alkalmatlan.) A problémát tovább bonyolítja, hogy az egyének maguk sem egyféleképpen használják nevüket, minek köszönhetően a köztudatban is több, avagy nem a hivatalos nevükön élnek.

Utóneveik egykori magyarságukat tükrözi, jellemző nevek a Márton, István, Sándor, Lajos, György, János, József, Károly, Ignác. Az ő utódaiknál megfigyelhető az apa keresztnévének első fiúra való örökítése. A többi gyermek is magyar nevet kapott, még ha nem is beszélt magyarul.

Már 1928-ban született olyan anyakönyveztetési törvény, mely szerint a magyar keresztneveket csak román változatban lehetett anyakönyvezni.³⁴⁷ Ennek ellenére azonban mind a magyar, mind a román közösségek magyar keresztnévükön szólították őket.

Az új generációk keresztnévei viszont már inkább románosak, sok esetben megtörve a névöröklés hagyományát is. Ilyenek a: Florin, Liviu, Marian, Mircea, Mika,

³⁴⁵ Az 1289 és 1556 között íródott kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiben Bíró, Fodor, János, Iuga, Kertész, Kis, Mihály, Orros, Simon, Székely, Palatkai vezetéknevek találhatók Palatkáról. (Jakó Zsigmond, 1990.)

³⁴⁶ Köpeczi Béla, 1988.

³⁴⁷ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 20.o.

Aeu, Călin, Remus stb. Ezen kívül a magyar keresztneveknek is a román megfelelőjét anyakönyvezték, ezáltal ők mindkét formáját használták, úgymint: Imre – Emeric, Márton – Martin, István – Ștefan, Lőrinc – Laurențiu, Lajos – Ludovic. Az, hogy neveik román, avagy magyar megfelelőjét használják, teljességgel szituatív.

Az egész magyar nyelvterületen általánosan elterjedt a ragadványnév- / gúnynév-használat. Palatkán használt gúnynevek a Tűzér, Dudás, Pucás, Kicsigeci, Tutor stb. Ezek elsősorban megkülönböztető nevekként funkcionáltak, mivel sok azonos vezetékes és keresztnév élt egyidejűleg. Aki ritkán használt, egyedi keresztnévet kapott – pl.: Ákos – annak nem adtak külön becenevet. A cigányoknál is közkedvelt volt a ragadványnevek – románul chiufulic – használata, melyeket többnyire állatnevekből (csirke, liba, kicsi liba, bivaly), vagy keresztnévük becézéséből (Hendri, Luika, Gyurkuca, Náci, Misu, Ducika) kölcsönöztek.

Többi nevükkel együtt azonban a becenevek is elrománosodtak: Puiu (fióka/Fiúka), Gâscă (liba) Cucoană (úrnő) stb., valamint több esetben a román ragadványneveket használják keresztnévüként (Codoba Florin – aki hivatalosan: Codoba Martin, Radac Remus – aki pedig Radac Mihai). Emellett meg kell jegyeznem, hogy neveik kettős használatát is az aktuális környezethez, szituációhoz alakítják.³⁴⁸

A névhasználati szokások is utalnak arra, hogy a 19-20. század fordulóján még mennyire hangsúlyos volt a közösséghez tartozás kifejezése és az apai jog örökítése (sok azonos keresztnév), ami mellett a különbözőséget (ragadványnevek, gúnynevek) csupán gyakorlati okokból nevesítették.

³⁴⁸ A palatkai zenészek névhasználatáról olvashatunk továbbá Könczei Csongortól, 2009.

Vallásosság és felekezeti hovatartozás

A cigányzenészek asszimilációs folyamatában utolsóként következett be vallásváltásuk. Egyházi hovatartozásuknak is van etnikai színezete, az is jól reprezentálja etnikai önazonosságukat. Amikor ugyanis még a magyar etnikumhoz tartoztak, mindannyian református hitet gyakoroltak. Mára azonban csupán egyetlen (1943-ban született) zenész cigány vallja magát reformátusnak. Szülei ugyan reformátusok voltak, de csak románul és cigányul beszéltek. A többi zenész román ortodox vallású lett. Egy másik – 1941-ben született – zenész még református keresztlevelet kapott, de 1963-ban tartott esküvője már ortodox szertartás szerint történt. Az 1970-es évekre az erős külső politikai nyomás és a belső alkalmazkodási kényszer hatására mindannyian áttértek az ortodox hitre. Vallásgyakorlásuk nem következetes, nem járnak rendszeresen templomba, legfeljebb nagyobb ünnepek alkalmával, akkor is inkább csak a nők. Ezt tovább erősíti az is, hogy a zenészeknek minden hétvégén dolgozniuk kellett, egy-egy nagyobb táncalkalom vagy lakodalom esetén az istentisztelet / mise idejében is. Így életüknek nem vált részévé a rendszeres templomlátogatás.³⁴⁹

³⁴⁹ Szilágyi Dániel, 2003., 224.o.

Magyarpalatka folklórja

Ebben az időszakban a hagyományos folklór elemek közé egyre erőteljesebben kezdtek beáramlani az idegen elemek, melyek, ha nem is közvetlenül, de feltétlenül nyomot hagytak a közösségi kultúrában. Ennek okán a médiakultúra vizsgálatával indítom e fejezetet.

A médiakultúra hatása a falusi kultúrára

Falun kívüli *hírekről* az ötvenes évek előtt több, köztük magyar nyelvű újságokból értesülhettek a lakosok. A magyar nyelvű újságokat azonban a párizsi békeszerződés megkötése (1947.02.10.) után javarészt megszüntették, a megmaradottakat is a rendszer erősítésére használták (információs funkciójukat elveszítették).

Mozifilmeket ritka esetekben vetítettek: szombat este, vagy vasárnap délután az iskola falára. Ezek vagy orosz, (a téeszt népszerűsítő) vagy amerikai (indiánokról szóló) filmek voltak.

A '60-as években *cirkuszosok* is meg-megfordultak, de azok nem gyakoroltak különösebb közvetítő hatást.

Az ötvenes években is még csak hangszóró volt a faluban, amit egy *rádióleadóra* kötve hallgathatták a kolozsvári adást, ami - egészen 1985-ig - naponta több órás magyar adást sugárzott. A rádió Magyarpalatkán a hatvanas években került közhasználatba.³⁵⁰

Ezt követően a gramofon (*patefon*), és a lemezjátszó (*pikáp*) megjelenésével és az anyaországi rokonság közreműködésével megismerkedhettek a magyarországi táncdalénekesek zenéjével.³⁵¹ A városba ingázó fiatalok az ezekre járt táncokat is megtanulták. A legtöbbet emlegetett zenék ebből a korszakból a *foksztró* (foxtrott), a

³⁵⁰ „A bukaresti rádióban 1945-től bevezették a napi magyar óra műsorát; az ezt követő években szinte valamennyi erdélyi városban volt magyar nyelvű helyi adás is, hetente, helyenként naponta. A sok regionális adás helyett 1954-től a kolozsvári stúdióból naponta többször sugároztak magyar nyelvű adást is, s 1957 tavaszától a Marosvásárhelyen felavatott rádióstúdió is elkezdte a rendszeres magyar nyelvű adásait. Éveken keresztül a bukaresti, kolozsvári és a marosvásárhelyi stúdiók összesen napi 7 órán át sugároztak magyar nyelvű műsorokat. 1985 januárjában központi utasításra felszámolták a vidéki rádióműsorokat, így a magyar nyelvű adásokat is.” (Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 98.o.)

³⁵¹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

dzsessz és a *twist* voltak. A gyakorlatban mindenféle könnyűzenei stílus (főleg a magyar nóta, magyar és román táncdalok, ritkábban a jazz-swing, madison) keveredett ebben az időben.³⁵²

A *televízió* 1970 körül került a térségbe. A magyar és román adások során különböző dokumentumfilmek, tévéjátékok, játékfilmek, szocialista filmek, híradók és reklámok áramlottak a falvak vérkeringésébe.³⁵³ Kevés háznál volt készülék, használatkor esetenként az ablakba tették, hogy láthassák mások is.³⁵⁴ (Ez a jelenség is a közösség összetartó erejét példázza, ami a későbbiek során – mikor minden háztartásba kerül készülék – épp az ellenkező hatást váltja ki.) Eleinte sok könnyűzenét és filmeket sugároztak, ami vegyes hozzáállást váltott ki a nézőkből. Különösebb jelentőséggel nem bírt, nem a közlendő, inkább a közlésmód, maga a készülék lehetett érdekes számukra. Az idő múlásával azonban a sűrűsödő adások tartalma (köztük a rengeteg román folklór) egyre közelebbé, kézzelfoghatóbbá és meghatározóbbá vált. A tömegkommunikációs eszközök által közvetített populáris kultúra eleinte párhuzamosan élt a hagyományos kultúrával, de a későbbiekben egyre nagyobb teret hódított, hatást és elnyomást gyakorolt.³⁵⁵

1985-től a román hatóságok mindent bevetettek a magyar lakosság információáradatának megakadályozására. (Sajtó, rádió, televízió magyar nyelven alig juthatott a magyarokhoz.)

A zenészeknek 1975-76 körül lett rádiójuk (többnyire elemes, tranzistoros), melynek adataiból hamar tanulni kezdtek. Természetesen a kezdetben fogható rádióadók szinte csak román zenét sugároztak, így elsősorban az került „feldolgozásra” általuk. Lakóterük (a cigánysor) infrastrukturálisan továbbra is fejletlen maradt, hiszen az

³⁵² Varga Sándor, 2013., 221.o.

³⁵³ „A televízió kezdetben heti fél órában sugárzott magyar nyelvű műsort, ez később tízszeresére, heti 300 percre emelkedett. (A német adás is heti 200 percre bővült). Dokumentumfilmek, portréfilmek mutatták be a romániai magyarság életét. A *Kaláka* sorozattal a televízió magyar adása indította el az erdélyi táncházmozgalmat. A televízió fennállása során 21 önálló, saját készítésű tévéjátékot és játékfilmet mutatott be. 1985 elején a televízió nemzetiségi adásait megszüntették, a nagyszámú szakértő gárdát szélnek eresztették.” (Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990., 98.o.)

³⁵⁴ F.J. Visa, magyar, 1932.; Lásd: Mellékletek

³⁵⁵ 1968-ban indult be a bukaresti televízió magyar nyelvű adása is, valamint ekkor szervezték meg a magyar nyelvű könyvek kiadásával foglalkozó *Kriterion Könyvkiadót* is, Domokos Géza vezetésével. 1984-ben megszüntették a kisebbségek nyelvén sugárzott televízióadást, a rádióadások idejét jelentősen korlátozták. (A Ceausescu-korszak, é.n.)

1980-as évek elején bevezetett vezetékes áramon kívül sem közvilágítás, sem vezetékes víz, sem gáz, sem csatorna nincsen a mai napig. Az elektromos áram bevezetésével azonban lehetővé vált a televízió készülékek beüzemelése, ami szintén nagy lendületet adott a modernizációs folyamatoknak.³⁵⁶

A falusiak és a zenészek egyaránt igényelték a repertoár folyamatos megújulását, mindkét fél hozott be új dallamanyagot. A táncanyagot is hasonló hatások érték, a zenészek ebben is közvetíthettek. Kiváló zenei memóriájuk (elég volt egyszer hallaniuk egy dallamot, hogy megjegyezzék és játsszák) és zenei termékenységük egyre nagyobb intenzitással működött, ami a dallamkészlet folyamatos belső érését és gazdagodását, variálódását eredményezte, bár mély és kibogozhatatlan nyomokat hagyott a falusi folklórban. Emellett a modern könnyűzene- és tánckultúra ugyanúgy teret nyert a falusi ember életében: párhuzamosan, egymástól tökéletesen elkülönítve művelték a fiatalok a régit és az újat, a folklórt és a különböző modern társastáncokat (foxtrott, dzsessz, twist). A befogadó közeg szemlélete a magyarok esetében mindig is a szász / német kultúrához való vonzalmat, felfelé törekvést, míg a románok részéről sokkal inkább a keleties, erőteljesen valláshoz kötődő, konzervatív attitűdöt jelentett.

A hagyománykészlet változása

A diktatúra folyamatos megfigyelése és razziái, a munkahelyek és iskolák szellemisége, továbbá a rendkívül lekorlátozott és szerény médiakultúra egy nagyon lassú és finom átalakulást eszközölt. A szokáselemeken nem annyira, inkább magán a tánc- és dallamanyagon érezhető némi elrománosodás, elvárosiasodás. A kommunista diktatúra erőteljes harcot vívott a vallásgyakorlással szemben is, amelyet elsősorban az értelmiségiek szenvedtek el. Bár a falusi téesz-tagok tiltva nem voltak, mégis érzékelhetővé vált a hitgyakorlás háttérbe szorítása.

„Templomba járni lehetett, mondjuk, hogy nálunk falun nem vot éppen eltiltva, de már mondjuk a tanítók, ezek, nem mentek a templomba. Tőlek tiltva volt, már az állami munkásoktól tiltva volt. Nálunk nem panaszkodhattunk, nem mondhattunk, hogy tiltva volt. Ha hétköznapra esett egy ünnep, akkor is nem volt problémánk. Ha akartunk mentünk, s ha nem

³⁵⁶ K.M. Magyarpalatka, cigányzenész, 1941.; Lásd: Mellékletek

akartunk nem mentünk, nem fizettek. Ez vot ott már nem úgy vot, mint az állami munkába, hogyha nem megy, akkor mindjárt kiteszik, vagy nem tudom mi, kollektívba nem tették ki. Ott szükség vot munkásokra, mer' a földet meg kellett dolgozni."³⁵⁷

Ezeknek köszönhetően a hétköznapi tánc, a jeles napok (javarészt egyházi ünnepek) és az életfordulók ünnepei lassan kezdtek megkopni.

Fontos befolyásoló tényező a külső megfigyelők, a táncház-mozgalom folkloristái és folkturistái³⁵⁸ nagyarányú megjelenésének falusiakra gyakorolt hatása, ami a zenekar hírnevének köszönhetően a nyolcvanas évektől hatalmas lendületet vett. Erre reflektálva a faluközösségben – beleértve a zenészeket – kisebb-nagyobb tudattalan és tudatos retradicionizáló törekvések jöttek létre, hol lelassítva a hagyományos kultúra eltűnésének folyamatát, hol átértelmezve és új keretek közé emelve azt. Ilyen jelenség például a visaiak bálszervezése, tejbemérési ünnepe, a palatkaiak konfirmálási bálja, illetve táncháza.

A hagyományozódás folyamatainak átalakulása

További fontos tényező a hagyományozás hiánya. A nagyszülői generációk általában azok, akik unokáiknak jobban, vagy nagyobb mennyiségben örökítették kulturális tudásukat (a három generációs együttélések alkalmával). A szülők a napi munka által jobban le voltak kötve, a nevelésnek inkább a napi rutin részét végezték. Ezzel szemben a nagyszülőknek több szabadidejük, ezáltal is több lehetőségük volt tudásuk átadására. A sokszor városon dolgozó szülők szinte nem, vagy alig vettek részt a falu életében, így ők szintén keveset kaptak ebből. Azonban mint már azt fentebb említettem, az egyes korosztályoknak megvolt a környezetük által szabályozott etikája, így a nagyszülőktől való hagyományozódás magába a korosztályok akadályába is ütközhetett. (Idős ember nem énekelhetett akármit.) Amit mégis eltanultak, azt pedig vajmi kevés lehetőségük volt gyakorlati síkra emelni, inkább az új az, amit módjukban állt befogadni, és azt – a gyakorlat által – sajátjukká tenni.³⁵⁹

³⁵⁷ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

³⁵⁸ „...a néprajzkutatók mellett lelkes amatőrök utaztak falvakba a hagyományos paraszti tánc- és zenekultúrát megélni, dokumentálni. E nagyfokú érdeklődés kulturális és társadalmi változásfolyamatok elindítójává vált a hagyományos, falusi közösségekben.” Stein Kata – Varga Sándor, 2010.

³⁵⁹ Pávai István, 1999., 148-150.o.

Új funkcionális terek, kapcsolatok kialakulása

„Amíg az életmódminták és a szimbólumok „fentről lefelé” gördülnek, átvételük a felső osztályokkal való azonosulás tudatát táplálja, addig a „felkerült” osztályoknak is van „megmerítkezési” igényük a tőlük távol eső vagy távolra kerülő, alulmaradt rétegek értékeinek, szimbólumainak átvételével. ...kellő társadalmi távolság kell ahhoz, hogy letről is felkerülhessenek akár csak a szimbólumok és a jelek is: a paraszti kultúrát nem a munkásság és nem a kispolgárság veszi át, tehát nem közvetlenül a parasztság melletti rétegek vagy osztályok.”³⁶⁰

A magyarországi és az erdélyi táncház-mozgalom egyik legkorábbi felfedezettje a magyarpalatkai zenekar.³⁶¹ Az 1977-ben megkezdett kolozsvári táncházaknak több ízben is vendégei voltak. Első kiadványukként 1979-ben jelent meg Deményné Szabó Piroska felvételeiből az Electrecords kiadványaként egy kislemez, melyen Kodoba Márton és Béla zenekarával muzsikál két lassút és egy menyasszonykísérőt. Ez a felvétel többször szerepelt a rádió műsoraiban is. A falu hagyományőrző csoportja (táncosok és zenészek) 1981. november 20-21-én fellépett a Székelyudvarhelyi Táncháztalálkozón³⁶², majd 1982. II. 22-én az *Újság* című tv-műsorban szerepeltek, minek felvétele Bukarestben készült.³⁶³ A fentebb említett *Kaláka* című magyar televízió-műsorban nem szerepeltek palatkaiak.

Már a hetvenes évektől egyre többen látogatták őket otthonukban (ami ugyan a nyolcvanas években egyre több hatósági akadályba ütközött), a kilencvenes évekre

³⁶⁰ Losonczy Ágnes, 1977., 190.o.

³⁶¹ 1977. februárjában elsőként rendeztek Erdélyben táncházat, a Kolozsvári Bábszínház klubtermében. Ezt követte Csíkszereda, Székelyudvarhely, Marosvásárhely stb. A kolozsváron szervezett táncházakba a városiak mellett falusi fiatalok is eljártak, akik saját településük táncait táncolták. Emellett a szervezők számtalan falusi táncost is meghívtak, így első kézből kaphatták a folklór anyagot, ami a szakma kellő ismeretéhez elengedhetetlen adalék volt.

Könczei Csongor három korszakra osztja az erdélyi táncház-mozgalmat:

1. korszak: 1977-1983. Közönségük jelentős része falusi, akik távol otthonuktól a hazai kultúrát keresik. (Retradicionalizáló, nemzeti öntudatot kifejező, kultúraőrző szerep.)
2. korszak: 1983-1990. A kommunista hatalom ellehetetlenítette / betiltotta működésüket, így alkalmasszerű, titokban szervezett alkalmakká váltak. (Ellenzéki szerep.)
3. korszak: 1990-től. Teljesen új, szakmai alapokra helyezett táncházak. (Könczei Csongor, 2012., 139.o.)

³⁶² Könczei Ádám, 2004.

³⁶³ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 311.o.

népszerűségük a tetőfokára hágott. Ennek köszönhetően az említett időszakban számtalan néprajzi gyűjtés készült velük, köztük sok funkciós felvétellel (lakodalmak, táncok, bálók felvételei), ami hozzájárult egy, a zenekarról kialakult realisabb képhez. A nagy mennyiségű hangzó- és videóanyag gyorsan terjedt, sok zenészhez, táncoshoz eljutott. A magyarországi táncházaknak hamar repertoárjává vált, jellemzően az estét záró „mezősegi táncrend” palatkai zenére történik – bár táncos tekintetben inkább buzai, feketelaki, visai, vajdakamarási anyagot használtak.

Mindezekből kifolyólag Magyarpalatkán jelentős folkturizmus vette kezdetét, ami elsősorban a zenészekre, ritkábban a táncéletre fókuszált. A zenészek és az általuk kiszolgált események köré csoportosuló – többnyire magyar látogatók miatt – mind a románokkal, mind a hatóságokkal olykor komoly konfliktushelyzetek alakultak ki³⁶⁴ ³⁶⁵, amelyek azonban nem vetettek gátat az eseményeknek.

³⁶⁴ 1974-ben bevezették azt a rendeletet miszerint magánszemélyeknek, első fokú rokonok kivételével tilos külföldi magánszemélyeket elszállásolnia. Ezt 1976-ban annyiban módosították, hogy a tiltás alól kivételt képeznek a román származású külföldiek. (A Ceausescu-korszak, é.n.)

³⁶⁵ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 311-312.o.

Zenei szolgáltatások alkalmai

A, Tánc, bál

Az ingázás és az iskolai kötelezettségek jelenségének köszönhetően tevődik át a vasárnapi tánc szombatra, tekintettel a vasárnap, vagy hétfő hajnalban városba utazókra.

A hétvégi táncok zene- és táncanyaga fokozatosan kopott, de a bálók alkalmával – az idősebb generációk részvétele miatt – még mindig ragaszkodtak az előző generációk igényeit kiszolgáló zenekarhoz és táncrepertoárhoz. A tánc szervezése is egyre nagyobb áldozatként jelent volna meg az ingázó fiatalok számára, de a tánctér előkészítését leegyszerűsítette a kultúrház, iskola vagy a kocsmá helyszíne, a lemezjátszó, vagy kazettás magnó pedig a zenekar szervezésének, szállításának, ellátásának problémáját is megoldotta. Az '50-es években Magyarpalatkán megszűnt a rendszeres tánc³⁶⁶, utolsó kezes: Juhos Miklós „Dudás” volt a Bérityából. A '70-es évek elejétől már csak az ünnepekhez kapcsolódóan volt általános a hagyományos, élő zenével kísért tánc a falusi életben.

A táncrepertoár cserélődése kapcsán fontos kérdés, hogy minek köszönhető az új elemek és a modernizáció befogadása? Hiszen a modern zene- és tánckultúra könnyen megismerhető volt már a '60-as években is, mégsem hatottak olyan elemi erővel a falusi kultúrára. Mindennek magyarázata a közösségi életforma múlásában keresendő. A gépesítés, a városiasodás, a modernizáció, és a kulturális tér megnyílásának (munka és iskola okán) eredményeként megszűnt az egymásrautaltság, eltűntek tehát a munkaközösségek, a generációs közösségek, minek hatásaként funkcióját veszítette számtalan esemény.

A bálók szervezés, tartalom és funkcionalitás terén változatlanok maradtak, egészen a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójáig. A hétvégi tánc a fiatalok társas összejövetele volt, míg a bálókön az idősebb generációk is részt vettek, kiknek igénye még a hagyományos falusi kultúra irányába mutatott. Ez a jelenség is a generációk közti egyre növekvő különbséget mutatja.

³⁶⁶ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929; Lásd: Mellékletek

B, Tánc- és zenekultúra

A tánckincs elszegényedése is kézzel fogható volt, hiszen a táncalkalmak, illetve a külső divathatások is az egyszerűbb motívumkincsű anyagot preferálták. Ebben az időszakban az ifjúság generációja már nem alkalmazta a szülők és nagyszülők által képviselt férfitáncokat (a sűrű magyart / bărbunc, a ritka magyart / ponturi és a românește în botă-t), hanem a ritka legényesek egy újabb típusát, a *Tîrnăveana* / *Tîrnăva*-t tanulták meg, melynek páros és legényes változata egyaránt ismert volt. A Belső-Mezőségen a tîrnăveana igazán kedvelt tánccá az 1940-es években született legények lábán vált.³⁶⁷ A zenészek kezén is megfigyelhető a dallamanyag kopása. Nyomon követhető jelenség például a négyes magyar dallamanyagának változása a '60-as években, minek során a tîrnăveana egyes kísérődallamai jelentek meg benne.³⁶⁸ Az 1980-as, 1990-es évekre a magyarok lassú cigánytánca a táncházas turizmus eredményeként újra divatba jött.³⁶⁹ Ilyen tekintetben a környéken a legnagyobb közvetítő szerepe Visának volt. (Visa a revival mozgalom táncosai által leglátogatottabb falu a környékben, tánc kultúrájának életben tartása és bizonyos hagyományos elemek újjáélesztése a tánc ház mozgalom és a folkturizmus eredménye. Visa hatására Magyarpalatkán is újra repertoárba került a lassú cigánytánc.) A Belső-Mezőség román falvaiban lakodalmakkor viszont még az 1990-es években is sokan járták a fent említett román lassú forgató táncot (joc românesc).³⁷⁰ A sűrű csárdás (sârita / hațegana / des) motívumkészlete felfokozott hangulat esetén az 1970-es évektől kiegészülhetett a párelengedő, szembetáncoló figurázásokkal, (megtűzdelve tréfás, groteszk, sok esetben obszcén mozdulatokkal), amit cigánytáncnak, vagy csingerálásnak neveznek.³⁷¹ Az 1970-es évekre a polgári táncok közül kikopott a párnástánc, viszont a gólyát, a sapte pași-t a landralist, a sîrbát, és a szirbán valcert az 1990-es évek elején a lakodalmakban elvéve még táncolta az idősebb korosztály, bár virágkoruk a hatvanas évek elején megszűnt.³⁷² A fiatalok a hagyományos tánc készletből már jóformán csak a csárdásokat és a szökőst tudják, azokat is egyre kopottabb formában.

³⁶⁷ Varga Sándor, 2013., 215.o

³⁶⁸ Varga Sándor, 2013., 216.o.

³⁶⁹ Varga Sándor, 2013., 217.o.

³⁷⁰ Varga Sándor, 2013., 217.o.

³⁷¹ Varga Sándor, 2013., 218.o.

³⁷² Varga Sándor, 2013., 221.o.

Ebben az időszakban a Belső-Mezőségen modern társastáncokként a foxtrotot, a dzsesszt és a twistet használták. Zenei anyaguk azonban keveredett, ennek megfelelően az ezekre járt táncok is formailag nagyjából megegyeztek egymással: keringőfogással, jobbra-balra lépegetve, néha forogva táncoltak.... A fox és a New Yorki eredetű twist kísérőzenéjének néhány dallama a nyolcvanas években bekerült a sűrű csárdás kísérőzenéjébe.³⁷³

Az 1970-es években megjelent beat, country és rock and roll táncok nem hódítottak nagy teret, zenéjükre továbbra is a keringő fogásos lépegetős, forgós táncot járták, de ezek a táncok a lakodalmak és a bálók hagyománykészletébe nem épültek be.

A nyolcvanas években jelentek meg a kazettás magnók, amelyeken – könnyű és olcsó beszerezhetősége és a szalagok egyszerű terjeszthetősége miatt – már nagyobb iramban hódítottak teret a fiatalok zenei ízlését erőteljesen befolyásoló könnyű- és rockzenei műfajok. Az erre járt táncok már összefogódzás nélküliek, teljesen kötetlenek. A tradicionális zene és tánc ekkor kezdett fokozatosan kiszorulni a hétvégi táncrepertoárból. A románok tánckultúrájára nem gyakoroltak ekkora hatást a divatzenék, sokkal inkább a folklorizált, színpadon megjelenő népzenei- és néptáncstílus, valamint a magyar lakodalmak rockhoz hasonlítható, könnyűzenei és balkánias népzenei elemeket ötvöző, ún. *populare*-stílus vált kedvelté. Ezekre a zenékre a mezőségi román fiatalság az idősebb generációktól örökölt tradicionális táncformákat használta, gyakran stilizált, színpadias formában.³⁷⁴

A zenészek a '70-es évektől divatba jött modern táncokat már nem használták, sem a zenei anyagot, sem a táncanyagot nem sajátították el. Megmaradtak a hagyományos folklór rétegnél. Adaptációs, közvetítő szerepük megszűnt, kapcsolatuk a fiatalsággal egyre lazult.

Ebben az időszakban a románok a hazai lemezboltok által terjesztett román folklórhoz és a komolyzenéhez, illetve a Szabad Európa Rádió adásaihoz fértek hozzá, míg a magyarok a Szabad Európa Rádióon kívül a magyarországi kapcsolataik révén megismert nyugati divatzenékhez, valamint a Hungaroton lemezkiadó kiadványaihoz.³⁷⁵

³⁷³ Varga Sándor, 2013., 221-222.o.

³⁷⁴ Varga Sándor, 2013., 222.o.

³⁷⁵ Varga Sándor, 2013., 223.o.

C, Ünnepek

Az ünnepek és szokásanyaguk eltűnése nem minden esetben elvágólag történik, hanem fokozatosan, egy-egy szokáselem kikopásával megy végbe. Például a karácsonyi betlehemezési, kántálási, vagy a lakodalomhoz kapcsolódó bizonyos szokások már az 1950-es években kezdtek elmaradni, (esetenként modernre cserélődni), de más elemek, úgymint az ahhoz kapcsolódó bál, csak pár évtizeddel később, a fiatal korosztály megszűnésével törlődött el teljesen. A farsang azonban egyszerre szűnt meg a fonókkal (1950-es, '60-as évek), a gyáripari termékek faluba özönlésével. A visszajáró fiatalok, középkorúak pedig a folklór anyagot változtatták meg, a lakodalmakon, táncalkalmakon egyre nagyobb teret nyertek a modern zenei irányzatok, leváltva a hagyományos elemeket.

Az ünnepek családi jellege állandósult, a vallásosság mértéke azonban a politikai elnyomás hatására megváltozott. Az oktatás közvetítéssel népszerűsödő mozgalmak végett az iskoláskorúak vallásos nevelése leépült, a szocialista munkarend következtében pedig a fiatalok és a férfiak is egyre kevesebbet jártak templomba. Egyedül a nyugdíjas korosztály vallásossága maradt töretlen, így azonban számtalan hagyományelemnek nem volt örököse.

Jeles napok

A jeles nap ünnepeinek szokásrendjében az *egyházi események* jelenléte szinte csak az idős korosztályt érintette. A *hiedelmek* és a *babonák* ugyan még ismeretesek voltak, de mikortól a fiatalság java már nem foglalkozott földműveléssel és állattartással, lassan az is funkcióját veszítette. (Nem befolyásolta munkájuk kimenetelét az időjárás, az állatok egészsége stb...) A szokásanyag kopása az azt gyakorló generációk megváltozott életkörülményeihez kapcsolható. A legnépszerűbb, családban és egyházközösségben egyaránt ünnepelt alkalmak tovább megmaradtak, úgy, mint a Karácsony, a Húsvét, az Újév, de a hozzá kapcsolódó szokások gyakorlása fokozatosan kikerült a használatból, egyházi vonatkozása pedig egyre kisebb hangsúlyt kapott. Az étkezési kultúra a nagy

szegénység miatt csak lassú változásfolyamaton ment keresztül, a hagyományos ünnepi ételek (kalács, töltött káposzta kásával, laska, tojás, gulyás) nem mentek ki a divatból. (Az italok közül megmaradt a pálinka, viszont a bort a magán-szőlőterületek beszolgáltatásával – ha nem is teljes mértékben, de – kiszorította a sör.)

December 31. – Szilveszter napja Január 1. – Újév

A *szilveszteri mulatságok és bálók* elmaradozása a fent leírtak szerint – a fiatalok közösségének megszűnésével, illetve az „örökösök” hiánya miatt – történt. Az utolsó bálók nagyjából az 1980-as évek második felére tehetők, amikor még nem csak a fiataloknak, hanem külön a házasembereknek is volt táncos báljuk. Már ekkor is előfordult, hogy magnóra táncoltak, de még palatkai zenére.

A valamikor legények és gyerekek által használt *kántálás* a '60-as évektől kötelező, sok esetben bentlakásos iskolák térhódításával, illetve a falvak lassú előregedésével a paraszti közösség használatából teljesen kikopott, végül mára már csak a zenészek kezén él. A kántálás a zenészeknek jó alkalom volt személyes kapcsolataik építésére, ápolására, elmélyítésére. Azokhoz a lakosokhoz jártak leginkább, akikkel szorosabb viszonyban álltak, vagy bármilyen érdek (baráti, vagy üzleti kapcsolat) fűzte őket össze. Ilyenek lehettek a kezesek, vagy egy-egy jobb táncos, zenekedvelő, aki esetleg rend szerint húzott pénzt a vonójukba, jobb módú gazda, illetve mindenki, akitől bármilyen nemű juttatást vagy munkát remélhettek. Cigányokhoz nem jártak kántálni, legfeljebb a zenészek látogathatták egymást, olykor akár egy nappal később is.

*„Csak ők, a zenészek votak, aztán akko' e'mentek, ott elhúztak egy nótát, kettőt, ahol vótak fiatal házasok, vagy éppen fiatalok, aztán ott kaptak egy-egy pár lejt, mentek tovább, megkínálták egy-egy pohár pálinkával, egy kaláccsal, mentek tovább...”*³⁷⁶

³⁷⁶ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

Farsang

A Farsang szokásanyaga teljes mértékben a fonókhöz kötődött, ezért azok funkcióvesztésével (iparosítás, gyári anyagok használata) az 1950-es években teljesen megszűnt.³⁷⁷ (összehasonlításként: Visában 1965-67. valamelyik telén volt az utolsó fonó.)

Húsvét, Pünkösöd

E két ünnep megmaradt a falu vallásos rétegének egyházi, más részének családi ünnepként. A zenészek számára ezért továbbra is munkaalkalom maradt, melyen kántálni jártak, illetve a két etnikum húsvéti, illetve pünkösdi bálját muzsikálták egészen az 1950-es évekig. (Alkalmhoz kötött pünkösdi kánta nem szerepel repertoárjukban, feltehetőleg azért, mert ezt a szokást nem a parasztoktól örökölték, hanem ők alakították ki.)³⁷⁸ A húsvéti locsolkodást pedig – a víz mágikus erejébe vetett hit a megtisztulás, termékenységvarázslás jelképeként – a magyarok városi szokásként, a fiatalság városba özönlése óta tartják számon.³⁷⁹ (Természetesen csak legénykorúak mehetek, akik a vendégül látás mellett piros tojást kaptak.)

³⁷⁷ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

³⁷⁸ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

³⁷⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

Október 31. – A reformáció emlékűnepe³⁸⁰

Az egyetlen egyházi ünnep, amivel ebben az időszakban gazdagodott a magyar faluközösség.

„A nagy ünnepeken kívül – a karácsony, a húsvét és a pünkösd – azon kívül volt az október 31. az, ha hétköznapra is esett, október 31., akkor is lehetett, szőal mentünk a templomba. Mentünk a templomba, csak aztán nem ünnepeltünk. Azér', mer' nem votunk hozzászokva, mert a régi időkbe nem vot megtartva. Az a reformáció emlékűnepe. Akkor függesztette ki Luther Márton a 95 tételt. ...de régen nem ünnepeltük. S a miután jött a kollektivizálás, akkor már ünnepeltük.”³⁸¹

November 1-2. – Mindenszentek napja, Halottak napja

Mivel sem egyházi, sem állami, sem gazdasági kötődése nincs, nem érinti a modernizáció, ezért az egyetlen ünnep, aminek mai napig semmit sem változott hagyománykészlete. A sírok rendbetétele, a halottak és rokonságuk látogatása, sőt még a cigányzenészek temetőbeli zenés alkalma – ami nem tekinthető munkaalkalomnak – is változatlan létjogosultságban él. Sok esetben a faluból elköltözött zenészek is hazalátogattak, bekapcsolódtak a muzsikálásba. Változás tehát egyedül az ingázásban, a rokonság felkeresésében mutatkozik.

December 24-26. – Karácsony

A karácsonyi táncalkalmak feltehetőleg az újévihez hasonlóan a '80-as, '90-es években szűntek meg, a táncdivat teljes átalakulásával. A karácsonyi kántálás szokása a cigányzenészek számára viszont máig fontos munkaalkalom.

³⁸⁰ Martin Luther 1517. október 31-én függesztette ki a wittenbergi vártemplom kapujára 95 pontba foglalt téziseit. A történelemi protestáns felekezetek a reformáció emléknapiján emlékeznek meg az ellenreformáció áldozatairól, köztük a gályarabnak eladott prédikátorokról.
(http://jelesnapok.oszk.hu/prod/unnep/a_reformacio_emleknapi)

³⁸¹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

Gazdasági ünnepek

A gazdasági ünnepek a gépesítés és a privatizáció következményeként veszítettek jelentőségükből.

Az állattartás részleges fennmaradása a '80-as évekig még életben tartotta a *Juhbemérés* szokását. Ilyen ünnepek, ahová zenészt is hívtak, az 1960-as években még voltak.³⁸² Visában a folkturizmusnak köszönhetően tartják még ma is, bár 1990. és 2010. között több alkalommal is magyarországi táncházasok szervezték, ahol szintén a palatkaiak muzsikálnak.³⁸³

*Vásáro*kra is egyre kevesebb igény mutatkozott, a modernizáció és annak ízlésvilága a kilencvenes évekre szinte teljes mértékben kiteszította a kézműipari termékeket, azok inkább csak a turizmus szempontjából kezdtek érdekessé válni. A falvak vegyesboltjaiban (helyi terminussal: *szövetkezet*) minden szükségeshez hozzájutottak a lakosok, az ingázókkal pedig a város termékei is elérhetővé váltak. Az állatvásárok azonban még működőképeseek voltak, mindezek, illetve fekvése miatt, a környék legnagyobb vására, a mócsi vásár maradt életben legtovább.

Az aratási és egyéb *kalákás munkák* a mezőgazdasági kollektivizálás – azaz a magántulajdonú földek megszüntetése – óta veszítették el jelentőségüket. A zenészek vasárnapi tánc-bérét a hatvanas évektől belépődíj szedésével biztosították a kezesek.

³⁸² J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

³⁸³ Varga Sándor, 2011.B, 176.o.

Életfordulók

Azokon az eseményeken, ahol házas és idős generációk is részt vettek, valamint amelyek nagyobb reprezentatív jelentőséggel bírtak, a hagyományos repertoár maradt jellemző. Az általuk hordozott kulturális tudás azonban nem öröklődött, ők vitték magukkal, és velük együtt tűnt el. Ilyen a berukkoló bál, a lakodalom, illetve a temetés alkalmának zene-, tánc- és szokásanyaga.

Születés, Gyermekkor

A zenészek magyar vagy román *keresztelő*be nagyjából 1989-ig, míg cigányokhoz egészen 1997-ig jártak. A *kicsi tánc* megszűnése szintén a fiatalok generációjának eltűnéséhez köthető, a gyermek korosztály előtt nem maradt példamutató erő. A hetvenes évek második felében született zenész adatközlőim még muzsikáltak gyermekként kicsi táncot, ami szerint ez a tanulási- és szórakozási forma a nyolcvanas évek vége felé szűnhetett meg. A református közösség apadásával a konfirmálók száma is egyre csökkent.

Katonaság

Az utolsó berukkoló bálók szintén az 1950-es, '60-as évekre datálhatóak. Ezután már a fiatalok városban éltek, közösségük megszűnt.³⁸⁴ A katonaság ideje alatt még felhangoztak régi dallamtípusok, de már egyre kevesebb, fokozatossá vált a városi modern zenei hatások érvényesülése. A katonasorban lévő cigányzenészek nagy zenei anyaggal (főként román) és modern játékstílussal (újszerű melodiai és harmóniai jegyekkel) bővítették repertoárjukat, amit később szívesen játszottak hazai környezetükben. Ezeknek a dallamoknak és stíluselemeknek már nem volt idejük a szétvariálódásra. A hallgatóság is nyitottabb volt már az új zenei anyagra, így a kulturális határok (mind a lokális, mind az etnikai), ha lassan és csekély mértékben is, de egyre jobban összemosódtak.

³⁸⁴ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

Lakodalom

A lakodalom változatlanul az egyik legjelentősebb eseménye volt az életfordulóknak, egyben a zenészek számára is sokáig biztosított keresetet. Mivel a lakodalmat hagyományosan a szülők szervezték, és a meghívottak közt sok a nagyszülők generációjának képviselője, így egyértelműen az ő általuk képviselt értékek voltak mérvadóak, megtartva a számukra hagyományos szokásrendet, – kezdve a hívogatástól, kikéréstől, egészen a menyasszonytáncig – illetve a zene- és táncrepertoárt. (Ez a folyamat azonban előrevetíti a következő generáció által szervezett lakodalmak szokásrendjének változását.)

A „magángazdálkodás” idejében vasárnap tartott lakodalmak a kommunista munkarend eredményeképpen szombatra tevődtek át, és már nem tartottak három napig (tekintettel az ingázókra és a városi rokonokra). A kollektivizálás előtti időkben télen-nyáron, azt követően csak nyáron tartottak lakodalmat. (Ez köszönhető a színvonalasabb lakodalmak szervezésének, mely a menü bővülését, ezáltal több fajta – nyáron termő – terményt igényelt.) A lakodalmak helyszínéül egyre gyakrabban választott kultúrházak befogadóképessége, illetve a lakodalom reprezentatív jelentőségének emelkedése a násznép létszámának növekedését, mindennek következményeként a zenekar létszámának bővülését hozta magával: a három tagú – hegedű, brácsa, bőgő összetételű – banda öt tagúra – két hegedű, két brácsa, bőgő – bővült.

Halál

A lakodalom és a temetés a két legnagyobb, ezáltal a legtöbb hagyományos elemet magában hordozó esemény. A virrasztás és a temetés rendje sem mutat változást ebben az időszakban, egyik etnikumnál sem. Ami figyelemre méltó, hogy egy-egy nagyobb zenészt, temetésén a református pap is elbúcsúztatta. Ez lehet egyrészt főhajtás a zenész előtt, másrészt tiszteletadás a zenészek református őseinek.

11. kép: Lakodalomban (hagyomány a modern világban)

Zenészek: Kodoba Márton, Kodoba Béla, Kovács Márton „Puki”, Kodoba Florin, ?, Mácsingó Károly
Lakodalom, Mezőkeszű, 1999.

Fotó: ismeretlen

D, Vokális zene

Talán az *alkalomhoz nem kötődő* vokális zene kophatott ki leghamarabb zenei kultúránkból, hiszen a téeszesítéstől kezdődően maguk a helyzetek – munkavégzés, családi, vagy közösségi együttlétek – formálódtak át. A ház körüli- és a földmunkákhoz egyaránt zajos gépeket használtak, a családi vagy közösségi együttlétek – az idegen vidéken történő munkavállalás, továbbá az ennek folyamányaként nem egységes időbeosztás révén – ritkábbakká váltak. Egyre kevesebb nótát ismertek, illetve a gyakorlat hiányában egyre kevésbé tudtak énekelni a fiatalok. Az olykor mégis felcsendülő énekszót sok esetben rádióval, sőt olykor televízióval helyettesítették. Az énektudás és alkalmazás hiánya pedig az arra való igény hiányát is jelentette, minek köszönhetően kevesebb munkát kaptak a zenészek. A házas és idős generációk azonban, még ha ritkán is, de szívesen használták azt, így esetleg a lakodalmak, vagy családi események alkalmával tanulhattak az ifjabb generációk.

A vokális zene másik élettere azonban még sokáig működött, tánc közben (főként a férfiak), valamint a jeles napokon és az életfordulók ünnepein sokat énekeltek a falusiak.

E, Szöveges folklór

A mesék, mondák, történetek életében jelentős szerepe van az örökítésnek. A szellemi javak átadása azonban alkalomhoz, térhez kötött. Amennyiben az megszűnik, úgy az átadás folyamata is megszakad. A zenészek fantazmagóriái viszont ma is fontos szerepet töltenek be közösségükben, azok működésével párhuzamosan élnek.

A zenészek örökítő, közvetítő, folklorizáló munkája

A zenészek örökítő és közvetítő munkája mitsem változott a kilencvenes évekig. Mind a zenei, mind a tánc és a szellemi folklór anyagot ugyanazon eszközökkel, ugyanazon helyzetekben és módszerekkel örökítették, illetve a kölcsönhatások kimenetele is változatlanoknak mondható. Egyedül annyiban lett másabb a helyzet, hogy az egyre erőteljesebb román folklór nyomás (televízió- és rádióműsorok) érezhetővé vált a zenei anyagon, gyarapodott a román dallamok, illetve stílusjegyek használata.

A szakma örökítése pedig – a lassan fogyatkozó zenélési alkalmak ellenére – még ebben az időszakban is virágzott.

III. A POLITIKAI RENDSZERVÁLTÁS KÖVETKEZMÉNYEI, TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS HATÁSAI A ZENÉSZ CIGÁNYOKRA (az 1990-es évektől napjainkig)

„Ahogy jöttünk, úgy megyünk el sorban!”³⁸⁵

Az 1989-es politikai rendszerváltás eseményei nem voltak érzékelhetőek Magyarpalatkán. Tudtak a kolozsvári zavargásokról, de a történéseknek nem volt helyi megnyilvánulása. Ceaușescu hatalma megdőlt, 1990-től Románia demokratikus állammá vált.

Az 1992-ben végrehajtott részleges földtulajdon-visszaszolgáltatás nem aratott nagy sikert. A földtulajdonosok a megváltozott helyzet miatt már nem tudtak megélni a föld adta javakból. A fiatalok elavult eszközrendszert örökölték, vagy a városba költöztek, így nem is akartak visszatérni a földművelő életformához. Ez tovább fokozta a falvak elöregedését. Az idősek nehezen küzdöttek meg a földmunkákkal, az eszközrendszer megújítása, sok esetben beszerzése, valamint a bér munkák túl költségesek voltak.³⁸⁶

Az állami segélyek nem kerültek le a rászorulókhöz, viszont a lehetőségek bővülésével a falusiak is egyre többet akartak költeni környezetük megújítására: minden különösebb fedezet nélkül emelték kiadásait, körbetartozások alakultak ki – tehát a szegénység kissé átformálódva, de hasonló mértékű maradt, viszont a privatizálódással nagyobb szakadék alakult ki szegény és gazdag réteg közt.

„Világunk mozaikszerűsége láttán már aligha tűnik tarthatónak, a kultúrának – egy meghatározott kultúrának, ennek a kultúrának – alapvető közös képzetekre, közös érzésekre és közös értékekre vonatkozó konszenzusként való felfogása. ...a különbözőségek és kötődések áttekinthetetlen mezejével állunk szemben.”³⁸⁷

³⁸⁵ K.F. Magyarpalatka, cigányzenész, 1977.

³⁸⁶ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

³⁸⁷ Geertz, Clifford, 2003.

A '90-es évek megváltozott viszonyai között fény vetült a cigányok kedvezőtlen szociális helyzetére. Többségüknek nincs szakmája, magas a munkanélküliek száma, életszínvonaluk, egészségügyi helyzetük meglehetősen alacsony, iskolai végzettségük hiányos, jelentős részük analfabéta. Emellett ugyan megjelent egy vékony – kétes legalitású üzletekből meggazdagodott – cigány réteg, de az csak a romák közti társadalmi távolságot, a cigányok polarizációját erősítette.

„Ma, ami egyesíti a romákat és identitást ad nekik, valójában nem más, mint a többi etnikai közösségtől teljesen eltérő életmódjuk, és még inkább az a hagyományos életviteli stratégia, ami egy diszkriminált, a társadalom peremére szorult közösségre jellemző, amelyik határerőforrásokat hasznosít.”³⁸⁸

³⁸⁸ Achim Viorel, 2001., 247.o.

Közösségi terek újraszerveződése

Magyarpalatkán – a rendszerváltást követően – a magyar kisebbség a románságba integrálódva, a cigányság szegregáltan, perifériára szorulva élt. A falu továbbra is gazdálkodó életformát folytatott, a román és magyar falusiak saját földjüket művelték (átlag 4-5 ha, a falutól 1-3 km-re), kertjükben zöldséget, kukoricát termeltek és családonként nagyjából három-négy jószágot (egy-egy tehenet, disznót és szárnyast, esetleg lovat, kecskét, birkát) tartottak. Ló, szekér minden második háznál előfordult. Ezt kiegészítendő a közeli városok (Kolozsvár, Dés, Mócs, Zsuk, Szamosújvár) munkalehetőségeit aknázták ki. A '90-es években mégis sokan költöztek vissza a faluba – köztük cigányzenészek is – menekülve az egyre nagyobb arányú városi munkanélküliségből.

A határok megnyitása – a jobb megélhetés reményében – hatalmas tömegeket hívott ki az országból. (Az 1986-1989 közötti időszakban több tízezren hagyták el Romániát, jelentős részük „zöld határt” átlépve disszidált.) Az elsősorban Magyarország, vagy más, nyugati országok adta lehetőségeinek kénytelen kihasználói szintén hatalmas bomlasztást eredményeztek a közösségekben. Ez a fiatalok, illetve a fiatal családok korosztályát jelenti, akik a még kismértékű, de létező hagyományozódás természetes és mesterséges folyamatát egyaránt megszakították. A magyarpalatkai magyarok nem költöztek nyugatra. Adatközlőim szerint jól megvoltak a románokkal, nem voltak jelentős társadalmi feszültségek.³⁸⁹

A hatalmas médiainvázió, a nyugati kultúra rohamos beáramlása szintén elvágólag szüntette meg a közösségi kultúra funkcionalitását, illetve nagy lendülettel cserélte le a folklór anyagot. A modernizáció és a globalizáció hatására a közösségi kultúra minimálisra csökkent, melynek révén a kisebbségi csoportok anyanyelvének használati tere is beszűkült. A televízió lett a zenei ízlés módosulását legerősebben befolyásoló, kultúra-homogenizáló eszköz. A megváltozott zene- és tánckultúra a különböző generációk közt is hatalmas szakadékot képzett, eltűnt vele az a közös nyelv, ami az idős korosztályt a fiatallal összekötötte. Így már nem csak egy generáción belül hiányoztak a

³⁸⁹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

közös tevékenységek, hanem a korosztályok között is, sem kulturális, sem gazdasági összeköttetés nem működött többé, ami a személyes kapcsolatokat is megszakította.

A családi kötelékek is fellazultak az elvándorlással, a városba, illetve külön háztartásba való költözésekkel. A kilencvenes évekre az urbanizáció és a modernizáció, az érdekek elkülönülése, a kölcsönös megélhetési egymásrautaltság megszűnése – nyugati mintára – teljes függetlenedéshez, ezáltal általános elidegenüléshez vezetett.

Ez a változásfolyamat óriási lendülettel és intenzitással körülbelül öt év alatt teljes kulturális átfarmálódást, akkulturációt eredményezett.

A közösség megszűnésével megszűnt az idegenség is, az egymástól kulturálisan elhatárolódó etnikumok közti távolság. Lecsökkentek a kulturális kölcsönhatások, az önazonosság- és kultúratudat-beli elkülönülés. A domináns életmódminta követése mindenkit egyenlő távolságba vont egymástól, ami által feloldódtak az etikai és az etnikai határok, vegyes házasságok jöttek létre. Nem számított már anyanyelv, vallás, etnikum, nem befolyásoltak senkit az idősebb generáció idejétmúlt értékrendjéhez való szocializáló törekvései. Az etnikai önazonosság megfogalmazása elveszítette jelentőségét.

Általánosságban elmondható, hogy mára a különböző etnikumok jól megértik egymást, mindenki a saját életszínvonal szerinti megbecsülésben részesül, diszkriminatív viselkedést egyik csoport sem tanúsít a másikkal szemben. Egyikőjük sem élvez különösebben előnyös vagy hátrányos megkülönböztetést.³⁹⁰ A cigányok a román és a magyar etnikumban nem táplálnak túlzottan szélsőséges érzelmeket, megítélésük során csupán az általános sztereotípiákkal rendelkeznek.

³⁹⁰ Erdélyben etnikumok közti élesebb konfliktusokra ritkán került sor, általában kívülről érkező politikai, gazdasági vagy társadalmi viszonyok megváltozásának kapcsán. Ilyen események voltak az 1848-as magyar szabadságharc, az 1918-as trianoni békeszerződés, az 1940-es bécsi döntés, az 1944-es román hatalmi átvétel, és az 1989-es rendszerváltás. (Pozsony Ferenc, 2009., 203.o.) Palatkán is csupán néhány ilyen esetről szól az emlékezet, de ezeket dolgozatomban nem említem.

Vallásosság és felekezeti hovatartozás

1990-es évektől ismét kezd teret hódítani a vallásosság. Ennek oka egyrészt a közösséghez tartozás, másrészt az önazonosság-tudat, az önmeghatározás keresésében rejlik.

6. táblázat: Magyarpalatka etnikai megoszlása 2002.

Összes	Román	Magyar	Cigány	Ukrán
1374	988	328	57	1

7. táblázat: Magyarpalatka felekezeti megoszlása 2002.

Ortodox	Katolikus	Református	Pünkösdistá	Görög Katolikus
985	2	275	2	41
Adventista	Más	Felekezeten kívüli	Ateista	Nem válaszolt
66	2	0	1	0

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004

Forrás: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, Magyarpalatka³⁹¹

A két táblázatból jól látszik, hogy 2002-ben mind a románok, mind a magyarok nagy százalékban tartották vallásosnak magukat. Sajnos az nem olvasható ki, hogy ez milyen mértékű vallásgyakorlást jelent, viszont felekezeten kívülinek senki sem vallotta magát, tehát feltételezhetően fontos volt számukra a közösséghez tartozás kimutatása.

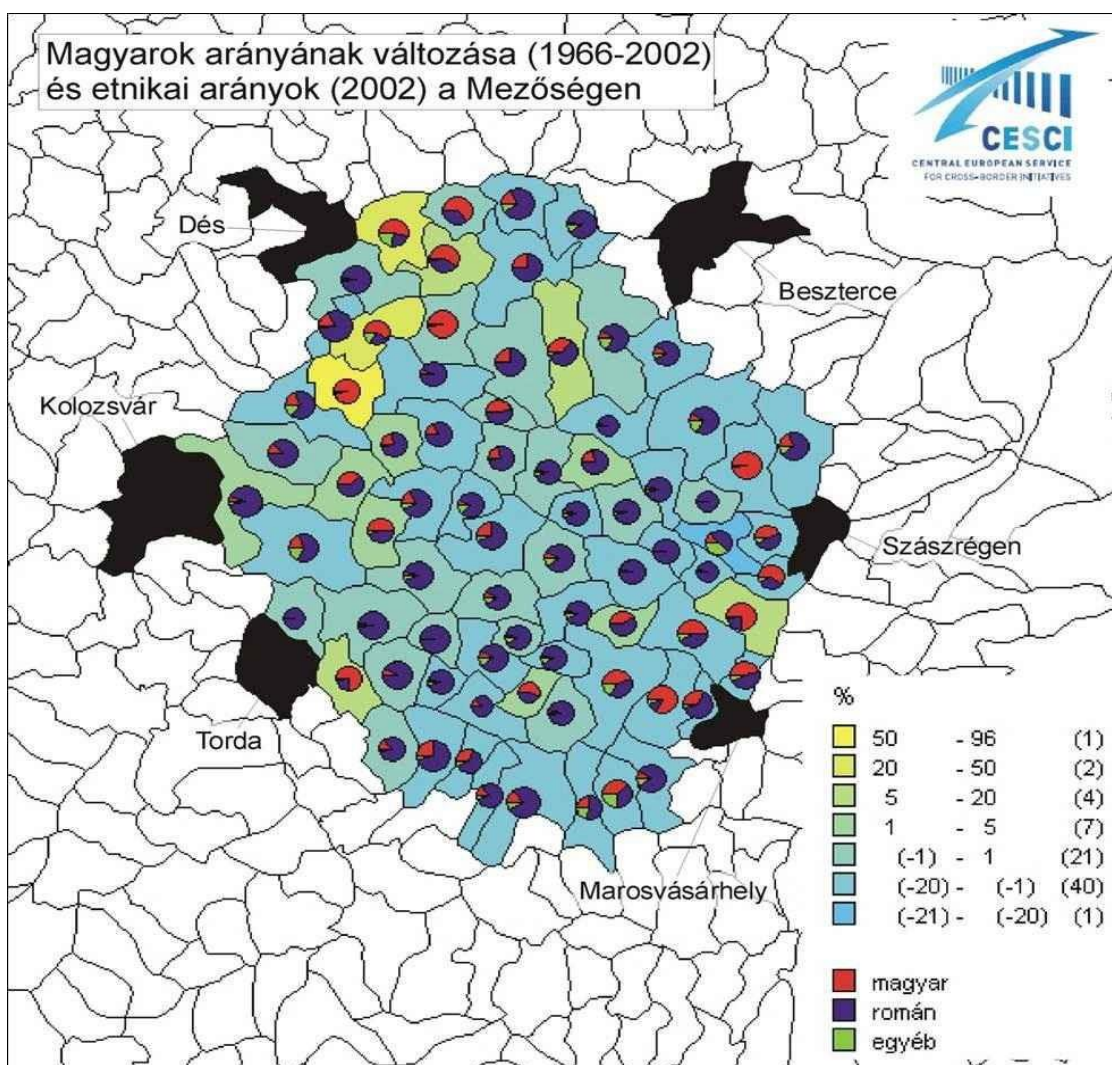
Mára Magyarpalatkán a református egyházközösség a magyarok számára talán az egyetlen összetartást és „értékmentést”, a teljes falu számára pedig a 20. századi falusi folklór megőrzését szorgalmazó közösség. Közmunkából, felajánlásokból, adományokból tartja fenn magát, építi, formálja a magyar közösséget, visszahozva a magyar nyelven való oktatást, gyülekezeti termében rendezvényeket, falunapot szervez.

³⁹¹ Varga E. Árpád, é.n.

Etnikai arányok

Az alábbi térkép jól láthatóvá teszi a '60-as évektől kezdődő elrománosodás folyamatát a Mezőségen. Az általam vizsgált területen átlagosan 20%-os a magyar-román etnikumok arányának román irányba való eltolódása.

4. térkép: Magyarok arányának változása (1966-2002) és etnikai arányok (2002) a Mezőségen

Forrás: CESCİ (Central European Service for Cross-Border)

Oktatás

A református gyülekezet 1710 óta tart fenn felekezeti iskolát.^{392 393} „Az első iskola a templom mellett volt, 1886-ban hozták le a főútra, Alsó Zsigmondné Jánosi Róza hagyományából, Rettegi Béla főgondnok idejében. 1948 szeptemberéig felekezeti iskolaként működött, ekkor államosították hivatalból.”³⁹⁴

A faluban 1940-1944-ig minden évfolyamon volt magyar nyelvű oktatás³⁹⁵, 1944-től V. osztálytól nem volt. 1998-tól alakult újra magyar tagozat, mely óvodát és négy osztályos általános iskolát jelentett. Állami iskolája román, a cigányok a '60-as évek óta folyamatosan oda járatják gyermekeiket. 2002-től 2008-ig elegendő gyermek esetén indítottak magyar osztályt I-IV. évfolyamon, melyet V-től beolvasztottak a román osztályba. 2011-től most is folyik négy éves oktatás.

1990 és 2002 között a református lelkészek szervezésében (és szállításával) sok gyermek járt át Vajdakamarásra, amely tagozat ma is működik. 1999-ig Kónya Tibor lelkész pedig írni, olvasni tanította a konfirmációra készülő magyar gyermekeket. 2006 őszétől 2012-ig Szabó István János lelkész tartott magyar órákat hetente két-három alkalommal az V-VIII. osztályig. A 2010/11-es tanévben szintén ő tanított betűvetést hat elsőnek és két harmadikosnak.

A palatkai szülők ma sem Kamarásra, sem Válaszútra, sem Szamosújvárra nem járatják gyermekeiket, pedig az utóbbi két helyen komoly és jóhírű szórványbentlakás

³⁹² Tőkés Béla, 1938., 192.o.

³⁹³ Az állami oktatás Erdélyben csak 1873-tól jelent meg, mintegy kiegészítendő az felekezeti oktatást. Romániában az 1919-20-as évektől a kisebbségek oktatásának a felekezeti iskolák adhattak otthont. Ennek következményeként az állami iskolákban rohamosan kezdett megszűnni a magyar nyelvű oktatás alap, közép, és felsőfokon egyaránt. (Az óvodák és a felnőttképző intézmények oktatási nyelve kizárólagosan román lehetett, egyetemet csak az állam tarthatott fenn, magániskolát pedig csak román állampolgárok létesíthettek.) A magyar felekezeti iskolák száma viszont jelentősen megnövekedett, amellet, hogy a román eredetűnek minősített településeken az oktatás kizárólag államilag szerveződhetett. Sok intézkedés nehezítette a tanárok, tanítók munkáját, nem beszélve az állami támogatások teljes megvonásáról. Ezáltal a felekezeti iskolák váltak a nemzeti nevelés bázisává. 1944-47-ig folyamatosan javult a magyar nyelvű általános- és középiskolai oktatás helyzete, egészen 1948-ig, az iskolák államosításáig, ami mindennek a fokozatos leépülését szorgalmazta. A Ceaușescu-korszak második felétől, a homogenizálással drasztikus intézkedések történtek a nemzetiségi oktatás felszámolására. (Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor - Sebők László – R. Süle Andrea, 1990.)

³⁹⁴ Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 310.o.

³⁹⁵ A faluközösség nevelésével már 1332-től foglalkoztak papok (Kövesdi Kiss Ferenc, 2006., 310.o.); J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

működik, ahová szinte minden környékbeli magyar településről járnak gyermekek. A falu elöregedése a fiatalok és a gyermekek hiányát jelenti, ma 38 magyar gyerek van, attól valamivel több román és cigány.

2008 körül beindult a magyar nyelvű óvoda is, ami 2014-ben gyermekek híján megszűnt.

Házasság

Mára ugyan gyakoribbá váltak az etnikailag vegyes házasságok, de még mindig negatív megítélés alá esnek. Mindkét oldal tisztos távolságban szeretne tehát élni a másiktól, pontos magyarázatot azonban nem találnak a kérdésre.³⁹⁶

„A demokráciában mindenki házasodhat mindenkivel. Nekem egy unokám egy cigán lánnyal tart. A család nem tud ellene tenni. Tizenöt fejős marhájuk van. Isten őrizze!”³⁹⁷

A vegyes házasságok gyermekei azonban már két (a cigányok esetében három) nyelvi- és kulturális örökséget mondhatnak magukénak, önazonosságuk ingadozóvá válik.

³⁹⁶ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

³⁹⁷ P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941.

Zenész cigányok újra-beilleszkedése Magyarpalatka társadalmába

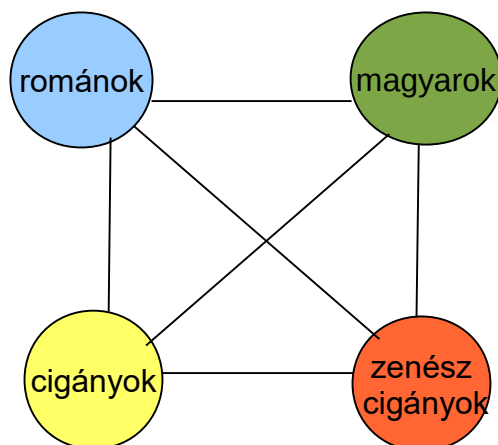
A zenészekkel való közös szubjektív élmények falusiakra gyakorolt összetartó hatásának tere a zeneigények alábbhagyásával lecsökkent. „Az egymást váltó hatalmi rendszerek egyike sem egyenjogúsította a cigányságot, mindig megtűrt, másodrangú polgároknak tekintették őket.”³⁹⁸ Bár anyagi körülményeik kissé hullámzóan alakultak, megbecsülésük, helyük a falu közösségének ranglétráján nagyjából állandónak mondható, a befogadó társadalom hozzájuk való viszonyulása a vizsgált egy évszázad alatt nem módosult. Ez feltehetőleg változatlan feladatkörüknek és szinte töretlen szakmai színvonaluknak köszönhető. Más helyre kerültek azonban a közösségi térben. A lokális közösségek összetartó erejének gyengülése, a globalizálódó demokratikus életstílus ugyanúgy érvényesítette hatását a zenész cigányokon, mint bármely másik etnikumon. A Palatkán maradt zenészek a '70-es, '80-as években még igen, de a '90-es évektől már nem alkalmazkodtak a modern piac igényeihez, ellentétben más vidékek zenészeivel (Csávás, Kalotaszeg).

Megszűnt tehát a cigányzenészek többi csoporttal való aktív kapcsolattartása, minek hatásaként a nemzenész cigányokkal szinte egyenrangúvá váltak. Bár még cigányzenészként élnek a köztudatban, a falu életterében státuszuk megváltozott. Az etnikai hálóban kikerültek a központi szerepből.

³⁹⁸ Pávai István, 2000. 364.o.

4. ábra: Magyarpalatkai etnikumok és a zenész cigányok szociometriája 2014.

(v.ö.: 2. ábrával)

Forrás: saját készítés, Moreno szociomertiája alapján³⁹⁹

A magyarpalatkai zenészek egy része tehát városra költözött és alkalmazkodott a városi zenész-szolgáltató elvárásokhoz, más részük otthon maradt, és továbbra is a hagyományos repertoárt játssza, de jóformán csak revival közegben.

A zenélés mellett némelyikük vállal alkalmi munkákat (pl. építkezésen, erdőgazdaságban), akár messze a falutól, aminek jövedelmét – érdekes módon – jobban megbecsüli, meggondoltabban használja fel.

³⁹⁹ Mérei Ferenc, 1998., 44-131.o.

Etnikai önazonosság, vallásosság és felekezet, nyelv és beszéd

A palatkai zenész cigányok a '90-es években már román ortodox cigánynak tartották magukat.

Vallásgyakorlásukról vegyesen nyilatkoztak. Kevesebbet jártak templomba, mint a nem zenész cigányok, azt sem teljesen belső meggyőződésből, hanem inkább a többi cigánnyal való konfliktuskerülés végett tették. Jellemzően templomba a cigány nők jártak, illetve a lánygyermekek fontos szerepet töltöttek be az ortodox templomi kórusban.

A '90-es évekre magyarul már alig (egy-két személy) beszéltek – még az egyetlen református sem – kizárólag újratanult módon, illetve a foglalkozásukhoz elengedhetetlenül szükséges kommunikáció szintjén, és annak szókincsével. Anyanyelvük továbbra is a cigány, bár már csak az idősebb generációval gyakorolják azt, a fiatalok egymás közt románul kommunikálnak.

Öltözetük az ötvenes évek (a magyar viselet elhagyása) óta annyit változott, amennyit a kor városi divatja megkövetelt. Etnikai hovatartozást azóta ruházatukkal sem igyekeznek kimutatni. A parasztoktól eltérő életmódjuk, munkájuk és életszínvonaluk, valamint a muzsikálás könnyítése más irányba terelte öltözködésüket. Mai „munkaruhájuk” alkalmi funkciója végett a mindenkornak megfelelően elegáns. (Egyaránt fekete öltönyben, fehér, vagy színes ingben muzsikálnak.)

"Abba vot könnyű muzsikálni, abba a könnyű ...dráncába, amilyenek most vannak. Nem ilyen az az a házi posztó kabát, oan merő, ványolt, tömött, nem lehetett. ...könnyű kéz kell..."⁴⁰⁰

Alkalmazkodásuk tehát teljességgel a többségi társadalomhoz idomult. Bár etnikai önazonosságuk szerint ortodox románok lettek, szakmai önazonosságuk megmaradt: a többi etnikumtól elkülönült, cigányzenész közösséget alkotnak.

⁴⁰⁰ V.D., Vajdakamarás, magyar primás, 1905-1983.

Közösségi alkalmak változásfolyamatai

„Aztán jó, hát itt nincsen, mondjuk itt a faluba itt most nincsen is tánc, nincsen senki. Egyetlenegy leány van a faluba, aki nem ment el, aki nem ment városra. S a románoknál se nincsenek. Náluk se nincsenek fiatalok. Ugyhogy itt most nincsen tánc egyáltalán. Összejövetel a fiataloknak, semmi még. Semmi. Nincsen kinek. Mosmá', mosmá' nem híres, nekünk nincs kinek legyen híres.”⁴⁰¹

A rendszerváltást követően a városiasodás és a modernizáció tehát végleg eltörölte a folklór funkcionális terét, a közösségek nyitottabbá válása – ezáltal a külső elemek gyors és nagymértékű beáramlása –, a vallások elhagyása pedig annak tartalmát. A különböző etnikumokat és társadalmi rétegeket a modernizáció egyenlően érintette. A fennmaradt egyházi vagy naptári ünnepek hagyományelemei a család vallásosságának függvényében megmaradtak, vagy emblematikussá váltak, sok esetben nem rendelkeztek mögöttes tartalommal.

A kilencvenes évek végére Magyarpalatka lakossága előregedett, eltűnt a fiatalság, megszűntek a közösségi alkalmak. Nincsenek már gyerekek, akiket kereszteljenek, vagy akik konfirmáljanak, nincs ifjúság: ezért nincsen hétvégi tánc, nincsenek ünnepi bálók, berukkoló bál. Nincs már a falunak nyája, így nincs juhbemérés sem. Az utolsó hagyományos zenével kísért lakodalom 1996–97 körül volt.⁴⁰² A zenészek által valamikor kiszolgált korosztályokkal való kapcsolatok még valamelyest élnek, így eljárnak hozzájuk kántálni Újévkor, Húsvétkor, Pünkösdkor, vagy Karácsonykor, esetleg névnapot köszönteni. A konfirmálási bálók csak Kónya Tibor református tiszteletes lelkipásztori szolgálatának időszakában (1992. augusztus 1. – 1999. május 1.) voltak jellemzőek. A zenészek számára a jeles napok közül a Juhmérés (csak Visában), Palatkán a Halottak napja, az élet fordulóinak ünnepeiből a cigányzenész lakodalmak és -temetések maradtak fenn. A cigányzenészeknél 1997-ben még volt katona-berukkoló bál, teljesen hagyományos szokásrendben, de ekkor is már csak egy zenészt búcsúztattak. Magyarpalatkán a zenészek egyetlen külső igényre létrejött munkaalkalma az évente megrendezett falunap.

⁴⁰¹ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.

⁴⁰² J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

12. kép: Halottak napi muzsikálás a cigánytemetőben

Balról jobbra: Radák Rémusz – brácsás, Boldi Ioan – bőgős, Kodoba Lőrinc – prímás, Moldovan Stefan – brácsás, Kodoba Florin – prímás
Forrás: ifj. Haáz Sándor, Magyarpalatka, 2006.11.02.

Munka, megélhetés, életszínvonal változási tendenciái

A román és magyar lakosság mára vegyes elrendezésben él, a cigányok a cigánysorról kezdenek visszaszivárogni a faluba. Ők javarészt csak házzal és telekkel rendelkeznek, idénymunkából élnek.

A zenész cigányok is kénytelenek kiegészíteni keresetüket napszámmal, vagy városban végzett egyéb, különösebb szakmai végzettséget nem igénylő munkával. Bár létszámuk lényegesen lecsökkent, életszínvonaluk hasonló a '60-as évek állapotához. Abban azonban fontos eltérés mutatkozik, hogy a helyi, közösségi hagyományokhoz fűződő muzsikálási alkalmak jóformán megszűntek.

A falu és tágabb környezete zenei igényének leépülése mellett a zenész cigányok életében nagy jelentőséggel bírt a kilencvenes évektől a Nyugat kapuinak megnyílása. Jó szakmai hírnevüknek köszönhetően egy másik tér mutatkozott meg számukra. Az új piacok és muzsikálási lehetőségek fokozatosan pótolni kezdték az elmaradozó tradicionális eseményeket. Ebben az időszakban a fiatalokkal együtt még mindig ki tudtak állítani egy, esetleg két zenekart is.

„Ezek a külföldi utak már szinte ismétlései a 19. századi „turnéknak”, amikor az itthon már befutott és beérett városi cigánybandákat külföldre kezdték járatni. Őket ismétlik most a mai falusi zenészek, cigányzenészek, szintén egy városi polgárréteg közreműködésével.”⁴⁰³

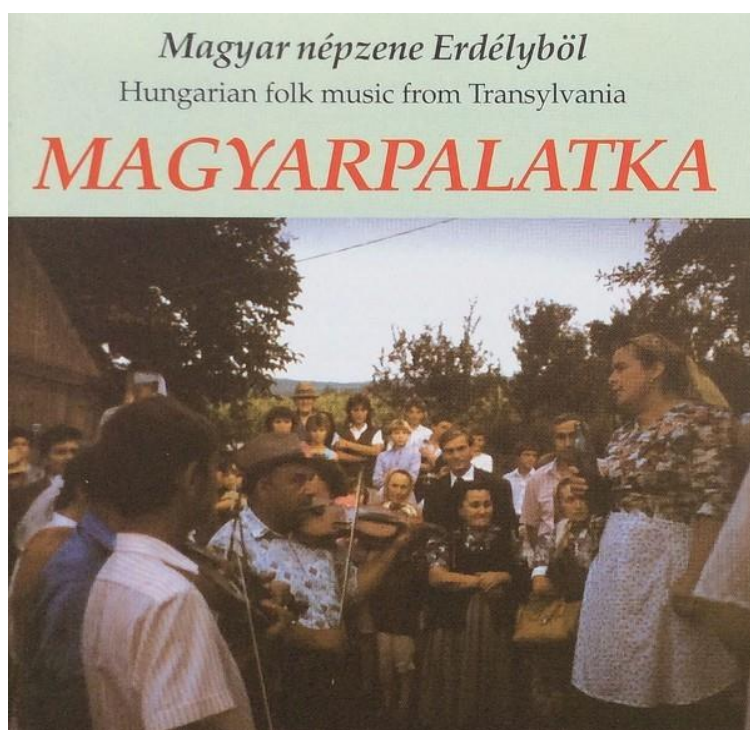
A rendszerváltást követően 1990. április második felében tartózkodtak először Magyarországon, egy hétig. Sorra járták a budapesti nagyobb táncházakat, ahol óriási ünnepléssel fogadták a már személyesen, vagy hírnevükből jól ismert zenészeket. Hatalmas jelentéstartalmat hordoztak ekkor magukon. A határok megnyitása, átjárhatósága felszabadította a sok évtizeden át szétszakítva élő magyarságot, a magyarországi táncház-mozgalomnak pedig komoly kulturális fellendülést hozott. A mozgalom és a szakma számára a zenészek szabad megközelíthetőségét, utaztatásuknak, magyarországi táboroztatásuknak, koncerteztetésüknek, szervezett gyűjtéseknek lehetőségét jelentette.

⁴⁰³ Szilágyi Dániel, 2003., 237.o.

Ezen a bizonyos 1990. áprilisi héten egy három napos gyűjtés is létrejött velük a Zenetudományi Intézetben, illetve felvétel a Magyar Rádióban (mely később a Magyarpalatkai népzene dupla-kazettás kiadvány második részeként került forgalomba.). Az ezt követő alkalmakon Győrben, Pécsen, Budapesten a – tavasszal megrendezésre kerülő – Táncháztalálkozón muzsikáltak koncerteket, táncházakat, készítettek velük gyűjtéseket (audio- és videofelvételeket egyaránt). Ezeket az utakat nem volt egyszerű megszervezni, telefon nem lévén: személyesen kellett kimenni hozzájuk – avagy üzeni egy épp arra járó zenésszel, táncossal – időpont egyeztetésre, majd ki kellett utazni értük, és az út végeztével hazavinni őket. Később, mivel egyikük teherautó-sofőrként dolgozott, maguk is megoldottak már egy-egy utazást. Ezek a szervezések minden esetben magánúton történtek, menedzserük, programszervezőjük sosem volt (szemben néhány szintén közkedvelt zenekarral).

1991-ben egy holland amatőr zenész (Crispein Oomes) szervezésében Hollandiába látogattak - ez volt első Nyugat-európai útjuk - minek alkalmával elkészült első CD-lemezük. Ezt követően lavinaként indultak meg turnéik, melyek során - Erdélyen és Magyarországon kívül - Európa számos országában megfordultak. A későbbiekben már a kontinens határait is átlépték.

13. kép: A hollandiában kiadott CD-lemez borítója

Kodoba Florin, Kodoba Béla, ismeretlenek

Fotó: ismeretlen

Az elmúlt húsz évben jártak Magyarországon, Hollandiában, Ausztriában, Németországban, Svájcban, Franciaországban, Lengyelországban, Litvániában, Észtországban, Kanadában, az USA-ban, Japánban, Ausztráliában, valamint Erdélyben: a választói tánc táborban, a szamosújvári Mezőségi Fesztiválon, székelyudvarhelyi-, sepsiszentgyörgyi- és csíkszeredai zenésztalálkozókon. Magyarországon számtalan rendezvényen és fesztiválon (köztük a Sziget Fesztivál) a mai napig rendszeresen muzsikálnak. Több hanghordozójuk is megjelent, melyek helytálló kordokumentumok (szemben más falvak híres zenekarainak – sok esetben hamis külső igényekhez való alkalmazkodásának folyamánként – megkérdőjelezhető autenticitású hanganyagaival). Kiadványaik folyamatos értékesítése – ha túl nagy nyereséget nem is hoz – kiegészíti fő bevételi forrásuknak számító „külföldi” keresetüket. A külföldi (beleértve magyarországi) munkák által továbbra is megőrizhetik szakmájukat, bár érezve a piaci igények labilitását, annak örökítését már alig vállalják.

Bár jobb színvonalon élnek a többi cigánytól, mindenki által megbecsültebb, és a különböző etnikai csoportokba egyaránt jobban beilleszkedő munkát végeznek, a két cigány csoport közt erőteljes hierarchia nem érzékelhető. A köztük húzódó kereset béli különbség, illetve a zenészek utazásai olykor féltékenységre adnak okot, határvonalat mégsem vonnak közéjük, hiszen javarészt függőségi viszonyban állnak egymással. A falusiak részéről is megfigyelhető némi irigység a cigányzenészekre, – még ha azt nem is vállalják fel – a külföldi utazások, nyugati autók használata, esetleg a városi élet hamis látszata jómódra utal, de a valóság távol áll ettől. A havi egy-két alkalommal előforduló turnék keresete nagy családot tart el, és viszonylag hosszú időre kell beosztani, ami nehéz feladat számukra.

Munkájuk során ugyan volt lehetőségük kapcsolatba lépni az idegen befogadó társadalmakkal, külföldön maradni – beleértve Magyarországot is – az idősebb generációk soha nem terveztek, a fiatalok lehetőségükhöz mérten talán maradtak volna, korlátozott nyelvi ismeretük, iskolázatlanságuk, valamint lokálpatriotizmusuk azonban teljességgel gátat szabott ennek.

Térhasználat

A cigányzenészek térhasználata mindig is különbözött a gazdálkodó-földművelő parasztokétól, akik a falut a kommunizmus előtti időszakban is ritkán hagyták el, míg a zenészek sokat utaztak a környező településekre. Mindez sokat változott, hiszen a '60-as évektől az ingázások száma (munkahely, iskola stb.) mindenki számára folyamatosan növekedett, melynek köszönhetően a falu teljes lakosságának nőtt a térhasználata. A cigányzenészek számára a nyolcvanas évektől a helyi és környékbeli zenés munkaalkalmak csökkenésével nagyjából azonos mértékben kezdett növekedni a revival-mozgalom adta munkaalkalmak száma. Ez, az egyre gyarapodó külföldi utazások révén tovább bővítette a zenészek által használt teret. A kilencvenes évektől a magyarországi és a nyugat-európai kapcsolatrendszeren át mára világméretűvé tárgult rendszeres térhasználatuk.

A cigányzenészek szakmai státuszváltása

„A népzene interpretációjában döntő szerepe van a funkciónak. Konkrétabban: az, hogy például mikor, hol, milyen közönségnek és milyen célból játszik egy zenész, megszabja azt is, hogy milyen dallamokat, milyen sorrendben, milyen hosszúságú blokkokban és milyen módon ad elő. Tehát például a népzene stílusirányzatainak tanulmányozása során központi kérdés lehet a zene különböző funkciói és az előadásmódok közötti kapcsolat.”⁴⁰⁴

Az újabb időkben a megkopott falusi alkalmak révén tehát a zenekar más funkciót tölt be, mint eredetileg: *hagyományőrző adatközlő*kké váltak. Az „*adatközlő*” fogalma némi magyarázatot követel. A magyarországi folklór mozgalomban ugyanis ez a kifejezés többlettartalommal ruházódott fel. E szerint nem csupán egy, a gyűjtés alkalmával létrejövő, pillanatnyi szerepet jelöl, hanem olyan falusi folklór anyagot előadó személyt, aki szocializációs úton, belenevelődéssel sajátította el lokális terének zenei- vagy tánc kultúráját, amit hagyományos közösségi alkalmakon – eredeti funkciójában – gyakorol / gyakorolt, ezáltal autentikus képviselője annak. A „*hagyományőrzők*” pedig egyfajta retraditionalizáció⁴⁰⁵ révén foglalkoznak saját folklórukukkal, melyet már eredeti funkciójában nem, vagy ritkán tudnak gyakorolni, így azt szervezett keretek között, többnyire színpadi formában adnak elő. A *hagyományőrző adatközlők* fogalma tehát a palatkaikra vonatkoztatva: környezetük zenei kultúráját még szocializációs úton sajátították el (tehát adatközlő zenészek), de mára csupán színpadi, tánc házi és egyéb, intézményesített funkciókban tudják fenntartani, illetve örökíteni.

Ebben a generációban már lényegesen kevesebben tanultak zenélni, már nem volt kelendő a szakma. „Fő állásukban” jó esetben szakmunkások, de sokszor csak egy jogosítvány megszerzésével sofőrként dolgoznak, vagy rövidebb tanfolyamok elvégzésével biztonsági őrök, esetleg gyári munkások, takarítók, közterület-fenntartók, favágók, egyikőjük harangozó. Más, mezőszegi és kalotaszegi falvak magyar ajkú zenészei építőiparban dolgoznak, vagy árusként járkálják az országot (többen el is költöznek

⁴⁰⁴ Juhász Katalin 2011., 161.o.

⁴⁰⁵ Retrადitionalizáció az a jelenség, mikor a falusiakban külső visszajelzések révén tudatosan saját hagyományaik értéke, minek köszönhetően azt újra használatba veszik, vagy nem engedik a használatból kikopni.

Romániából). Idős korukra van egy kevés nyugdíjuk, dolgoznak valamit, amíg erejük engedi, és muzsikálnak, míg csak ki nem öregszenek a bandából, vagy meg nem halnak. Ha már semmi módon nem tudnak pénzt keresni, úgy eltartják őket a család fiataljai. Az idős zenészeknek talán a legnehezebb, hiszen nagy a kontraszt a valamikori jólét, és a mai szegénység közt, illetve ők már kevésbé rugalmasak alkalmazkodni egy új életstílushoz. Ők látják át legjobban a kulturális élet leépülését, és ők szenvedik el leginkább a két fajta munka közti, és az az által szerzett megbecsülés-beli különbségeket.

A magyarpalatkai zenészek a szinte kizárólagos magyarországi és külföldi színpad vélt elvárásaihoz szerencsére nem formáltak magukon. A külföldi munkák világlátottságot, nyitottságot, erősebb öntudatot kölcsönöztek nekik, – talán ezért, és a széthullott falusi közösségi élet okán is – a falusiak, ha olykor mégis megfogadják őket, rájuk bízzák, hogy mit muzsikáljanak. A közösség tagjai kissé büszkébbnek látják őket, elmondásuk szerint azonban nem tudnak annyit, mint a régi zenészek tudtak. (Ezt legifjabb zenész adatközlőm is alátámasztotta.) A hazájukon kívüli sikerek, európai hírnevük összességében mégis a faluközösség megbecsülését, morális és emocionális támogatását, presztízst jelent számukra, a lakosságnak pedig egyfajta (bár el nem ismert) kulturális öntudatot, önazonosság-erősödést ad.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ F.J. Visa, magyar, 1932.; P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941.; Lásd: Mellékletek

A befogadó közeg hatása

A palatkai zenészek egzotikumához hozzátartozik nyelvi ismeretük hiányosságából fakadóan egyfajta megközelíthetlenség. Ez a viszonylagos „némaság” különös távolságot von a befogadó közeg és a zenészek közé, melynek azonban inkább pozitív hatása érzékelhető, mivel a befogadó közeg esetleges téves (az autentikustól eltérő) igényei nem tudnak olyan könnyen eljutni a szolgáltató közeghez, illetve ők sem próbálnak vélt elvárásoknak megfelelni. A szerény külső igények inkább csak a dallamrepertoár beszűkülését idézik elő. Gyakorlat, és külső igények híján egyre kevesebb zenei műfajt, táncnemet és dallamot játszanak, ami főként a revival-mozgalom hatása, hiszen a folyamatosan változó közönség mindig nagy lelkesedéssel és felszínes elfogultsággal, különösebb igények és háttérinformációk nélkül fogadja őket, bármilyen anyagot is játszanak. (Ezzel szemben nagyon jó hatást gyakorol rájuk az a néhány kiváló zenész, táncos szakember, aki alapos ismerője a palatkai idősebb generációk folklórtudásának, így jól tud kérdezni, inspirálni!) Bizonyos táncnemek – melyek már saját közegükben kikoptak a használatból – a revival közegben újra életre keltek, nagyobb divatnak örvendenek. Ilyenek például a férfítáncok, amelyek ma rendkívül közkedveltek a magyarországi táncházakban (köszönhetően a populáris városi kultúra eltúlzott individualizmusának).

Sokat segít továbbá a palatkai tánc- és zenekultúra tolmácsolásában a zenészek kitűnő táncstudása, melyet számtalanszor prezentáltak az elmúlt évtizedekben. Ez még inkább hitelesíti archaikusságukat, teljesebb képet ad kultúrájukról, közelebb hozza őket a közönséghez. Zenéjüket számtalan revival zenész magas színvonalon sajátította el, néhányan akár hónapokat is töltöttek közöttük, így szinte antropológus módján nyertek betekintést életmódjukba.

Más, hasonlóan közkedvelt zenészekkel ellentétben őket nem jellemzi színpadias show-szerű elemek, vagy egyenruha használata, szerkesztett zeneszámok alkotása, illetve repertoárjuk bővítése más, idegen zenei anyagokkal. Nincsenek törekvéseik kultúrájuk „jobb eladhatóságára”, sokkal inkább a lehető legautentikusabb előadásra. Megjelent hanghordozóikat szintén ez jellemzi. Ennek oka több forrásból fakad, hosszú időre nyúlik vissza. Egyik, a '60-as években Palatkán gyakran megfordult kutatónk: Kallós

Zoltán jelenléte. Ő, gyűjtései alkalmával gyakran instruálta adatközlőit, hogy milyen zenei anyagot játsszanak. Ezen instrukciók javarészt a dallamanyag (ne játsszanak magyar nótát, románnak vélt dallamokat), illetve alkalmilag a táncműfajok megválasztását is befolyásolták. Mikor a palatkaiak az 1990-es évektől rendszeres látogatói lettek Magyarország táncházainak, Kallós Zoltán legtöbb esetben velük jött, és figyelte őket. Így repertoárjukban kialakult egyfajta kettősség, mely egyrészt állt egy „magyarországi” (kissé lemerevedett, kötött, reprezentatív) színpadi repertoárból, másrészt a táncházakban, vagy hazai környezetben játszott repertoárból. Ez utóbbi – az autentikus dallamanyag mellett – magában foglalta számtalan rádióból hallott román népzenei anyag „palatkai feldolgozását”, másrészt a magyarok által kért magyar nótákat is. Ez az időszak Kodoba Béla és Kodoba Márton vezette bandát / bandákat érintette, melybe ekkortól már belenevelődött Márton fia – Codoba Martin „Florin” – is. Ő már a „magyarországi táncházas fiatalok”-kal együtt tanulta apjáétól a palatkai zenét, és komoly befolyást gyakoroltak rá a revival kortársak. Jó zenészekkel és táncosokkal kapcsolatba lépve asszimilálódott azok szemléletével: magasra értékelődött számára „apjáék zenéje”. Számtalan gyűjtés került hozzá az idősebb palatkai zenészekről is, így mára egy rendkívül tudatos, archaikus előadóvá vált.

Így tehát a befogadó közeg elvárásai összességében nem hatnak módosító tényezőként, sőt, a zenekar hírneve révén egyre nagyobb érdeklődést mutató táncházas turizmus folyamatosan erősíti kultúratudatukat és önbecsülésüket, szakmai öntudatukat.

A hagyományörzés funkcionális státuszának átértékelődése

Mezőségen a folklór a kilencvenes évektől már nem élő része a falusi közösségi kultúráknak. Megjelent azonban egy másfajta, a nemzeti önazonosság-tudatot és lokális értékeket reprezentálni vágyó belső igény, minek következtében a tradicionális kultúra nem a maga naiv funkcionalitásában, hanem a néptáncmozgalom részeként, tudatos hagyományörző státuszban, színpadiasított formában (mintegy kulturális szerepváltással) őrződik tovább. Ez az igény részben külső indíttatásra jött létre: a revival-mozgalom mintegy tükröt tartott a helyi lakosoknak, ami által tudatosult és felértékelődött saját hagyománykészletük. Ennek köszönhetően táncegyüttesek, hagyományörző csoportok jöttek létre.

Táncegyüttes

A magyarpalatkai táncosok már 1981-ben megmutatkoztak a IV. Székelyudvarhelyi Táncháztalálkozón, 1982-ben Bukarestben tv-felvétel készült velük. Ebben az időszakban vendégszerepeltek a marosvásárhelyi Öreg Táncosok Találkozóján is.

A táncosokat 1992-ben Kónya Tibor – székelyföldi születésű református lelkész – csoporttá formálta. Ez a hagyományörző együttes házasokból és fiatalokból verbuválódott. A táncanyagot így nem visszatanulással, hanem az öregektől sajátították el, ha nem is szocializáció útján, de örökítéssel. Az indíttatás tehát megváltozott, de a szórakozási funkciót ugyanúgy betölti. A férfitáncok „eltűnt” részét a ZTI '60-as években készült filmjeiről újratanulták, illetve tanultak a cigányzenészekről is. A próbák – eleinte táncházak – alkalmával az olcsón, vagy ingyen játszó fiatal zenészek voltak megfogadva, akik gyakorlatilag a mai „Palatkai banda” tagjai. A táncegyüttes újabb folkturistákat (táncos-, zenész érdeklődőket) vonzott a faluba.⁴⁰⁷

Az együttes Székelyudvarhelyen, Széken, Szamosújváron, Vicén, Kolozsváron, Mócson, Magyarország több nagyvárosában, illetve Szlovákiában is szerepelt.

⁴⁰⁷ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

Rendszeresen táncoltak a visai juhbemérésen és a szamosújvári Mezőségi Fesztiválon. A fellépések száma évente körülbelül három alkalom volt.

Repertoárjuk időközben más falvak táncaival is kibővült, a táncanyagokat kissé ugyan megkopott formában, de stílushűen, színpadiasság nélkül táncolták. A táncnemekből egyre kevesebbet: a páros táncokból is főként a lassú csárdást, szökőst és sűrű csárdást, néha a lassú cigánytáncot táncolták, férfitáncot a fiatalok alig-alig tudtak. Ma a kis létszámmal működő csoportot Juhos Attila vezeti. Néhány éve román tánccsoport is alakult, az általános iskolásokból, egy kolozsvári román tanító vezetésével.⁴⁰⁸

A zenészek

A zenészek ma, mint szellemi munkások mikro- és makroszinten is a lokális dialektust, a lokális kultúrát és önazonosságot erősítik. Ez segíti a nemzeti identitást, ami a trianoni helyzet óta felértékelődött. E tekintetben a cigányzenészek cigány mivolta teljesen eltörpül, különálló zenész csoportként tartja őket számon a közösség.⁴⁰⁹ A kollektív kultúra megtartó ereje a tradíciókban rejlik, és azok átörökítésében, mely csak akkor lehet sikeres, ha az funkciójában kerül beépítésre. Minél több „etnikai-kulturális elem” szervesül, annál stabilabb a fennmaradás lehetősége.⁴¹⁰

Záró gondolatként a magyarpalatkai zenészek alkalmazkodásának két jó példáját vázolnám fel:

Egyik legidősebb zenész adatközlőm: Kovács Márton „Puki Marci” (1941.). Az ő édesapja Kodoba Márton „Kovács” (1913-1968) még cigánykovácsként – azaz az egyik legősibb cigányfoglalkozás művelőjeként – kereste kenyerét. Puki Marci vezetéknévét apja foglalkozása / ragadványneve után kapta: Kovács vezetéknévvel lett anyakönyvezve. Magyarul már nem beszél. Református vallását házasságkötésükkor (1963.) módosította ortodoxra. A vezetéknévet – románosodásuk ellenére – leszármazottai is magyarul őrizték meg. „Puki Marci” fia már románosított névvel lett

⁴⁰⁸ J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.; Lásd: Mellékletek

⁴⁰⁹ Szilágyi Dániel, 2003., 230-231.o.

⁴¹⁰ Bindorffer Györgyi, 2002., 29.o.

anyakönyvezve: Mircea Covaci (ifj.Kovács Márton „Kis Puki”, szül.: 1962. – a szülők házasságkötése előtt egy évvel). Apja mesterségét örökölte, mindketten kiváló bőgősök. Mircea azonban – a zenei igények megváltozásával – már nem adja tovább gyermekeinek a szakmát. Ő maga is már csak keresetkiegészítésként bőgőzik, főállásban az ortodox templom harangozója (ami szintén általános cigány foglalkozás).

Másik példám, a legifjabb prímás adatközlőm: Codoba Martin „Florin” (szül.: 1977.05.03.), az egyik leghíresebb prímás – Kodoba Márton, 1941-2003. – fia. Teljes zenei örökséget mondhat magáénak. (Anyja – Codoba Eleonora – egy Mócsi prímás: Boca Nicodin unokája.) Személye jól példázza a zenészek általános alkalmazkodási tendenciáját. Érdekes módon nem csupán szocializáció során tanulta faluja kultúráját, hanem hagyományőrző és revival zenész aspektusból is. Magyarországi revival táncosoktól, zenészekről kapott gyűjtésekből folyamatosan bővíti repertoár- és egyéb apja generációjától szerzett ismereteit, mely felvételeken sok esetben apja is játszik. Így ő már tudatos formában is őrzi e zenei anyagot. Adatközlő: mert belenőtt faluja ösztönös, funkcionális kultúrájába, hagyományőrző: mert tudatosan fenntartja és színpadra viszi azt, valamint revival zenész: mert ma már szubkultúrát ápol, több vidék zenei anyagának tudatos elkülönítője, azaz egyfajta funkcióhalmozódás részese. Ő az a személy tehát, akiben legjobban kirajzolódik a palatkai cigányzenészek adaptációja, ő a változásfolyamat következményeinek hordozója. Nyolc évesen már játszott apja zenekarában, ami a kilencvenes évekig teljes aktivitásban és hagyományos funkcionalitásban működött, továbbá részese a kilencvenes évek zeneigény-átformálódásának, illetve a mai idők elvárásaihoz való alkalmazkodási stratégiának. Revival zenészek és táncosok, „kulturális tolmácsok” segítségével tanul a palatkai idősebb zenészgenerációk felvételeiről. Apja vezetéknévét románosítva viseli, keresztnévét is örökölte, de becenevét („Florin”) használja. Anyanyelve már román, de beszél magyarul, keveset cigányul. Vallását tekintve ortodox, bár vallásgyakorlással nem él. Városi életformát folytat: Kolozsváron vett feleségül egy palatkai származású román cigány lányt (Matingo Ignác (1962.) - prímás és gitáros lánya) 2000-ben, akivel ma is ott él. Két fiú gyermeke közül a nagyobbik intézményesített (zeneiskolai) és örökítési formában is tanulja a zenész szakmát, retradicionáló törekvésként.

Ma tehát Codoba Martin „Florin” a palatkai zenekar főprímása, az összekötő személy a zenekar és a befogadó közeg közt. A többi zenésznek ezáltal mintegy irányt mutat a zenélés folytatásának lehetőségére.

14. kép: Kodoba Béla porszívóval pózol

Kodoba Béla
Hollandia, 1996-98?
Fotó: Kodoba Martin „Florin”

ÖSSZEFOGLALÁS

„Reprezentatív táncalkalmakhoz – bálhoz, lakodalomhoz – évszázadok óta kialakult hagyomány szerint falun is olyan zenészt illik fogadni; aki a szórakoztató zenélést tekinti fő hivatásának, rutinosan igazodik el a tánc- és lakodalmi szokások között; aki nem csupán zenei követelményeknek tud megfelelni, hanem jól ismeri a hagyományosan kialakult zenész illetet, hajlékonyan alkalmazkodik megrendelője hangulatához: azt az illúziót kelti, hogy hangszerén kimondottan annak érzéseit szólaltatja meg. A szoros kontaktusra neki, mint improvizáló zenésznek talán még nagyobb szüksége van, mint közönségének, hiszen ez váltja ki képességei legjavát. Ilyen követelményeknek Magyarországon kezdettől fogva leginkább a cigányzenészek tudtak megfelelni. Társadalmi helyzetüknél fogva is leginkább nekik volt lehetőségük ezt a fajta rutint megszerezni.”⁴¹¹

A magyarpalatkai cigányzenészek alkalmazkodásának egyik alapköve a *funkcionalitás*. A falusi folklór ugyanis funkcionalitásra épülő esztétikai megnyilvánulás. Annak instrumentális zenei anyaga pedig egy kettős kölcsönhatáson alapuló, éppen ezért is folyton változó produktum. A huszadik század folyamán gyökeresen megváltoztak a falusiak szórakozási és ünneplési szokásai, így a század végére a zenés alkalmak szinte teljesen megszűntek. Nem csupán a közösség együttműködési ereje táplálja a hagyományokat, hanem mindez visszahat, és a hagyományok gyakorlása is folyamatosan erősíti az összetartozás tudatát. Ezáltal pedig annak hiánya ennek a tudatnak a veszét jelenti. Ennek a veszteségnek elsődleges szenvedői a falusi cigányzenészek. Mára a faluban nincs funkcionáló tradicionális folklór.

A másik alapkő az *ifjú korosztály*. A folklór anyag jelentős részét ugyanis a fiatalság igényei szabályozzák. Ők pedig mindig a modernizáció zászlóvivői, akik ráadásul egyre kisebb számban vannak jelen falun. A gyermekek a fiatalokkal együtt hiányoznak, az idősebb korosztályok pedig nem sok zenés megnyilvánulásban vehetnek részt, és főként nem indítványozhatnak abban. Még ha bizonyos eseményeken (pl.: lakodalom) részt is vehetnek, azoknak szervezésébe mára többnyire nincs beleszólásuk. Tehát megszűnt a zenészek befogadó közönsége, a fiatalság zenei igénye már nagyon

⁴¹¹ Sárosi Bálint, 1996., 36.o.

távol áll a vonós bandák által játszható zenétől. A zenészek ezáltal vagy modern hangszereken kezdenek tanulni, vagy más piacot kell keresniük.

A harmadik alapkő pedig a kiszolgáló közeg *alkalmazkodási készsége*, a *piacérzékenység* és a *mobilitás*. A cigányok zenészségükkel egy olyan túlélési stratégiát tettek magukévá, mellyel hosszú ideig megélhetnek, annak reményében, hogy zenészre minden időben szükség lesz – még ha változik is az igények intenzitása, vagy a befogadó közeg műfaji, stílusbeli elvárása.

A zenész cigányok több ezer év alatt sem alkottak nemzeti, politikai, gazdasági, vagy kulturális egységet. Különállóságuk szakmai státuszukban gyökerezik, ami kulturális önazonosságukban rögzült. Zenészek, tehát nem csupán etnikai értelemben vett cigányok. Megkülönböztetett, magasabb társadalmi rendű, egyedi kapcsolatrendszerű, független, mindezeknél fogva ingadozó önazonosságú egyének. Alkalmazkodásuk és mobilitásuk mindig feltételek nélkül való, és rendkívül gyors. Nem számít a társadalmi státusz, az etnicitás, az identitás, a lokalitás, a nyelv, a vallás, a személyi öntudat vagy az öltözködés. Rugalmasságuk azonban mindig a szakmán belül, és annak megőrzése érájában értelmezendő, mert abból teljességgel kilépni csak kevesen hajlandóak.

Testi és mentalitásbeli adottságaik, öröklött és tanult motorikai képességeik, kitűnő zenei memóriájuk, kiváló emberismerő, kommunikációs és előadói készségük társadalmi érvényesülésükhöz elengedhetetlenül szükségesek.

Mindezeknek együttes hatásaként érdemessé váltak e szakma a generációkon át való örökítésére. Ezért gazdasági stratégiájuk mindig az aktuális piaci igényekhez való alkalmazkodás, megújulás.

Az 1900-as években virágzó falusi folklór biztos megélhetési forrással kecsegtetett. Ennek köszönhetően egyre több zenész örökölte szakmáját gyermekeire, és a zenészek gyarapodásával egyre nagyobb területen váltak foglalkoztatottakká. E viszonylagos jólét pedig társadalmi, státuszbeli és gazdasági kiemelkedést biztosított számukra a cigányok közegéből. Csoportjuk etnikai kötődése meglazult, a magyar viseletet városiasra váltották, mellyel nem fejeztek ki etnikai vagy társadalmi hovatartozást.

A Ceaușescu rendszer falusi kultúrára gyakorolt hatása is kedvezett a zenész mesterség népszerűsödésének, így abban az időszakban volt Palatkán a legtöbb zenész. Kiváló szakmai tudásuknak, repertoárjuk folyamatos bővítésének, zenei termékenységüknek (a modernizációhoz való alkalmazkodásuknak) köszönhetően hatalmas körzetben váltak foglalkoztatottá, újabb munkaterületeket hódítottak meg, illetve egyes zenészek át is települtek más falvakba. Az asszimilációs kényszer szüleményeként a '40-es évek korosztálya a cigány mellett már inkább román nyelvet használt, a magyart egyre kevesebben, majd a kilencvenes évekig alig néhányan beszélték. Örökítették azonban a cigány nyelvet, mellyel csoportjuk szegregációját erősítették. A '70-es évekig vallásukat is a román ortodoxra váltották, az ekkor született gyermekek román keresztnéveket kaptak, magyar vezeték- és keresztnéveiknek pedig a román megfelelőjét kezdték használni. Ezen megnyilvánulások a többségi társadalomba való integrációs törekvések voltak, melyek főként külső kényszerből fakadtak. Különállásuk megtartásának egyedül a városi viselet és a cigány nyelv, valamint elkülönített lakóterük adott lehetőséget.

„Az etnikai és nemzeti identitás viszonyában a nemzeti azonosságtudat kialakulása és elemeinek internalizálása előrelendíti és segíti az asszimiláció folyamatát, de nem vonja maga után szükségszerűen az etnikai identitás felszámolását. Sőt, az asszimiláció és nemzeti identitás együttes hatása sem feltétlenül váltja ki az etnikai identitás elvesztését.”⁴¹²

A rendszerváltások okozta felgyorsult kultúraváltáshoz azonban még nekik is kevés idejük maradt alkalmazkodni. A máshol már virágzó revival mozgalom, vagy „klubélet”⁴¹³ folyamányaként a körzetben, és Magyarországon jó hírnévnek örvendő zenekar előtt új terek nyíltak meg. A határok megnyitása lehetővé tette a zenészek külföldi útjait, ami pótolta a saját körzetükben fokozatosan keletkező munkahiányt. Ez nem csak anyagi, de némileg erkölcsi kiemelkedést is jelentett, minek köszönhetően a falu neve többlettartalommal ruházódott fel. Magyarpalatka tehát Magyarország és külföld számára a zenekara által fémjelzett faluvá avanzsálódott.

⁴¹² Bindorffer Györgyi, 2002., 26.o.

⁴¹³ Agócs Gergely, 2004-2006.; Könczei Csongor, 2002.

Itt kell megjegyezni egy másik mentalitás-béli tényezőt, mégpedig azt a hedonista, szangvinikus, szélsőséges lelki alkatot, ami a pénz ésszerű beosztásának, az élet tervszerű felépítésének, egzisztenciális megalapozásának vet gátat. Tény, hogy jó keresetet biztosított nekik külföld, a pénzből akár más szakmai alapokat, eszközöket vagy befektetést is kezdeményezhettek volna, mégsem tette egyikőjük sem. Emellett nyilván való az érzelmi kötődés a muzsikusi léthez, státuszhoz, illetve életformához, az örökített szakmai öntudat, ami nem engedi annak elhagyását.

A zene rohamos elgépiesedésével együtt jár a közönség hallásának és ízlésének, zeneértésének, tánctudásának leépülése, amihez egy határon túl nehéz alkalmazkodni. Ez tapasztalható a palatkaiaknál is. Az ő alkalmazkodási útjuk túlnyomórészt nem a modernizálódás, hanem a *hagyományőrző státuszba* való átlépés. Kisebb részük városba költözött és a modern zeneigényekhez próbál alkalmazkodni, nagyobb részük megmaradt a folklór anyagnál és előadási stílusnál, csupán a közönségük cserélődött ki.

A kutatás eredményeként tehát a hipotézis részlegesen teljesült. Igazolódott a zenei anyag módosulásához való alkalmazkodás, (új zenei műfajok, hangszerek használatba vétele), az új piacok keresése hagyományőrző státuszba lépéssel, illetve a szakmaváltás; más eredményeket mutat azonban mindennek a mértéke. Egy bizonyos határon túl ugyanis nem voltak képesek, vagy nem akartak alkalmazkodni környezetük modernizálódó igényeihez repertoárjukkal, nem cseréltek teljes hangszerapparást – csupán egy-egy hangszer került ideiglenesen használatba – hanem megmaradtak a tradicionális vonósbandák életterében. A szakmát mára – mondhatni – nem öröközik. A zenészség presztízse is megváltozott, már nem feltétlenül ez a cigányok számára legelegánsabb szakma. Az alkalmazkodás megoldási lehetőségeinek megválasztásában fontos szerepe van az egyénnek, illetve képességeinek. A különböző egyének különböző módon alkalmazkodtak. Akik megmaradtak a szakmában, azok a legerősebb, legtehetségesebb egyéniségek a legnevesebb és legelismertebb zenész családjából.

Az alkalmazkodási folyamat teljes értékeléséhez elengedhetetlenül szükséges lenne folytatni a megfigyelést az elkövetkező években is, valamint közelebbről megvizsgálni a zenekar külföldi tevékenységét, a befogadó közegek további elvárásait, illetve annak módosulását, valamint a következő cigányzenész generáció zenéhez, illetve folklórhoz fűződő viszonyát. A néptánc továbbélési színtereit, illetve a falu folklórjának, folklórmozgalmának helyi megnyilvánulási formáit. Megvizsgálni hogyan játszanak tisztán román, illetve tisztán magyar közegben. Tervem továbbá az elköltözött zenészekkel életútinterjút készíteni, melyekből további adatok segítenék stratégiájuk közelebbi megismerését. A kutatómunka folytatásaként hasonló terepmunkát kell végezni más mezősegi, illetve más tájegységről való falusi zenekarokkal, városi együttesekkel. Összevetni alkalmazkodási stratégiáikat, kirajzolni általuk a szakma jövőjét. Rávilágítani, hogy mivé lesznek a zenész közösségek, és tovább él-e, mivé lesz ez a kultúra, *cigán* lesz-e a zenész, zenész lesz-e a *cigán*?

THE TOPIC'S PRESENTATION

The versatility of Gypsy musicians' in Magyarpalatka

Adaptation in a macro society

This dissertation aims to analyse Magyarpalatka's mixed society focusing on a unique group of people: the local gypsy musicians. Gypsy musicians are influential in their village as well as in the wider locality. They have an important role in connecting people of different ethnicities and their importance in society is centred around their inherited profession of music. It is possible to gather information on how different ethnic groups influenced and modified one another by investigating gypsy musician who were also cultural intermediaries of their time. Due to the global changes of the 20th and 21st centuries, the gypsy musician's status went through major modifications.

Gypsy musicians never formed an integrated national, political, economic, or cultural group. Their separation from society was rooted in their professional status that established their cultural identity. They weren't 'only' gypsies, they were also musicians. They were favoured, higher ranked, independent individuals with unique relations. Their adaptation and willingness to travel was always unconditional and swift, no matter the status, language, ethnicity, identity, locality, religion or clothing.

Their physical and mental ability, inherited and learnt technical skills, outstanding knowledge of human nature, communication and performing skills were all indispensable. These skills enabled them to pass on their knowledge through generations. Their economic strategy was also based on adaptation.

In scientific terms this work is a diachronic analysis which uses folklore and folklore-society related data. My examination distinguishes three historical periods in relation to how political and economic changes modified the gypsy musicians' role and identity.

1. Magyarpalatka's society between 1920 and 1960

In the 1900s, gypsy musicians were in demand as an active part of community life. They had bookings from ceilidhs, balls, festivals, anniversaries, and besides these there were spontaneous parties too. They provided music in Magyarpalatka as well as in the surrounding villages. Musicians also extended their territory by passing their knowledge on to their children. Their relative wealth elevated them from other gypsies socially and economically. Their mother tongue is Romani, and they also speak Hungarian due to their Calvinist religion. Their costume includes traditional Hungarian elements which gradually adapted to a more urban outfit.

2. The disintegration of the traditional culture (1960-1990)

The cultural impacts of the Ceausescu era were favourable to the folk music industry. Magyarpalatka had the most musicians at the time. Thanks to their masterly skills, their constantly growing repertoire, and their adaptation to modernisation, they further expanded their 'conquered' territory. Furthermore, some musicians resettled in other villages. As a result of forced assimilation, the 1940s' generation mainly spoke Romanian besides Romani and by the 1990s only a very few knew Hungarian. However, they entail the Gypsy language by which they accelerate their segregation. By the 1970s their religion changed to Romanian Orthodox, their children had Romanian first names and they started using Romanian equivalents of their Hungarian surnames as part of this forced integration. They were still distinguishing themselves by speaking Romani, marrying within their group, and living separately from other ethnicities.

3. Consequences of the political regime change, and its societal and cultural impacts on gypsy musicians

Even gypsy musicians found it challenging to adopt to the accelerated cultural changes, although a huge market opened due to the blossoming revival movement and club life. Opened borders allowed musicians to travel which balanced the growing home-bred job deficit. It meant not only financial but some sort of moral distinction too. Consequently, the village's name endowed with some extra content. That's how Magyarpalatka became a trademark of the village's band in Hungary as well as abroad.

I must mention about an important factor, namely their repertoire which developed alongside the changes in time and space. Their collection of songs and tunes constantly expanding as the number of available musical genre is growing. The three-membered string band only broaden with accordion occasionally. Their repertoire accommodates more foreign songs, top hits and fewer traditional dance music, and there are an increased number of Romanian style marks in the Hungarian repertoire. Some parts of the traditional music and dance collection is only being played on stage, recording studios, revival events and tanchazes.

The apace process of mechanicalism in the music industry declines people's musical hearing and musical or dance skills to a level even gypsy musicians finding hard to relate to. This applies to Magyarpalatka's band too. Their latest way of transformation is not modernising but to shift towards to a traditionalist's status. A smaller group of them moved to cities and tries to entertain in a modern way, however the majority stayed with the traditional folklore and only their audience has changed.

The way of adopting to changes depends on the individual's personality and skills. (Everyone adopts differently.) The strongest, most respected ones stayed with their profession. They are the ones from the best known musical family backgrounds.

Cultural values carried by gypsy musicians from Magyarpalatka are not extinct but are going through functional changes.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Gyűjtések:

Dátum	Helyszín	Adatközlő	Adatközlő születése	Gyűjtés módja	Gyűjtők
1981.	Vajdakamarás: V.D. lakása	V.D. parasztprimás	1905-1983.	Írányított beszélgetés	Jánosi András, Fekete Antal, Pénzes Géza
1996.06.29	Debrecen: Tükrös tábor	magyarpalatkai cigányzenészek		résztevő megfigyelés	Rómer Judit
1997.06.21-22.	Magyarpalatka: K.F. cigányzenész katonaberukkoló bálja	magyarpalatkai cigányzenészek		résztevő megfigyelés	Rómer Judit, Busai Norbert
1999.04.06	Mezőkeszű: magyarországiak által szervezett bál	magyarpalatkai cigányzenészek és mezőkeszűi lakosok		résztevő megfigyelés	Rómer Judit
1999.11.17	Magyarpalatka: K.B. cigányzenész temetése	magyarpalatkai lakosok és cigányzenészek		résztevő megfigyelés	Rómer Judit
2000.03.19-22.	Magyarpalatka: J.Zs. Lakása; M.M. lakása; O.I. lakása; K.L. lakása	J.Zs., J.A. magyarpalatkai magyarok; M.M., M.E. magyarpalatkai magyarok, S.E. vajdakamarási magyar; H.J. magyarpalatkai román; magyarpalatkai cigányzenészek	1929., 1935.; 1924., 1927., 1928.; 1932.; _	nyitott kérdőíves interjú és részttevő megfigyelés szervezett mulatságon	Mihálydeák Barna, Rómer Judit, Nagy Andrea, Molnár Péter
2000.04.05	Magyarpalatka, Sz.M. lakása	Sz.M. magyarpalatkai lakos	1935.	nyitott kérdőíves interjú	Rómer Judit, Mihálydeák Barna
2000.05.18	Magyarpalatka: P.J. lakása, kocsmá	P.J. magyarpalatkai lakos; magyarpalatkai cigányzenészek	1925.; _	nyitott kérdőíves interjú és részttevő megfigyelés spontán szerveződött mulatságon	Rómer Judit
2007.02.16-17.	Debrecen: Hajdú Táncegyüttes Székháza	F.J., F.E. visai magyar lakosok; magyarpalatkai cigányzenészek	1932., 1938.; _	nyitott kérdőíves interjú és részttevő megfigyelés szervezett táncmulatságon	Rómer Judit

2008.03.25-28.	Magyarpalatka: P.Á., P.J.; J.Zs; O.I.; M.S.; K.M. lakásai	P.Á.magyar, P.J.magyar; J.Zs.magyar; O.I.román; M.S.cigányzenész, M.M. cigányzenész; K.M.cigányzenész, K.M.cigányzenész	1941., 1941.; 1929; 1929; 1943., 1962.; 1941., 1967.	nyitott kérdőíves interjúk, életútinterjúk	Rómer Judit, Rómer Ottó, Leiter Aranka
2012.12.08	Hajdúböszörmény : Művelődési Ház	K.F. cigányzenész; magyarpalatikai cigányzenészek	1977.; _	nyitott kérdőíves interjú és résztvevő megfigyelés szervezett mulatságon	Kompár-Rómer Judit
2013.11.16	Hajdúnánás: Művelődési Ház	K.F. cigányzenész	1977.	nyitott kérdőíves interjú, irányított beszélgetés	Kompár-Rómer Judit
2013.11.30	Földes: Általános Iskola	K.F. cigányzenész; magyarpalatikai cigányzenészek	1977.; _	nyitott kérdőíves interjú és résztvevő megfigyelés szervezett táncmulatságon	Kompár-Rómer Judit
2014.02.23	Magyarpalatka: J.Zs. Lakása	J.Zs. Magyar lakos	1929.	nyitott kérdőíves interjú	Kompár-Rómer Judit
2014.11.08	Debrecen: Hajdú Táncegyüttes Székháza	K.F. cigányzenész	1977.	életútinterjú	Kompár-Rómer Judit
2016.12.02	Nyíradony: szervezett táncmulatság	K.F. cigányzenész	1977.	interjú és résztvevő megfigyelés	Kompár-Rómer Judit

Irodalom:

A Ceaușescu-korszak

é.n. In *Az Erdélyi magyarság honlapja*

(<http://users.atw.hu/erdelymagyar/Oldalak/ceausescu.htm>)

A. GERGELY András

2006 Hány rétegű az identitás? Árnyalatok és víziók a regionális kutatás alanyai ürügyén. In *A kormányzás kérdőjelei*.

A Magyar Politikatudományi Társaság XII. Politológos vándorgyűlése

Eger-Noszvaj <http://polvgy2006.ektf.hu/eloadasok/agergelyandras.doc>

A Magyarországon 1893. Január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei
1895 Budapest: Az Országos Magyar Statisztikai Hivatal

A marosvásárhelyi ev. ref. Collegium értesítője az 1882-83-ik iskolai évről
1883 Marosvásárhely: az iskola igazgatósága

ACHIM Viorel

2001 *Cigányok a román történelemben* Budapest:
Osiris Kiadó

AGÓCS Gergely

1999 *Ördögös muzsikások a Felföld hagyományos zenei kultúrájában*.
www.folkinfo.hu/agocs/ordongos.rtf (2013.10.17. 11:13)

2001 A mesterség elsajátításának társadalmi intézménye a cigányzenészek körében (szlovákiai magyar példák). In *Fórum Kisebbségkut. Int. Társadalomtudományi Szemle* Pozsony, III.évfolyam 2001/1.

2004-2006 *Gömöri cigányok* – film. író, szerkesztő, rendező: Szakály István Duna tv

AGÓCS Gergely – GOMBAI Tamás

2004 *Kürti bandák* Budapest: Timp Kiadó

ALEXANDRU-MURAD Mironov

2002 *Tot mai departe de Moscova. Politica externă a regimului Ceaușescu*.
Arhivele Totalitarismulu. 3-4/2002. 228-255 p.

ALMÁSI Tibor

2001 *Anjou-kori Oklevéltár. XII*.
Budapest-Szeged

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó

Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben
1901 Budapest: Magyar Királyi Államnyomda

Az első magyarországi népszámlálás 1784-1787 – Torda megye
1960 szerk.: Danyi Dezső - Dávid Zoltán Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
Könyvtára Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya

Az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei
a hasznos háziállatok kimutatásával együtt
1871 Pest: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal

ÁRENDÁS Péter

1992 *A magyarpalatkai banda. Tanulmány egy mezőszéki falusi bandáról* –
Szakdolgozat Budapest: ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Ének-Zene –
Karvezetés Tanszék

2003 *A juhait kereső pásztor. Árendás Péter szerk.: Új Pátria 17.: cd-borító
szöveges ismertetője* Budapest: Utolsó Óra Fonó

BAKÓ Boglárka

2002 Együttélési viszonyok és az etnikai identitás.
In Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből.
Szerk.: Kovács Nóra és Szarka László Budapest: Akadémiai Kiadó

BÁNDI Zsuzsanna

1982 Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállítása. In *Levéltári
Közlemények. A Magyar Országos Levéltár Folyóirata*, 53.évf. 1. szám
A Magyar Országos Levéltár 1982. évi (állandó és időszakos) kiállítás
katalógusai. Budapest: Akadémiai Kiadó

BARABÁS Béla – DIÓSZEGI László – ENYEDI Sándor - SEBŐK László – R. SÜLE
Andrea

1990 *Hetven év. A romániai magyarság története 1919-1989*
Budapest: Magyarságkutató Intézet

BARABÁS László

2010 *A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódásának kérdései*
In Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt: *Mezőség. Történelem, örökség,
társadalom*
Kolozsvár: Művelődés

BARANYI Béla

2002 „Sohasem cigánynak, hanem művésznek tekintettek” – A régi cigányzene
ma In *Amaro Drom* (12) 2002.02. 20-21.

BARTA Gábor

- 1975 Az 1514. évi parasztháború résztvevői
In *Békési Élet*, Közművelődési és tudományos szemle
Gyula: 10. évf. 1. szám

BARTH, Fredrik

- 1996 *Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*
Regio. Kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 1.sz.

BARTHA Sándor

- 2012 Táncház Nyugat-Európában. Egy Hungaricum és egy életmód. In Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese: „Meg kell a búzának érni”. *A magyar táncházmozgalom 40 éve*. Budapest: Európai Folklór Intézet 155- 162.

BARTLETT, Frederik Charles

- 1985 *Emlékezés 1985/1932*. Budapest: Gondolat Kiadó

BERGER, P. – LUCKMANN, T.

- 1966 A valóság társadalmi felépítése. In Hernádi Miklós (vál.): *Fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1984.

BICZÓ Gábor

- 2004 *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete

BINDORFFER Györgyi

- 2001 *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest: Új mandátum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet
- 2002 *Asszimiláció és túlélés. In Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Szerk.: Kovács Nóra és Szarka László
Budapest: Akadémiai Kiadó

BLAZOVICH László – GÉCZI Lajos

- 2000 *Anjou-kori Oklevéltár. X. 1326*.
Budapest – Szeged

BÓDI Zsuzsanna

- 2001 *Magyarországi cigány mesterségek*. Budapest: Napút Kiadó

BODÓ Barna

- 2005 *Értékek, nyelvhasználat – szórvány*. In Bakó Boglárka – Szoták Szilvia: *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet 20-44.

BURKE, Peter

2001 A történelem, mint társadalmi emlékezet. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*. 1. 3–21.

BUSAI Norbert

2000 *A magyarpalatkai zenészekről. Kodoba Béla emlékére.* – Szakdolgozat
Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola

Dr. CSÁNKI Dezső

1913 Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában Budapest:
Magyar Tudományos Akadémia

DIÓSI Ágnes

1988 *Cigányút*
Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

2002 *Szemtől szemben a magyarországi cigánysággal*
Budapest: Pont Kiadó

DUNAINÉ BOGNÁR Júlia – KANYÓ Ferenc

1996 *A második világháború szegedi hősei és áldozatai*
Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXIII.
Szeged: Csongrád Megyei Levéltár

Erdély 1857. évi népszámlálása

1992 Budapest: Központi Statisztikai Hivatal

ERDŐS Kamill

1989 Cigánytanulmányai
Békéscsaba: Békés Megyei Tanács V. B. Cigányügyi Koord. Biz.

FRASER, Sir Angus

2006 *A cigányok*
Budapest: Osiris

GEERTZ, Clifford

2001 *Az értelmezés hatalma*
Budapest: Osiris Kiadó

2003 Darabokból álló világ (A kultúra és a politika térképének megváltozása).
Magyar Lettre Internationale, 49. (nyári) szám

GILYÉN Nándor

2005 *Az erdélyi mezőség népi építésze*. Budapest: Terc Kft.

GIRÓKUTI képes naptára
1860

Gyorsírásos jegyzőkönyv az RKP Központi Bizottsága Propaganda Osztályának üléséről
1966 1966. január 15. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos 180/1966. 172. f.

HALMOS Béla – HOPPÁL Mihály – HALÁK Emese szerk.:
2012 *„Meg kell a búzának érni”. A magyar táncházmozgalom 40 éve.* Budapest:
Európai Folklór Intézet

HENICS Tamás
2005 *Juhmérés Visában – Szent György napi örökségünk.* Budapest: Etnofon
Népzenei Kiadó

HUTNIK, Nimmi
1991 *Ethnic Minority Identity.*
Oxford: Clarendon Press

HORVÁTH István
2006 *Kisebbségsszociológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák.*
Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó

ILLÉSY János
1900 *Vásárszabadalmak jegyzéke.* Budapest: Pátria Könyvnyomtató Rt.

Ismeretlen szerző
2006 *A cigányok*
In Paládi-Kovács Attila: *A nemzetiségek néprajzi felfedezői* Budapest:
Akadémiai Kiadó

JAKÓ Zsigmond
1990 *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1289-1556.* I-II. kötet
Budapest: Akadémiai Kiadó, A Magyar Országos Levéltár kiadványai II.,
Forráskiadványok 17.

1997.A *Társadalom, egyház, művelődés.* Budapest: Magyar Egyháztörténeti
Enciklopédia Munkaközösség

1997.B *Erdélyi okmánytár I. (1023-1300)* Magyar Országos Levéltár kiadványai, II.
Forráskiadványok 26.
Budapest: Akadémiai Kiadó

2004 *Erdélyi okmánytár II. (1301-1339)* Magyar Országos Levéltár kiadványai, II.
Forráskiadványok 40.
Budapest: Akadémiai Kiadó

2008 *Erdélyi okmánytár III. (1340-1359)* Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 47. Budapest: Akadémiai Kiadó

JÁNOSI András szerk.:

1995 *Magyarpalatkai népzene, Kodoba Béla és bandája*. cd-borító szöveges ismertetője Svájc: BaSys Music

Jeles Napok a Neumann-ház Irodalmi Szerkesztőség honlapja
(http://jelesnapok.oszk.hu/prod/unnep/a_reformacio_emleknapja)

JUHÁSZ Katalin

2011 Tevékenységformák és interpretációk modelljei: hagyomány és tudomány; hagyomány és kreativitás. In Diószegi László, Juhász Katalin: *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpátmedencében*. Budapest: Teleki László Alapítvány

KALLÓS Zoltán

2006 Tánc hagyományok egy mezőszegi faluban. In Felföldi László - Karácsony Zoltán: *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A* Budapest: Gondolat - Európai Folklór Intézet

KÁLLAI Ernő

2002 A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában. In *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Szerk.: Kovács Nóra és Szarka László Budapest: Akadémiai Kiadó

Dr. KARSAI Ervin

1994 *A cigány nyelv és kultúra. Le romani shib haj kultura* Gyula: ismeretlen

KARSAI László

1991 Cigánykérdés Magyarországon 1944-1945
Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2.évfolyam 1.szám

KEMÉNY István

2000 *A teljes foglalkoztatottságtól a munkanélküliségig és a láthatatlan gazdaságig*. Kisebbségkutatás – 9. évf. 2000. 4.szám

KEMÉNYFI Róbert

2002 Térbeli és társadalmi szintek fogalmi hálóját a néprajztudományban. In Keményfi Róbert: *Régiók és kultúrák találkozása*. Tudományos ülés Ujváry Zoltán 70. születésnapján Debrecen: Ethnica

- 2003 *A kisebbségi tér változatai*
Budapest: MTA Társadalomkutató Központ
- 2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó

KESZEG Vilmos

- 2007 *A Mezőség felfedezése*. Kolozsvár: *Művelődés* LVI. évf. 2007/6-9. 6-25.
- 2010 *Az Erdélyi Mezőség néprajzi irodalma*. In Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt: *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom* Kolozsvár: Művelődés

KIRÁLY Tibor – SZAKÁLY Zsolt

- 2011 *Mozgásfejlődés és a motorikus képességek fejlesztése gyermekkorban*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó

KOCSIS Károly

- 2013 *A Kárpát-Medence vallásföldrajza (15-20.sz.)*.
www.uni-miskolc.hu/~foldrajz/hallgato/segedlet/Karpatvallas.doc
(2013.06.17.)

Dr. KÓS Károly

- 2000 *A Mezőség Néprajza 1-2*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó

KÓSA László

- 1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880-1920)*. Budapest: Planétás Kiadó

KÓSA László – FILEP Antal

- 1975 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest: Akadémiai Kiadó

KOTICS József

- 2001 *Integráció vagy szegregáció? Cigányok a háromszéki Zabolán* In Kotics József: *Mások tekintetében* Miskolc: Miskolci Egyetem, A Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék Könyvei 4.

KOVÁCS Attila

- 2005 *Barka. Közösségek, identitások és vallásosság egy felsőgömöri búcsújáró helyen*. In Prónai Csaba: *Lokális cigány közösségek Gömörben*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet

KOVÁCS KISS Gyöngy

- 2002 *Megsemmisítésre ítéltettek*
Korunk XIII. 12. 3-6.o.

KÖNCZEI Ádám

- 2004 Magyarpalatkai tánc hagyományok. In Könczei Ádám – Könczei Csongor *Tánc ház. Írások az erdélyi tánc ház vonzáskörzetéből.*
Kriza Könyvek 24. KJNT, Kolozsvár 49-53. (A „Szépen szól a palatkai nagyharang...” című 1981-es kéziratból.)

KÖNCZEI Csongor

- 2000 A zenei és táncbéli improvizálások összefüggései „Táncoló muzsikások”.
In Czégény Dóra - Keszeg Vilmos: *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság
- 2002 A tánc ház kulturális paradoxonjai
Művelődés LV. évf. 2. szám, 18-20.o.
- 2004 Amikor a nép táncol, akkor néptáncol? In Könczei Ádám – Könczei Csongor: *Tánc ház. Írások az erdélyi tánc ház vonzásköréből.* Kolozsvár
- 2009 *Hogyan lett a Kodobákból Codoba? Másodlagos identitásváltások egy mezősegi cigánymuzsikás családnál. Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről.* Kolozsvár: Nr.25. ISPMN Cluj-Napoca
- 2012 A 35 éves erdélyi tánc ház rövid történeti áttekintése. In Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese: „*Meg kell a búzának érni*”. *A magyar tánc ház mozgalom 40 éve.* Budapest: Európai Folklór Intézet 138-144.

KÖPECZI Béla

- 1988 szerk.: *Erdély története III.* Budapest: Akadémiai Kiadó

KÖVESDI KISS Ferenc

- 2006 *Riadóra szól a harang A Mezőség településeinek helyzetképe (1891-1991)*
Kalocsa: Kráter Műhely Egyesület

KRISTÓ Gyula

- 1994 *Anjou-kori Oklevéltár. III. 1311-1314.*
Budapest-Szeged

KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc

- 2004 *Anjou-kori Oklevéltár. XIX. 1335.*
Budapest-Szeged

LAÁR Erika

- 2002 Adalékok az első világháborúban begyűjtött erdélyi harangok történetéhez
In *Magyar műemlékvédelem. Az országos műemlékvédelmi hivatal évkönyve* (1991-2001) XI.
Budapest: Országos Műemléki Felügyelőség

LÁSZLÓ Márton

2010 *Kollektivizálás a Székelyföldön* 2010.11.19.

<http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=79> (2014.01.29. 15:40)

LOSONCZI Ágnes

1977 *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékrendben.*

Társadalomtudományi Könyvtár, Budapest: Gondolat Kiadó

Magyar Nagylexikon

1999 Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó

Magyar Néprajzi Lexikon III.

1980 Budapest: Akadémiai Kiadó

MAGYAR Zoltán

2011 *A magyar népi kultúra régiói* 2. Felföld, Erdély, Moldva Budapest:

Mérték Kiadó

Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke

1892 szerk.: Jekelfalussy József

Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság

MAKKAI László

1942 Szolnok-Doboka megye pusztulása a XVII. század elején Kolozsvár:

Minerva (Erdélyi Tudományos Intézet)

MARTIN György

1990 Magyar táncdialektusok In *Magyar Néprajz VI.* Budapest: Akadémiai Kiadó

1997 A magyar és román táncfolklór viszonya az európai összefüggések tükrében. In Felföldi László – Pesovár Ernő: *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyománya.* Budapest: Planétás Kiadó

MÉREI Ferenc

1998 *Közösségek rejtett hálózata. Szociometriai elemzés*

Budapest: Osiris Kiadó

MEZEY Barna (szerk.)

1986 *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985* Budapest:

Kossuth Könyvkiadó

MOLNÁR Péter

2011 „...a néptáncot átalakították...” In Varga Sándor: *„A visai Kőrös alatt...” Tanulmányok egy erdélyi, mezősgéi falu népi kultúrájáról.*

Szeged: Belvedere Meridionale, XXIII.évf.1.szám

NAPI HÍREK

- 1940 Hivatalos jelentés. 1940. szeptember 11., 20 órakor
Budapest: Magyar Távirati Iroda Rt.

NÁDORI László

- 1991 *Az edzés elmélete és módszertana* Budapest:
Magyar Testnevelési Egyetem

NOVÁK Csaba Zoltán

- 2011 *Aranykorszak – A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. (1965-1974)*
Csíkszereda: MTA Kisebbségkutató Intézet, Pro-Print Kvk
- 2012 Modernizáció falurombolással A területrendezés kezdetei Romániában I-II.
2012.02.13. In *transindex.ro Történelem*. (<http://itthon.transindex.ro/?cikk=16559>; <http://itthon.transindex.ro/?cikk=16616>; 2014.01.29. 16:55)

NOVÁK Ferenc

- 2000 Szék táncai és táncélete a XX. század első felében, 1965. In Virág völgyi Márta - Felföldi László: *A széki hangszeres népzene – Tanulmányok*
Budapest: Planétás Kiadó (Kéziratként: A tánc szerepe Szék társadalmi életében. Szakdolgozat Budapest: ELTE Folklór Tanszék 1966.)

OLSVAI Imre

- 1998 A magyar népzene élettana In Voight Vilmos: *A magyar folklór*. Budapest:
Osiris Kiadó

PAÇEPA, Ion Mihai

- é.n. *Vörös horizontok. Egy román kémfőnök vallomása*

PAKSA Katalin

- 1993 A magyar népdal díszítése
Budapest: MTA Zenetudományi Intézet

Pallas Nagylexikon

- 1893 Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.

PÁLFY Gyula

- 1987 Egy mezősi falu táncélete. In Fuchs Livia – Pesovár Ernő:
Tánc tudományi tanulmányok 1986-87. Budapest: Magyar Táncművészek
Szövetsége Tudományos Tagozata. 261-287.
- 1988 Egy mezősi falu tánckészlete In Felföldi László – Lázár Katalin:
Zenetudományi dolgozatok. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet.
263-275.

- 1994 In *Mezőségi magyar népzene, Magyarpalatka* kazetta és cd-borító szöveges ismertetője Budapest: Hungaroton, 1995.

PÁVAI István

- 1999 A népi és a nemzeti kultúra viszonyának néhány zenei vetülete Erdélyben. In Pozsony Ferenc: *Népzenei tanulmányok, Kriza könyvek 3.* Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság
- 2000 Interetnikus kapcsolatok az erdélyi népi tánczenében In Virágvölgyi Márta Pávai István: *A magyar népi tánczene.* Budapest: Planétás Kiadó
- 2001 *Barozda 1976-2001*
Csíkszereda: Alutus Kiadó
- 2005 *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben.* Budapest: Hagyományok Háza

PESOVÁR Ernő – PESOVÁR Ferenc

- 1997 Dramatikus – pantomimikus táncok. In Felföldi László – Pesovár Ernő: *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyományai* Budapest: Planétás Kiadó

PIRIGYI István

- 1998 *Görög katolikus életrajzok.* Debrecen: Debreceni Görög Katolikus Egyházközség kiadványa

POLGÁR Tibor – SZATMÁRI Zoltán

- 2011 *A motoros képességek* Pécs: Pécsi Tudományegyetem

POZSONY Ferenc

- 2009 *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok* Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság

QUIGLEY, Colin

- 2012 Táncház, revival és a vonós zenekarok muzsikája Közép-Erdélyben. In Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese: *„Meg kell a búzáknak érni”. A magyar táncházmozgalom 40 éve.* Budapest: Európai Folklór Intézet 82-87.

RÁDIÓFIGYELŐ

- 1944 Moszkva, orosz adásából, 1944. október 13. 21:30
Budapest: Magyar Távirati Iroda Rt.

RETKES Attila

- 2004 *Dankó Pista bánatos utódai.* Magyar Hírlap, 2004.10.05.

Révai Nagy Lexikona

1993 Budapest: Hasonmás kiadás, Babits Kiadó

ROSTÁS-FARKAS György – KARSAI Ervin

1992 *A cigányok története. Le romengi historija.*

Budapest: Cigány Tudományos és Művészeti Társaság

ROSTÁS-FARKAS György

2000 *Ósi cigány mesterségek és foglalkozások. La romenge butya* Budapest: Rostás-Farkas György kiadása

RÓMER Judit

2000 *Jeles napi szokásdallamok a magyarpalatkai zenekar repertoárjában* – Szakdolgozat. Nyíregyházi Főiskola

RÜSZ-FOGARASI Enikő

2010 Mezőségi és mezőszéli középkori vásárok In Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt: *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom* Kolozsvár: Művelődés

SÁROSI Bálint

1971 *Cigányzene...* Budapest: Gondolat Kiadó

1996 *A hangszeres magyar népzene* Budapest: Püski Kiadó

2000 Egy többnyelvű cigányzenekar Erdélyben. In Virágvölgyi Márta – Pávai István: *A magyar népi tánczene.* Budapest: Planétás Kiadó 353.

SHILS, Edward

1987 A hagyomány. Bevezetés. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter: *Hagyomány és hagyományalkotás.* Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport 15-66.

STEIN Kata – VARGA Sándor

2010 A táncházas turizmus hatása Dombostelke társadalmi kapcsolataira és saját hagyományaihoz való viszonyára. In Varga Sándor: *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánc kultúrájáról.* Folkszemle, 2010. október (http://www.folkradio.hu/folkszemle/stein_varga_tanchazasturizmus/)

STEWART, Michael Sinclair

1994 *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon* T-Twins Kiadó, MTA Szociológiai Intézet

SZALAY Zoltán

1992 A palatkai népi vonós zenekarok kísérete. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 1. 164-175.

SZILÁGYI Dániel

- 2003 „Akik mindig a más kedvéért muzsikáltak” – egy foglalkozás társadalomnéprajzi vizsgálata. In *Mi leszünk a jövő kultúrakutatói? Öndefiníció az új évezred küszöbén*. A Kárpát-medence néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatóinak konferenciája: Domaszék: Fikusz Kiadó 2001. szeptember 27-30. Fiatal Kultúrakutatók Szervezete

SZUHAY Péter

- 1999 *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest: Panoráma Kiadó

TAJFEL, Henri

- 1978 *The Social Psychology of Minorities*. London: Minority Right Group LTD.

TARI Lujza

- 1985 Recens szlovák népzenei hatás és a líd kvart használata a Mezőség hangszeres zenéjében. *Ethnographia*. XCVI. évfolyam 93-105.

TÁTRAI Patrik

- 2011 Anyanyelv és nemzetiség, mint az interetnikus kapcsolatok mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. *Tér és Társadalom* 25. 2. 48-68.

TÓTH Csaba

- 2014 A cigányok története és a magyarországi roma etnikumhoz köthető konfliktusok eredete
Társadalomtudomány, 2014.VII.évfolyam 4. szám, Hadtudományi szemle

TÓTH Ildikó Éva

- 2004 *Anjou-kori Oklevéltár*. XV. 1331.
Budapest-Szeged

TŐKÉS Béla

- 1938 Magyarpalatkai viselet. *Ethnographia* XLIX. évfolyam 1–2. 192–198.

UJVÁRY Zoltán

- 1994 *Kapcsolatok és párhuzamok*. Tanulmányok, előadások Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem

ULRICH Michels

- 1994 *SH atlasz Zene*. Budapest: Springer Hungarica Kiadó

VANNAI László

- 2007 *Szatmár népzeneje és oktatása az alapfokú művészeti iskolában* – Szakdolgozat. Nyíregyházi Főiskola

VARGA E. Árpád

é.n. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, Népszámlálási adatok 1850–2002 között.* Csíkszereda - Budapest: Teleki László Alapítvány – ProPrint Kiadó
<http://varga.adatbank.transindex.ro/>

VARGA János-MISKOLCZY Ambrus

1988 Egy prefekt halála. In *Levéltári Közlemények*. 59. évf. 1. szám
Budapest: Akadémiai Kiadó

VARGA Sándor

2007A Néptánc kutatás az erdélyi Mezőségen
Művelődés LX. 6-9. (122-124.)

2007B Táncosok és zenészek közötti kapcsolat a Mezőségen. In Barna Gábor – Csonka-Takács Eszter – Varga Sándor: *Tánc hagyomány: átadás és átvétel.* Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék Szeged

2009 *Gondolatok a tánc tanulás hagyományos és intézményesített formáiról.*
In Folkszemle
(http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_tanc_tanulas/index.php;
2014.01.20.16:59)

2010 *Belső-mezősi példák a táncosok és zenészek közötti kapcsolatra.*
In Folkszemle.
(http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_tancoszeneszkapcsolat/)

2011A Az erdélyi Mezőség a középkortól napjainkig. *Belvedere. Történelem és társadalom tanulmányok*. XXIII. évfolyam 1.

2011B *Változások egy mezősi falu XX. századi tánc kultúrájában* – Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

2013 Formai változások az erdélyi Belső-mezősi tánc készletében a 20. század folyamán. In *A tánc művészet és tudomány V. – Kultúra-értékváltozás a tánc művészetben, a tánc pedagógiában és a tánc kutatásban.* III. Nemzetközi Tánc tudományi Konferencia a Tánc művészeti Főiskolán 2011. november 11-12. Budapest: Magyar Tánc művészeti Főiskola Kiadó

VERES Valér

2005 *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban.* Budapest: Akadémiai Kiadó

VERLUSTLISTE

é.n. Veszteséglista évkör: 1914. augusztus 12. – 1919. január 29.
384 füzetben

VIRÁG Tünde

2007 Migrációs folyamatok az aprófalvakban. In Kovács Éva:
Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Budapest: Néprajzi Múzeum
PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék 134-146.

VIRÁGVÖLGYI Márta

2000 *Palatkai népzene I-II.* Népzenei Füzetek. Budapest: Magyar Művelődési
Intézet

Dr. VOFKORI László

1994 *Erdély társadalom- és gazdaságföldrajza.* Nyíregyháza: Stúdium Kiadó

W. KOVÁCS András – VALENTINY Antal

2006 *A Wass család cegei levéltára*
Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület

WALDENFELS, Bernhard

2004 Az idegenség etnográfiai ábrázolásának paradoxonjai.
In Biczó Gábor: *Az idegen. Variációk Simmeltől Derridáig.*
Debrecen: Csokonai Kiadó

ZAVALLONI, M.

1983 Ego-ecology: The Study of the Interaction between Social and Personal
Identities. In Jacobson-Widding, A. (szerk.):
Identity: Personal and Socio-Cultural.
Uppsala: Alquist & Wiksell 206

JEGYZÉKEK

Ábrajegyzék

1. ábra: Magyarpalatkai cigányzenész generációk számaránya 1850-1979 (43.o.)
2. ábra: A zenész cigányok központi helye Magyarpalatka társadalmában az 1900-as évek közepén (61.o.)
3. ábra: Népeségalakulás Magyarpalatkán 1850-2002-ig (145.o.)
4. ábra: Magyarpalatkai etnikumok és a zenész cigányok szociometriája 2014. (178.o.)

Képjegyzék

1. kép: Zenész közeg gyermeke (45.o.)
2. kép: Magyarpalatkai banda 1965. (49.o.)
3. kép: Pénz a vonóban (76.o.)
4. kép: Táncmulatság (78.o.)
5. kép: Zenészek a falu határában (84.o.)
6. kép: Munka közben (85.o.)
7. kép: Juhmérés Visában (113.o.)
8. kép: Lakodalomban öttagú bandával, feldíszített hangszerekkel (129.o.)
9. kép: Gyermekzenészek szocializációja (133.o.)
10. kép: Örökítés (135.o.)
11. kép: Lakodalomban (hagyomány a modern világban) (166.o.)
12. kép: Halottak napi muzsikálás a cigánytemetőben (181.o.)
13. kép: A Hollandiában kiadott CD-lemez borítója (184.o.)
14. kép: Kodoba Béla porszívóval pózol (193.o.)

Táblázatok jegyzéke

1. a, b, táblázat: *Magyarpalatka cigányzenész dinasztiái* (38-41.o.)
2. táblázat: *Magyarpalatka nemzetiségi összetételének változása 1850-1956* (60.o.)
3. táblázat: *Magyarpalatka vallási összetételének változása 1850-1941* (63.o.)
4. táblázat: *Magyarpalatka etnikumainak tánckészlete* (90.o.)
5. táblázat: *Nemzetiségi összetétel Magyarpalatkán 1966, 1977* (144.o.)
6. táblázat: *Magyarpalatka etnikai megoszlása 2002.* (173.o.)
7. táblázat: *Magyarpalatka felekezeti megoszlása 2002.* (173.o.)

Térképek jegyzéke

1. térkép: *Magyarpalatka felülnézeti térképe* (52.o.)
2. térkép: *A magyarpalatikai zenészek munkaterülete a 20. században* (83.o.)
3. térkép: *Népességfogyás a Mezőségen* (139.o.)
4. térkép: *Magyarok arányának változása (1966-2002) és etnikai arányok (2002) a Mezőségen* (174.o.)

MELLÉKLETEK

2. „Bizonyos szempontból a Ceaușescu rendszere is jó volt, nekünk (zenészeknek) jobb volt akkor, több munka volt. A fiatalság itthon volt, nem ment el városra, most már mind elmentek, nem jönnek haza, s ez a zene, a hagyományos zene, amit mi tudunk, ez már nem kell. A dvd, számítógép teljesen megöli minket... A zenéből így-úgy meg lehet élni. Jár a fiam zenélni, ha van lehetőség, vagy ha van egy esküvő.” (K.M. Magyarpalatka, Cigányzenész; 1941.)

„Most nem is kell zenész, ha csinálnak egy esküvőt nem kell zenész. Csak afféle fedőkkel van, a másféle, nem is kell. Úgy zúgnak, hogy nem lehet diskurálni.” (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

3. „Na, ezek há' nagyon szép szokások, aztán most, már most nincsen már semmi. Most leülnek, nézik a televíziót, valami csóré lábokat néznek, ez van. Szűk köntest, szóval régen voltak szép szokások. Má' ne haragudjanak, hogy így mondom, de ez vót. Én legalábbis gondolom, hogy azér' érdekli magukat is a régi szokás, mert szóal ezek szép szokások votak.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

„Nem nagyon van már kinek zenélni. Most a nullával egyenlő, ahhoz képest, amilyen fénykorában volt az élet a faluban.” (M.S. Magyarpalatka, cigányzenész, 1943.)

36. „...emlékezetünk úgy működik, hogy a korábbi élményeket a jelen perspektívájából szelektáljuk, és újra, meg újra interpretáljuk, vagyis nem az egykori „objektív” valóságot (s végképp nem az igazságot) idézzük fel.” (Frederik Charles Bartlett, 1985.)

88.: „...hát votak ilyen történelmi könyvek, akkor votak verses könyvek, mondjuk Petőfi Sándornak nekem megvotak, meg is vannak az összes költeményei, akkor volt Ady Endrének volt könyve, akkor történelmi, ilyen történelmi könyvek voltak. Ez onnat vot nekünk, hogy itt a szomszédba, ahol a szövetkezet vot, ott vot egy mondjuk úriember, de szegény úriember vót. Nem nősült meg, vót egy testvére, aki egy tanárnő volt. És az ott egy nádfedeles ház volt, itt, ahol van most a szövetkezet. Az egy könyvtárt rendezett be magának az a tanárnő. Nem vot családja annak se én azt nem ismertem, de már a férfit jól ismertem. És amikor a kulákokat elvitték, deportálták a kulákokat Konstancára, elvitték Vásárhelyre, szóal elvitték őket, itthonról elvitték, hogy tudják elvenni mindeneket. Hát ez asszem, hogy ha jól tudom én, a '48-as évekbe' vot. Ha jól tudom. Mindenesetre '45 és '50 közt. Ha jól tudom '48-ban. S akkor elvitték, s akkor eztet az öreg urat is deportálták.... Mer' úgy is vot, nagyon sok földje vot, a határtól egészen körbe az övé vot mind. De nem vot ki dolgozzon, nem vot ki vezesse a gazdaságot, nem vot, na... Mohai urat ... de egy szegény úr vot....akkor mikor ezeket deportálták, persze eljöttek, hogy vegyék el mindeneket, ott a házban, nem vot nem tudom mi, mert mondom, egy két szobás nádfedeles ház vot. S ott annyi könyv vot, és meggyújtották őket. A katonák, akik votak, hogy átvegyenek valamit, kihordták halomra – én nem votam már akkor, s akkor a férjem elment és választott – vitt nekik pálinkát – s akkor a pálinkával, azt mondják, hogy a szilvapálinkával

mindent meg lehet venni. S úgy is van. Itt nálunk. A Tolnai világtörténete megvot tíz kötetbe.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

109. A zenész mesterség cigány kézre kerülésének rövid története

A cigányok zenélésre való hajlamát már egy 1782-ben II. József által fogalmazott rendelet is bizonyítja, miszerint zenét nem gyakorolhatnak, mielőtt a mezőn dolgukat el nem végezték. Az ez évi összeírások szerint a Magyarországon élő 43.787 cigányból 1.582 zenész foglalkozású.

Az eleinte vándorló, falvak szélén rövidebb-hosszabb időkre letelepedő kézműves mesterségek mellett (úgy, mint: patkolókovács, szegkovács, fegyverkovács, puskaporkészítő, tűzmester, golyóöntő, kolompár, üstfoltozó, teknővájó, vályogvető, valamint gyűrű-, doromb-, kés-, pecsétnyomó-, tű-készítő) olykor zenélni is tudó cigányok könnyen elsajátították az adott falu zenei anyagát. A mai magyarországi zenészek a legkorábbi hullámban érkezett magyar cigányok csoportjából kerültek ki. Ők Mária Terézia és II. József korától nagynevű cigánybandákkal képviseltették magukat. Ekkor már elismert prímás volt Cinka Panna, továbbá ismert volt Bihari János és Lavotta János is.

Már ekkor sem sajátjukat, hanem munkaadó környezetük zenéjét játszották. Nyelvükben pedig a művészet jelölésére nincsenek főnevek, mely tény szorosan összefügg azzal, hogy több évezredes múltjuk során sohasem alkottak nemzeti, politikai, gazdasági egységet, kulturálisan pedig mindig más nemzetek életterébe szorultak. Ez a feltételek nélküli alkalmazkodás az egyik támpillére a cigányok zenésszé válásának.

A cigányzenészek a 16. századi említésekől (török cigányrabszolga-tartás) egészen a mai napig elkülönülve élnek a többi cigánytól. Kezdetben másodlagos megélhetési forrásként értelmezhető a zenélés, egészen a 18. század végéig. Az ez időből való összeírások szerint is gyakori a többféle foglalkozás együttes gyakorlása (például: kovács-zenész, zenész-lókereskedő...). A század végére megsokasodik a cigányzenekarok száma a városokban, valamint énekmondókként is járták az országot. A vándorzenészeknek akkoriban nem volt elegendő éneküket kísérni, emellett táncolással, alakoskodással, medvetáncoltatással is szórakoztatniuk kellett közönségüket. Ez a zenész-szórakoztató foglalkozás talán a hajdani udvaribolond utóda. Így az urak, illetve a szórakozó közönség akár megalázó szerepbe is taszíthatta a zenész cigányokat, akik ezt – a magyar mentalitással ellentétben – jól tűrték. Ez a dolgozat szempontjából szintén fontos tulajdonsága a cigány etnikumnak.

Czegei Vass László 1716-ban először tesz említést cigányzenészeiről falusi kocsmában. Ezek szerint szinte egyidejűleg az úri rétegekkel a falusi lakosság körében is megjelennek a cigány zenészek. Az 1782. évi magyarországi statisztikája 1582 magyarországi cigány zenészeiről tudósít.

A reformáció után az egyház még nagyobb ellenszenvvel viseltetik a táncos szórakozás iránt, egyenesen véteknek nevezi azt. Ez természetesen a társadalom kritikáját is magával vonja, tisztességtelen foglalkozássá vált a szórakoztató-zenész mesterség. A cigányok törvényektől és szabályoktól való merev elzárkózása és ellenállása szabad utat ad a tiltott muzsikálás, táncolás, mulatozás folytatásának. Az egyház haragja sem érdekli őket, hiszen kevesen vallásosak – nem vonhatóak felelősségre – valamint környezetükből még így is kiemelkedést jelent, és utat nyit a társadalomba való beilleszkedéshez. Ez is

bizonyára hozzájárul ahhoz, hogy e szakma még erőteljesebben a cigányok kezébe kerüljön. A 18. század végére a cigányok számára a legvonzóbb foglalkozás tehát a zenész mesterség lett. Rátermettségük, tehetségük alkatuknak, alkalmazkodó képességüknek, és a szakma nemzedékeken át tartó öröklődésének is köszönhető. Elsősorban nem alkotó, hanem előadói készségükkel tűnnek ki a zenészek sorából.

Az uraknál dolgozó zenészeknek a német, olasz, francia, lengyel és magyar repertoárt egyaránt ismerniük kellett, ezen kívül nyilvános szórakozóhelyeken is teret kaptak, úgy a nagyobb városok vendéglőiben, mint a falusi kocsmákban.

Mária Terézia és II. József katonatoborzásaihoz kapcsolódik a verbunk (a német werbung) kialakulása. A zenével táncba csábított legények toborzása a nép által korábbról ismert zenékkal és táncokkal történt. Mára a verbunkos szó nem csupán egy táncot jelöl, hanem egy teljes zenei korszakot is (1800-1860), mely nevet a zenetörténet később kezdett használni. A tánchoz tartozó kísérezzenét általában a toborzó egységekhez rendelt cigányzenészek játszották. Így az az ő kezükön szólalt meg először, s ez által ők váltak e zenei korszak képviselőivé. Akkor kapcsolódott be a legtöbb cigányzenész magyar zenei hagyományunkba, mikor az a legtöbb idegen elemet olvasztotta magába. Ebben az időben kétféle nemzetiségű zenész jellemezte hazánkat: a javarészt népzenei muzsikáló cigány, és a főúri szolgálatban, templomban, színházban, szimfonikus zenekarban játszó német, vagy cseh zenészek. Ezen német együttesek mintáját követte a cigány együttes a több szólam megszólaltatásával, illetve a Nyugat-európai ízlésű harmonizálást követő dallamszerkesztéssel. Tehát a zenei hagyományba való beilleszkedéshez feltétlenül szükséges volt a versenytársaktól való tanulás, azok repertoárjának átvétele, bővítése. Remek zenei memóriájuk miatt sem volt szükségük a kottára (és a kottaolvasás tudományára), valamint hamar tanultak, minden újdonság gyorsan kezükre került. A kotta mellőzése felszabadítja a játékos figyelmét, valamint teret ad előadói készségének kibontakoztatására, ami nagy előnyt jelent riválisaival szemben. Kitérnek továbbá játékuk fürgeségével, hatásvadász előadói készségükkel, valamint közönségük igényének és ízlésének gyors felmérésével, mely egyfajta jó emberismerő készséget feltételez.

Már a 18. században tisztán beszéltek magyarul, a század végére pedig a zenész mesterség vált a cigányok legrangosabb foglalkozásává.

A '48-49-es szabadságharc szintén nagy diadalt jelentett a cigányzenészek számára. Elsősorban verbuváló, vagy katonazenészként kerültek a bandériumokba. Minden honvéd zászlóaljnak megvolt a maga cigányzenekara, amely a csata idején lelkesítette, pihenőidőben pedig szórakoztatta őket. De nem csupán a csatamezőkön, az országgyűléseken is részt vettek, uraik kísérijeként. A szabadságharc után pedig az ő hegedűiken szólalt meg az elvesztett szabadság fájdalma, ők lettek a magyarok vigaszadói. Ezek a helyzetek is érvényesülési, pénzkereseti lehetőségként szerepeltek életükben. A 19-20. század fordulóján már szinte minden faluban volt egy, vagy akár több cigányzenekar, akiknek nem csupán a parasztok, de a magasabb társadalmi rétegek igényeit is ki kellett tudni szolgálni. Így a cigányzenészek közvetítésével a parasztsághoz is folyamatosan áramlott az urak zenéjéből, táncaiból. Erdélyben a cigányzenekarok korszaka előtt is nagy számban működő falusi cigányzenészeknek több lehetőségük volt arra, hogy a korábbi hagyományt a verbunkos korszak átforgató hatása után is folytathassák. Székelyföld egy részén például századunkig fennmaradt az egyszólamú, illetve bordunkíséretes zenélés. Az erdélyi Mezőségen és

Kalotaszegen pedig olyan háromtagú – hegedűsből, (leginkább brácsán játszó) kontrásból és bőgősből álló – cigánybandák alakultak, melyek ugyan harmonizált zenét játszottak, de harmonizálásuk nem az úgynevezett funkciós, bécsi stílust követte, hanem annál egyszerűbb: a korábbi, modális harmonizáláshoz hasonlított. Ezáltal lehetővé vált, hogy régies, akár pentaton dallamokat is emezek stílusához illő módon játszhasanak. Ugyanezek a falusi cigánybandák a tánczenei rögtönzés eszközeit és stílusát jobban megőrizték, mint a fentebb ismertetett vonós-cimbalmos cigányzenekarok.

A kiegyezés utáni időszakban a dzsentrivé váló nemesség, a városi hivatalnokréteg és a polgárság zenészeivé lettek a cigányok. Ez volt a választóvíz a városi és a falusi cigányzenész között. Repertoárjukban is hatalmas különbségek kezdtek kialakulni. A városi zenészek repertoárja és játékmódja egyre távolodik a magyartól is, a verbunkos stílustól. Magyar-nótákat, keringőket, operett slágereket játszottak, melyek szintén a külső – az úri világ zenei ízlését tükröző – igényeknek voltak köszönhetőek.⁴¹⁴

113. "Motoros képességen a mozgástevékenységek öröklött (velünk született) és szerzett (a születés után kialakított) összetevőit értjük. A motoros képességek két nagy csoportját különböztetjük meg, a koordinációs képességeket és a kondicionális képességeket. Azokat a mozgástulajdonságokat, teljesítmény-összetevőket soroljuk ide, amelyek az egyedfejlődés során – az öröklött és született meghatározottság függvényében – egy bizonyos határon belül a környezeti hatások változásával együtt fejlődnek, illetve tudatosan és tervszerűen alkalmazott ingerekkel (edzéssel) fejleszthetők. ... A motoros képességek egy komplett rendszerben jelennek meg, amit cselekvésnek nevezünk. A cselekvésben olyan további összetevők fejtik ki hatásukat, mint pszichikai tényezők, élettani tényezők és egyéb környezeti tényezők. A cselekvésben tehát egyszerre integrálódnak biológiai, pszichológiai és szociális tartalmak, melyek végső soron az egyén személyiségének termékei. ...

A személyiséget alkotó alapképességek rendszere⁴¹⁵

⁴¹⁴ Sárosi Bálint, 1971.

⁴¹⁵ Király–Szakály, 2011., 120.o.

A mozgástanulás lényegében nem más, mint a környezeti körülmények hatására létrejövő viselkedésváltozás (cselekvés), amely gyakorlás révén az egyéni tapasztalás hatására jön létre. Pontosabban a motoros tanulás olyan tevékenység, ahol a cselekvések, cselekvéssorok elsajátításával új mozgásismerethez „mozgáskészség” jutunk el, illetve a korábban szerzett mozgásismeretünket (magatartásformát) magasabb színvonalra emeljük. Mindez a cselekvés és a megismerés kölcsönhatásaként jön létre, amely olyan elemeket tartalmaz, mint mozgáskészségek kialakítása, finomítása, megszilárdítása, alkalmazása és megtartása....

A mozgásos teljesítményben kiemelt szerepet tulajdonítunk a mozgásügyességnek, mint komplex koordinációs képességnek, amelynek az eredménye mindig valamilyen speciális tevékenységben jelenik meg. Ennek megfelelően beszélünk például ügyes szőről, táncosról vagy teniszezőről,...

A magatartás-koordináció: az állandóan változó környezethez történő alkalmazkodásunkat, viselkedésünket, illetve cselekvéseink összességének eredményességét teszik lehetővé. Például: idő- és térbeli tájékozódó képesség, komplex reakcióképesség, szituációhoz való alkalmazkodási képesség, időzítő érzék és döntési képesség.

A mozgáskoordináció Náadori⁴¹⁶ meghatározásával élve egy adott technika kivitelezése során megjelenő mozgásfázisok dinamikus impulzusainak – egymást követő izom-összehúzódnak – egymáshoz rendezése, összekapcsolása, más szóval szabályozása.” (Polgár Tibor – Szatmári Zoltán, 2011.)

121. „Magyar nemzetiségűek nem nagyon mentek zenésznek, cigányok voltak. A magyarok nem nagyon tudnak hegedülni, nincs idejük, dolgoznak, tehenük van, disznójuk, és ezekkel foglalkoznak, állattenyésztéssel, földműveléssel. A cigányok alacsonyabb rendűek, a magyarok nem-igen akartak keveredni velük.” (O.I. Magyarpalatka, Román; 1929.)

„Vót régebben, vót, magyar zenész is vót. 'ztán ezelőtt vaj húsz évvel. Sándor bácsi. Dénes Sándor. Prímás vót. Vót egy Sánta Marci, régebben, mikor én kicsi votam. Sánta vot egyik lába. Vot egy kicsi muzsikája, s olyan jó muzsikált a gyermekeknek. Gyermekek ott aludtunk még sánta Marcinál. Ez a Sándor bácsi és Mender Józival jártak Visába, két magyar fiú járt muzsikálni. Ezek nem kértek sok pézt. Nem abból éltek. Nekünk nem (muzsikáltak). Aztán az öreg fogott neki, s énekelt, s muzsikált is. Nem jobban (mint a cigányok), csak ők tudták a sok magyar éneket. A cigányok - csak ők tanulnak (zenélni). Más nem tanul senki semmi magyar, semmi román, senki nem tanul zenélni, csak ők. Ők nem tanulnak iskolába. Egyik a másiktul lop. Nem tudna úgy egy magyar, ha menne hozzájuk tanulni... Lehet, akkor megtanulnának. Ha nem lenne senki, se román, se magyar,...én nem tudom (miért a cigányok lesznek zenészek), jobb hallásuk van, vagy mi van, én nem tudom. Ők elévették, s akkor ha muzsikálnak akkor hallja az a gyermek is, minden, és utoljára, mikor ő nagy, ő tud. Aztán má' régtől elkezdték, a dédapjoknak a dédap... mit tudom én mióta kezdték el. Aztán maradt egyik a másiktól tanultak.” (P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar; 1941-2009. és 1941.)

⁴¹⁶ Náadori, 1991.

„Eltanulták a zenészekről (cigány zenészekről a magyar zenészek), de hát nem volt meg az a kézfogás, mint a cigány embernek. Kevés volt a. ...Ezek a falusi, a falubeli zenészek oda tartoznak ezek a gyengébb zenészek közé. A fiataloknak, ezeknek, ahogy mondom, a kicsi táncba ők zenéltek. Aztán már a nagyobb legények, azok mindig megfogadtak egy jó prímást..” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

„Aztán vót, vót mondjuk egy Dénes Sándor, ott ahol mondják, hogy krcájált egy kicsit. Vót. Na de hát úgy nem úgy befogadják, ahogy hogy rendesen a tánchoz, hanem úgy tudott ő is úgy kicsit muzsikálni, s aztán ecce-ecce' elvette ő is a muzsikát, de nem vót úgy, hogy bé legyen fogadva. Nem vót.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

123. "Női zenész nem volt. Egyáltalán. ...Én gondolom, hogy nem vót merészségük. ...mer' a cigányok közül se vót egy se. Egy lány se hegedült. Azt gondolom, hogy vagy a cigányok nem is akarták, a cigányzenészek, mer' hogy ne kerüljön ez az asszonyoknak is a kezére az ők mesterségük." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

125. "...egy papnét valamikor Visába, amikor még fiatalok vótunk: legény-leány, és hozzá jártunk, így tanítgatott énekekre, ilyen vallásos énekekre. De nagyon jól tudott hegedülni. De tanárnő vót. Már nyugdíjas vót, de hát nagyon szépen hegedült." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

126. "Szebben zenélt. A dallamot szebben játszotta, szebben szólt a hegedű. Sokkal szebben, mind ahogy ezeknek. Abban az időben, mikor jöttek Visába, Palatkáról gyalog jöttek a hegyen keresztül, de már ott fejül Visán van egy erdő, amikor odaértek már rázendítettek, de hallatszodott be a faluba, oan hegedűjek van... Sírt a muzsika, ahogy mondják. A jó prímások Palatkán vótak. Hát aztán, a legrégibb vót egy Imre nevezetű, aki még a Mácsingó. Mer' ott három nemezdék van. Mácsingó, Radák és Kodoba. Ez a három nemezdék van, akikből származtak a jó zenészek máma is, még mind belőlük van. Sajnos meghaltak azok. Két jó zenész aki vót, két testvér: Marci meg a Béla. Há' mosmá' Marcinak a fia még jó zenész. ...Hát aztán zenészeket elég sokat szerettünk. Az első, akik mondjuk az első helyen zenéltek ezekből a családokból vót az öreg Náci, meg a veje Zsiga. Ők voltak a legjobb zenészek. A brácsát, a brácsosokat is kiválasszák a legjobbakat ezek az első prímások. Hát nálunk akkor vót egy, tudom, hogy Sándorkának mondtuk, egy ilyen kisebb termetű, de nagyon jó brácsos vót, mind Palatkai. (Mácsingó) Nagyon jó brácsos vót. Fiatal korunkba ő zenélt nekünk, fiatal vót, azért is vót a neve Sándorka, de nagyon jól brácsozott." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

„Akkor (fiatal korában) híres zenész vót az öreg Gyurka bácsi.... Zenész vót a Gyurka bácsi, a testvére Náci, és a Loika. Prímások. Ők hárman testvérek. Az első kettő híres vót. Az ők leszármazottai maradtak meg. Vót Hendri, az is egy jó zenész vót. Ő is testvér vót. Loika fia Marci, Béla. A mai fiatalokat nem is ismerem. Tánc nincs, ahol lássam őket... Aztán má nálunk Gyurka, mind ez a három testvér, mind ezek mind nagyon jók...aztán azt mondják, hogy Béla is, már én, én már Béla... hát én nyolcvanadik évbe vagyok,

mondtam... má 56 éve, mióta férjnél vagyok, úgyhogy Béla lehetett volna lehet unokám... Ha az ember ha szereti a zenét, akkor nem tud kivételt tenni.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

„Jó zenészek voltak a palatkaiak, én meg szerettem táncolni, jó táncos voltam, csujjogató. Hendrit Andrásnak (helyesen: Radák Emerik) hívják, de nem mondják úgy. Nagyobb zenészek voltak: Gyurka, Lajos, Loika, Zsiga... Jól muzsikáltak, nagyon jól. (O.I. Magyarpalatka, román, 1929.)

„A legöregebb cigán vot Gyurka bácsi, Mácsingó. A Testvére Náci, az is jól muzsikált, a legjobban. Luika is Mácsingó (helyesen: Kodoba). Béla és Lőrinc apja. Ők több apáról is vannak, nem mind egy fajta. Stefán unokatestvérük. Hendri, az más fajta. Prímás. Misi apja volt. (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

136. „Könnyebb többen menni, tud pihenni. Pénzt ugyanannyit kapnak. Van ez (a nagy zenekari felállás) má' harminc-negyven éve is. Náci bácsi a vejével (prímás), két kontrával, bőgővel. Most mind' öten. Há' most mind' úgy mennek. Sok gyerek nem volt, azok elmaradtak. Régen ment velük (sok gyerek), végigjátszotta a lagzit, mindent. Ahogy tudott egy kicsit. Florin úgy tanult meg az apjától, kicsi gyermek korától ment. Öt-hat éves korától ment.” (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

„A banda a legtöbbször akkor csak három (tagú volt). Hát már ezek a palatkaiak szervezték meg, hogy két prímás lett, akkor két brácsos, egy bőgős. Ez régen nem vót ez. Ez már megvót '58-ban, mikor emlékszek, amikor az esküvőm évébe, akkor valami ünnep volt Visába', és a bátyám elhozta, ezek fiatal zenészek voltak: Béla, meg a Marci, de már ötösbe votak. Hát mindenesetre ötökbe jobban kijön ez a zene. Az elsők, akik mondjuk az első helyen zenéltek ezekből a családokból volt az Öreg Náci, meg a veje Zsiga, már akkor megkezdődött ez az ötös csoport, a banda. Mer' az Öreg Nácinak a lánya férjhezment egy Zsiga nevezetű zenész után, és az is nagyon jól zenélt. S akkor vegyük úgy, hogy az öreg Náci vot az, aki nagyon sokat tanította őket zenélni, és akkor megtanította a vejét is, hogy úgy zenéljen, mind ő. Akkor az a kettő egybe már az első helyen járt ott a vidéken. (F.J. Visa, magyar, 1932.)

„Régebben, az én időmben hárman jártak. Egy hegedű, egy brácsa, egy bőgő. Ma a gyerekeiket maguk köré gyűjtik, csapatba mennek, huncutok, segítik egymást, hogy mindannyian keressenek. Jobban segítik egymást, mint mi.” (O.I. Magyarpalatka, román, 1929.)

„Ebben a két hegedű-két brácsás bandában 14 éves korom óta játszunk. Akkor három-négy banda is volt.” (M.S. Magyarpalatka, cigányzenész, 1943.)

137. A magyarpalatkai banda instrumentális felépítése

A dallamot játszó, normál hangolású **hegedűk** esetén sokszor egy vagy több oktávos párhuzam is előfordul. Egyikőjük – a *prímás* / „*primuluj primas*” – vezeti a zenekart; ez a dallamok megválasztását, zenei folyamatok felépítését, a tánctételek közötti, és a tempóbeli váltások irányítását jelenti. Játékmódjukat elsősorban a dallamhangok folyamatos díszítése jellemzi, főként a lassú tempójú dallamok esetében. Kezükben ritkán szólal meg díszítetlen hang. Alkalmaznak csúszást (*glissando*), trillát (*trilla*) (ez lehet: kis-, nagy-, semleges szekundos-, vibrátós-), alsó- és felső váltóhangot, körülírást / tekerést (*mordent*) (mely lehet: kis szekundos, nagy szekundos, terces; húr érintéses, billentéses), vibrátót (*vibrato*) és ezek különféle variációit. Effektként jellemző a másik húrról indított hang, illetve az előbbi díszítések variációi.

Vonókezelésben vonósebesség-váltások, ritmikus súlyváltások, hangsúlyozások jellemzőek. Fontos elem továbbá a jobb és balkezes artikuláció, valamint a dinamikai elemek, magas intonáció. A vonó játéksíkja bizonyos zenészeknél jellemzően a húrláb közelében van, ez erőteljesebb, élesebb hangszínt kölcsönöz.

A **brácsa** az Erdélyben általánosan elterjedt három húros kontra. Palatkán *brácsnak* nevezik. A tömörebb hangzás érdekében az egyenes húrlábon a G, D, A -húr egy síkban helyezkedik el.

Hangolása:

Tulajdonképpen a hegedűkontra hangolásmódja érvényesül, azzal a különbséggel, hogy az A húr egy oktávval mélyebben szól. (Erre is G húrt használnak.) A hatvanas években készült felvétel „mélyhúros” brácsával is (Kodoba Béla játszott rajta), ahol a D húr is egy oktávval mélyebbre volt hangolva. (Erre C húrt használtak.) Olykor – húrszakadás esetén, vagy a brácsaszólam megerősítése végett – a hegedű is kaphat kontra szerepet.

„Hát aztán (a brácsa) adja meg a ritmust. Két brács pláne. Hát nem egyszerre játszódnak. És a bőgő, hát a bőgő adja a taktot. Azt csak a bőgő után lehet. Aki akar táncolni, hogy ne menj el, mert azt mondjuk, hogy félretáncol. Nálunk ez a szóbeszéd. Hogy nem a zene után táncol, hanem félretáncol. Hát az a félretáncol, úgy, hogy nem lép a zene után. Ha valaki van zenehallása és hallja a bőgőt, amikor utána lép, az nem létezik, hogy félretáncoljon. Ez Olyan mint a, hogy vegyük ugye a bandába, a katonabandába a dob.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

Két brácsás felállású bandával egyes táncokban - pl.: sűrű magyar, batuta, esetleg korcsos – a brácsák különválnak, egyikük a főhangsúlyos dúvőt, másikuk az esztamot játssza. Harmonizálásuk egyszerű, dallamkövető, dúros. Többnyire a dallamban megszólaló törzshangra épülő dúrakkordot játsszák, mixturálisan kísérik. Az általuk használt akkordok: C -, D -, Esz -, E -, F -, Fisz -, G -, Asz -, A -, B - és H dúrok. A Gisz- és Fisz - dallamhangokra legtöbbször A- illetve H-dúrt fognak. A B-dúrt több brácsás hiányosan játssza, csak B és F hang szól (a G- és D-húron), bár az A-húr olykor belezeng. Néhányan dominánsszeptim akkordokat is alkalmaznak: C⁷ -et, D⁷ -et, E⁷ -et, G⁷ -et, A⁷ -et és H⁷ -et. A brácsásoknál is előfordul húrláb közeli vonókezelés. Hangsúlyaikat a vonó sebességével képzik.

A **bőgő** (Palatkán *gordon*, románosan *gordonă*) a szintén Mezőséget jellemző két- vagy háromhúros, többnyire bélhúros hangszer, melynek legmélyebb húrja nagy C-re van hangolva, illetve a húr feszességétől függően kontra B és nagy Cisz között bármely hangra. Ezen az egy húron játszanak, bár a láb egyensúlyának megtartása végett szükség van többre is. Rövid, faragott vonót használnak, melyet marokra fognak. Olykor a fogólaphoz reccsentik a húrt, mintegy erősítve a játszott ritmust.

A mulatságokkal járó zaj, és az erősítés hiánya, a kicsi, táncosoktól zsúfolt helyiségek használata miatt a magyar falusi zenekaroknak meg kellett küzdeniük a jól hallhatóság problémájával. Ezen kívül pedig fontos volt a gondos energia-beosztás: minél hosszabb ideig, minél kevesebb energiával, de mégis erőteljesen kellett játszaniuk, ugyanis számtalan vidéken általános volt a két-, három napos lakodalom.

Erre a problémára országszerte különböző megoldások születtek: úgymint a magasabb hangolás, húrláb közeli játékmód, a kisebb dinamika-használat, a cigánypadra emelt zenekar, a zenekar elé álló primás, a hordóra helyezett cimbalom, a vattázatlan cimbalomverő, az egyenes húrlábas brácsák, a

faragott, vaskos vonók, a húrok vonóval való ütésével megszólaltatott esztam (mintegy *con legno*, bár a vonószőrrel és nem a pálcával ütik azt), a sarokba fordított bőgő, a bőgőhúrok kézzel, vagy a vonó kápájával való csattogtató pengetése (*talpas pizzicato*), a bőgő játék közben való ritmikus földhöz ütése, annak ökölrel, lábbal verése, a húrok recsegtetése.

A magyarpalatkai zenekar játékában a hangerő növelése érdekében jellemző a fél hanggal – de olykor többel is – magasabbra való hangolás, a lélek lábhoz közeli beállítása, a hegedűk magas intonációja, magas fekvésekben való játéka, a hegedűk oktáv-párhuzama, a vastag húrok használata, a húrláb-közeli játékmód, a hangszerek kettőzése, a dúr harmóniák és azok olyan megfordítása, hogy üres húr zengjen benne, a bőgő C-húros hangolása, a húr recsegtetése, továbbá a vastag brácsa- és bőgővonók.⁴¹⁷

140. „Akkor el votak széjedve. Az én időmbe itt a falu közepén is votak ahol aztán ...most fenn vannak ott az erdő alatt a cigányok. Itt van egy ház, itt oldalt, ez a cigánytemető, itt lakott az öreg Gyurka. Aki akkor vot zenész az én időmbe. S akkor meg a Náci meg a Loika ők a más részébe a falunak laktak. El votak széjedve a cigányok akkor. Most meg össze vannak gyűjtve a cigányok mind fenn vannak ott az erdő alatt, ez az egy család van, aki itt van ni. Ez a Gyurka maradékja. Ezek már nem (zenészek). Hát a falu közepén laktak, tudja, itt a falu közepén van ez az üzlet itt, ... ott votak, ott három cigány ház vot. Aztán persze így idővel úgy a Cseuseszku ideje előtt asziszem már elköltöztették őket, hogy ne legyenek a falu közepén.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

148. „Az magyar ember is, de a román ember is. Kell neki gereblye vagy villa: jönnek, s kérnek. Aztán hozza vissza, persze. Nem csak a zenészek, másiak is. Aztán van olyan tekergő is. Magyar is van tekergő, román is, minden fajtából vannak tekergők, s jó emberek. Igen. Ez így van.” (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

„Aztán tudja régebb úgy vot, hogy ha mondjuk votak juhaink, aztán vot orda. Nem úgy vot, nem adtunk pénzér. Nem adták pénzér, min most... Régebb egy fazék tejet, na ennek viszünk, ennek az öregasszonynak egy fazék tejet, votak juhaink viszünk egy tál ordát... Ha eljött, hogy valamit kérdezzen meg, vagy valamit, akkor mindenki adott neki vagy egy darab kenyeret, vagy egy kis málélisztet, vagy valamit, mer nem jártak kéregetni a mi cigányaink, nem jártak. De kaptak tudja, ha tudták, hogy szegén család és minden, akkor hát én tudom, hogy közel hozzánk is laktak, és nem is csak cigányok, mert más szegény asszonyok is... Vot amikor kértek pénzt kölcsön is, ameddig egy kis pénzhez még jutnak. Nálunk nagyon rendes emberek a cigányok. Nálunk nagyon, mondom, a mi cigányaink olyan tiszták, olyan rendes emberek, úgyhogy nem kell félni tőlek, nem kell tartani tőlek. Nálunk nagyon rendes emberek a cigányok. Tiszták, rendesek.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

„Jól megértik egymást a különböző nemzetiségek. Napszámra jártunk együtt. Nem nagyon volt kapcsolatunk a cigányokkal. Dolgoztam magyarokkal, románokkal (Könyvelő volt a

⁴¹⁷ Rómer Judit, 2000., 9.o.

Termelőszövetkezetben). Mindenki megpróbáltam a maga anyanyelvén, de nem nagyon tudok magyarul.” (O.I. Magyarpalatka, román, 1929.)

163. „A nemzetiségi bevallás térségünk legtöbb országában nem pusztán etnikai síkon értelmezhető, azaz adott nemzetiség bevallása mást (többet) is jelenthet, mint hogy valaki valamelyik etnikumhoz sorolja magát. A népszámlálások alkalmával ugyanis a nemzetiségi bevallás – az aktuális társadalmi-politikai hangulattól, interetnikus viszonyoktól stb. függően – lehet a többség részéről „elvárt hűségnyilatkozat” az állam iránt, amely a kisebbségek körében azt eredményezheti, hogy egyes tagjaik, csoportjaik saját vélt vagy valós érdekeiket szem előtt tartva a többségi nemzetiséghez sorolják magukat. Ugyanez figyelhető meg a bizonytalan/többes etnikai kötődéssel rendelkezők körében, akik a népszámlálások idején rendszeresen az államalkotó nemzetiséghez iratkoznak. Az anyanyelvi bevallás már kevésbé „érzékeny” politikailag, mivel a nagy többség számára ez adottság, egy adott kultúra része, illetve az anyanyelvi eredmények már említett kisebb nyilvánossága is szerepet játszhat. ... Az anyanyelv–nemzetiség-eltérés nagysága és iránya térben és időben változó, leginkább az adott etnikum számával és területi elhelyezkedésével hozható összefüggésbe, de a hatalmi viszonyok is jelentős szerepet játszanak benne. ...a magyar nemzetiségi többletű területeket általában a szórványidentitás jellemzi, míg a magyar anyanyelvi többletű részekben a kiegyensúlyozott etnikai identitás dominál...” (Tátrai Patrik, 2011.)

167. A magyar anyanyelvű zsidóság több tízezres tömege elsősorban a Partium területén (főleg a Maros és a Szamos között), valamint kisebb mértékben a Székelyföldön helyezkedett el. Természetesen legnagyobb közösségeik a nagyobb városokban, ipari központokban laktak. Jiddis anyanyelvű magyarok gyakorlatilag nem éltek Erdélyben. (Tátrai Patrik, 2011.)

168. „Vót két (zsidó) család. De akkor aztán magyar időbe elvitték őket, deportálták ezeket is, s kész. Üzletjek volt. Itt vótak a falu közepén. Egyik vot fejl az uton, másik lenn az uton.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

„Régebben igen. Vot asszem vagy két család, vagy három, nem is tudom. Vot üzletük. A falu közepébe vot. Két család lakik abba a házba. Magyarul beszéltek. Ákos az öreg, s még vot valahol a Szilágyi. Mágner Endre nagy gazda vot, azt is elvitték.” (P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.)

174. „Református cigányok voltak, azok magyaroknak tartották magukat. Az egész cigányság református volt valamikor. Én igazi református vagyok. (M.S. Magyarpalatka, cigányzenész, 1943.)

„Az elején a cigányok reformátusok voltak, most már nem, ortodoxok. Egyedül csak én járok templomba. A keresztelőm még a református templomban volt, de esküdni már az ortodox templomba mentünk.” (K.M. Magyarpalatka, cigányzenész, 1941.)

185. „aki közel volt hozzájuk, gyermek, gyermek.” (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

„...mer ott felénk vegyük úgy, hogy nagyon kevés van, aki nem tud románul. Mindenki tud románul. Nem hogy tanult az iskolában, hanem ez így történik, hogy a gyerekek játszanak együtt, mer' hát a szomszéd román, akkor ott is van gyerek, s akkor fiatal korába' már megtanulta a román nyelvet. Nem azt az eredeti nyelvet, hanem ilyen, amit felénk beszélnek. Mer' a román nyelv, az eredeti nem olyan, mint ahogy azok a románok, akik nálunk vannak, ők nem a rendes román nyelvet beszélnek, még van magyar szó is benne.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

186. „...cigányok magyarral nemigen, de románnal házasodtak. Igen. Cigány románnal. Tudja, hogy vot ez? A cigány ember, ezek a jó zenészek, hát votak lányok, akik beléjük szerettek. Akkor azt mondta, hogy én férjhez megyek. Ha engedték, ha nem, aki úgy akarta, nálunk akkor úgy vot. Hogy hátó, nem engednek a szülők, akkor nem csinálunk esküvőt, de máma este ellopom.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

„A cigányok mégis inkább egymás közt házasodnak, de vannak ritka kivételek, mikor nem így van.” (O.I. Magyarpalatka, román, 1929.)

„Azelőtt nem volt ilyen. Isten őrizz. Ha egy másféle román vagy magyar beszélt egy cigány leánnyal, azt megkacagták.” (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

192. „Én voltam elég sokat kezes. Hát aztán mondjuk vot amikor román kollégám vot a kezes, mert hát vegyük úgy, hogy egybe táncoltunk, mert ők a románok külön nem tudtak zenészt fogadni, s akkor aztán összeálltak velünk, magyarokkal. Vot, amikor magyar legény vot a másik kezes. A bál nem, a bálba nemigen, de a tánc egybe vot. Szóal a magyar-román legények-leányok egybe táncoltunk. Ami azt neveztük, hogy tánc. Mer' amennyi tánc vot, az nem mind bál vot. Ez a tánc szombat este télen pláne, szombat este, vasárnap délután, s vasárnap este. Ez vot tánc. De ide jött román, magyar, mindenki.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

198. „Így hétköznapi, amikor mi mentünk esténként fonni, hát mik gyűltünk össze a házakhoz fonni. Télen fontunk, tavasszal szőttünk. Minden este ősztül, szó'al késő ősztül már mondhatom, hogy tél vót, akkor kibéreltünk egy házat, s akkor aztán oda jártunk fonni. És akko' összegyűltünk. Több fonó vót a faluba. Mondjuk egy szektorbul összegyűltek a lányok, hát akkor itthon vótak mind a fiatalok, vot egy szektorbul hát, mi, ott ahol mik laktunk, mik votunk nyolcan testvérek. Három háznál vótunk huszonnégy gyermek. Majdnem mind egy kategória. Három háznál 24 gyermek! Most három faluba nincs huszonnégy gyermek!” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

201. „A román és a magyar középkorú férfiak öltözete egyaránt bocskor és csizma, bő gatyá, szürkeharisnya és szürke vagy fekete ujjas, szalma vagy szörkalap, illetve fekete prémsapka (esetleg gluga) volt; a román és magyar nőké pedig egyaránt fekete csizma, magas nyakú férfias ingre és pendelyre

vett viganó (mellyes-fersing, azaz szoknya), fejkendő vagy nagykendő. Még az átmeneti színek – krémszín, barna, szürke, rózsaszín stb. – kedvelése, az erős színek, tarkaság kerülése is egyaránt jellemző a mezősegi nőkre, nemzetiségre való különbség nélkül. Csak az öregemberek mellyrevalójának oldalt vagy elöl gombolása, és a legények jobbról vagy balról tett bokrétája, a vénasszonyok ingmellyes (csupágos) inge és zádi-ja, vagy fersinge, és a lányok hajába font piros-sárga-kék vagy csak piros pántlikája jelezte a román vagy magyar nemzetiséghez való tartozást.” (Dr. Kós Károly, 2., 197.o.)

203. "Az '50-es évektől fejlődött a falunk át. Hát én mikor elmentem katonának '52-ben, még ilyen falusi ruhával mentem el. S akkor ott már láttam, hogy a román, szoval a regátból vegyük úgy, akik – mer ott voltam, túl a Kárpátokon a Duna szélén, a Brailába: egy román város – és azok az odavalósiak már mind ilyen kosztümbe jött az egész. Ugyhogy mi el voltunk maradva a viselettel. Osztan ha hazajöttem, már akkor kezdtük megváltoztatni, hogy fekete posztóból legyen a kabát, meg a mellény, meg a nadrág, de addig nem volt csak az a szürke, ebből a háziból. Akkor elmentünk városra. Kellett dolgozni, hogy tudjuk megvenni azt a posztót, mer az ott vot. Meg a csizmát. Priccses nadrágot készítettek ők maguknak. Szoval varrtak, varrattak. Emlékszem, hogy a legelső rend ruhám már le voltam szerelve, katonaság után, Kolozsvárt alkudtam meg egy kabát, nadrág és mellény, mer' akkor az jött be, a vitézkötés volt a kabáton és a nadrágon, hát ez valami különös viselet volt akkor." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

205. „Nem vot viseletük. Amilyek van. Kinek milyenek van. Nem mennek rongyosan, biztos nem. Most van gúnya, míg a világ. Régebben nem volt szegénynek, mert a gyermekek csórén jártak majdnem, a cigány gyermekek. Má most úgy felöltöznek, ...”(P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.)

207. „A cigányok nem vesznek feketét. Mindenfélét vesznek ők. Barnát inkább. Kávészínűt, barnát. Őkinkább a kisebb karimásat. Elöl egy kicsit megtörik. Le, mind lefelé. A cigányok, s a románok is.” (P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.)

209. „Ha idősebbek votak akkor már műk amikor vótunk már Gyurka bácsit nem mondtuk Gyurkának, mer mondtuk, hogy Gyurka bácsi. Gyermekei votak egyidősek velünk. S aztán falun így van.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

211. „Mindig vót két fiú, aki ő vállalta a kezességet, s akkó ők elmentek, s a primással csinálták meg avásárt. Aztán a primás az ő bandájával megoldotta aztán. Mindegyiknek megvot az ő bandájok. Melyik kivel muzsikált. hogy melyiknek ki a kontrása, ki a gordonosa, ez megvot mindegyiknek.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

212. „Régen, régen vegyük úgy, nemigen vot pénz. Vot olyan eset, hogy befogadtuk a zenészeket 30 vasárnapra. Akkor ez a 30 vasárnap vagy egy kalákával törölték a legények, a leányok, – ha nem vot pénz – vagy még gabonával is. Úgy egyeztünk meg a zenésszel. Ki vot szabva, hogy mondjuk mindig a lányok kevesebbet valamivel, a fiuk, legények többet fizettek. Úgy vot kiszabva, hogy felértékelve az a pénz, ami kellett volna kijűjjen.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

213. "Ha mentek pláne egy lakodalomba a zenészek, azok kaptak egy tyúkot, egy liter pálinkát, s egy kenyeret. Jöttek hazafelé, megvot a rendjek: ez most ezé, amikor meg a másiké, mind úgy. Ment rendre. A másik lakodalom kapta a másik cigány. Jött a pénz mellé." (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

219. „Hanem vot amikor a fiuknak valami eszükbe jutott, szombaton este, csak mentek, fogadták meg a zenészt, hozták fel, s akkor mentek a leányok után. Akkor el kellett, hogy menjenek, hogy kérjék el a leányt a szülőktől. S aztán ha a szülő engedte, hogy menjen elment, s ha nem, otthon ült, búsult, hogy mások táncolnak, s ő otthon kell üljön. Ez volt. Minden leány után elment egy fiu. Kikérte, s elvitte a táncba.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

220. "Igen, kellett, mielőtt befogadták volna a cigányt, először is kellett kérjenek engedélyt, s akkor mentek, befogadták a zenészt, s akkor mondom, hogy be is volt fogadva több időre, nem csak egy estére, vagy egy napra. A csendőrségről. Megadták. Akkor azért feleltek, hogy ott nem lesz semmi baj, nem történik semmi. Ők ezért kellett vállaljanak felelősséget." (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

232. "Most későbbre jött be ez, amit úgy neveznek el, hogy a türnava. Hát ez a türnava ez azt jelenti, hogy a Küküllő megye, Küküllő vidékéről. Ez a Küküllő románul azt mondja neki: tirnava, s akkor körülbelül, hogy onnan származott a tánc is, azé' úgy van elnevezve. Hát ez már olyan, mit mondjak, én még legényember voltam én még. Olyan '50-es évekbe. Mind a zenészek hozták be." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

233. „Juhosok tánca: azzal kezdtük, és azzal fejeztük be a táncot. Me' én is táncoltam annak idején. ma más dallamon is húzzák. Annak a táncnak megvot a dallama, amelyiket aztán a fiuk néha-néha énekelték is. A lányok énekeltek akkor, mikor mondjuk már megállt a tánc. Táncba nálunk a leányok nem énekeltek, annak idején, és nem rikataztak, min' most. Azér' nem találunk az öregek a fiatalokkal, mert régen vot egyféleképpen, s most van másféleképpen. Ezér. Nem talál az elv. ...Akkor rikotoztunk mik a leányok, mikor vot kaláka. Akkor vot a nyáron vot az aratokaláka, hazajöttünk a kalákából, ahogy mondtam, mondjuk oan egy óra körül hazajöttünk az aratóból, akkor aztán mindjárt mentünk a táncos csűrhez. S ott aztán az aratóig amíg kimentünk a mezőre, aztán künn az aratóba, onnét vissza aztán egyet rikotoztunk.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

249. „A cigányok igényesebbek arra, hogy mit játszunk, jobban beleszólnak és nehezebb nekik muzsikálni, mint a magyaroknak, vagy a románoknak. Sokkal nehezebb egy cigány keresztelőn játszani, mint egy magyar keresztelőn. Másképp ismerik a cigányok a zenét, és más igényük is van. Speciális hallgatóik vannak, nagyon jó táncosok is, ők jobban beleszólnak, hogy mit játszunk.” (K.M. Magyarpalatka, cigányzenész, 1941.)

259. „Igen, s még a felnőttek is, a fiatalok is jártak. Mik is jártunk csoportosan. Aztán persze mindenki külön-külön. A gyerekek már este felé indultak, s akkor, ha besötétedett már mentek haza, mer' haza kellett menjenek, féltek is, hogy menjenek a sötétbe', régebben nem votak olyan bátrak a gyermekek min' most, s akkor a fiatalok csak indultak később, mondjuk oan 10 óra után. Később. S akkor mentünk, ahányan összeálltunk egy csoportba, az mindegyikhez elmentünk kántálni. S ez vot a kántálás estéje. ...Még vot amikor a házások is összeálltak egy kis bandába s elmentek mondjuk ott a közelebbi szomszédokhoz, vagy rokonokhoz, vagy nem tudom mi... El szoktunk menni ősszel egy-egy csoportba, azokhoz elmentünk, megkantáltuk, s mentünk dógunkra. ...” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

261. „...kántálni mentek. Mentek, ők maguknak, nem a fiatalokat, csak ők magukkal mentek. S így mondjuk húsvétkor is, húsvét másodnapján is jártak házanként muzsikálni, nem házról házra, hanem megvot nekik, hogy ő...magyarnak is, románnak is.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

263. „A húsvétba akkor má külön, külön cigán vót, akkor má nem vot csőre, akkor már pénzér votak, másféleképpen vot a cigán, de akkor is rendesen husvétba vot tánc. Szóal nem lehetett egy husvét eltelni, hogy ne legyen tánc.” (Sz.M. Magyarpalatka, magyar, 1935.)

264. „Most vot magyar húsvét, ezt tarcsák. A másikat is tarcsák. Á, nem számít” (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

266. „Mikor van világítás. Akkor kimennek a temetőbe, s úgy zenélnek későig. Éccaka.” (P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941.)

269. „Aztán Karácsonykor, akkor jártak kántálni. Hamarabb nem. Hanem azután mondjuk, hogy ünnep első napján este, vagy még másodnapján este is, a fiatalok, akkor 24-én este akkor inkább a gyermekek jártak. ...csak ilyen karácsonyi énekeket: Mennyből az angyal..., Kicsin Betlehembe..., (há' most már én nem tudok énekelni, nincs egy fogam se, veszttem el a nyelvemet is már.) Most nem kantálunk efféléket. ...vot amikor este is mentek, de inkább első napján este. Ők aztán ők úgy összeállt egy-egy banda. Jó barátok, igen, s akkor mentek egyik a másikat megkantáták, ...Az ajtóba, igen, az ajtóba. Aztán ott megittak egy-egy pohár pálinkát, ott faltak egy kis kalácsot, a mik időnkbe nem vot tészta. Kalács vot. S aztán mentek

tovább, mentek a másik házhoz, ott is egy kicsit, mikorra mentek haza, akkorra kantáltak, ha nem is akartak. 25-én este is, mondjuk hogyha nem fejezték be, akkor aztán akkor mentek, hogy fejezzék be. Amelyikéknél nem votak akkor, 24-én.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

„Jönnek zenélni is, jönnek kántálni is. Régebben a gyermekik is kántálni, az asszonyok is. Az asszonyok este jönnek. Mostmá' kiment a divat. Cigányok: „a zenészek jöttek muzsikálni. járnak ide az ajtonál, s aztán jönnek be, muzsikálni, aztán pénzt kell adni, pénzt nekik.” (P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.)

271. „Karácsonkor jártunk kántálni. Akkor ugye az volt a divat. Jártunk kántálni házrul-házra, a fiatalok jártak a fiuk a leányokhoz. Akkor mentünk kántálni, aztán má' nem. ...ha végeztünk a kántálással, mentünk a reggel, mentünk a templomba. Akkor kijuttek a templombul, amíg kijuttek a templombul addig nem járt a cigán se, nem vot tánc, s azután ment a cigány a leánhoz, valamelyik leányhoz, ment ebédelni. S akkor ott ebédelték, ott aztán táncoltak egy táncot, kettőt, s akkó' mentek a tánchoz. Szo'al a táncos házhoz. S a cigányok húzták úgy a falun végig, szépen húzták, s ment a kezes velük. ...aztán húztak olyan csárdásokat, hogyö táncokat. Régi táncokat. S akkor jöttek a kezesek, vot két kezes, aki jött a leányokkal, a cigányokkal jöttek be, a táncos házhoz, s akkor táncoltak estig, s akkor este megint vot tánc. Külön tánc vot. Aztán ment a fiu a leány után akko' nem engedték a leányokat csak úgy szabadon. Akkor ment a fiu, megkérte szépen az anyját, s az apját, s akkor vitték a tánchoz a leányt. Még haza is kellett kísérje, még meg-megengedik, aszondja: „-Hozzad haza a lyányunkat!” Na, s aztán másnap már akkor már megint csak templomozás után vot a tánc. Az vot Karácsonykor.” (Sz.M. Magyarpalatka, magyar, 1935.)

272. „...na ha ketten, vagy hárman ott összegyűltek, hogyha esetleg mondjuk eljűttek akkor akocsmába, aztán akkor a Jánosok ott fizettek a barátoknak egy-egy pohár bort, vagy pálinkát, vagy nem tudom mit...” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

277. „...na aztán az vót. Olyankor aztán vót ott összejövetel aztán azután, persze. Vot amikor még így juhméréskor vót amikor vittek zenészt is. Összegyűjtötték a juhokat, megfejték a juhokat, akkor akinek vot a, aki vot az első, akinek vot a legtöbb teje, hogy ő vót az első, úgy mondták, hogy ő vót a fruntázs. Azt mondták neki, aztán akkor azok vitték oda, tudták, hogy ki lesz az, ő tudta, hogy neki van több juha, neki lesz több, ő lesz a fruntázs, aztán akkor vot amikor sütöttek kalácsot, vittek italt, aztán biza ha ittak egy kicsit, kezdetben nem beszéltek, nem vittek zenészt. De ha egy kicsit feltötettek akkor má mentek, vittek zenészt. S akkor múltattak. Aztán má' csak azok votak, akik ott votak annál a, azoknál a juhoknál, turmánál, úgy mondtuk. Ők zajlították, csak magok közt.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

278. „A dramatikus néptáncok témakörrel foglalkozó tanulmányok érintették többek között azt a pásztoréletet idéző táncjátékot, amelyet a magyar néptánc kutatás az „oláh leány tánca” műfaji meghatározással tart számon. ...a pásztort (az „oláh leányt”) megszemélyesítő férfi elveszett juhait, kecskéit

(juhát, kecskáját) siratja, és a keresésükre indul. A siratást és a keresést bánatos dallam fejezi ki. Keresés közben több olyan tárgyat vagy jelenséget észlel (szikla, bokor, szenes-tuskó, felhő stb.) amely megtéveszti, és azt hiszi, hogy a nyáját találta meg, éppen ezért örömeiben táncolni kezd. Miután csalódott, újra kesereg. Ezt ismét bánatos dallam érzékelteti. Végre megtalálja a nyáját, és örömeiben táncra perdül.” (Pesovár Ernő – Pesovár Ferenc, 1997., 89.o.)

„Először Balassi Bálint utalt rá, amikor Júlia ciklusának egy versét „Arra az oláh nótára (írta), az mint az eltévedt juhokat siratja volt az oláh leány” (1959). Mivel a verseket akkoriban még énekelték, Balassi nyilván olyan román dallamot választott, mely általánosan ismert volt, így segítvén versének terjedését. Andreas Frank szász követ és országgyűlési jegyzőkönyvíró pedig 1659-ben II. Rákóczi György marosvásárhelyi ünnepélyes bevonulása alkalmával jegyzi fel: „... a vajdasági katonák muzsikusa, közönségesen töröksípos, a menetben azt az oláh nótát ismétli folyamatosan, amelyet magyarul így mondanak: az oláh fáta nótája, amikor kaprait az havasson elvesztette volna, és magát siratván, bujdosván keresné s siratná elveszett caprait.”

A magyarországi gyűjtésekben is az oláh leány szereplése a gyakoribb, de Felvidéken a mesét „Juhászalomnak” is nevezik. Már az 1930-as évektől több variánst filmre rögzítettek a Duna-mentéről (Kunszentmiklós, Madocsa, Perkáta, Sárkeresztúr). Az Erdélyben jellemző kétpólusú (bitematikus) típusok mellett egy dallamból építkező (monotematikus) változatok kerültek elő Penészlekről (Szabolcs-Szatmár m.) és Oladról (Vas m.).

Az erdélyi gyűjtések során Bartók már 1907-ben Csíkszenttamáson, Kodály pedig az 1910-es években Bukovinában és két kászonai faluban fonográfhengerre vett néhány ide tartozó dallamfajta. E történet Székelyföld-szerte közismert kanásztánc-ritmusú dallama az „Elvesztettem a kecskémet, többet nem aluszom” kezdetű dal, melyre a reneszánsz táncdivatjának emlékét őrző forgatóós táncot járnak. Dincser Oszkár 1943-ban a csíki hangszer-monográfiájában megemlíti a juhelvesztést; Domokos Péter pedig moldvai verses változatokról tesz említést. 1949-ben Elekes Dénes Széken (Mezőség) egy kecskepásztortól jegyezte fel a „kecsketáncot”, melyet nem csak eljátszanak, hanem bottal el is táncolnak. A néptánc kutatás intenzívebb megindulásával aztán az 1960-as évektől sorra kerülnek elő a különféle változatok főképpen Szilágyságból (Szilágysámsón, Kraszna), Kalotaszegről (Bogártelke, Méra, Kispetri, Egeres, Magyarlóna) és a Mezőségről (Magyarpalatka, Marosludas, Nagysármás). E gyűjtések leginkább Pesovár Ferenc, Martin György és Kallós Zoltán nevéhez fűződnek.” (Árendás Péter, 2003.)

284. „Akkor úgy vot, akkor télen-nyáron a cigányok kaptak fizetést, s kaptak gabonát. Akkor télen vot tánc, egész télen vot tánc. Akkor házba. ...valaki kiadta a házát a táncnak. S akkor azt meg vot fizetve és a zenészek minden vasárnapra, szoal ők béállottak annyi s annyi vasárnapra és akkor kikötötték, hogy mennyi fizetést kap. Aztán ünnepekkor kapták a kalácsot. Minden táncos leány vitte a kalácsot. ...ha vasárnap, ha ünnepnap - vitték a cigányokat ebédre. Akko' megebédeltették, azután kellett vinni nekik uzsonnát vasárnap, úgyhogy ők maguk a zenészek akkor el votak látva. S aztán nyáron megint vot tánc, minden vasárnap csűrbe. Úgy mondjuk: kalákára. Aratási kalákára. ...'44-be mikor vot a változás, mer' itt nálunk '40-től '44-ig mik itt Magyarországon votunk. ...köztünk és Keszü közt ott vot a határ. Keszü már

Romániába vot. Mikor má' visszajöttek a románok megint, akkor osztán má' megbomlott. Akkor aztán már nekünk – ahogy mondják – béfellegzett.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

„Régebben a fiatalnak muzsikáltak nyáron, aztán a cigányok vettek nagygazdától aratnivalót. S utána meg a fiatalok mentek egy nap aratni nekik. Ez vot egy kaláka. Ez Nyáron. Ősszel állt be a cigány megint gabonáról. Egy véka, meg egy kevés pénzt is, de törökbuzáért. Télen jártunk a szekerekkel, ökrekkkel a faluba, szedtük össze a gabonát a cigánnak.” (P.Á. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009.)

„...Jártak aztán a falubo'. A két kezes muzsikásokkal a szekérrel. Jártak a faluba, kellett adjon minden táncos egy véka kukoricát. Csős kukoricát... S a zenészek ők egyet muzsikáltak végig a falun. Ültek fel a szekérre, s húzták, hogy menjen...” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

288. „Akkor egy nagy-nagy vásár vót Mócson, akkor aztán mentünk Mócsra vásárba, csak azér, hogy vásár van. Tehát egy ilyen nem vot a fiataloknak pénzek, min most, mentünk, egy lej nélkül mentünk. Ott találkoztunk falukról. Ott vot tánc. Találkoztak a fiatalok falukról, mind ahogy vannak most... Minden második hónapba vot, úgy mondtuk, hogy országos vásár. De ez az aratási vásár, ez híres vásár vót. Ez vot a leghíresebb.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

291. „Na, aztán mikor a katonának mentek, mielőtt elmentek vona katonának, akko' este csináltak egy bált, akko' vot egy bál, s akkor aztán mentek a fiuk katonának, mentünk kísértük őket egész oda ki a hegybe, oda az erdőhez, s aztán mentek tovább. S mik jöttünk vissza. Ennyi vot a mikor katonának... s a zenészek kísérték ki a fiukat egész ki a hegy... akik kellett menjenek katonának, azoknál eljártak a zenészek sorba, s akkor kísérték ki őket egész a hegyig. S akkor valahogy úgy vot, hogy vasárnap mentek régen katonának. Én emlékszem, hogy még énekelni is énekelték, hogy: "...oktoberbe vasárnap...". Aztán az az idő is eljárt.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

292. „Lakodalom az vót, aztán lakodalmak itt falun olyan cifra lakodalmak voltak. Aztán már a régi, a régi időkbe akkor sehol nem voltak autók, akkor, akkor szekérrel vitték a menyasszonyt, lószekérrel vitték a menyasszonyt, s akkor a lószekér után ment az ökrös szekér, ott vótak a zenészek a szekérrel, a szekér ki vot díszítve, úgy ni, mint ahogy van ez az ágy. Így ki vot díszítve, így ni. Ilyen ágyneműkkel, itt fejl vot három párna vot. Kettő, vagy három párna. Vot direkt csinálva hátul ahogy mondtuk, úgy a szekérfenék hátul oan egyenes vot. Arra így ni ruhák rakva, s akkor arra hátul vot téve így át vót dobva két párna, melyiknek van másik végén is vot huzat, s az úgy át vót dobva a szekéren. Akkor abba votak aztán a fiatalok, akik mentek, aztán ahogy mondtuk, rikótozva, a zenészek ültek elől vot téve direkt nekik olyan decka ülések, oda ültek le a zenészek. Hátul rajtak aztán vótak vot egy pár legény, s aztán a leányok. Abba a szekérbe, a cifra szekérbe. S a menyasszonyt vitték elől, a lószekérrel. Az is ki vot egy kicsit díszítve, le vot takarva ilyen terítőkkal, na ez vot a szokás. Aztán mentek végig a falun, szoal, hova kellett menni a menyasszony..., milyen távolságba kellett menni a menyasszonyért. A menyasszonyt aztán vitték a vőlegényes házhoz, s ott vot aztán a lakodalom. Az esketés akkor vot. Akkor azan nap, akkor vasárnap vot

az esküvő. Akkor az esketés az a templomba szokott lenni. Mentek fel a templomba, esküdtek meg, s vissza a székérbe, s mentek tovább. Székérrel mentek akkor. Nagyon szép volt. Mikor, kinek, ahogy vot a módja, olyan lakodalmat csinát. Mer' hát kinek ugye akkor is vot mindenféle, mind is most. Csak aztán nem votak ilyen nagy díszes lakodalmak min most, akkor főztek egy rendbeli tőöttkáposztát kásával, kukoricakásával, s vot egy kis szilvapálinka, mer régen majdnem mindenkinél vot szilvapálinka, sütöttek pánkot, kürtöskalácsot, a kürtöskalács vot akkor a lakodalomba, az vot a legdíszesebb tészta a kürtöskalács, pánkó, csöröge, s evvel vot a lakodalom. Nem ugy vot, min mostan ugye...persze, azt mindenki vett a tányérjára, azt úgy mind, ahogy vitték a kalácsot a zenészek, mindenki haza úgy ment a tányérral, a süteménnyel. Szép, cifra takaróruhába, bé vót, a tányér bé vót téve, s az be vot kötve egy kötővel, s akkor átadták a vőfélynak. S akkor a vőfély berakta oda egy szobába, s mikor a tésztára került a sor, akkor jött a vőfély a két kezibe a tányérral, s ott akkor mindenki megismerte az övét, s vette el. Nem úgy vot, hogy a lakodalmas háznál vót a sütemény. Mindenki kellett vigyen otthonról egy tányér....ez vot régen." (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

293. „Aztán amikor meghalt valaki, akkor régen vót, most már nincs vacsora, ott, ez a végvacsora, s akkor vot a torozás. Hát akkor mondjuk, akkor este mikor mondjuk vot a végvacsora. Aztán gyűltek össze mondjuk a hárman-négyen jöttek kártyázni, hogy kártyáztak. Így virrasztottak, hogy jöttek, kártyáztak. Régen. Most már nem csinálják." (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

294. „Ha meghal valaki, akkor nincs cigányzene a magyaroknál meg a románoknál, de a cigányoknál igen. Ilyenkor az egész falu megy, és figyelik, és nézik.” (O.I. Magyarpalatka, román, 1929.)

295. „Virrasztanak. Egész éjjeleket. Aztán egy hétig mind virrasztanak. Egy hétig. Jobban virrasztanak, mint a magyarok. Ameddig eltemetik a halottat. Má' ha eltemették a halottat a házból, jönnek vissza a temetőből, s táncolnak. Azon nap. Nem holnap, azon nap. Nálunk nem (tartják addig a halottat). Három nap.” (P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar; 1941-2009. 1941.)

"Csak ők maguknak. Nem más helyre nem mentek a zenészek. Nem. Vot akit kísérték a zenészek, régen-régen vot olyan, vot, amikor meghalt egy fiatal, egy ilyen egész fiatal aztán a zenéssel vitték ki a temetőbe, zenével kísérték. Utánna vót a torozás. Onnét aztá' mindenki...akkor nem még zenéltek. Csak úgy zajlott le csendbe, akkor aztán mindenki elment haza, s kész vót. A torozáson nem (muzsikáltak)." (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

300. „A lányok énekeltek akkor, mikor mondjuk már megállt a tánc. Táncba nálunk a leányok nem énekeltek, annak idején, és nem rikataztak, min most. ...Akkor rikotoztunk mik a leányok, mikor vot kaláka." (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

309. „Fiatal koromba volt. De tanultunk a '40-es évekbe. Magyar idők alatt. Me' itt '40-be jöttek ide be a magyarok, '44-be mentek vissza. Na, s ez alatt az idő alatt vot, tanultunk színdarabot. Aztán én a legjobban visszaemlékszem a cigány szerepre. Nem tetszett hallani róla biztos, három felvonásos színdarab. Nagyon szép... harminc valahányan szerepeltünk benne. Nagyon szép volt.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

„Ha eljöttek egy bálba, vagy színdarab után (legénykoromban volt, hogy betanultunk egy színdarabot) utána zenész volt fogadva, és tánc volt reggelig.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

„...hát régen ezek a zenészek, ha mondjuk eljöttek egy bálba, vagy eljöttek egy színdarab alkalmával vegyük úgy, hogy az is vót, mikor én legényember voltam, hogy tanultunk színdarabot is, akkor színdarab után zenész volt fogadva, és tánc volt reggelig.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

314. "...a jó táncosok, a legények nagyon sokat tanultak a zenészektől. Mer' a zenészek ők mind tudtak táncolni, és tudnak táncolni. Nekiek ez volt a foglalkozásuk otthon." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

315. „Mikor konfirmáltunk, addig nem táncoltunk, csak kicsi tánc vot. Mikor má' konfirmátunk, akkor má' szabad vot felnőttel. Addig kicsi tánc vot. Nálunk, mikor konfirmáltunk, Virágvasárnap, haladtunk el a templombul, elmentünk haza, délután vot tánc, aztán votak öreg fiuk. Ztán fogtak meg, vittek a táncba. Adtak egy öreg lyánt, hogy táncoljunk. Aztán másnap kellett fizessünk. Béhúztak mindenkit a táncba, azok fizettek már. Úgy a lányokat is. S akkor még kellett menni Húsvétba, kellett vigyen mindenki kalácsot.” (P.Á. és P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941-2009., 1941.)

318. „A kollektivizálás általános elnevezésként terjedt el, szűkebb értelemben a mezőgazdaságban az egyéni gazdálkodás helyett a közös - kollektív gazdaságok kialakítását jelenti. Tágabb értelemben a kollektivizálás a vidéki társadalom és gazdálkodás teljes, a szovjet modell szerinti átalakítását fedi le. Ez a folyamat a kommunista hatalomátvételtől (1947/1948) kezdődött, és végét a kollektivizálás befejezése után, a mezőgazdasági termelőegységek összevonásának befejeztével állapíthatjuk meg (kb. 1962 vége). A politikai vezetés célja a mezőgazdasági szektorban a jövedelem-elvonás, a tervgazdálkodás bevezetése, a tulajdonviszonyok átrendezése, a vidéki áruterelés és forgalom ellenőrzése, és kollektív gazdaságok megalakítása volt. Társadalmilag a cél a papság befolyásának lecsökkentése, az addigi nagygazda elit megszüntetése, és egy új, rendszerhű elit kinevelése a szegény és nincstelen földművesekből. Összetett folyamatról van szó. Először az állam a jövedelem-elvonás célú beavatkozásokat erőltette át a falvakon: a kötelező beszolgáltatást, a kötelező vetéstervet, a szérűcséplést és közmunka címén a munkaerő-kisajátítást. A *kötelező beszolgáltatás* célja az állam számára szükséges termény- és állattermék-mennyiség biztosítása volt.

A beszolgáltatások kötelezőek voltak, teljesítésük elmaradása „gazdasági szabotázs”-nak minősült, amit akár börtönnel is büntethettek. Eleinte a termés meghatározott részét kellett beadni, majd egy előre meghatározott mennyiséget szedtek el. (Az országosan meghatározott tervszámot bontották le megyékre, járásokra, községekre és termelőkre.) A beszolgáltatandó mennyiség (a kvóta) meghatározása progresszív

volt, a terület növekedésével arányosan nagyobb szorzókat alkalmaztak az egységnyi földterületre. A beszolgáltatás elvonás jellegű volt, a piaci ár töredékét fizették a beszolgáltatott terményekért, a gazdának önköltségi ár alatt kellett terményeiket átadniuk. Ezt tetézte a rossz szervezés miatti idő- és terményvesztés.

A beszolgáltatás már a háború alatt is létezett (Jurcsek-rendszer), utána is fennmaradt, de 1948-ig alapvető célja a lakosság élelmiszer-ellátásának biztosítása volt. Miután 1947. december 30-ától Románia államformát váltott és bevezették a szocialista tervgazdálkodást, átértékelődött a kötelező beszolgáltatás szerepe: célja a paraszti jövedelmek elvonása lett. A kötelező beszolgáltatás bevezetésére lépcsőzetesen került sor, és minden mezőgazdasági terményre és termékre kiterjedt (gabona és minden más növényi termény, valamint állati termékek: tej, hús, gyapjú).

...A *földtulajdon-viszonyok megváltoztatása* során az állam a magántulajdonú földbirtoklást jelentéktelen szintre csökkentette: ezek egy része állami gazdasággá vált, más része pedig a közös (a kollektív) gazdaságoké lett. ... Ezekben a tagok földterületei közös tulajdonúvá váltak, és tagosították őket: a falu legjobb termőterületén mértek ki annak megfelelő nagyságú földterületet, a magángazdák pedig a határ távolabbi és rosszabb minőségű területein lévő földekkel kárpótolták. A kollektív gazdaság tagok 6080 fős brigádokat alkottak (a brigádos irányításával), ezek lehettek mezei-, zöldséges-, állattenyésztési stb. brigádok. Minden munkafázist meghatároztak munkanormákban (az a mennyiségű munka, amit egy munkanap alatt egy munkás elvégez). Majd ezt átszámították munkanap-egységekre, és ezek arányában osztották ki a termést és a pénzjövedelmet a tagoknak. A gazdaságok adminisztratív személyzete pénztárosból, raktárosból és egy számvevőből (socoitor) állt.

...A kollektív gazdaságok székházának és gazdasági épületeinek helybeli, kuláknak minősített gazdák javait kobozták el, a volt tulajdonosokat pedig elűzték vagy börtönbe csukták. ...1951-ben meghirdették a *TOZ típusú mezőgazdasági társulások* létrehozását, és 1952 januárjától ezeket a mezőgazdasági egységeket kezdték megalakítani. (Később a *mezőgazdasági társulás*, majd *társas gazdaság* elnevezéseket alkalmazták.) Ezekben a termőterület és a műveléséhez szükséges mezőgazdasági eszközök és igásállatok magántulajdonban maradtak, és be lehetett állni a földterület egyrészével is. A földterületeket tagosították, a legfontosabb munkálatokat közösen végezték, a termést a tagok bevitt földterületének arányában osztották szét.. Ezek megalakítása kisebb ellenállásba ütközött, ezért 1959-ig jórészt ilyeneket alakítottak.” (László Márton, 2010.)

320. „A hetvenes évek elejére Nicolae Ceaușescu konszolidálta hatalmi pozícióit, félreállította a potenciális politikai ellenfeleit, a külpolitikai taktikázásokkal erős politikai és társadalmi bázist kovácsolt magának, belföldi és külföldi népszerűsége jelentősen megnövekedett. A feltételek adottá váltak a hatvanas években, elméletben kidolgozott grandiózus társadalmi és gazdasági átalakítási projektek (iparosítás, városok és falvak szisztematizálása, a homogén szocialista nemzet kialakítása) megvalósításának felgyorsítására. 1971-től kezdődően több jel is arra utalt, hogy hamarosan radikális gazdaságpolitikai és ideológiai változások következnek be: júliusban megjelent az RKP legújabb tézise az ideológiai nevelésről és az év végén a KB pontosította és felgyorsította a **területrendezési (szisztematizálási) terv** gyakorlati

kivitelezését. 1971. végére elkészültek az első területrendezési projektek és decemberben a VB meg is vitatta ezeket, majd a párt 1972-es országos konferenciája elfogadta az országos területrendezés irányelveit. A romániai területrendezés megszervezését és lebonyolítását a pártvezetés két szinten képzelte el: városrendezés, valamint falu- és községrendezés.

... A városrendezési elképzelések egyértelműen az ország gazdasági érdekeinek, a nagyfokú iparosításnak voltak alárendelve. ... Az alapkoncepció szerint a szétszórt falusi települések helyett ún. „agrár városokat”, nagyobb centrumokat hoznak létre. Ezen új centrumok kialakításában is elsődleges szerepet kapott a terület- és a nyersanyagforrás megtakarítása és a minél nagyobb népsűrűség elérése. 1971-ben, a tervek alapján az ország 13.149 faluja közül 1220 esetében gondolták úgy, hogy a párt szempontjai alapján fejlődőképesek. ... A hetvenes évek elejére a pártvezetésen belül diadalmaskodott a Ceaușescu képviselte politikai-gazdasági irányvonal. A kitűzött cél, a lehetőségek között egy gazdaságilag és politikailag független és erős nemzeti jegyeket is magán viselő román állam megteremtése volt.

A hatvanas évek közepére és utolsó felére jellemző politikai-ideológiai nyitás fokozatosan véget ért. A kultúra területén a cenzúra újra erőteljesebben követelte meg, hogy minden kulturális tevékenység kizárólag a párt új társadalmi-politikai programját szolgálja ki. Előtérbe került az „új típusú ember” és a „román szocialista nemzet” kialakításának igénye. ... A területrendezés tehát ebben a politikai kontextusban kapott új lendületet, illetve kapcsolt különböző fokozatokra a nyolcvanas évek során. A tervszerűen kialakított új városok, mezőgazdasági centrumok és falvak e gazdasági irányvonalat kellett volna, hogy kiszolgálják. A nagy népsűrűségű városoknak az lett volna a rendeltetése, hogy befogadják ezt az iparosítási hullámot, ipari egységeket és munkaerőt biztosítsanak. Az új vidéki gazdasági centrumok az adott regionális sajátosságok függvényében szolgálták volna ki az ipari centrumokat, nyersanyag előkészítéssel vagy -feldolgozással, élelmiszer előállításával, vagy éppenséggel turisztikai szolgáltatásokkal. ...

Ceaușescu modernizációs álmának része volt az új embertípus alkotta homogén szocialista nemzet is. A területrendezéssel járó lakosságcserekkkel, település-felszámolásokkal pedig a homogenizációt akadályozó, még létező társadalmi sejtek (család, szomszédi viszony, vallási, nemzetiségi mikroközösségek) felszámolása is lehetővé vált volna. ... Az előkészítő tanulmány nagyszabású, az egész országot lefedő projektet tartalmazott. Olyan projektet, amelynek megvalósítása több száz falut érintett közvetlen vagy közvetett módon. ... Kolozs megyében a turisztikai kistérségek, a mezőgazdasági centrumok, faluösszevonások a tervek szerint 58 községközpontot, valamint 287 települést érintettek volna valamilyen formában. A területrendezés elméleti kérdéseinek megvitatása és az első tervek elkészítése után a munkálatok elkezdéséhez szükséges jogi keretet az 1974-ben megjelent 59. számú törvény fogalmazta, illetve teremtette meg. ...

Ceaușescut 1974-ben megválasztották Románia elnökévé, ő volt a párt főtitkára, a hadsereg parancsnoka is. Az összes potenciális politikai ellenfelet eltávolító diktátor innen kezdve szinte a legelemből, legapróbb részletkérdésekbe is beavatkozott. A falurendezést illetően 1986-ban jelentek meg az 1974-es törvények alapján az első konkrét intézkedések. A KB szervezési osztálya jelentésében már az szerepelt, hogy az ország területén létező 13.123 falu közül 9192 marad, 3931 települést pedig felszámolnak,

lakosaikat a legközelebb található centrumba vagy városba költöztetik. ... Ez a rendelet elméletileg 1.863.417 családi gazdaságot érintett volna, városok esetében pedig újabb 275.755 családi házat. Ezzel az intézkedéssel a pártvezetés számításai szerint a mezőgazdasági megművelésre szánt terület 339.419 hektárral gazdagodott volna....1988-ban Ceaușescu már arról beszélt, hogy a falvak számát közel felére kell csökkenteni. A lakosságot többszintes lakóházakba telepítették volna. ... Az új településekről hiányzott a közművesítés, a víz, a konyhák és mosdók pedig emeletenként közősek voltak. ... A községek számát a létező 2705-ről 2387-re csökkentették. Ez a lépés még nem jelentette konkrétan a megszüntetendő falvak lebontásának kezdetét, de bizonyos szolgáltatásokat (orvosi ellátás, posta stb.) már ekkor kivontak onnan, óriási tömegpszichózist váltva ki ezzel. ... A végső cél egyértelmű volt: alárendelni, megszervezni a lakosságot az iparosításnak, egy terv szerint kidolgozott rendszer szerint működtetni a társadalmat, valamint megteremteni a társadalmi homogenizációt, felszámolni a vidék habituális, kulturális sajátosságait, tradicionális élettereit. ... Nemzetiségpolitikai szempontból külön kiemelendő, hogy a párt ebben az átalakítási folyamatban sem számolt az országban élő nemzetiségek kisebbségi helyzetéből fakadó sajátosságokkal, a tényleges megmaradásuk zálogát jelentő állapotok fenntartásával, az életterükbe való „óvatosabb” beavatkozással. A szisztematizálási tervezet modernizációt, megjavult életfeltételeket ígért egyfelől, másfelől viszont a régi, hagyományos életterek beszűkülését vagy megszűnését irányozta elő, mentális, életmódbeli változásokat is előrevetítve.” (Novák Csaba Zoltán, 2012.)

321. „Az erőteljesebb ipartelepítés 1950. után, de főleg 1965-öt követően indult meg, amikor az iparfejlesztés a területfejlesztés részesévé válik. Ezzel egy időben megindul az agrárnépesség városokba, ipari központokba való áramlása. 1965. után tehát a fejlődő ipar munkaerő-tartalékait a mezőgazdaságból merítette. A könnyű- és élelmiszeripar fejlesztését részben rekonstrukciókkal, részben új üzemegységek telepítésével oldották meg. Növekedett az ipari centrumok száma és azok teljesítőképessége. Az iparosítás elsődlegesen az urbanizációt serkentette, elősegítve az infrastruktúra fokozatos kiépítését.” (Dr. Vofkori László, 1994., 101-102.o.)

„ A mezőgazdaság kollektivizálása, s különösen az 1959-60-as második téesz-szervezés után megkezdődött a népesség eláramlása a falvakból, amely az aprófalvak esetében meneküléssé gyorsult. A racionális üzemméret kialakítása jegyében a hatvanas években zajló téesz-összevonások, vagyis az, hogy egy-egy településre koncentrálták négy-öt kisközség termelőszövetkezetét, világossá tették az itt élők számára, hogy az önálló falusi paraszti létnek nincsenek többé perspektívái.” (Virág Tünde, 2007., 136.o.)

322. Ceaușescu oktatáspolitikája

1969-ben tovább szigorították az oktatási törvényt, és elrendelték, hogy azon iskolákban, ahol az oktatás az *együttélő nemzetiségek* nyelvén történik, a személyzetnek ismernie kell a román nyelvet, de megerősíti a kisebbségeknek azt a jogát, hogy mindazokból a tantárgyakból, melyeket nem román nyelven tanultak, az anyanyelvükön vizsgázzanak.

1972-től megkezdték a magyar tannyelvű elméleti líceumok átalakítását szaklíceumokká. Egy korabeli felmérés szerint a magyar diákok 53%-a nem anyanyelvén tanult. Bevezették, hogy az úgynevezett *indifferens tantárgyakat* (ének, torna, rajz, matematika, stb.) román tanerők is oktathatták, ugyanakkor bevezették a pionír-foglalkozásokat, melyek nagy része szintén román nyelven zajlott. 1973-tól ismét szigorítottak a tanügyi törvényen és elrendelték, hogy az általános iskolában a nemzeti kisebbségek nyelvén tanulók oktatásban, az ötödik osztály indításához minimum 25, a középfokú oktatásban pedig minimum 36 főre van szükség. (Eddig 20 tanuló volt a minimum, de minisztériumi engedéllyel már 8-10 fővel is indíthattak nemzetiségi osztályt.) Ezzel szemben mindazon községekben, ahol az "együtt élő nemzetiségek" nyelvén működő iskolák léteztek, függetlenül a tanulók létszámától, román előadási nyelvű tagozatokat, vagy osztályokat kellett létesíteni.

1976-ban bevezették a kötelező tízosztályos oktatást, számos magyar középiskolai osztályt beszüntettek és a magyarul tanuló diákokat a tizedik osztály elvégzése után választották el, hogy vagy átmennek az utolsó két évre román tannyelvű osztályba, vagy pedig szakiskolába mennek. 1979-ben az RKP Központi Bizottsága új határozatot hozott, miszerint az oktatási intézményekbe és a sajtóban egyaránt a romániai földrajzi neveket, a helységneveket, sőt a magyar történelmi személyiségek neveit kötelezően román megfelelővel vagy helyesírással kell írni. Elrendelték a tankönyvek átírását is. Az intézkedést, a kedvezőtlen külföldi visszhangok miatt azonban elvetették.

Az 1980-as évek második felében tovább sorvasztották a magyar nyelvű oktatást, számos iskolában megszüntették a magyar tagozatot, a magyar tannyelvű iskolákba román pedagógusokat neveztek ki. 1988-ban Ceaușescu bezáratta a kolozsvári magyar konzulátust, mely sok évig egyetlen információ forrás volt a romániai magyarságról. (Ceaușescu-korszak)

323. "Azér' bomlott meg a fiatalság, mert a fiatalok elmentek. Akkor úgy, mikor már a mi gyerekeink is nagyok voltak, hogy itt béfejezték a nyolc osztályt, és akkor megkövetelték. Akkor nem vot szabad itthon maradni. Akkor mindenki el kellett menjen, hogy tanult, hogy nem tanult, micsinált, de el kellett menjen Kolozsvárra. S akkor, ha elmentek oda, itthon nem még maradt senki. S akkor félbemaradt minden. A héten át nem vot izéjük, hogy foglalkozzanak ilyesmivel, ...szakmát is tanultak, aztán nem nagyon költöztek vissza. A legtöbbben most is városon vannak. Nem szeretik falun. Falun van munka. ..." (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

324. „Mik nem jártunk át más falukba dolgozni, nálunk úgy mondták, hogy navétáztak, aztán azok Kolozsvárra, az építkezésben, oda valahova. De mik a kollektivisták, mi nem mentünk át másfelé. A férfiak mentek az építkezéshez. Votak akik ahogy beállt a kollektív, nem mentek a kollektívba, hanem mentek: navétáztak. Azok úgy maradtak. Nem költöztek el, itt maradtak, mert mondjuk elment a férfi. S akkor az asszony itt maradt, s az asszony itt maradt a kollektívba. S akkor így oldották meg a nehézségeket." (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

325. "Hát igen, vót (mozi). Már jöttek falura, hogy vetítettek egy-egy filmet. Emlékszek, hogy az elsők úgy voltak, hogy az iskola falán kívül. És akkor a nép oda gyűlt ki a, az udvarra, és ... hogy milyen jó lesz majd, a sajkával megyünk, és jön a TSz be. Ezek voltak ezek az orosz filmek. Be kell menni a TSz-be, ott milyen jó lesz, ott egyenlő lesz mindenki, mutatták, hogy dolgoznak az oroszoknál. Az asszonyok dolgoztak, a férfiak meg csak ezek csak kártyáztak. Nem tetszett. Egyáltalán nem tetszett. Hát ez inkább ilyen szombat este, vasárnap este... hétköznapiokon nem vot. Szombat este, vagy vasárnap délután. Jött a kocsí és fel az uton dudálta, hogy milyen film lesz. A hangszororol ment körbe, hogy máma este vetítenek egy filmet.

...mind ez a TSz hozta be eztet, hogy azok a gyerekek, akik már abba' az időbe iskolát végeztek falun, mind elmentek a városra. Mer' hát megvot ez az ingyen tanítás, hogy lehet tanulni szakmát, lehet tanulni akármit, s akkor minden fiatal gyermek elment városra. Akkor persze már falun kezdett megszűnni, mer' ki maradt otthon? Aki gyengébben tanult, ugye. Nem sok okos gyerek maradt falun. Hanem mind bementek városra, akkor bementek városra, akkor falun már kezdett megszűnni a tánc. Akkor bejött ez a... Jöttek haza a gyerekek vagy má' felnőttek is, városról, akkor már városon láttak diszkót, akkor már csinálják falun is ezt a diszkót, akkor votak a lemezjátszók, akkor mán vannak a kazetták, és aztán evvel foglalták magukat el, nem mind tanulták a népzeneét." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

327. „1965-ben sor került az RKP IX. Pártkongresszusára, amely egy új politikai és ideológiai korszak kezdetét jelentette. ...Az is megfogalmazódott, hogy a jövőben sor kerül az ország közigazgatási-területi felosztásának reformjára, a falvak szisztematizálására, valamint a nemzetgazdaság vezetése tervszerűsítésének javítására.⁴¹⁸ A nemzetiségi kérdést is mélyen érintő, fontos alapelveként jelent meg az a kijelentés is miszerint a szocialista társadalom fejlődésének alapjait még hosszú ideig a szocialista állam és a szocialista nemzet biztosítják. A román állam és a kisebbségek viszonyát illetően a „szocialista nemzet” fogalmának megjelenése és annak későbbi értelmezése jelentett újdonságot, egy változóban levő román nemzetfelfogást vetítve előre. ... A szocialista nemzet fogalmának megfelelő értelmezésével tovább lehetett erősíteni a román nemzetnek a szocialista táboron belüli „autonómiáját”, ugyanakkor fontos eleme lett a párt nemzetiségpolitikájának is, hisz nagymértékben meghatározta a többségi román nemzet és az országban élő nemzetiségek viszonyát, jövőjét, kilátásait a szocialista román állam keretein belül. ... „...a nemzet (națiune) egy olyan emberi közösség, amelyet nyelvi, területi, gazdasági és ebből fakadóan lelki kötelékek tartanak össze. A nemzet, mint olyan, szigorúan társadalmi jelenség nem rendelkezik sem etnikai, sem pedig faji jelleggel. A román állam egységes nemzetállam. A román nép mellett együtt élő nemzetiségek is élnek az országban. Ezek a csoportok nem képeznek elkülönülő részeket, hanem a románsággal együtt élnek az ország különböző régióiban. Az együtt élő nemzetiségek jelenléte nem változtat az ország nemzetállam jellegén. A szocialista nemzet, a kapitalista nemzettel ellentétben egységes társadalmi szerkezettel rendelkezik, nem léteznek az ellentétes érdekű társadalmi osztályok. A

⁴¹⁸ Alexandru-Murad Mironov: Tot mai departe de Moscova. Politica externă a regimului Ceaușescu. (Arhivele Totalitarismulu. 3-4/2002. 228-255 p.)

szocializmusban egy új, szocialista, homogén kultúra alakult ki, amely más változásokkal együtt felszabadította az eddig elfojtott társadalmi energiákat.”⁴¹⁹

... „A történelem folyamán a román nép mellé más népek is érkeztek, letelepedtek. Ezek, az évszázadok óta együtt élő csoportok alkotják ma a szocialista Románia nagy családját. A nemzetiségi kérdés véglegesen megoldódott, létrejött a románok és a más nemzetiségűek közötti testvériség. Az alkotmány minden állampolgárnak egyenlő jogokat biztosít az élet minden területén. Az együtt élő nemzetiségek szabadon használhatják anyanyelvüket, kellő számú kulturális kiadvánnyal rendelkeznek.” ... Ami a román szocialista nemzet és az országban élő nemzetiségek kapcsolatát illeti, a felszólalók a kisebbségek folyamatos integrációját tartották elfogadhatónak. Kérdés maradt viszont, hogy a különböző nemzetiségek integrációja hogyan következik be.... „Ami a sokszínű lakosságot egységesítheti, az a hazafiság (patriotism), a mi esetünkben a szocialista hazafiság. A szocialista nemzet kialakításában nagyobb szerepet kell majd tulajdonítani a közös vonások hangsúlyozásának. Pl. erősíteni kell a közös román haza fogalmát.” Véleménye szerint azonban a szocialista nemzet egy hosszú folyamat eredményeként fog kialakulni és a nyelvi sokszínűség még sokáig fontos szerepet játszik. „Az egységes szocialista nemzet kialakulásának egyik elkerülhetetlen jelensége az asszimiláció kérdése.” - szögezték le a felszólalók. ... „Úgy gondolom, hogy az asszimiláció kérdését világosan meg kell fogalmazni a propagandistáink számára. Elvtársak, mi nem dolgozhatunk a magyar lakosság köreiben anélkül, hogy ne tisztázzuk ezt a fogalmat. Nem kérem azt, hogy a magyarok váljanak románokká, de lássák a véleményt, hogy létezik egy ilyen irányú történelmi folyamat”- hangsúlyozta az ülés egyik legaktívabb tagja, Ștefan Voicu. ... A többségi nemzet és a nemzetiségek kapcsolatát illetően a szocialista nemzet és az ahhoz kapcsolódó fogalmak (integráció, asszimiláció, homogenizáció) értelmezése az országban élő népek időben eltérő, de elkerülhetetlen közeledésének hangoztatásával ideológiai alapot adott az ország társadalmi, gazdasági, kulturális homogenizációjára, ugyanakkor hosszú távon a kisebbségek számára az etnikai homogenizációt is jelentette. A szocialista fejlődés újabb szakaszában a románok és a nemzetiségek közeledése még inkább el fog mélyülni, közös kultúra fog majd kialakulni. Ezért fontos a nemzeti elszigetelődés megakadályozása.”

A belső pártberkekben lezajlott vita még inkább bizonyítja, hogy a szocialista nemzet hosszú távon történő kialakulásának elméleti meghatározása során a párt tagadta a nemzetiségeknek az anyanemzetekkel való szoros kötődését és számoltak azok különböző szinten és időben történő asszimilációjával is, ez utóbbit keverve az integráció fogalmával.” (Novák Csaba Zoltán, 2011., 13-18.o.)

„A nemzetépítés olyan értelmiségi és politikai elitiek által véghezvitt projektum, amely tradicionális népeiségek közös, másokétól eltérő és viszonylag egységes politikai öntudatának a kialakítását célozza meg. Ez a vállalkozás a dominált népesség etno-kulturális homogenizációját feltételezte, és (az esetek többségében) a dominánstól eltérő kultúrájú népeiségek önként vállalt, vagy erőszakos asszimilációjával járt.” (Horváth István, 2006., 160.o.)

⁴¹⁹ Gyorsírást jegyzőkönyv az RKP központi bizottsága Propaganda Osztályának üléséről, amelyen a szocialista nemzet fogalmára vonatkozó tartalmi, ideológiai és propaganda kérdéseket vitatták meg. 1966. január 15. ANIC, fond CC PCR Cancellarie, dos 180/1966. 172.f.

335. „A kommunista rendszer első éveiben a cigányok tekintetében addig elképzelhetetlen jelenség mutatkozott: a párt, a rendőrség, a katonaság és az állambiztonsági szervek apparátusában viszonylag nagy számú cigányt foglalkoztattak. Egyes cigányoknak ez a felemelkedése nem annyira a nemzeti kisebbségi politika keretében történt a hatalom első éveiben, hanem inkább a kommunista rendszer társadalompolitikai feltételei között, amely a szegény osztályok bátorítását és az új rendet elutasító régi társadalmi berendezkedés szétzúzását tűzte ki célul. ... A társadalmi ranglétra felborítása az új hatalomnak egyszerű, de biztos eszköze volt arra, hogy híveket toborozzon. A kevés vagy semmi földdel nem rendelkező cigányok elsőnek léptek be a kollektív gazdaságba. ... A városokban gyári munkások lehettek. A városi köztisztaság gyakorlatilag a cigányok monopóliuma lett. A falvakban, ahol megmaradt még, egyes helyeken napjainkig, bizonyos foglalkozási hagyomány, a cigányok a korábbinál nagyobb számban dolgoztak a mezőgazdaságban. A kommunizmus utolsó évtizedeiben még a kollektív gazdaságok is igényt tartottak olykor a cigányok munkájára, annak ellenére, hogy ők nem voltak tagjai az adott szövetkezetnek. Az Állami Gazdaságok (szó szerint Állami Agrár Vállalatok – IAS) viszont, amelyek szinte állandóan munkaerőhiánnyal küszködtek, munkát ajánlottak fel a cigányoknak. A cigányokat főként napszámosnak és idénymunkásnak vették fel. Olykor saját csapatokba szerveződve vállaltak idényjellegű munkát, olyan állami gazdaságokban, amelyek távol estek lakóhelyüktől, a munkaerőt nélkülöző övezetekben. Hiányos szakképzettségük miatt a cigányok általában szakmai képzettséget nem igénylő és rosszul fizetett munkákat voltak kénytelenek végezni. Romániában a kommunizmus éveiben végbement nagyarányú társadalmi-foglalkoztatási átalakulási folyamat végére a cigányok a legalsó lépcsőfokra kerültek.

A kommunista ideológia segítette a szegények felemelkedését, és a cigány származású állampolgárok is hasznot húztak ebből a konjunktúrából. De néhány év múlva, amikor szükség volt bizonyos képzettségre és rátermettségre, a párt gyorsan megszabadult a cigányoktól. Felemelkedésük természetesen nem etnikai eredetüknek volt köszönhető, amit a legtöbben eltitkoltak, hanem annak, hogy szegény rétegekből származtak.” (Achim Viorel, 2001., 222.o.)

„1948 után, amikor a kommunizmus már teljesen berendezkedett Romániában, a cigányok nem szerepelnek többé a politikai jellegű hivatalos iratokban. A Kommunista Párt Politikai Irodájának 1948. decemberi határozata a nemzeti kérdéstről, amely az új rendszer politikájának határköveit rakta le a nemzeti kisebbségek tekintetében, nem tett említést a cigányokról. Őket nem helyezték az együtt élő nemzetiségek közé. 1989-ig a szocialista Romániában a cigányoktól megtagadták ezt a státust. Következésképpen a cigányságnak, mint nemzetiségnek, nem voltak képviselői a párt és az állami adminisztrációban, nem léteztek olyan intézmények, amelyek a totalitárius kommunista rendszer keretei és korlátai között a népcsoport kollektív jogaiért harcolt volna, vagy sajátos problémáival foglalkozott volna stb. A 60-as évek végén, amikor a nemzetiségek új képviseleti formáját intézményesítették, nem hozták létre – mint a magyarok, a németek és más nemzetiségek esetében – a cigány dolgozók nemzeti tanácsát. Csaknem három évtizeden át, a 70-es évek közepéig a kommunista rendszer nem törődött összességében a cigányság sorsával és nem létezett cigányokkal foglalkozó külön politika sem. Próbálkozás volt a hatóságok részéről, hogy eltüntessék ennek a népcsoportnak a kollektív súlyos problémáit. ... 1977-ben a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága elemezte a cigányok helyzetét, és külön program kidolgozását

kezdeményezte, amelynek a cigányok társadalmi beilleszkedését kellett elősegítenie. Rendkívül kevés információval rendelkezünk erről az anyagról és arról a cigánypolitikáról, amit a '70-es évek végén és a 80-as években alkalmaztak. A programot sohasem tették közzé, és annak a kornak a levéltári anyagaihoz sem férhetünk hozzá. ...Ha kétségtelenül voltak is bizonyos eredmények, a valóságban a '70-es évek végére és a 80-as évek elejére sem történt sok a cigányok beilleszkedésének tekintetében. A cigányok társadalmi beilleszkedését elősegítő programot csak részben és nagyon rövid ideig alkalmazták. Közbejöttek a súlyos gazdasági problémák a '80-as évek közepén, amikor gyakorlatilag felhagytak vele. A '80-as évek, és főként a kommunizmus végnapjai Romániában, a Ceaușescu-rendszer gazdasági és társadalmi hanyatlásának feltételei között, a cigányok helyzetének fokozatos romlásához vezetett. Mivel ők képezték a legkevésbé képzett és a modern gazdaságba a legkevésbé beilleszkedő réteget, a cigányokat összességükben súlyosan érintette a gazdasági válság és a szociális kiadások csökkentése. ... Vitathatatlan, hogy egészében véve a cigányok helyzete sok szempontból megjavult: lakás, munkahely, jövedelem, oktatás stb. terén. A kommunista évek sokat jelentettek a cigányok magánéletének korszerűsítésében. A cigányok közül egyesek a modernizáció és az integráció irányába fejlődtek, más társadalmi és anyagi helyzetbe kerültek. Megjelent az iparban dolgozó és az értelmiségi cigányok kategóriája. ... A négy évtizedes romániai kommunizmus idején kialakított társadalmi struktúrában a cigányok a legalsó fokra kerültek. A legtöbben közülük olyan munkát végeznek, ami esetlegessége miatt csak a túlélést teszi lehetővé. A környező társadalmi fejlődés ellenére a legszegényebbek között maradtak. Statisztikai tekintetben ugyanakkor nőtt a cigányok és a lakosság többi része közötti eltolódás...

A kommunista rendszerben a cigányok viszonyát a hatóságokhoz az jellemezte, hogy mind az állam, mind a társadalom a cigányok kulturális és etnikai beolvadását szorgalmazta, arra gondolva, hogy csak akkor lehet őket „civilizálni”, ha lemondanak kulturális örökségükről és „románokká” vagy „magyarokká” válnak. Kétségtelen, hogy a cigányok egy része integrálódott a nem-cigány társadalomba, nemcsak a hagyományos közösségükből kiszakított cigányok – akiket iskoláztatásuk, mesterségük stb. által felszívott a társadalom –, hanem a nagyobb cigánycsoportok is.” (Achim, Viorel, 2001., 218-230.o.)

351. „Hát aztán jött az idő, amikor valamikor hoztak nekünk ide egy televíziót, vot a patefonja – úgy mondtuk mink akkorjába, és igen, vot olyan idő mikor már az '50-es évekbe... aztán mostmár magyar zenéket, mindenesetre hallgattak magyar zenéket. Nekünk is vot egy patefonunk, itt az emberem nagyon nagy táncos vot, minden, s megvett egy cigánytól egy patefont, harmincvalahány lemezzel.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

354. "Hát az a rádió jött be én nem is tudom, de az a '60-as évekbe'? Körülbelül. Jött a rádió. Az ötvenes évekbe' az csak egy oan hangszóró volt. Ott a szomszédba a községbe van egy oan rádióleadó, mán akkor épült, s akkor megépült az a rádióleadó, akkor már kitalálták valaki, hogy így lehet tenni egy ilyen hangszórót, csináltak neki egy valamilyen hálózatot drótból, és akkor ott már fogta a zenét. Mindenki magának csinálta. Egy oan kis hangszórót feltett a falra és akkor aztat hallgatta. Ez vot a zene. Hát aztán

a kolozsvári műsor vot. Aztán utána jött be a rádió, aztán a tv az körülbelül olyan 1970 körül. Akkor vot az első tévé amikor Jánosnál, a Ördög Jánosnál. Úgy mondjuk mi, Papp János. Tette ki az ablakra. S az utbol nézte a nép. Pont akkor lőtték fel, hogy mutatták, hogy járnak a Holdon. Az vot az első, hogy néztük a tévét. Már a '71-ben mik is vettünk tévét. És akkor aztán néztünk egy-egy filmet néztünk meg, még annyira nem is értettük. Aztán má' votak műsorok akkor ilyen népzene kevesebb vot benne. Más zene vot. Ilyen könnyűzene. Én nem tudtam kedvelni." (F.J. Visa, magyar, 1932.)

356. „Tudjuk ezeket az újakat is, egy-két dolgot elloptunk a tv-ből, kénytelenek vagyunk, mert néha kérnek ilyet is, és meg kell tanulni.” (K.M. Magyarpalatka, cigányzenész, 1941.)

366. „...én '52-ben jöttem férjhez, már akkor ennek vége vot. Nem azért, hogy én férjhez jöttem, hahaha... de akkor már az olyan-szerűeknek vége vot, mer'...régén vot az, hogy szombaton este rendesen vot tánc, még vot, amikor kedden este is vot, vasárnap este, a mi időnkbe. Onnét erre már nem tudom. Magyar időben is vot. Igen, de ez a tánc, ez már a régieknél is vot, mik így örököltük. Na, de utánunk már többet ez nem vot.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

377. „Mikor már beállt a nagyböjt, ahogy szoktuk mondani, akkor már vége volt minden bálnak, minden mulatságnak húsvétig. S akkor aztán vot egy bál, de hát ez annak idején. ... 1945-50 közt vot ez, amikor még ezek votak. Ha nem fontak, nem vot fonó, nem votak farsangosok, mert mikor mik jártunk a faluba, akkor jártak a farsangosok. Ötezetek fel a fiuk ki tudja milyen grimaszoknak, s mentek a fonókba. Na, s ezek votak a farsangosok. Na de ez addig vot, amig vot a fonó.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

378. „S akkor Pünkösdkor is, mentek nagy ünnepekkor mentek másodnapján, mielőtt a tánc megkezdődött, míg a tánc nem kezdett meg, csak miután kijüttek a templomból. S ők. ...reggel elindultak, s mentek. Szerezték. Tudták mindenkinek, hogy milyen, kinek milyen, melyik a nótájo, mindenkinek elhúzták a nótáját, mer tudták. Mindenkinek tudták a nótáját. A zenészek már úgy ismerték az embereket, hát ha évekig húzták, akkor tudták, hogy ki áll előtte, akkor parancsolja meg, mit parancsol meg nekik, úgyhogyő...” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

379. „Nem, nálunk régen nem vot locsolás. Nem. Hát ez most, amióta így össze vagyunk vegyülve a várossal. amióta a gyermekeink el vannak menve, aztán akkó' mostmá' ők s felvették azt, hogy járnak locsolni, de régebben nem... nálunk nem vót locsolás.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

382. „Hát amíg én otthon vótam addig vót juhmérés. No, még azután is, hát mit mondjak, '50-60 körül még vót. Még emlékszem, hogy ott künn is vótam a cseberrel, tejjel, s ott künn van messze egy erdő, ott is vótam. Olyankor nem mindig vot zenész. Amikor ősszel gyűjtették a juhokat akkor se mindig, hanem amikor

került egy-egy olyan jó pálinkás ember, hogy vot kurázsija, hogy vigye a zenészt, de csak alkalmilag.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

384. „...mikor én fiatal votam, akkor vot az utolsó. Azután má' nem nagyon. A cigányok ők csinálnak mindenféle bált, ha akarnak, ha nem. ... Amikor én házas votam, már ilyen nem vot. Még az én időmbe, amikor én fiatal votam, még vot.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

386. „...a rendszer(váltás) után, miután már visszaadták a fő'deket, aztán kezdtük előlről, amit abbahagytunk, sajnos már nem vot ki. Mer' most is már nincsen ki, s a fiatalok el vannak menve, azok ide vissza nagyon nehezen jönnek. Itt nyáron izzadni kell a munkával. Nem jönnek. S akkor a falu ki van öregedve. Tán a nyolcvan valahány évesek, akik vagyunk öregek, így vagyunk, ezektől már nem várhatnak munkát.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

389. „Nem, innét nem lehet mondani. Innét nem. Itt nálunk a faluba. Többen vannak elmenve Vajdakamarásról. Tölünk nem mentek, mik így a románokkal elég jó körülmények közt voltunk. Meg votunk elégedve.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

395. „...mert mikor mik jártunk iskolába, mi felekezeti iskolába jártunk. Az iskola szolgálta a tanítót, akkor mindenkit az egyház fizetett. Ők az egyháztól vót földjek, és ők ebből votak fizetve. Az egyháznak vot erdője, vot szolgálatos ember télen, hozták a fát, vágták, szoval az egyház tartotta fenn ezt a palatkai iskolát. A magyar iskolát. Addig vot magyar iskola, míg vot a változás. (1944.) Aztán azután itt szembe velem, ahol van ez az épület, ez iskola, ez, amikor én, itt istállók vótak. s akkor túl az iskolán a végénél vot a román iskola, az már állami iskola vot. Azután ott (az) vot a kultur. Aztán utána még vot sehol.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

396. „Most már sajnos most már így is van. Összekeverülnek románokkal is, magyarokkal is. Ez van. Jó lenne, hogy a magyarok legyenek a magyarokkal, a románok a románokkal, s a cigányok a cigányokkal. Így lenne jól. Régebben nem vegyültek így össze. Hát aztán most már, hogy mit szóltak volna, azt nem tudom, mindenesetre szépet és jót nem mondtak volna. Hiába árulunk macskát zsákba. Mer' így van. Még most is mondanak, csakhogynincsen semmi hatása a beszédnek. Ez van. Románok is vannak összekeveredve cigányokkal, magyar is van összekeveredve cigányokkal, magyarok is vannak már sajnos.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

402. „Az én öcsémnél vot, több mint tíz éve, persze... 17-18 éve. Amióta vot itt, én azóta nem is emlékszem itt falun esküvőre. Öcsémnek a fia nősült, és ott laknak alul a templomon. ... Az otthon vot a csűrbe, mer' régen a csűrbe zajlott a lakodalom is. Nem sátorba. Ezen csak a helyi zenészek votak. Van, aki városra,

de nagyon ritkán viszik be a helyi zenészeket, ott bumm-bummoznak, ahogy tudnak.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

406. „Hát annyiban mások, hogy most má’ kicsit büszkébbek, és felvágósak, annyi okból, hogy már vilávjártasak. Vegyük így, hogy már ezek a palatkai zenészek itt a nem csak Magyarországot járják, hanem még a szomszéd országokban is jártak. Abban az időben nem volt senki. Mind Palatka, Visa, Keszű, Béré, Vajdakamarás. Hát akkor talán még nem is hallottak, hogy van Amerika, vagy nem tudom mi ... hát ilyen falusi élet vót ez.” (F.J. Visa, magyar, 1932.)

„A zenészek nem változnak. Ugyanazt muzsikálja kint is. Lehet, hogy büszkébbek lesznek. A falubeliek nem büszkék ettől. A románok nem viszik őket, nem örülnek neki.” (P.J. Magyarpalatka, magyar, 1941.)

407. „A Konya tiszteletes idejébe kezdtek jönni. Akkor nagyon sokan jöttek. Akkor. Azelőtt ide nem jöttek, mert akkor nem volt táncegyüttes, nem volt semmi, s akkor ide nem jöttek.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)

408. „Az iskolások. Már évek óta van, jön egy tanárjuk Kolozsvárról, aki taníccsa őket, mikor fiatalok, aztán eljárnak, mikor van nyáron, hogy van ez a falutalálkozó, ide ki a falura, a falukról is jönnek ide, innet is mennek falukra, de nagy tánc nincsen, sem a románoknál, se nincs ki.” (J.Zs. Magyarpalatka, magyar, 1929.)